

LA LLUITA PER LA TERRA

Solidaritats pageses i conflictivitat rural a la regió de Girona (1931-1936)

PERE BOSCH I CUENCA

C O L · L E C C I Ó E S T U D I S 1 7

LA LLUITA PER LA TERRA

Pere Bosch i Cuenca

Dades CIP recomanades pel Servei de Biblioteques de la UdG

Bosch i Cuenca, Pere, 1966-

La Lluita per la terra / Pere Bosch i Cuenca. – Girona :
Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines :
Universitat de Girona. Centre de Recerca d'Història
Rural : Documenta Universitaria, DL 2015. -- 392 p. ; 20 cm. –
(Biblioteca d'Història Rural ; 17)
ISBN 978-84-9984-303-2

I. Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines

II. Universitat de Girona. Centre de Recerca d'Història Rural

1. Revoltes camperoles -- Catalunya -- Girona (Província) –
Història -- 1931-1936 2. Associacionisme -- Catalunya -- Girona
(Província) -- Història -- 1931-1936 3. Treballadors agrícoles –
Sindicats -- Catalunya -- Girona (Província) -- Història -- 1931-1936

CIP 338.43(467.13)°19° BOS

Reservats tots els drets. El contingut d'aquesta obra està protegit per la Llei, que estableix penes de presó i/o multes, a més de les corresponents indemnitzacions per danys i perjudicis per a aquells que reproduïssin, plagieïn, distribuïssin o comunicuessin públicament, en la seva totalitat o en part, una obra literària, artística o científica, o la seva transformació, interpretació o execució artística fixada en qualsevol mena de suport o comunicada a través de qualsevol mitjà, sense la preceptiva autorització.

Amb el suport de

Diputació de Girona

INSTITUT RAMON MUNTANER

Edita: Associació d'Història Rural, Centre de Recerca d'Història Rural
(Institut de Recerca Històrica) de la Universitat de Girona i Documenta
Universitaria

Girona, 2015

Disseny de coberta: Quim Español

Correcció lingüística: Berta Crous

ISBN: 978-84-9984-303-2

Dipòsit Legal: GI-1.809-2015

© *del text:* l'autor

© *de la Biblioteca d'Història Rural:* Associació d'Història Rural

© Documenta Universitaria

Impressió: Ulzama

La **Biblioteca d'Història Rural** s'autofinança, en part, amb les quotes aportades pels socis de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines. Els socis reben puntualment els llibres editats, així com informació periòdica de les activitats de l'Associació (a través del seu butlletí Mestall, de periodicitat semestral). Podeu obtenir el butlletí d'inscripció a www.ddgi.cat/historiarural o a l'Arxiu Històric de Girona (plaça de Sant Josep, 1, 17004 Girona)

ÍNDIX

ABREVIATURES.....	5
1. PRESENTACIÓ	7
2. LA NEGACIÓ DEL PROBLEMA	17
3. ELS PRECEDENTS ASSOCIATIUS.....	45
4. LA NOVA SOCIABILITAT.....	89
5. L'AFLORAMENT DE LA TENSIÓ.....	111
6. L'ARTICULACIÓ D'UN SINDICAT REGIONAL	127
7. EL REPLEGAMENT DELS PROPIETARIS.....	173
8. LA POLITITZACIÓ DELS PAGESOS.....	203
9. UNA RADIOGRAFIA DE LA CONFLICTIVITAT	221
10. EL POLS DE LA LLEI DE CONTRACTES DE CONREU	275
11. LA REVOLTA DELS PAGESOS	309
12. LES TORNES CANVIEN	331
BIBLIOGRAFIA.....	339
APÈNDIX.....	361

ABREVIATURES

ACBE	Arxiu Comarcal del Baix Empordà
ACGAX	Arxiu Comarcal de la Garrotxa
ACPE	Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany
ACSE	Arxiu Comarcal de la Selva
AHG	Arxiu Històric de Girona
AHN	Archivo Histórico Nacional
AMCE	Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries
AMF	Arxiu Municipal de Figueres
AMG	Arxiu Municipal de Girona
AMJ	Arxiu Municipal de Jafre
AMS	Arxiu Municipal de Salt
AMSJF	Arxiu Municipal de Sant Joan les Fonts
AMV	Arxiu Municipal de Vilademuls
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
ASA	Acció Sindical Agrària
BOC	Bloc Obrer i Camperol
CNCA	Confederació Nacional Catòlico-Agrària
CNT	Confederació Nacional del Treball
EFAO	Esquerra Federal Agrària Obrera
ERC	Esquerra Republicana de Catalunya
FASO	Federació Agrària Social Obrera
FPTT	Federació Provincial de Treballadors de la Terra
FSA	Federació Sindical Agrària
IASI	Institut Agrícola Català de Sant Isidre
UPA	Unió Provincial Agrària de Lleida
UR	Unió de Rabassaires
USA	Unió de Sindicats Agrícoles
USAC	Unió de Sindicats Agraris de Catalunya
USC	Unió Socialista de Catalunya

1. PRESENTACIÓ

Fa alguns anys, l'historiador Emili Giralt posava en evidència la paradoxa que en un país com el nostre, amb una sòlida tradició industrial, l'anomenada *qüestió agrària* hagués generat un debat tan controvertit durant els anys de la República (1931-1936).¹ Certament, el conflicte *rabassaire* es va manifestar amb força durant aquells anys i va marcar l'agenda política i social des del primer moment. No es tractava, però, d'una problemàtica totalment nova. Malgrat les anàlisis interessades a vincular la conflictivitat d'aquells anys amb les promeses dels partits d'esquerres i, fins i tot, a traslladar la imatge d'un període irremissiblement tortuós, allò que va marcar el parèntesi republicà no fou la creació d'un conflicte artificios, sinó més aviat la voluntat de resoldre'n un de pendent des de feia força anys.

La historiografia al voltant de la qüestió agrària durant la Segona República ha estat notable. Tot i això, durant molts anys només era possible comptar amb els estudis pioners del mateix Emili Giralt o d'Albert Balcells; encara avui, àmpliament referenciats en la major part dels llibres de divulgació o les síntesis sobre el període.² Val la pena remarcar, igualment, les aportacions de Joaquim de Camps i Arboix, sobretot de la seva *Història de l'agricultura catalana* (1969), una quarta part de

1 Emili GIRALT, 1968: 16.

2 Emili GIRALT, 1965. Els estudis d'Albert BALCELLS han tingut més continuïtat a partir d'un primer llibre (1968) i revisat en una nova edició (1980). També ha publicat un munt d'articles de divulgació sobre la matèria.

la qual està dedicada al període de la República.³ L'anàlisi de l'advocat gironí té, a més a més, l'interès afegit de ser construïda des d'un coneixement directe del passat, sobretot en allò que fa referència al contingut i als avatars de la Llei de contractes de conreu. En tot cas, la mort del dictador va obrir un nou període en el qual l'interès per la història social i la recuperació de la memòria republicana van permetre ampliar progressivament i lenta les aportacions sobre la matèria.

Resulta necessari citar, en aquest sentit, els estudis d'Antoni Gavaldà i Andreu Mayayo.⁴ Tot i que els seus treballs estaven centrats en una entitat i un àmbit geogràfic molt concrets (la Societat Agrícola de Valls, en el primer cas, i la Conca de Barberà, en el segon), en ambdós hi havia la voluntat d'oferir una anàlisi global de l'associacionisme agrari al nostre país. En tot cas, és a Mayayo a qui devem una primera interpretació global sobre el sindicalisme i el cooperativisme agraris, prenent com a fil conductor els canvis i les tensions viscudes en la societat rural i, tal com indica el títol, en el pas *de pagesos a ciutadans*.⁵ Es tracta d'una anàlisi molt influenciada pels estudis d'Eugen Weber i notablement condicionada pels buits existents en la recerca local, sobretot a les comarques del nord-est i ponent. En tot cas, l'exercici de síntesi, que ja havia assajat en un article previ, comporta alguns riscos, i un d'aquests és l'excessiva rigidesa a l'hora d'interpretar el moviment cooperatiu com a dual, la qual cosa dificulta la incorporació de l'ampli ventall de matisos que s'observen quan s'analitzen les experiències que es van produir arreu del territori.⁶

En els darrers anys, els estudis anteriors s'han completat amb les aportacions de Jordi Planas sobre l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (l'IACSI) i les cambres agràries del Vallès i de l'Empordà, o les de Jordi Pomés al voltant de la Unió de Rabassaires (UR).⁷ És el primer el que més ha incidit en el paper de les classes propietàries en l'impuls dels primers

3 Joaquim de CAMPS, 1969.

4 Andreu MAYAYO, 1985; Antoni GAVALDÀ, 1989.

5 Andreu MAYAYO, 1995.

6 Jordi PLANAS, 2004: 209.

7 Jordi PLANAS, 1991 i 2013; Jordi POMÉS, 2000.

sindicats agrícoles, si bé l'esquema sobre la recomposició del món rural després de la crisi finisecular i les noves estratègies dels hisendats ja havia estat desenvolupat en un article conjunt de Ramon Garrabou, Josep Pujol, Josep Colomé i Enric Sagner publicat a la revista *Recerques* el 1992.⁸ També cal esmentar la profusió d'estudis centrats en alguns municipis i comarques, en els quals majoritàriament es combina l'anàlisi de la sociabilitat agrària amb l'expressió de la conflictivitat social. Destaquen, en aquest sentit, les aportacions de Ramon Arnabat sobre l'Alt Penedès; de Jordi Pomés sobre Malgrat de Mar; de Jordi Planas sobre Igualada i els Hostalets de Pierola (en aquest cas, conjuntament amb Francesc Valls-Junyent); de Joan Troyano per a Sant Cugat del Vallès; de Ricard Ramón sobre el Baix Gaià; de Josep Mª Ramon sobre la Segarra; de Josep Sánchez centrades a la Terra Alta; de Montserrat Duch sobre el camp de Tarragona, o les del citat Jordi Pomés per a l'àmbit del Maresme, per recollir les aportacions més significatives.⁹

En termes generals, però, bona part de les aportacions s'han centrat en el conflicte *rabassaire*, en la Unió de Rabassaires i, des d'un punt de vista geogràfic, en la realitat del camp barceloní i tarragoní; amb un interès molt menor per allò que s'esdevenia, durant aquells anys, a les comarques de ponent i del nord del país.¹⁰ És evident que ni la tradició reivindicativa, ni la força mobilitzadora, ni el ressò que van

8 Ramon GARRABOU, Josep PUJOL, Josep COLOMÉ i Enric SAGUER, 1992.

9 Pel mateix ordre en què els hem citat: Ramon ARNABAT, 1998; Jordi POMÉS, 2007; Jordi PLANAS, 2001; Jordi PLANAS i Francesc VALLS-JUNYENT, 2011; Joan TROYANO, 1993; Ricard RAMON, 2009; Josep Mª RAMON, 1999; Josep SÁNCHEZ, 1998; Montserrat DUCH, 1994; i Jordi POMÉS, 1991.

10 Jaume BARRULL, 1986. En l'àmbit de la regió de Girona, només disposem de dos articles de Rafael Pujol (1977-1978) sobre els primers anys d'Acció Social Agrària, i un treball de Josep MATAS (1991) en què s'analitzen els conflictes agraris a les comarques gironines a partir d'un primer buidatge de les dades de les comissions arbitral de contractes de conreu. A banda, òbviament, d'alguns estudis locals, com ara el de Fèlix RABASSA (2006) sobre Blanes, el de Marciano CÁRDABA i Sílvia MUSQUERA (2007) sobre Espolla o bé els que hem fet sobre Banyoles i Pals (Pere BOSCH, 2008 i 2013).

aconseguir des d'un punt de vista mediàtic i polític durant aquells anys, foren els mateixos en els dos àmbits geogràfics; però també ho és que difícilment podrem dibuixar un quadre complet, mínimament convincent (d'aquesta i de qualsevol altra temàtica) si no incorporem les dinàmiques que es van produir, durant aquells anys, en altres indrets del país. Encara més tenint en compte, si ens cenyim al cas del nord-est de Catalunya, que l'associacionisme agrari va assolir, durant aquells anys, un nivell de desenvolupament inèdit, que va donar com a resultat la concreció d'un programa reivindicatiu propi i d'un teixit de sindicalisme completament nou, bastit poble a poble, comarca a comarca, però que també fou capaç d'articular dos projectes federatius d'àmbit regional.

La problemàtica de l'historiador a l'hora d'assumir aquest repte no prové només d'una visió territorialment esbiaixada o parcial de la problemàtica, sinó també de la dispersió i la precarietat de les fonts, per una banda, i la manca d'estudis locals, per l'altra. En el primer cas, bona part de les entitats que van aparèixer o van prendre volada durant aquells anys gairebé no han deixat rastre de la seva existència. No deixen de resultar simptomàtics, en aquest sentit, els casos de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya (la USAC), que va arribar a aplegar més de 200 sindicats i de la qual gairebé només es conserven el butlletí i una memòria; o, si ens cenyim a l'àmbit de la regió de Girona, l'exemple del Sindicat Agrícola Comarcal de l'Empordà, que va superar el miler de socis i que gairebé no ha deixat rastre de la seva existència, més enllà de les informacions aparegudes a la premsa de l'època i les estadístiques oficials. A la problemàtica general de les fonts per a resseguir el món rural, s'hi afegeix, en aquest cas, l'anorreament de la memòria col·lectiva que vam patir durant una pila d'anys. Tal com apuntava fa alguns anys l'historiador Pere Gabriel, els moviments socials *desaparegueren empolsats en els calaixos i les golfes de la memòria col·lectiva, perduts enmig de molts talls que els anys del franquisme imposaren en la historiografia de la contemporaneïtat i en la continuïtat de la cultura popular i treballadora catalana.*¹¹ Tot i

11 Pròleg a Jordi POMÉS, 2000: 7.

això, val la pena remarcar que es conserven bona part dels fons documentals (llibres d'actes i de comptabilitat, registres de socis i de correspondència i d'altres) d'entitats prou interessants com ara el Centre Agrícola i Social de Castelló d'Empúries o el Centre Agrícola Social de Fortià, per citar dos casos ideològicament contraposats.

En qualsevol cas, ja sigui pel factor anterior o per altres motivacions, disposem de molt pocs treballs per a l'àmbit de la regió de Girona. En allò que fa referència a la conflictivitat rural, pràcticament només podem citar l'estudi de Josep Matas que, per primera vegada, va endinsar-se en els valuosos fons de les comissions arbitral per tal de traçar un primer dibuix de la conflictivitat agrària canalitzada a través d'aquell nou instrument; i, al mateix temps, va advertir sobre la necessitat de prestar-hi atenció i defugir les anàlisis reduccionistes.¹² El mateix Matas anunciava noves recerques a partir d'aquest fons, però no es van arribar a produir. Per la seva banda, la reconstrucció del discurs de la classe propietària gironina ha estat assumida per Enric Sagner a través dels escrits de Pelai Negre i Jaume Rosich, dues figures que simbolitzen prou bé la confluència entre catolicisme social i catalanisme; aquesta reconstrucció s'ha fet tant abans com durant el període de la República, posant de manifest les continuïtats i les contradiccions que van haver d'assumir aquells que havien defensat l'estratègia interclassista i el discurs transaccionista.¹³ En l'àmbit local, el desert d'estudis és gairebé absolut, deixant de banda els darrers de Fèlix Rabassa sobre Blanes (2006) o el de Marciano Cárdua i Sílvia Musquera (2007) dedicat a commemorar els cent anys del Celler Cooperatiu d'Espolla o el treball conjunt sobre la Cooperativa de Banyoles.¹⁴ De fet, no deixa de resultar revelador que bona part de les monografies locals que s'han impulsat en aquests darrers anys, ni tan sols incloguin un capítol dedicat a la República; i, en

12 Josep MATAS, 1991.

13 Enric SAGUER, 1992; Enric SAGUER i Javier TÉBAR, 1991.

14 Fèlix RABASSA, 2006; Marciano CÁRDABA i Sílvia MUSQUERA, 2007; Pere BOSCH, 2007.

molts casos, ni tan sols una línia sobre els sindicats que es van impulsar durant aquells anys.¹⁵

El present estudi vol incidir en aquest buit, intentant reconstruir les formes de mobilització i socialització, els esforços organitzatius, les anàlisis i els programes reivindicatius i els enfrontaments socials que es van donar a la regió de Girona durant els anys de la Segona República al voltant de la lluita per la terra. Però, al mateix temps, intenta relacionar-ho amb els enfrontaments que es produïen en altres territoris (i no pas només a la zona estrictament rabassaire) i integrar-los en una visió general de país. Es tracta, en definitiva, de reconstruir la dinàmica gironina amb la voluntat de contribuir a bastir una història global, talment com si situéssim el nostre angle de visió en una altra perspectiva, la del camp gironí.

La reconstrucció s'ha fet a partir d'una triple anàlisi, que es va combinant en els diferents capítols del llibre. D'una banda, es ressegueixen els actors en conflicte i les fórmules associatives o les complicitats informals que van aconseguir teixir a cada poble, a cada comarca i en el conjunt de la regió de Girona. Aquest és l'objecte principal del capítol tercer (centrat en *els precedents associatius*), del quart (sobre *la nova sociabilitat* que va emergir a partir del 14 d'abril de 1931), del sisè (en què es reconstrueixen els dos intents d'articular federacions sindicals d'àmbit regional, tant Acció Social Agrària de les Terres Gironines com la Federació Provincial de Treballadors de la Terra); i, finalment, del vuitè (dedicat al procés accelerat de *politització dels pagesos* que es va viure durant aquells anys). També es ressegueix (en el capítol setè) la reorganització de la classe propietària, que durant el període de 1931 a 1936 va haver de fer front a un repte de dimensions desconegudes fins aleshores, i que es va trobar amb la paradoxa d'abandonar l'estratègia interclassista per la qual havia apostat des de finals del segle XIX (ja fos des del catolicisme social o no), al mateix temps que es veia obligada a

15 Podem posar com a exemple les que ha impulsat la Diputació de Girona en el marc dels *Quaderns de la Revista de Girona*, en què s'observen buits temporals i temàtics sorprenents, sobretot durant els primers anys de la col·lecció.

teixir complicitats amb altres sectors socials per reforçar el bloc en defensa del dret a la propietat, que van sentir amenaçat com mai.

L'anàlisi de l'evolució del sindicalisme agrari durant les tres primeres dècades del segle XX ens permet constatar, en l'àmbit de la regió de Girona, l'esgotament del model catòlic (predominant fins als anys trenta) i el trànsit cap a un format de sindicats agrícoles amb un perfil estrictament econòmic: el relleu que es produeix entre la FSA de Girona i la Unió de Sindicats Agrícoles és el símptoma principal d'aquest canvi de paradigma, però també s'observa quan resseguim l'evolució d'alguns sindicats com ara el de Banyoles que, de forma explícita o no, de forma volguda o no, va experimentar una mutació cap a un model clarament cooperativista. El cas de Banyoles també ens permet il·lustrar una altra transició que es produeix des de 1900 fins a 1931 en l'àmbit local i regional: el pas d'un sindicalisme amb una clara vocació interclassista (ja fos des de plantejaments catòlics o estrictament neutres –usant la terminologia de l'època–) a un replegament de classe, que ja s'havia començat a observar en el context de crisi de 1918 a 1920, i que s'expressa obertament a partir de 1931. El creixement de l'IACSI (que sempre havia tingut una base social molt precària), al mateix temps que s'articulava una primera federació de sindicats reivindicatius (que prendria el nom d'Acció Social Agrària de les Terres Gironines), és una bona mostra de la bipolarització social que es produeix a partir de 1931 i que s'accentuarà el 1934.

La segona perspectiva se centra en els conflictes plantejats entre les dues parts. Aquest és l'objectiu de bona part del capítol segon, titulat *La negació del problema*, en el qual es ressegueix el contrast entre el discurs que va maldar per imposar la classe propietària des de finals del segle XIX (l'anomenat *pairalisme*), fonamentat en una visió idíl·lica del món rural i la negació d'un conflicte general; i la realitat, que ens descobreix algunes vàlvules a través de les quals s'expressava el malestar dels pagesos sense terra o dels petits propietaris, com ara la mobilitat o els sabotatges contra la propietat. I, igualment, dels capítols setè i desè, centrats, d'una banda, en els conflictes que es van airejar a través dels jutjats de primera instància o especials, pocs mesos

després de la proclamació de la República; i, de l'altra banda, *la segona onada revisionista* que es va obrir a partir de la creació de les comissions arbitrals, que van permetre disposar d'una radiografia bastant precisa i inèdita de la conflictivitat a la regió de Girona. El seguiment d'aquesta font (molt poc treballada pels historiadors) ens permet conèixer l'estat de la qüestió de dues de les principals problemàtiques que afrontava el camp català des d'un punt de vista de relacions socials: d'una banda, la regulació dels contractes de conreu; i, de l'altra, la reducció de les rendes. La tercera se centrava, com podrem comprovar, en l'accés a la propietat de la terra.

A partir del capítol dotzè, es ressegueix el tomb que va prendre la lluita per la terra a partir de la revolta del 6 d'octubre de 1934; un episodi que va canviar la dinàmica que la República havia seguit fins aleshores, amb un increment notable de la tensió política i social. Un dels principals antecedents d'aquesta revolta fou el contenciós al voltant de la Llei de contractes de conreu que havia suspès el Tribunal de Garanties Constitucionals i que va deixar la Generalitat sense el principal instrument per afrontar la problemàtica del camp. Les dinàmiques que s'observen a molts municipis gironins posen de manifest el contingut social de la revolta, però aquest encara es fa més evident en la direcció que pren la repressió, clarament orientada a anorrear el reformisme dels dos primers anys i, en el pla associatiu, a reprimir el moviment sindicat. A partir d'aleshores, propietaris i conreadors van radicalitzar les seves posicions, amb la qual cosa la possibilitat d'un acord es va albirar molt més llunyana, tot i l'aparent calma que es va viure després de les eleccions del 16 de febrer de 1936. En aquest apartat s'analitza la mobilització dels arrendataris i parcera arreu dels pobles de la regió de Girona, i la repressió desfermada arran del fracàs de la revolta, que va tenir un clar component social i que, en alguns municipis, va deixar ferides obertes que tornarien a brotar el 1936 i el 1939 de forma sagnant.

La darrera perspectiva se centra en els discursos, les propostes i les estratègies que van plantejar els diferents actors en conflicte. Aquesta dimensió ens apareix en tot el llibre, des del capítol segon (que ja hem comentat) fins al desè (en el qual es

visualitzen els matisos dels propietaris a l'hora d'afrontar el repte de les comissions arbitrals); però és clarament predominant en l'onze, centrat en el debat sobre la Llei de contractes de conreu. Aquest text legal ha estat analitzat amb profunditat, sobretot a partir del clàssic llibre d'Albert Balcells; però, en el nostre cas, hem volgut resseguir-lo des d'una perspectiva específicament gironina (tot i contrastant-la, permanentment, amb la que es va produir a d'altres zones del país), analitzant les propostes i les queixes que es van fer des de les agrupacions o els representants dels propietaris gironins, però també des dels sindicats i els conreadors. Tot plegat per comprovar en quina mesura donava resposta a la problemàtica existent a la regió de Girona.

Finalment, voldria aclarir que els errors d'aquest llibre són atribuïbles, exclusivament, a qui el signa. Però en el procés d'elaboració hi ha participat, indirectament, un munt de gent a la qual no vull deixar de referir-me, tot i el risc d'oblidar alguns noms. En aquest sentit, vull expressar el meu agraïment a tots els arxivers i documentalistes, que no només ens han ajudat a trobar aquella informació que buscàvem, sinó també a descobrir aquella que desconexíem. El text que teniu a les vostres mans no seria, sense ells, exactament el mateix. De forma específica, vull agrair l'amabilitat i el tracte rebut per part de l'Èrika Serna, la Maria Teresa Solé, l'Eva Astarloa, la Núria Batllem, en Joaquim Carreras, en Joan Ferrer i l'Antoni Mayans; tots ells responsables, respectivament, dels arxius de l'Alt Empordà i el Baix Empordà, Figueres, el Pla de l'Estany, la Selva, el Gironès i la Garrotxa. I, lògicament, a la resta d'arxivers i documentalistes. També als responsables de l'Arxiu Nacional de Catalunya i del de la ciutat de Barcelona, on hem consultat bona part de la premsa que s'editava a la capital del país i que, malauradament, encara es troba pendent de digitalització.

Des d'un punt de vista acadèmic, voldria agrair els dos avaluadors anònims, que van haver de patir l'inconvenient de repassar un text encara molt embrionari i que, això no obstant, van ser capaços de suggerir valoracions i consideracions que ens han estat d'utilitat. I també vull expressar l'agraïment per les aportacions i els consells de l'Enric Saguer que, malgrat els neguits pels terminis de lliurament de l'original, també ha volgut

exercir d'avaluador. Espero haver estat capaç d'incorporar les esmenes i atendre a les reflexions de tots ells. Finalment, no puc deixar d'agrair l'ajuda inestimable de la meva mare a l'hora d'introduir algunes dades, i la paciència de la Montse, la Paula, la Clàudia i en Damià, que han hagut de patir alguns mesos en els quals, qui signa aquest llibre, ha estat molt més centrat en la recerca del coneixement que no pas en la de la seva felicitat. Espero que hagi pogut compensar-los gaudir de la meva.

Banyoles, 9 d'octubre de 2015

2. LA NEGACIÓ DEL PROBLEMA

*Siau qui sou; més no us tanqueu, ombrívols,
dins una llar històrica sense horitzons.*

Fragment de la poesia *Als joves*,
de Miquel Costa i Llobera (1854-1922)

A finals de 1933, l'hisendat i advocat Pelai Negre i Pastell va publicar un article en el qual sentenciava que *abans del canvi de règim no hi havia una qüestió agrària a Catalunya*. I, tot seguit, esbossava un quadre idíl·lic sobre la situació del camp abans de la proclamació de la República:

les relacions entre propietaris i conreadors no podien ésser més cordials i afectuoses. Estaven regulades per un sistema contractual que, en defecte d'òrgans legislatius adequats, havia creat per consuetud el seny admirable i el pregon sentit pràctic del nostre poble. I així va néixer de les seves pròpies entranyes aquest sistema de contractació basat en la llibertat i respecte als drets de tots i als pactes convinguts que havia previst i resolt admirablement tots els casos que es podien presentar en les relacions entre propietaris i conreadors.

Aquesta harmonia, concebuda de forma natural, sense intervenció dels poders públics, s'havia trencat sobtadament el 14 d'abril de 1931:

(...) vingué la República i amb ella els dissortats decrets del senyor de los Rios sobre la revisió de les rendes i tots sabem el que s'esdevingué. Esquerra Republicana de Catalunya, al servei dels rabassaires, i no de la justícia, per tal d'obtenir i servir-se dels seus vots, va anar a predicar l'odi i a alçar els pagesos contra els propietaris. Els va dir que la terra és de qui la treballa. Plogueren les revisions.¹⁶

Podríem haver-ne escollit d'altres, però la diagnosi anterior ens ha semblat especialment significativa. El seu autor era, primerament, un personatge rellevant; i el seu perfil social, inconfusible. Amb un patrimoni de 431 hectàrees, que s'estenia per tres comarques i tretze municipis, ben bé podia qualificar-se com un gran hisendat; val a dir que ben representatiu d'una estructura de la gran propietat caracteritzada per la fragmentació territorial.¹⁷ Pelai Negre tenia motius personals per a qualificar de *dissortats* els decrets del ministre de Justícia sobre la revisió de les rendes. Alguns dels seus arrendataris i parcers li havien interposat demandes (un mínim de quatre) i, per tant, havien qüestionat directament el sistema de contractació *basat en la llibertat*. Al mateix temps, havia comprovat com 93 socis del Centre Agrícola i Social (el sindicat catòlic del qual era el president) intentaven emprendre una laïcització i una democratització de l'entitat; una iniciativa que també qüestionava directament la seva autoritat. I, per acabar-ho d'adobar, el seu poble natal, Castelló d'Empúries, s'havia convertit en paradigma dels enfrontaments polítics i socials que es van viure durant aquells anys al nostre país.

L'escrit apareixia en un moment significatiu. Pocs dies després havien de celebrar-se les eleccions per a la renovació de les Corts; una convocatòria especialment marcada pel debat al

16 Pelai Negre i Pastell, «La qüestió agrària», *Diari de Girona*, 186 (16 de novembre de 1933): 1.

17 Helena ESTALELLA, 1984: 192 i 194. Les dades corresponen a 1950.

voltant de la reforma agrària i les tensions que s'havien produït arran del procés de revisió dels contractes de conreu. En aquells moments, la Lliga necessitava refer-se de la derrota que havia patit a les eleccions al Parlament de Catalunya d'un any enrere, i les eleccions al Congrés (amb un desgast i una divisió de les esquerres després de dos anys de l'anomenat *bienni reformista*) s'albiraven com una oportunitat única. Negre no era un espectador qualsevol d'aquella convocatòria; alguns dies abans havia estat escollit com un dels candidats de la Lliga Regionalista a la circumscripció de Girona; un partit, val a dir, amb el qual havia col·laborat intensament a l'hora de definir el programa en política agrària. L'article, doncs, podria ben bé qualificar-se com a propaganda electoral, però no s'allunyava gaire dels que havia escrit en els darrers mesos i dels que escriuria els mesos següents, tant a la mateixa publicació (el *Diari de Girona*, portaveu oficials de la Lliga Regionalista en aquells moments) com al *Butlletí* de la Federació Sindical Agrària de Girona (d'ara endavant, FSA).

La representativitat de Pelai Negre, però, anava molt més enllà de l'àmbit del catalanisme conservador. La seva trajectòria personal també ens apareix abocada al catolicisme social: en aquells moments, ocupava el càrrec de secretari de la FSA de Girona, una entitat que aplegava bona part dels sindicats agrícoles catòlics de la regió, si bé en aquells moments es trobava, literalment, *en període de liquidació*.¹⁸ Pelai Negre era, tal com van definir-lo Enric Sagner i Javier Tébar, un *home de síntesi en el marc plural de la dreta catalana*.¹⁹ Però el seu mèrit principal no era només el compromís social i polític que havia assumit i la seva representativitat entre els hisendats de la regió de Girona, sinó també l'aportació a l'hora de bastir el discurs de la classe propietària que, com veurem més endavant, se sustentava en una defensa aferrissada del dret de propietat; però que, al mateix temps, maldava per proposar i aplicar, des del catolicisme social, iniciatives per a difondre aquest dret des

18 L'anotació apareixia exactament així al cens de la Direcció General de Agricultura (1934: 119).

19 Enric SAGUER i Javier TÉBAR, 1991: 70.

de la cooperació social.²⁰ No representava, doncs, la visió més tancada dels hisendats gironins.

LA FRAGILITAT DEL DISCURS PAIRALISTA

La divulgació d'aquest tipus de missatges no era nova. Allò que ha estat qualificat com a *pairalisme* havia començat a difondre's (a través de la premsa o, fins i tot, de la literatura) a finals del segle XIX, com una estratègia defensiva de la classe propietària davant la crisi en què estava immers el món rural.²¹ Però, en el context d'uns anys en què es van intentar impulsar projectes de reforma al camp, esdevenien un subterfugi perfecte per presentar la *qüestió agrària* com a fictícia, i una excusa per rebutjar qualsevol intent de modificar les relacions de producció, que hom estimava perfectes. La dificultat per a mantenir aquesta imatge idíl·lica de les relacions socials mentre proliferaven arreu els sindicats de classe i augmentaven les demandes de revisió, fou el recurs a qualificar-les d'artificioses, atïades per la demagògia i els interessos partidistes. Aquesta diagnosi, però, traslladava la imatge d'un pagès objecte, poc fidel a la nova realitat que s'estava expressant; i, d'altra banda, no tenia en compte l'esforç que representava per a cada conreador l'enfrontament amb el seu propietari, expressat de forma directa a través de les demandes de revisió interposades als jutjats de primera instància. En qualsevol cas, al marge de la utilitat electoral, és evident que el manteniment d'aquesta diagnosi dificultava enormement l'assumpció dels problemes estructurals que tenia l'agricultura del nostre país i, com veurem tot seguit, també la possibilitat de participar en les diferents temptatives negociadores que es van anar plantejant fins a 1934.

L'article de Pelai Negre no va merèixer una rèplica directa. Però podríem prendre com a tal un llibre que va escriure

20 Sobre aquest discurs, resulta molt útil l'article de SAGUER i TÉBAR (1991).

21 Sobre l'elaboració del discurs pairalista, Joaquim Me PUIGVERT (1997 i 1998), Llorenç FERRER (1995: 122-123), Rosa CONGOST (1998) i Encarna ROCA (1998)..

Joaquim de Camps i Arboix alguns anys després. La reflexió del polític gironí va aparèixer en un context encara més enverinat, pocs mesos després de la revolta fallida del 6 d'octubre de 1934. Es tracta d'un llibre centrat a reflexionar sobre la política d'esquerra a Catalunya després d'aquesta data. Un capítol sencer, el quart, estava dedicat a fer balanç de la situació del camp.²² La trajectòria de Camps i Arboix estava als antípodes de la de l'advocat de Castelló d'Empúries.²³ Pocs mesos abans de l'aparició d'aquest llibret, havia abandonat Acció Catalana per passar a Esquerra Republicana; un pas provocat, en bona mesura, pel desencant de la derrota a les primeres eleccions al Parlament i per la convicció que el partit que havia ajudat a néixer a Girona no tenia *cap possibilitat d'esdevenir instrument eficaç per les ideologies que ens estimem per damunt de tot*.²⁴ Camps i Arboix havia estat un protagonista d'excepció de la revolta del 6 d'octubre a Girona: com a cap de la minoria d'Esquerra a l'Ajuntament, havia estat escollit president de la comissió gestora i, com a tal, fou l'encarregat de proclamar l'Estat Català des del balcó principal de la casa consistorial. Després del fracàs de la revolta, es va mantenir en la clandestinitat durant catorze mesos i fou probablement en aquest període quan va escriure el llibre en qüestió, que es publicà a Barcelona el maig de 1935.

Paradoxalment, Pelai Negre i Joaquim de Camps i Arboix comparteixen un espai d'honor en algunes antologies dedicades al pairalisme. Els dos llibres de Joaquim de Camps i Arboix, *Les cases pairals catalanes* i *La història de l'agricultura catalana* (ambdós escrits durant la postguerra), exemplifiquen perfectament una visió idealitzada del camp català que podria tenir molts elements compartits amb aquells que defensava Pelai Negre en la seva tesi doctoral o els escrits anteriors a la guerra. Els dos observadors, que eren advocats, tenien un altre punt en comú: Joaquim de Camps, com Pelai Negre, va haver de defensar-

22 Joaquim de CAMPS i ARBOIX, 1935.

23 Recentment ha aparegut una biografia de Giovanni C. CATTINI (2015).

24 Carta de Joaquim de Camps i Arboix, 31 de març de 1933 (citada per Giovanni C. CATTINI, 2015: 81).

se d'una demanda de revisió d'un contracte de conreu davant una comissió arbitral, si bé en el cas del polític d'ERC es tractava d'una reclamació interposada de forma tangencial, per la seva condició d'hereu d'una propietat afectada. Però, al marge d'aquestes coincidències, ambdós polítics simbolitzaven dues maneres ben oposades d'afrontar la realitat del camp gironí. Mentre el primer s'entestava a negar qualsevol conflicte que no fos artificiós, el segon es mostrava convençut de la necessitat d'emprendre modificacions en el sistema i, de fet, es convertiria en un dels més acèrrims defensors de la Llei de contractes de conreu.²⁵

Però centrem-nos en la suposada rèplica. Camps i Arboix dedicava el capítol quart del llibre a *L'alliçament per als pagesos*. La primera frase semblava una resposta directa a l'escrit de Pelai Negre:

S'ha dit moltes vegades, fins el punt de convertir-se la dita en tòpic, que a Catalunya no hi havia problema agrari, perquè la propietat de la terra està molt repartida i perquè la nostra pagesia és un estament benestant. S'ha afegit que el plantejament del problema era fictici, amb mòbils de política demagògica i per simple interès d'aprofitadors o de partit. És clar que els que usen aquests tòpics són els interessats a mantenir a llur exclusiu profit el «status quo» del règim de la propietat rústica catalana.

Malgrat rebutjar la idea que el conflicte fos artificial, Camps i Arboix intentava ressituar-lo en un punt intermedi:

s'ha exagerat el malestar del camp català per les dues parts en litigi. És cert que hi ha hagut arrendataris que han abusat inconsideradament i amb ingratitude. No sabríem abonar, sinó censurar per contra llur procedir, com censura mereixen els que aprofitaven la situació regant per a enfondir diferències i sembrar rancúnies, fossin les que fossin llurs finalitats.

25 Una part de la producció bibliogràfica de Camps i Arboix va centrar-se en aquesta qüestió. En són exemples el llibre divulgatiu publicat el 1936 i un altre d'històric que va aparèixer el 1971.

Després de rebatre la idea principal de Negre, el polític d'ERC intentava justificar la seva afirmació i desenvolupava dues idees principals: la primera, que la legislació catalana en aquesta matèria era *anacrònica i amb reminiscències feudals*. Camps i Arboix no s'atrevia a qüestionar el benestar de la pagesia catalana, però el matisava: *si bé és cert que el viure camperol és avui més suportable, també ho és que abans vivien una lamentable situació de pauperització*. I, en tot cas, es mostrava convençut que aquesta situació *més suportable* no era deguda al sistema contractual, sinó a d'altres causes, com ara el progrés tècnic, el paper dels sindicats, i la capacitat d'estalvi i el sacrifici dels conreadors. L'anàlisi d'ambdós provenia d'una concepció catalanista; però mentre Pelai Negre partia d'una visió més essencialista (a partir de la qual eren l'ànima i la tradició les que havien concebut i donat forma al sistema contractual català), en el cas de Camps i Arboix feia una lectura molt més pessimista de la història del país, que el portava a considerar que

la tragèdia de Catalunya, en no disposar dels òrgans encarregats de la renovació jurídica, ha fet que el dret català sobrevisqués els segles amb un gran deix de romanització, sense poder airejar els principis caducs amb l'oratge del nou dret que creava la vida moderna de necessitats i relacions.

Les opinions que hem resseguit fins ara resultarien incompletes si no analitzéssim altres aspectes que influïen en la diagnosi sobre la qüestió agrària, com ara el dret d'accés a la propietat; a partir d'aquests els diferents agents socials i els partits polítics construïen els seus discursos i les propostes. Arribats a aquest punt, podem afegir un tercer *analista* per tal de reconstruir el punt de partença del debat. Es tracta de Pere Purcalles i Salvà, alcalde de Llançà i dirigent d'Acció Social Agrària de les Terres Gironines. No resulta gens senzill trobar escrits en els quals els dirigents agraris expressin la seva anàlisi sobre la situació del camp gironí el 1931. En un article aparegut el 19 de juny de 1932, l'aleshores interventor d'ASA reclamava *una lleial revisió de la propietat, classificant-la en útil i inútil, bo i limitant assenyadament la productiva i expropiant*

indispensablement la improductiva en nom de la sola raó sobirana, el bé públic. I afegia:

*cal exigir l'assentament de tots els que no tinguin terres i desterrar de cada vila, cada poble i caseriu, el vergonyant espectacle de que ben pocs, tinguin terres sobreres que no poden treballar i tampoc produir convenientment; mentre d'altres han de marxar a altres pobles i països per a guanyar-se el pa de cada dia. L'actual dret de propietat no pot ésser permanent, immutable, sinó transformable i evolutiu. I és la transformació per mitjà de l'evolució que pregonem i exigim en nom del poble que treballa i que sofreix.*²⁶

El representant de la UR fonamentava el raonament anterior en un principi que fins i tot podia compartir, des de la seva posició de catòlic social, el propietari de Castelló d'Empúries: *La terra ha de complir una funció social, i no és la funció assenyalada per la Naturalesa posseir-la uns, per a fer-ne el que vulguin; i privar d'aquesta manera la racionalització assenyada en cada moment de la vida (...) i que no és altra que la possessió de la terra.*²⁷

Purcalles i Negre podien arribar a coincidir en aquesta concepció limitativa sobre el dret de la propietat (per molt que el primer la sustentés en la naturalesa i el segon, en el dret diví); però no compartien ni la diagnosi sobre la situació del camp gironí ni, òbviament, la necessitat i la forma de fer-hi front. El responsable de la Unió de Rabassaires afirmava que, si bé a la regió de Girona (i, per extensió, al conjunt del país) no existien latifundis com els de Castella, Extremadura o Andalusia, ni de bon tros es podia afirmar que la propietat de la terra fos repartida:

(...) ningú podrà negar-nos (...) que el Marquès de Camps és amo de tot el terme territorial de Salt, i que a l'Alt Empordà, pels voltants de Vilabertran i Peralada, hi posseeix extensions de terres considerables; que la

²⁶ «El redreçament del camperol», *El Camp*, 8 (19 de juny de 1932): 1-2.

²⁷ «El problema agrari», *Empordà Federal*, 846 (10 de juny de 1933): 4.

Baronessa de Maldà a Albons i Sant Iscle, encaixa les rendes de milers de vessanes; que a Belcaire un senyor que respon al nom de Casanovas, n'és posseïdor de més de dues mil vessanes, amb la fellonia que mantes resten sense conrear; que, en aqueix mateix poble, l'ex marquès de Sentmenat és amo d'una extensió de terres regadius de més de 40 quilòmetres; que el marquès de Robert era el cacic de Torroella de Montgrí, per ésser amo de mig terme d'aquella Vila; que a Castelló d'Empúries, Fortià, Vilanova i tants d'altres, les terres dels respectius termes, el 80 per cent són en mans de dos o tres propietaris. I quasi paral·lelament ens trobaríem a Espolla, Vilamaniscla, Llançà, Cabanes, etc.; i així podríem anar concretant, sobre l'existència de propietats extenses arrendades en poques mans, mentre la major part dels veïns d'aquells i altres pobles, han d'ésser simplement treballadors quan hi ha jornal, o altrament anar en terres forasteres a cercar el pla que la pròpia terra els nega.²⁸

No es tractava d'una percepció exclusivament personal; ans al contrari. No deixa de resultar simptomàtic que entre les primeres conclusions aprovades en el congrés d'entitats agràries celebrat a Banyoles el 14 i el 15 de març de 1932 hi figurés la constatació que *més o menys dissimulat existeix el latifundi a les nostres comarques.*²⁹

El debat sobre l'estructura de la propietat i, específicament, sobre el repartiment de la terra, es feia sovint sense una base empírica. El propietari i advocat bisbalenc Jaume Rosich afirmava, amb contundència, que a la regió de Girona la propietat estava molt dividida, que bona part de la població havia tingut accés a la terra i que no existia la problemàtica de les zones latifundistes. La idea havia estat repetida des del segle XIX com un dels eixos principals del discurs pairalista, i ara tornava

28 Pere Purcalles, «El problema agrari», *Empordà Federal*, 846 (10 de juny de 1933): 4-5.

29 «Bases. Conclusions acordades en l'assemblea preparatòria de la "Unió Social Agrària de les Terres Gironines"», *El Camp*, 5 (25 de març de 1932): 3.

a exposar-se amb vehemència, amb la intencionalitat afegida d'aconseguir la complicitat dels petits i mitjans propietaris en defensa de la propietat. Però, si passem del debat polític a l'anàlisi estadística, sembla prendre molta més versemblança el quadre descrit per Purcalles que no pas el de Rosich. Tal com ha indicat Enric Sagner, precisament, *una de les característiques de la propietat catalana és la dispersió geogràfica, en alguna manera atribuïble al procés de lenta acumulació que, en molts casos, hi ha en els seus orígens.*³⁰

En qualsevol cas, la principal conclusió de la diagnosi dels propietaris era el rebuig a qualsevol intent de reforma agrària; una oposició que tampoc no era nova. Els historiadors Jordi Planas i Samuel Garrido han destacat que *els projectes reformistes que s'iniciaren durant els anys vint van topar sempre amb la posició obstructionista dels propietaris* i afegeixen que *tots aquests projectes es contestaren com a ingerències del poder públic en un àmbit en què l'Estat no havia d'intervenir.*³¹ Si resseguim la premsa gironina, trobarem escrits que expressen aquesta oposició sistemàtica: alguns, com a reflexions gairebé atemporals; d'altres, com a reaccions a qualsevol iniciativa de reforma per part de l'Estat, fins i tot d'aquelles que no passaven de simple rumor o insinuació. Resulta ben paradigmàtica, en aquest sentit, la carta oberta que el president de la FSA de Girona, Jaume Rosich, va adreçar al directori militar poc després del cop d'Estat de Primo de Rivera i en la qual es demanava, com a *petició primera, que siguin respectades íntegrament les institucions de dret privat com són la masoveria, parceria i arrendament.*³² És evident, doncs, que aquests propietaris (que representaven, no ho oblidem, la visió més transaccionista del col·lectiu) no estaven disposats a acceptar, ni el 1923 ni tampoc el 1931, qualsevol intent de modificar les relacions contractuals al camp català, que estimaven com a idònies.

Pelai Negre mantenia una imatge idíl·lica del camp gironí abans del 14 d'abril de 1931. Tot i això, ja en la seva tesi doctoral,

30 Enric SAGUER, 2006: 361.

31 Jordi PLANAS i Samuel GARRIDO, 2006: 569.

32 *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 57 (15 d'octubre de 1923): 1-2.

Evolució del règimen de propietat en Catalunya, singularment en la diòcesis de Gerona (1921), l'advocat gironí no podia deixar de reconèixer l'existència d'alguns conflictes socials, si bé puntualitzava que eren de naturalesa diversa, la qual cosa el portava a concloure que

*no existe en Catalunya un problema social-agrari de caràcter general y sí únicament alguns de caràcter local de fàcil resolució si se procura no apartarse de los caminos de armonía y prudencia que aconsejan el bienestar y la tranquilidad de todos y si se circunscribe la cuestión a sus debidos límites.*³³

Els conflictes que l'advocat gironí reconeixia (al marge, òbviament, de la qüestió rabassaire, que ultrapassava l'àmbit geogràfic de l'estudi) eren bàsicament dos: d'una banda, l'existència d'un important contingent de jornalers a l'Empordà, que expressava un mal repartiment de la propietat i que va esdevenir insostenible en el context de la postguerra europea; i, de l'altra, la tensió entre masovers i propietaris que s'havia produït al pla d'Olot a partir de 1919 arran de la petició dels primers per tal que els pactes passessin de mitges a terços. L'assumpció d'aquests dos conflictes i el seu caràcter *divers* coincidia plenament amb la que feia un altre propietari gironí des de les pàgines agrícoles de *La Vanguardia*, Ignasi Fages, de qui Pelai Negre va extreure bona part de la informació, com a mínim aquella que feia referència a l'Empordà.³⁴ Val la pena, doncs, que ens aturem en aquestes dues problemàtiques, no només perquè són les que estava disposada a reconèixer la classe propietària, sinó també perquè rebrotaren amb força a partir de 1931.

33 Pelai NEGRE I PASTELL, 1921: 208.

34 Els articles d'Ignasi Fages van aparèixer a la pàgina d'agricultura que dirigia a *La Vanguardia*, concretament «Los conflictos agro-sociales en Catalunya. En el Pla de l'Empordà, V», 16.970 (2 de maig de 1920): 21; «Los conflictos agro-sociales en Catalunya. En el Pla de l'Empordà, VI», 16.978 (12 de maig de 1920): 9; «Los conflictos agro-sociales en Catalunya. En el Pla de l'Empordà, VII», 16.984 (19 de maig de 1920): 13.

LA PROBLEMÀTICA A L'EMPORDÀ

En el cas de l'Empordà, la conflictivitat no es derivava d'un episodi concret, sinó d'una tensió latent associada al mal repartiment de la propietat i, de resultes d'això, a l'existència d'un important contingent de jornalers sense terra. La situació s'havia agreujat amb la crisi de subsistències generada arran del conflicte europeu, que havia incrementat substancialment el preu dels productes de necessitat, però no tant el dels jornals; amb la qual cosa la situació dels pagesos sense terra havia arribat a un nivell de tensió insostenible. A tot això, s'hi afegia un retraïment de la demanda de braços per a la verema a la zona del sud de França, un ingrés que s'havia convertit, tradicionalment, en fonamental per a moltes famílies. Fou en aquest context quan van començar a arrelar entre els jornalers alguns sindicats adherits a la CNT, sobretot a Castelló d'Empúries i a Sant Pere Pescador; i fou aquest fet, i no pas la situació existent, allò que va provocar una reacció dels propietaris.

La resposta dels propietaris a aquesta problemàtica es va concretar a través de diverses vies. La més innovadora fou l'impuls dels arrendaments col·lectius, que van començar a implementar-se a Castelló d'Empúries a partir del Centre Agrícola i Social, un sindicat de caire catòlic que s'havia fundat el 1915. En un dels escrits tramesos als propietaris per convidar-los a participar-hi, hom justificava la mesura pel fet que

*a Castelló ens trobem amb la necessitat de terra o falta d'ésser repartida per viure els joves de la classe treballadora de feines agrícoles (...). Ens trobem amb un bon número de joves passius i de bona conducta en plena joventut i d'energies molt amants del treball, s'adhereixen a la Societat del Centre Agrícola, demanant terra pagant-ne tot el que pugui valdre, o del contrari tenen que deshabitar el país, emigrar a l'estranger a lluitar per la seva vida i la dels seus propis fills.*³⁵

35 AMCE, Fons Centre Agrícola i Social. Carta, s/d.

La iniciativa, a banda del seu objectiu social, també pretenia atreure els pagesos al Centre Agrícola i Social, que feia de mitjancer entre els propietaris i els jornalers. En definitiva, s'oferia als jornalers la possibilitat d'esdevenir arrendataris amb la condició que acceptessin la mediació i l'enquadrament en el sindicalisme catòlic.

La documentació del Centre Agrícola i Social de Castelló d'Empúries posa de manifest que es van concretar fins a 140 contractes d'arrendament entre el 1920 i el 1922. Es tractava de parcel·les petites, d'entre una i dues vessanes, arrendades per un període màxim de 3 anys. La iniciativa va contribuir a ampliar la base social del sindicat; i, molt probablement, a debilitar la del sindicat de classe. Tot i això, resulta impossible determinar fins a quin punt va ajudar a atenuar la tensió social. No sembla que fos així si tenim en compte que el 1931, arran del canvi de règim, la problemàtica va torna a emergir amb força. Altrament, la iniciativa tampoc no incorporava un possible dret de compra, amb la qual cosa no se satisfia l'aspiració dels conreadors a esdevenir propietaris. Es tractava d'una proposta que, més enllà del seu simbolisme, difícilment podia conduir a un canvi real en la distribució de la propietat de la terra i, per tant, a resoldre la problemàtica que es plantejava. La proposta també va impulsar-se als municipis de l'Escala i a Verges, però amb uns resultats igualment modestos. El mateix president de la FSA de Girona, Jaume Rosich, reconeixia obertament que aquesta iniciativa s'havia dut a terme *molt en poca intensitat, degut a la falta de sentit social de molts propietaris*.³⁶

En qualsevol cas, no deixa de resultar simptomàtic que aquesta iniciativa s'activés (o, com a mínim, s'accelerés) en els períodes de més conflictivitat; i, per tant, s'ideés molt més com una mesura reactiva que no pas estructural, per resoldre una problemàtica latent. El mateix es va esdevenir durant el període de la República. Després d'alguns anys en què els contractes d'arrendament s'havien pràcticament paralitzat, aquests es van tornar a activar a partir de 1931. En la documentació del Centre

36 Jaume ROSICH, 1919: 67.

Agrícola i Social s'observa perfectament aquest fet. Però també es van produir experiències d'aquest tipus a d'altres municipis, com ara Sant Pere Pescador o l'Escala. En aquests darrers casos, algunes comissions de propietaris i jornalers van entrevistar-se diverses vegades amb el governador civil de Girona, Claudi Ametlla, per tal que fes de mitjancer en aquesta matèria. Però, tot i els esforços del governador civil, alguns mesos després, el president del Sindicat de Pagesos i Oficis Varis, Salvador Girben, es queixava amargament que els propietaris havien promès desprendre's de 230 vessanes de terra *pero cuando llegó la hora de repartirlas faltaron a su palabra y se quedaron otra vez con la tierra. Desde entonces en el Gobierno Civil de Gerona se ha hablado mucho de la cuestión de San Pedro, sin que hasta el presente se haya hecho nada.*³⁷ En aquell moment, doncs, Sant Pere Pescador combinava una explosiva problemàtica de jornalers sense terra amb les tensions provocades per la revisió dels arrendaments.

EL CONFLICTE AL PLA D'OLOT

En el cas del pla d'Olot, el conflicte tenia una naturalesa diferent. Els orígens es remunten al juliol de 1919, quan alguns parcers i masovers van adreçar-se als propietaris de les terres que menaven per demanar-los un canvi en els pactes, amb la voluntat de passar del repartiment de mitges al de terços.³⁸ Els conreadors argumentaven que no es guanyaven la vida amb aquest sistema. Altrament, bona part de les despeses (les millores en les explotacions, les llavors i les contribucions) anaven a càrrec del conreador, amb la qual cosa s'entrava en un cercle viciós que frenava l'increment de la productivitat. El col·lapse del mercat

37 Salvador Girben i Tarrats, «La cuestión agraria en San Pedro Pescador», *El Diluvio*, 107 (6 de maig de 1933): 3. El president del Sindicat de Pagesos i Oficis Varis responia a un article de Josep Pla que havia aparegut a *La Veu de Catalunya* el 27 d'abril.

38 Una de les primeres informacions sobre el conflicte va aparèixer a *El Deber*, 1.179 (19 de juliol de 1919): 470. Una bona anàlisi de l'episodi a Ramon PUJOLAR I HUGUET, 1919).

francès per efecte de la guerra europea i l'augment consegüent dels preus havien permès un notable increment dels beneficis; però, a partir de 1918, les dificultats s'havien fet evidents. Com es pot suposar, els dos bàndols (propietaris i conreadors) no es van posar d'acord a l'hora d'explicar les causes del conflicte. Els propietaris sostenien que els conreadors ja no treballaven (i, sobretot, femaven) la terra com abans, la qual cosa havia provocat un descens en la productivitat. Més enllà d'aquesta discrepància, en el rerefons de la polèmica hi havia el dilema de si era just o no un repartiment a mitges o si calia fer-lo a terços; i, igualment, posava de manifest una crisi global en allò que fa referència a la renda de la terra.³⁹

La reivindicació es produïa, a més a més, en un ambient de creixent conflictivitat industrial, amb una clara repercussió a l'actual comarca de la Garrotxa. Aquest fet va propiciar complicitats entre els obrers industrials i els treballadors de la terra; però és evident, contràriament a allò que sostenien alguns propietaris, que no es tractava d'un conflicte teledirigit des de l'exterior. Tampoc no cal menystenir el ressò de l'escenari internacional i els temors que això va generar entre una part de la classe propietària. De fet, en la terminologia d'aquesta classe i de la premsa conservadora serà ben present l'etiqueta de *bolxevisme* i l'amenaça del col·lectivisme, en clara referència al procés revolucionari que s'havia encetat a Rússia alguns mesos abans. És evident, en tot cas, que les demandes dels conreadors, si bé qüestionaven el sistema de repartiment, no incloïen, almenys explícitament, un programa de modificació radical en les relacions de producció.

La canalització de les demandes es va veure afavorida per l'estructuració d'un sindicat de classe. Setmanes abans que esclatés el conflicte, la premsa local informava que *en el veí poble de Begudà estan ingressant a la federació de la classe obrera, tots els masovers, parcera que cuiden de les terres d'aquell terme, sens dubte amb el fi de demanar a llurs propietaris, reforma i*

39 Una bona anàlisi a Enric SAGUER, 2006: 408-422.

*millora en els respectius contractes.*⁴⁰ Les anàlisis dels propietaris van tendir a situar, com un dels factors desencadenants del conflicte, la influència del *bolxevisme* i la voluntat d'estendre les idees col·lectivitzadores; i, fins i tot en algun cas, hom no va poder estar-se de recordar que *existen precedentes de campanyes comunistas, ya que aún está vivo el recuerdo del pare Badó, nombre que, si mal no recordamos, se daba a un popular apóstol del comunismo que, por los años de la revolución de Septiembre, exponía sus ideas en la plaza pública; i acabará con lo que la semilla revolucionaria y disolvente, por lo visto conserva su poder germinativo durante muchos años.*⁴¹ És evident, però, que aquest tipus d'anàlisi confonia, deliberadament, les causes amb les conseqüències i es fonamentava en una visió clarament subordinada del món rural, quan precisament venia a reflectir una fractura en la seva hegemonia.

En qualsevol cas, alguns propietaris van acceptar un canvi en el sistema de repartiment, a través del qual aquests es quedaven amb dues cinquenes parts de la collita, i el conreador en retenia tres. La majoria, però, es van tancar en banda, i fins i tot van prohibir als parcers o masovers que accedissin a les collites, a la qual cosa aquests es van negar. Els propietaris van aixecar acta notarial i tots els parcers i alguns masovers foren acomiadats. Val la pena remarcar que la mesura fou criticada amb duresa per algunes veus del catolicisme social, com ara el sacerdot Pere Dausà, que la qualificava d'una *extrema gravetat* i dedicava una crítica punyent als hisendats: *L'egoisme pot aconsellar aquesta mida de violència però el sentit cristià i social imposa que els propietaris d'Olot recordin els seus deures i pensin que si van a la lluita, com estan en terreny fals, perdran, i pel precedent que deixaran contrauran una tremenda responsabilitat.*⁴² El

40 *La Comarca*, 311 (22 de febrer de 1919): 71. La informació també va aparèixer al *Diario de Gerona*, 47 (26 de febrer de 1919): 3. Pocs dies després, des del diari *El Norte*, informava que la Federació Obrera estava duent a terme una activa campanya a tota la comarca per tal d'incorporar el sector de la pagesia (2.777, 12 de març de 1919: 2).

41 Ignasi Fages, «Los conflictos agro-sociales en Cataluña. En el Penadés y en el Pla d'Olot», *La Vanguardia*, 16.907 (19 de febrer de 1920): 13-14.

42 *Butlletí Sindical*, 153 (23 d'agost de 1919): 6.

consiliari del Sindicat Agrícola de Banyoles ja havia deixat clar, amb el seu enfrontament continuat amb els propietaris, que no era precisament una veu ortodoxa.

A banda d'aquesta primera reacció, el conflicte va posar en evidència diferències substancials en l'estratègia i l'actitud de la classe propietària, que va rebutjar, un rere l'altre, els intents de mediació. Primerament, van oferir-se el consiliari del Sindicat Agrícola de Banyoles, Pere Dausà, i el president de la FSA de Girona, Jaume Rosich. La seva proposta consistia a fundar un sindicat de caire catòlic, en el qual fossin representades les dues parts. Alguns propietaris, però, van rebutjar l'oferta, *tal volta per considerar a Mn. Dausà poc coneixedor del assumpte i l'haver-se expressat en termes que no concordaven amb el concepte que de la qüestió social agrària en tenen formada els nostres propietaris, aquests no acceptaren la seva intervenció*.⁴³ Pocs dies després, el mateix Dausà es mostrava dolgut amb els propietaris i es decantava obertament per les reivindicacions dels conreadors: *amb les degudes excepcions, a Olot els propietaris no es fan càrrec de la gravetat del moment actual ni comprenen llurs obligacions i fins llurs conveniències (...). Prenguin nota els amos d'Olot de que a nosaltres la causa dels pagesos se'ns fa molt simpàtica i creiem cas de justícia l'apoiar-los*.⁴⁴ Tot i el rebuig dels propietaris a la recepta que els estava oferint el catolicisme social, els dirigents de la FSA de Girona van seguir amb els seus plans i van dur a terme una autèntica ofensiva que es va concretar en un munt d'actes de propaganda i en la fundació de fins a 12 sindicats catòlics en poc més de dos anys. Hom concebia els sindicats com a murs de contenció per intentar frenar l'avanç del sindicalisme reivindicatiu. Tal com confessava el mateix Pere Dausà, *cal anar de pressa a fundar sindicats a on els pagesos s'hi sentin emparats, protegits i defensats (...)*.⁴⁵

Però la proposta més elaborada és la que va plantejar el president del Sindicat Agrícola del Partit d'Olot, Ramon

43 Ramon Pujolar, «La qüestió agrària del Pla d'Olot», *El Deber*, 1.191 (11 d'octubre de 1919): 657.

44 *Butlletí Sindical*, 151 (26 de juliol de 1919): 2-4.

45 *Butlletí Sindical*, 151 (26 de juliol de 1919): 2-4.

Pujolar. A través d'una sèrie d'articles publicats a la premsa local i aplegats posteriorment en format de llibre, el farmacèutic olotí intentava descobrir les causes objectives del conflicte. En referència a la incidència sindical, puntualitzava que *l'agitador àcrata no ha fet altra cosa que cremar la llenya seca*, un reconeixement explícit a l'existència de causes profundes, que molts propietaris ni tan sols estaven disposats a admetre. Pujolar també negava que el conflicte fos conjuntural; això és, provocat per l'encariment del cost de la vida. Contràriament, considerava que *ve de lluny, s'ha anat covant des de molts anys enrere*; i s'atrevia a remarcar que les causes reals s'havien començat a gestar mig segle enrere. Pujolar fins i tot s'atrevia a proposar unes bases d'acord, que articulava a través de tres punts: d'una banda, la confiança que era possible millorar la productivitat a partir d'un augment de la mecanització; de l'altra, la signatura de contractes molt més clars i de més durada, que donessin estabilitat al conreador; també, una implicació més gran dels propietaris a través de l'assumpció dels costos de la llavor, el fenc i els fems. Es tractava de propostes agosarades que haurien permès, en cas d'aplicar-se, atenuar considerablement el conflicte. Però la mesura més sorprenent de Pujolar i la que ell mateix qualificava com a *solució ideal*, era la que consistia a *vendre la meitat o bona part de les terres donades a parceria, als que les menen a través d'un préstec hipotecari amortitzable en 20 o 30 anys, i a un tipus d'interès del 5 %*. Es tractava, doncs, d'afavorir l'accés dels parcers i masovers a la terra a través d'una via intervencionista, que no ho fiava tot a l'evolució natural del sistema. El mateix Pujolar remarcava que la proposta que plantejava era *la que encara més perfectament amb les idees socials-agràries-cristianes*.

El *programa* de Ramon Pujolar va rebre valoracions contraposades. Mesos després de donar-lo a conèixer, ell mateix reconeixia que havia estat *mal rebut per els propietaris directament afectats*; i fins i tot lamentava que l'havien titllat de *comunista blanc, amb pell d'anyell*, sobretot per la proposta d'accés a la terra. Però, al mateix temps, també remarcava que havia aconseguit generar algunes mostres de suport, entre les quals emfasitzava *les dels eminents sociòlegs que dirigeixen*

*el moviment catòlic-agrari del bisbat de Girona.*⁴⁶ A banda de valorar la fórmula de mediació que havia proposat, alguns *opinadors* anaven més enllà i reconeixien l'arrel del problema que havia posat de manifest. Des de les pàgines de la publicació conservadora *El Deber*, per exemple, un cronista anònim remarcava que Pujolar havia volgut afrontar

*l'actual decadència de la parceria, i proposa mesures radicals per augmentar la fertilitat de les terres acanyades per un irracional sistema de conreu que fa massa temps que dura, majorment per part dels masovers, que a ciència i paciència dels propietaris fan de carreter i dels parcers que fan de manobre.*⁴⁷

Es tractava d'un reconeixement explícit de les tensions que experimentava la institució de la parceria; ben allunyada de les visions idealitzadores que mantenien els ideòlegs del pairalisme.

El rebuig a les propostes de mediació va deixar la via oberta per la radicalització del conflicte. De fet, els actes de sabotatge i violència s'havien produït des dels inicis, amb atacs a les propietats dels hisendats més significats, o amb agressions físiques a alguns parcers que no seguien les consignes del Sindicat. El 31 de juliol van aparèixer arrencades més de 1.000 plantes de blat de moro al mas Brancas (Begudà), propietat d'Isidre Ferrer.⁴⁸ Pocs dies després, es produïa la detenció d'un pagès de la Canya, acusat d'aquest fet i d'haver coaccionat un pagès que treballava al mas.⁴⁹ Segons sembla, el motiu de l'assetjament havia estat la negativa d'aquell a ingressar en el Sindicat d'Agricultors. El boicot fou implacable i es va mantenir, fins i tot, poc abans i després de la mort del masover. Segons informava una publicació local,

46 *El Deber*, 1.200 (13 de desembre de 1919): 801.

47 *El Deber*, 1.384 (23 de juny de 1923): 353.

48 *Diario de Gerona*, 173 (1 d'agost de 1919): 5; *La Tradició Catalana*, 1.181 (2 d'agost de 1919): 561.

49 *El Norte*, 2.891 (6 d'agost de 1919): 3; *Diario de Gerona*, 177 (6 d'agost de 1919): 5.

al posar-se malalt dit pagès, algú feu circular l'ordre prohibitiva entre els veïns de visitar-lo i molt menys de auxiliar-lo, i en el dia que fou mort se repetí la mateixa ordre referent a encaixar-lo i a portar-lo al cementiri, de manera, que de no haver hagut coneixement d'ordre tan iniqua varis propietaris, que portaren la caixa a pes de braços, hauria tingut dit cos de quedar insepult, puix els veïns, com és de costum en dita barriada, no varen presentar-se per a portar-lo.⁵⁰

Episodis com aquest enterbolien el conflicte. Però, tot i això, les vies de diàleg es van mantenir obertes algunes setmanes. El mes de novembre es va aconseguir constituir una comissió mixta, formada per propietaris i parcers. Els propietaris proposaven classificar les terres en funció del seu rendiment i adequar els tractes a cada realitat, es comprometien a no executar cap desnonament i assumien el compromís d'incrementar els beneficis del parcer en un termini de 10 anys si aquest introduïa millores que repercutien en un increment de la productivitat. L'estratègia dels propietaris pretenia evitar una solució conjunta, i condicionar qualsevol millora a l'increment de la productivitat, tot situant el centre de responsabilitat en els parcers, i assegurant-se un període llarg de temps per a valorar l'increment de la productivitat. Els parcers, però, no van acceptar la proposta i es van mantenir en l'exigència d'un acord global, a terços.

El bloqueig de les negociacions va provocar que el conflicte entrés en una fase de més radicalització, amb actes de sabotatge als camps i un dur contenció als jutjats. A principis d'estiu de l'any següent, un diari gironí informava que *en la comarca de Begudà menudean los incendios de gavillas de trigo en los campos, suponiéndose son debidos a venganzas de carácter societario.*⁵¹ Per la seva banda, la via judicial va donar la raó als propietaris i l'Audiència de Barcelona va ratificar la sentència. Aquest fet va comportar que bona part dels parcers lliuessin

50 *El Deber*, 1.196 (15 de novembre de 1919): 743-744.

51 *Diario de Gerona*, 140 (19 de juny de 1920): 4.

als propietaris la part de la collita que els faltava per arribar a mitges, amb la qual cosa aquests darrers van retirar les demandes. En alguns casos, però, els propietaris van tenir una actitud molt més contundent i van aprofitar la victòria judicial per desnonar els parcers.⁵² L'actitud va generar una nova espiral de violència. Un dels darrers episodis del conflicte fou l'incendi del mas Brugadois (inclosos la casa, els camps i una cabana). Arran d'això, no només fou detingut el presumpte autor, sinó també els principals dirigents de la Societat d'Agricultors, la qual cosa certificava la defenestració del moviment associatiu i l'aposta per la via repressiva a l'hora d'afrontar el conflicte.

És evident, en tot cas, que les ferides es van tancar en fals, tal com es posaria de manifest a partir de 1931, quan les condicions polítiques van permetre tornar a situar la problemàtica del pla d'Olot al damunt de la taula. No deixen de resultar significatives, en aquest sentit, les paraules que va pronunciar el representant de Concentració Republicana d'Olot (des d'on s'havien vehiculat una bona part de les demandes de revisió de 1931) a l'assemblea preparatòria d'ASA de les Terres Gironines, quan va remarcar la tasca empesa per ell per l'Alta Garrotxa i principalment en aquells llocs on la gent està escamada pels enganys i decepcions ocasionats en l'any 1917.⁵³

LA PROTESTA QUOTIDIANA

El conflicte que va esclatar al pla d'Olot i la tensió permanent que es va viure en alguns municipis de l'Empordà constitueixen les mostres més evidents d'un malestar creixent al camp; o, com a mínim, d'aquelles que la classe propietària estava disposada a reconèixer obertament, tot i que s'esforcés per remarcar-ne l'excepcionalitat i la possibilitat de trobar-hi una solució senzilla.

52 *La Comarca*, 390 (28 d'agost de 1920): 410.

53 *El Camp*, 5 (25 de març de 1932): 1.

Però no sembla pas que fossin les úniques. La diversitat del camp gironí, tant en allò que fa referència a les relacions de producció (amb la coexistència de diverses fórmules de contractació i molts matisos a l'hora de situar les etiquetes de propietaris i conreadors), com en l'estructura de la propietat (amb un pes prou remarcable de la gran propietat, si bé dispersa des d'un punt de vista territorial); i, al mateix temps, les dificultats existents en allò que fa referència a la sociabilitat a molts municipis (amb un percentatge important de població disseminada), ens alerten prou bé de la necessitat de no fixar-nos només en les expressions més evidents i sorolloses, aquelles que resulten tant fàcils de detectar com de reconèixer. El malestar s'expressava molt més a través d'una pluja fina que no pas de tempestes d'estiu; o, dit d'una altra forma, amb reaccions individuals més que amb revoltes col·lectives. Un repàs a les fonts de l'època posa de manifest que les *formes quotidianes de subsistència* (tal com va definir-les fa alguns anys l'historiador James Scott) estaven ben arrelades en l'imaginari dels pagesos gironins i que, molt probablement, encaixaven molt millor en un territori en què les formes de solidaritat eren molt més complexes.⁵⁴ La naturalesa d'aquests actes provocava que, molt sovint, no transcendissin públicament o que ho fessin sense desvetllar-ne o conèixer-se els motius reals. Tot i això, la premsa i la literatura de l'època no deixen de reflectir casos de revenges associades a les tensions entre propietaris i conreadors.

L'escriptor Josep Pla, bon coneixedor de la psicologia dels pagesos, ens descriu perfectament l'actitud permanentment *conspirativa* dels masovers, afavorida per l'absentisme físic i mental dels propietaris:

Acabat el sementer, la vida del camp entra en la seva fase més gòtica i àtona. El pagès se situa a la vora del foc i es passa les hores contemplant el fum i la flama, sempre meditant la manera d'enganyar l'amo sense que se n'adoni,

54 James C. SCOTT, 1985 i 1997. La repercussió de les teories de James Scott a l'Estat Espanyol ha estat notable, amb una bona quantitat de treballs que han pres el seu model com a referència per a explicar la conflictivitat que es dona a moltes zones.

*cosa fàcil, atesa la tendència dels amos a viure en pisos i a anar al cinema.*⁵⁵

L'actitud, molt probablement, és permanent i respon tant a la frustració generada per la impossibilitat d'accedir a la propietat com per la consciència d'unes relacions contractuals injustes, que no satisfien les aspiracions dels pagesos sense terra o dels petits propietaris que havien de patir-les.

A banda de la literatura, algunes cròniques periodístiques deixen entreveure que els atemptats contra la propietat no eren puntuals, sinó més aviat pràctiques que es reproduïen any rere any. L'estiu de 1895, per exemple, un cronista anònim del *Diario de Gerona* anunciava que *empiezan ya la serie de incendios que distinguen esta época del año. El lunes pasado ardieron unas gavillas en las afueras de Figueras*. I, tot seguit, demanava que *se redoble la vigilancia de noche en todas partes a fin de evitar esos siniestros que en su mayor parte son obra de manos vengativas*.⁵⁶ Pocs dies després, amb motiu d'un nou incendi a Calonge, la mateixa publicació confessava que *ya extrañábamos que no tuviéramos noticia de ningún incendio de gavillas*.⁵⁷ La crònica es va reproduir, de forma gairebé calcada, dos anys després, quan el mateix diari recollia que *recogidas las mieses, empezará ahora como todos los años la tanda de incendios que obedecen en su mayor parte a venganzas personales*.⁵⁸ Les referències anteriors posen de manifest que la societat d'aleshores tenia clarament interioritzat que existia una pràctica habitual de sabotatges que coincidia amb l'època de la sega i responia a un malestar permanent al camp. Una altra cosa és la dificultat, per la mateixa naturalesa d'aquestes accions, d'elaborar una estadística o una sèrie que ens permeti analitzar-ne l'evolució durant un període de temps prou significatiu; i això, no només per la dispersió de les fonts (tant de les oficials com de les periodístiques, extraordinàriament fragmentàries) sinó també per la dificultat

55 Josep PLA, 1968: 152.

56 *Diario de Gerona*, 1.716 (28 de juny de 1895): 4.

57 *Diario de Gerona*, 1.730 (14 de juliol de 1895): 4.

58 *Diario de Gerona*, 2.319 (14 de juliol de 1897): 4.

de destriar aquells actes que responen a una confrontació derivada de les relacions de producció o, com a mínim, de les tibantors entre els propietaris i els conreadors.

En alguns casos, la persecució era clarament focalitzada i implacable, com ara la que va patir, l'estiu de 1898, un hisendat de Banyoles, que *fa temps que ve essent víctima de criminals atemptats en la seva propietat. Un dia l'hi arrenquen tires de ceps, un altra l'hi cremen los alls, aquesta setmana passada li donaren foc a las garbes (...)*.⁵⁹ Una persecució tan persistent com aquesta devia ser força excepcional; però no deixa de resultar simptomàtic, com veurem més endavant, que l'estiu de 1935 alguns propietaris concentrassin diverses accions de sabotatge que, molt probablement, responien a un desig de mostrar-los com a caps de turc exemplificadors. També és veritat, però, que en alguns casos el mòbil que s'intueix al darrere d'algun acte de sabotatge (i el darrer cas en seria un bon exemple) no era necessàriament social, vinculat a les relacions contractuals, sinó que responia més aviat a les tensions polítiques.

Les formes en què s'expressava aquest malestar eren molt diverses. En molts casos, hom aprofitava l'època de la sega per cremar les garbes o els pallers. En d'altres, es talaven arbres fruiters, ceps o oliveres, amb la qual cosa el perjudici causat era molt superior, de diverses collites. Una altra forma de revenja era la plantació d'algun conreu que desgastés el terreny, com ara la melca. En la seva *Topografía Médica de Bañolas*, el doctor Josep Maria Mascaró reconeixia la institucionalització d'aquesta pràctica, com a mínim als camps de la comarca de Banyoles: *acostumbran a sembrar ésta planta todos los payeses que deben dejar las tierras que cultivan; sobre todo si se ven obligados a dejarlas contra su voluntad*.⁶⁰ Alguns pagesos, doncs, abandonaven la terra deixant un missatge clar als seus antics propietaris.

La reacció virulenta dels arrendataris i parcers esdevenia una de les respostes davant els abusos dels propietaris. I, molt probablement, era una de les poques de què disposaven, sobretot

59 *Semanario de Bañolas*, 71 (24 de juliol de 1898): 5.

60 Josep Mª MASCARÓ I CASTAÑER, 1914: 200.

tenint en compte que bona part dels contractes eren verbals i, per tant, tenien molt poques possibilitats de recórrer a la via judicial; i més tenint en compte que no existien sindicats en què aixoplugar-se ni advocats que es mostressin disposats a defensar la causa dels conreadors. En la immensa majoria dels casos, es tracta de respostes individuals, difícils de rastrejar; talment com si es tractés d'una guerra de guerrilles, permanent i silenciada, en la qual cadascú lluités pel seu compte, sense un objectiu ni un exèrcit comuns. Són escassos els casos en què aquestes accions estiguessin coordinades i constituïssin un repte a tota la classe propietària. Un d'aquests casos s'esdevingué al pla d'Olot el 1919.

Com veurem més endavant, durant els anys de la República, aquesta mena d'actes s'intensificarà de forma notable, com una mostra més de la tensió que, tot i els mecanismes institucionals i les noves vies associatives de participació, no deixarà d'expressar-se a través de les formes més tradicionals i instintives. De fet, ja abans del 6 d'octubre de 1934 (quan es viurà una situació de revolta oberta) ens apareixeran mostres de revenja en diversos punts de la regió de Girona, clarament vinculades a la tensió que es vivia al camp. L'estiu de 1932, amb motiu de la segona collita que va produir-se d'ençà de la proclamació de la República, ja es van donar alguns casos d'incendis intencionats de gavelles. I l'any següent es van tornar a repetir, sobretot a l'actual comarca del Pla de l'Estany. En aquest cas, un propietari de Banyoles va denunciar la tala de 60 arbres i de més de 200 quintars de palla en una finca de Serinyà; unes destrosses valorades en més 15.000 pessetes.⁶¹ També es donaven casos en què els arrendataris i parcers reaccionaven contra l'adquisició de maquinària per part dels propietaris, entenent que això agreujaria encara més la crisi de feina. El març de 1933, més de 400 pagesos es manifestaven contra un propietari de Sant Privat (a la Vall d'en Bas) *porque quería utilizar un tractor, lo que agravaría la crisis actual de aquel pueblo.*⁶²

Hi ha, doncs, un fil conductor molt clar entre les formes tradicionals amb què s'havia expressat la protesta i les que es

61 *El Diluvio*, 183 (3 d'agost de 1933): 13.

62 *El Diluvio*, 66 (10 de març de 1933): 17.

van produir després del 14 d'abril de 1931, tot i que afloessin amb molta més transparència i haguessin de compartir espai (entre les vàlvules d'escapament) amb noves formes i amb una sociabilitat molt més teixida que els anys anteriors. Però allò que diferenciava les accions de sabotatge que es van produir a partir de 1931 d'aquelles que s'havien manifestat abans fou, en alguns casos, la seva coordinació: ja no es tractava de reaccions individuals i instintives, sinó de demostracions de força a través de les quals els sindicats volien expressar (o, com a mínim, qüestionar) el canvi en l'autoritat al camp.

LA MAGNITUD DELS DESNONAMENTS

Els conflictes oberts a l'Empordà i al pla d'Olot no constitueixen, doncs, els únics símptomes d'un malestar latent al camp. En els darrers anys, els estudis sobre la matèria ens han ajudat a tenir en compte altres proves que, si bé resulten molt més complicades de detectar, s'adeqüen molt millor a la realitat d'algunes zones amb una estructura de la propietat i unes modalitats contractuals molt més diverses. Fa alguns anys, la historiadora Rosa Congost ens convidava a valorar els judicis de desnonament com a símptoma d'aquest malestar.⁶³ El 1904, una sentència del Tribunal Suprem lligava la masoveria a un contracte de societat i, per tant, impedia aplicar el llançament en aquest supòsit. La sentència va posar en alerta els propietaris gironins. Un article del *Diario de Gerona* sentenciava que *la aparcería catalana está en peligro*.⁶⁴ En realitat, allò que estava en perill no era la institució, sinó la possibilitat, per part dels hisendats, de disposar de via lliure per acomiadar els parcers; en definitiva, la flexibilitat o precarietat del sistema. El debat ens permet conèixer la por de la classe propietària per la possible pèrdua d'un dels instruments que els permetia exercir el seu poder. Però, quina fou la repercussió real d'aquesta jurisprudència en el

63 Rosa CONGOST, 1998: 61.

64 «La aparcería catalana en peligro», *Diario de Gerona*, 60 (13 de març de 1904): 8-9.

dia a dia? I, des d'un punt de vista general, quin fou l'abast real dels desnonaments al camp? Es tracta d'interrogants complicats de resoldre; no només per la fragmentació o la inexistència de les fonts, sinó també pel fet que bona part dels desnonaments ni tan sols deixaven rastre per la senzilla raó que no se sustentaven en cap contracte escrit, sinó en la posició de força del propietari.

Un rastreig dels fons dels jutjats municipals ens permet posar en evidència que els litigis al voltant d'aquesta qüestió no foren menors. Tot i l'extraordinària dispersió d'aquesta font i la inexistència de documentació completa a molts municipis, tot sembla indicar que els conflictes eren força superiors a allò que Jaume Rosich reconeixia. A partir d'una mostra d'alguns jutjats de la Garrotxa, el Gironès, el Pla de l'Estany i el Baix Empordà s'observen dues variables prou remarcables: d'una banda, que els actes de desnonament foren permanents, talment com si es tractés d'un degoteig inaturable. D'altra banda, que és molt probable que l'abandonament de la finca es produís, en alguns casos, de forma voluntària per part del conreador, que coneixia prou bé les escasses possibilitats de mantenir-se al mas o a la finca en contra del propietari, sobretot tenint en compte la parcialitat de la justícia i l'escassa presència dels contractes escrits en allò que fa referència a les relacions entre propietaris i conreadors. Els expedients no només ens mostren uns propietaris disposats a actuar amb contundència contra aquells arrendataris o parcers que no podien atendre el pagament de la renda, sinó també uns conreadors que sabien defensar-se i trobar qui els defensés. Més enllà de la impossibilitat d'elaborar una estadística precisa sobre aquesta qüestió, la realitat és que els casos que es produïren després del 6 d'octubre de 1934 no responien només a una febrada dels propietaris davant els arrendataris que havien estat més reivindicatius, sinó que deixaven entreveure unes pràctiques habituals.

Els judicis de desnonament podien generar mostres de solidaritat entre els pagesos afectats. L'escriptor Prudenci Bertrana, a la seva novel·la autobiogràfica, ens introdueix la pràctica de les concentracions de pagesos durant els judicis. Però no es tracta només d'un recurs literari. A partir de 1931, amb l'articulació d'un nou sindicalisme de caire reivindicatiu,

aquest tipus de manifestacions esdevindrien molt més habituals. Altrament, és evident (si ens atenem al predomini dels contractes verbals que, com veurem més endavant, es reflecteix en els expedients de les comissions arbitrals) que la immensa majoria dels desnonaments ni tan sols passaven pels jutjats i, per tant, que ens cal cercar altres símptomes.

Un d'aquests és la mobilitat dels arrendataris i parcers. Tot sovint s'ha destacat el poder d'atracció de les ciutats. Però no era només el suposat miratge del món urbà allò que provocava el desplaçament dels conreadors. Els padrons d'habitants posen de manifest, clarament, que existia una mobilitat prou significativa entre poblacions d'una mateixa comarca o fins i tot més enllà d'aquesta; i que els masovers vivien un constant pelegrinatge de poble en poble. Si ens aturem en el cas d'Esponellà, per exemple, s'observa que en el padró de 1888, més de la meitat dels veïns havien nascut fora del municipi; i la meitat d'aquests ho havien fet fora de la comarca de Banyoles. La tendència s'observa en el conjunt dels municipis, però és especialment significativa als nuclis de població més petits o en els disseminats. En un marc d'extrema precarietat, els contractes majoritàriament verbals i les renovacions sotmeses als capricis dels propietaris esdevenien, molt probablement, un dels primers factors d'aquest desplaçament forçat. I, altrament, no representa sinó un avançament de l'èxode rural que es produirà durant la segona meitat del segle XX, que comportarà una sagnia constant de població cap a les ciutats.

3.

ELS PRECEDENTS ASSOCIATIUS

(...) no dudamos que a ejemplo de nuestros vecinos ultra pirenaicos, [los propietarios] tendrán a gloria ser los primeros en España de crear los sindicatos, asociación imponderable por los inmensos beneficios que procura a cuantos se amparan a su deleitable sombra ;Qué transformación la que rápidamente se produce en los países en que funcionan!

Fragment de la memòria de Joan Tutau,
Medios para levantar la agricultura del Ampurdán de su postración, ocasionada por la pérdida de sus viñedos, por la poca producción de los olivares y el bajo precio de los cereales (1888)

A finals del segle XIX, Joan Tutau va presentar una *memòria* sobre la situació de l'agricultura gironina i, més concretament, la de l'Empordà.⁶⁵ La seva diagnosi quedava perfectament resumida en el títol. Pocs anys abans de la publicació (concretament el 1880), la fil·loxera havia començat a envair la vinya catalana i els seus efectes havien estat devastadors, obligant a fer una autèntica reconversió d'un sector fonamental que, malauradament, trigaria molts anys a recuperar-se. Si ens cenyim a l'ordre que apareixia en el títol, l'altra problemàtica se centrava en l'olivera, en aquest cas associada a la mala qualitat de l'oli i al descens en la demanda com a conseqüència de l'entrada d'altres productes que podien competir en allò que feia referència al seu ús

65 Joan TUTAU, 1888.

industrial. Finalment, la darrera problemàtica estava vinculada a la globalització dels mercats, facilitada per la revolució dels transports, i a la baixa de preus que s'havia produït per l'entrada de blat americà.

Hem volgut encetar aquest capítol amb la cita i el llibre anteriors perquè resumeixen perfectament la situació de crisi en la qual es trobava el camp gironí a finals del segle XIX. I, sobretot, perquè la diagnosi enllaça amb una de les solucions que, ja en aquells moments, albiraven algunes veus lúcides com ara Joan Tutau. Una d'aquestes se centrava a recomanar als propietaris *ilustrados y pudientes* que dediquessin una part de les energies a la fundació de sindicats agraris, entenent que havien d'esdevenir un dels principals instruments per a *levantar la agricultura de su postración*; sobretot, a partir de la compra col·lectiva d'adobs o llavors, l'impuls de les indústries agrícoles i l'adquisició de maquinària agrícola, la tasca de *lobby* de pressió davant l'Estat, la difusió de les innovacions tècniques o la lluita contra les plagues a través de les assegurances. El polític figuerenc, que coneixia de primera mà l'exemple dels veïns de l'altra banda de la frontera, es mostrava aclaparat pels beneficis que comportaven aquest tipus d'entitats. L'emergència del sindicalisme agrari no es pot entendre sense tenir en compte el context històric en el qual va desenvolupar-se. Tal com ha indicat Jordi Planas, *el canvi econòmic que s'inicià al final del segle XIX va ser (...) un estímul poderós per al desenvolupament de l'acció cooperativa, que des d'aleshores va convertir-se en un element central de la nova dinàmica associativa*.⁶⁶

El quadre que esbossava Joan Tutau no era complet, però ens permet dibuixar, a grans trets, el context de crisi en què es va desenvolupar el sindicalisme agrari. El polític figuerenc no només se cenyia a aquestes causes, que definia d'*extraordinàries*, sinó que en resseguia unes altres que batejava d'*especials*. La primera d'aquestes era l'absentisme dels hisendats, que no només provocava l'abandonament de les propietats, sinó que també contribuïa a enterbolir les relacions amb els seus

66 Jordi PLANAS, 2006: 10.

conreadors: *los lazos que un tiempo los unían, aflojados por la ausencia, tradúzcanse primero en indiferencia, más tarde en rencor y últimamente el manifiesta hostilidad.* No deixa de resultar significatiu que aquesta preocupació fos compartida per l'Església. El bisbe Tomàs Sivilla va dedicar una exhortació específica (un fet gens habitual) a aquesta problemàtica, en la qual manifestava que *la emigración de los grandes propietarios de las poblaciones rurales es un mal gravísimo (...);* perquè, a més a més dels efectes negatius per a la gestió de la mateixa propietat, comportava la pèrdua d'un pilar essencial en la comunitat rural: *(...) con su buen ejemplo edifican a sus convecinos, son el consuelo y segunda providencia de los pobres, el eje para los cargos municipales y el apoyo del Sr. Cura párroco.*⁶⁷

L'emigració dels propietaris rurals representava un perill per al desmembrament de la societat rural tradicional; però també preocupava aquella que afectava els pagesos, abocats a un èxode inaturable cap a les ciutats, presentades com a centres de degradació moral i on, en definitiva, resultava molt més complicat el seu control social i ideològic. El drama que representava aquest èxode per a tots aquells que l'associaven a una pèrdua irreparable d'un món harmònic, l'expressarà de forma ben evident l'escriptor Jacint Verdaguier en el pròleg al recull del poeta bisbalenc Ramon Masiferri, quan proclamava que

*el predicar el retorn al camp, al terror nadiu i a la vida tranquil·la del mas als que, il·lusionats, se n'allunyen, és no solament una gran obra de caritat i de pietat cristiana, sinó també una obra de patriotisme. Sí. Catalunya guanyaria tant com la religió si fos possible aturar l'emigració de les muntanyes i, encara més, si els rius de gent que venen cap avall poguessin tirar cap amunt.*⁶⁸

El trencament de l'harmonia del món rural no només es produïa per la mobilitat de les persones, sinó també de les idees

67 *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, 35 (28 de juliol de 1905): 517-518.

68 Jacint VERDAGUER, 1902: 25.

que arribaven des de l'exterior i que podien contaminar la pau social del camp, sobretot del socialisme i el republicanisme.

La crisi també tenia, doncs, un clar rerefons social, el qual ens ajuda a entendre l'aposta majoritària dels propietaris i els sacerdots (com a mínim en un primer moment) per un model de sindicalisme interclassista, que reforçés el seu lideratge a la comunitat rural i permetés establir aliances entre les diverses classes socials. Més endavant entrarem a analitzar els motius que van moure l'Església. Si ens centrem en els primers, és evident que a finals del segle XIX els hisendats van poder sentir com es produïen un seguit de canvis que qüestionaven la seva autoritat tradicional, prou malmesa des dels inicis de la revolució liberal. La introducció del sufragi universal, la penetració de les ideologies revolucionàries o l'èxode rural, en són els exemples més remarcables. Davant aquest escenari, els sindicats esdevenien, a ulls d'alguns propietaris, un instrument eficaç per a reforçar les solidaritats de classe; però, al mateix temps, per erigir-se en els legítims representants dels interessos agraris davant els poders públics. Com es pot suposar, la classe propietària no va actuar com un cos monolític; i, mentre alguns dels propietaris mostraven les preocupacions que hem descrit més amunt, d'altres contemplaven els sindicats amb una notable indiferència o alguns fins i tot els combatien amb vehemència, ja fos perquè lesionaven directament els seus interessos econòmics o perquè qüestionaven la seva tradicional autoritat. Tal com ha indicat Jordi Planas, l'associacionisme s'ha d'entendre *com una de les formes de reorganització de les elits agràries enfront el canvi econòmic i social que s'estava produint arreu d'Europa. No era només una forma d'adaptació a aquest procés de canvi, sinó un instrument per garantir-se la continuïtat com a classe dirigent*.⁶⁹

Els símptomes que hem descrit més amunt es van donar arreu d'Europa, però el sindicalisme agrari s'hi va desenvolupar amb ritmes i intensitats diversos fruit de l'aposta que van fer els poders públics i els diversos sectors socials; i, al mateix temps, atenent a les condicions socioeconòmiques de cada indret. En

69 Jordi PLANAS, 2006: 12.

el cas específic de la regió de Girona, el sindicalisme va créixer a partir de les mateixes etapes que va apuntar l'historiador Samuel Garrido per al conjunt de l'Estat.⁷⁰ I es va desenrotllar, com veurem tot seguit, a partir d'uns models bàsics, si bé resulta difícil encotillar bona part de les entitats a través d'etiquetes tancades i simplificadores.⁷¹ Tant si resseguim les intencions dels promotors com si analitzem les activitats que realment van dur a terme, ens adonem de l'existència de múltiples matisos i, fins i tot, de canvis en l'evolució de molts sindicats, que van viure etapes complexes. El sindicalisme agrari gironí fou, doncs, extraordinàriament divers i aparentment dispers.

EL PRIMER DEGOTAMENT

Resulta difícil descobrir els orígens del cooperativisme agrari a la regió de Girona. Sobretot, si no volem deixar de banda l'existència d'entitats ben arrelades en les comunitats pageses i que, tot i la manca d'un paraigua legal o, fins i tot, d'un reglament escrit, van desenvolupar activitats que ben bé podrien qualificar-se com a cooperatives, ja fos en l'àmbit de l'assistència en cas de malaltia, l'assegurança del bestiar o el treball comunitari. En la seva intervenció en el XII Congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear, celebrat a Tarragona el 1909 (per tant, tres anys després de l'aprovació de la primera llei de sindicats agrícoles), el president del Sindicat Agrícola de Lloret de Mar, Carles Grassot, afirmava que

les associacions agrícoles són molt més nombroses del que sembla, entre nosaltres i amb caràcter tradicional. Puc citar segur d'entre altres una petita associació que hi ha a la Pinya, al pla damunt d'Olot, que entén en lo relatiu a

70 Samuel GARRIDO, 1996: 22-47. Hem intentat establir una periodificació per a la regió de Girona a Pere BOSCH, 2010: 463-468.

71 A partir de l'esquema traçat per Andreu MAYAYO (1989) s'ha tendit a una certa simplificació dels models, oblidant que, majoritàriament, els protagonistes del sindicalisme agrari ni tenien unes directrius definides ni, en tot cas, van aplicar-les de forma mimètica.

*bestiar, que no te reglament escrit i viu exclusivament pel caràcter tradicional y cristià dels seus habitants. Quan hi ha un sinistre el paga a un 80 per cent, cadascú s'emporta un quilo de carn si l'animal no ha mort de malaltia infecciosa, y d'aquella associació va fent anys i el seu fet i això com moltes altres.*⁷²

No es tractava d'una simple percepció personal. Quan pretenem resseguir l'evolució del sindicalisme agrari a partir de les estadístiques oficials o les informacions aparegudes a la premsa de l'època ens adonem de la distància entre la teoria i la realitat, i la complexitat de traçar un quadre precís, que reculli totes les expressions amb què es va expressar la cooperació al camp.

Més enllà d'aquestes primeres fórmules, la concreció del cooperativisme agrari es va produir, al nostre país, amb alguns anys de retard respecte a la resta d'Europa; i, a més a més, va arrelar de forma molt desigual arreu del territori. La dispersió de la població, l'estructura de la propietat i els conreus predominants són factors que van afavorir o dificultar la penetració del cooperativisme agrari i, en general, de qualsevol forma de sociabilitat. Al mateix temps, aquests factors van fer que, en el cas de la regió de Girona, hi trobés moltes més dificultats el sindicalisme promogut pels petits propietaris o els pagesos sense terra i, en canvi, arrelés, en un primer moment, un tipus de sindicalisme dirigit fonamentalment des de l'Església i la classe propietària, que, o bé disposaven d'una xarxa de sacerdots estesa al territori o bé tenien un nivell de formació i una capacitat per a mobilitzar recursos molt superior a la resta de sectors socials; a banda, òbviament, dels seus interessos concrets. No deixa de resultar simptomàtic, en aquest sentit, que la primera societat d'agricultors que va crear-se a Catalunya fos la Societat Agrícola de Valls, fundada el 1888; i que, en canvi, a les comarques de Girona l'arrencada no és produït fins a 1902 de la mà del Gremi de Pagesos de Salt.

72 FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANO-BALEAR, 1910: 59.

En qualsevol cas, a principis del segle xx, la premsa gironina va començar a informar sobre la creació d'allò que anomenava *sindicats agrícoles* (i que, en la terminologia actual, qualificaríem com a cooperatives). Durant els primers anys, el degotament de fundacions fou lent i constant; però, al mateix temps, dispers i heterogeni, amb múltiples matisos. El primer sindicat del qual tenim coneixement fou el Gremi de Pagesos de Salt, fundat a iniciativa del marquès de Camps, el qual va prendre com a model el Gremi d'Agricultors de Manresa, promogut pel també diputat Leonci Soler i March. La resposta d'aquest a la petició del marquès expressa clarament el caire paternalista dels promotors i la voluntat de convertir aquestes entitats en un instrument per superar l'anomenada *qüestió social*: *Els pagesos hi contribueixen (...) amb accions de vint-i-cinc pessetes, pagant-les a terminis els molt pobres. Estan molt entusiasmats. Si volem contribuir a la solució de la qüestió social no tenim més remei que contribuir-hi personalment i amb sacrificis com tu saps fer i en donés exemple.*⁷³ El marquès de Camps, el trobarem, amb més o menys protagonisme, al darrere d'alguns dels primers sindicats agraris que van aparèixer a la regió de Girona, com ara el de Sant Gregori (1903), l'Arrosser de l'Empordà (1905), el d'Espolla (1906) o el de Vilajuïga (1914). Els exemples anteriors ens permeten seguir el rastre de les seves propietats i deixen testimoni de la implicació que va assumir qui havia estat president de l'IACSI fins a 1902.

D'altres propietaris també van jugar un paper remarcable en la promoció dels primers sindicats, com ara Pere Vayreda en el cas del Sindicat Agrícola de la Garrotxa (1904), el qual va contribuir a la construcció de la seu. Entre els primers objectius de l'entitat, hi havia el

foment i defensa dels interessos agrícoles de la comarca, per medi de la unió i harmonia entre propietaris i masovers, amos i jornalers, quan il·lustració procura mitjançant revistes, obres, conferències i concursos d'interès agrícola, facilitant ensems eines, sements, informacions de mercats, fórmules d'adobs químics segons la temporada.

73 AMS, Fons del marquès de Camps, Correspondència IACSI, Lligall 15.

A banda de servir com a plataforma dels coneixements tècnics, hom també preveia un altre objectiu:

Però no es limita a l'agricultura l'acció del sindicat agrícola de Lladó, sinó que és un centre de cultura i moralització. Son reglament interior, espill de previsió i bon sentit, prohibeix terminantment les paraules grosseres, les blasfèmies, les discussions religioses, senyala les condicions dels jocs i barra la porta a tota publicació renyida amb el dogma o moral catòlica. No li falta tampoc l'esperit patriòtic: la llengua oficial és la catalana, els ideals dels fundadors i directors, l'ambient que en ell es respira és genuïnament català.⁷⁴

La crònica anterior, apareguda en una publicació catalanista, probablement va exagerar aquest darrer vessant, però és ben evident que alguns dels promotors van traslladar les seves inquietuds culturals i polítiques als sindicats agrícoles; i, per damunt de tot, que es va produir una confluència (com a mínim en allò que fa referència al perfil dels promotors) entre el sindicalisme i el catalanisme.

Els objectius de reforçar *l'harmonia entre propietaris i masovers* o de *solucionar la qüestió social* eren ben presents entre les motivacions dels promotors dels primers sindicats. La voluntat de bastir una opció interclassista que reforcés el lideratge de la classe propietària i servís alhora per atenuar la qüestió social, també es pot percebre en el cas de les cambres agràries, tal com ha posat en evidència l'historiador Jordi Planas a la del Vallès i, molt més recentment, a la de l'Empordà.⁷⁵ I, al mateix temps, per a difondre la millora tècnica, un altre objectiu compartit per bona part dels primers sindicats. La Cambra va oferir alguns serveis cooperatius des de bon començament, com ara la compra col·lectiva d'adobs, un camp d'experimentació agrícola o el crèdit; si bé amb uns resultats força modestos. Arran de la promulgació de la Llei de sindicats, el 1906, l'entitat va maldar per reforçar

⁷⁴ «Una societat model», *Lo Geronès*, 588 (4 d'agost de 1906): 2.

⁷⁵ Jordi PLANAS, 2013.

aquesta estratègia i va legalitzar-se com a tal. Però, malgrat les bones intencions dels seus promotors, l'activitat pròpiament cooperativa de la Cambra Agrària de l'Empordà fou més aviat escassa. I, ben aviat, hom va haver d'assumir la incapacitat per esdevenir un instrument prou útil per atreure el conjunt de la pagesia: *no hem encertat á organitzar-nos de manera que la nostra Associació tingui una vida fecunda i vigorosa que reclamen les necessitats cada dia més apremiants del país.*⁷⁶ Més enllà del reconeixement explícit d'aquest fracàs, la Cambra Agrícola de l'Empordà va seguir actuant, fins a 1936, com un instrument per canalitzar les demandes dels propietaris empordanesos, com ara el projecte del pantà de Crespià (que no va acabar de concretar-se) o les protestes contra la política aranzelària duta a terme pel Govern espanyol. Tot i això, el seu suport social va anar minvant i la seva activitat estrictament cooperativa va tendir a vehicular-se a través d'altres entitats, en alguns casos impulsades per socis de la mateixa entitat, com ara el Sindicat Arrosser de l'Empordà.

ELS SACERDOTS QUE VAN «ANAR AL POBLE»

Els propietaris rurals no foren els únics protagonistes dels primers sindicats agraris. Alguns d'aquests foren promoguts per sacerdots que assumiren un paper actiu com a impulsors. És prou conegut, en aquest sentit, el paper que va dur a terme el pare Antoni Vicent, sobretot al País Valencià. En el cas del bisbat de Girona, un dels pioners fou Miquel Raset, rector de la parròquia de Briolf (a Sant Miquel de Campmajor) i catedràtic d'agricultura del Seminari Menor del Collell, el qual va dedicar bona part dels seus esforços a la divulgació d'un ideari profundament marcat per les pastorals del bisbe Josep Torras i Bages, i per les teories agronòmiques d'Estanislau Solari a través de diverses publicacions de caire divulgatiu, com ara *La pagesia cristiana* (1906-1907), *La pagesia catalana* (1908) o *Creu i arada* (1899-1900 i 1909-1910). Raset també es va abocar a l'impuls

⁷⁶ *Boletín Oficial de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, 125 (1 de maig de 1905): 93-97.

d'algunes obres socials, la primera de les quals va assajar-la a la rectoria que regentava. El 1905 va promoure l'aixecament d'una capella i, al seu costat, d'un

*Centro Agrícola y de recreo honesto al mismo tiempo. Allí en los días festivos reúne a los jóvenes y a todos los hombres que quieran ir, y ayudado de algunos estudiantes del Seminario del Collell, les hace alguna explicación sobre la agricultura, que reducen luego a la práctica en sus campos, y les proporciona abonos minerales, semillas seleccionadas y todo aquello que puede serles útil. He aquí como facilitándoles el pan de la doctrina evangélica, logra instruirles y moralizarles. Les atrae así dulcemente a santificar los días festivos, reuniéndoles después de las funciones religiosas y apartándoles de lugares peligrosos por donde antes se desparramaban.*⁷⁷

Miquel Raset també fou el promotor del Sindicat Agrícola de Banyoles, fundat el 1905 com a secció del Cercle de Catòlics.⁷⁸ En l'escrit de convocatòria, hom manifestava la voluntat de predicar l'associació *per bons fins, per donar solució a les qüestions socials, per aixecar de la prostració a l'agricultura i enlairar-la a un grau de prosperitat que ens posi al nivell de les nacions més avançades i ens salvi de la ruïna.*⁷⁹ En aquest cas, Raset va comptar amb el suport de *la flor de la pagesia comarcana*, que no eren altres que els principals propietaris de la rodalia, com ara Miquel Ordís de Crespià, Modest Puig de Vilademí o Vicenç Illa de Serinyà. Tots ells van integrar la primera Junta Directiva, un gest que volia mostrar el compromís en el projecte i la voluntat d'atreure altres sectors socials, un objectiu que no es va aconseguir. Els primers mesos de funcionament, la premsa informava amb entusiasme (talment com succeïa amb bona part dels primers sindicats) sobre l'activitat de la novella entitat, en bona part centrada a promoure algunes conferències sobre innovacions tècniques al

77 *El Tradicionalista*, 104 (25 de març de 1905): 1.

78 *El Tradicionalista*, 112 (20 de maig de 1905): 3.

79 ACPE, Fons Cercle de Catòlics, «Cartell d'invitació. Inauguració solemne del Sindicat Agrícola de Banyoles i sa comarca», s/d.

camp (a càrrec del mateix Raset o d'algun propietari il·lustrat de la comarca), i la compra col·lectiva d'adobs.

La implicació dels sacerdots en el sindicalisme agrari (i, de fet, en tota mena d'obres socials que es van promoure durant aquells anys, des de les caixes rurals fins a les mutualitats escolars) no estava motivada, principalment, per la preocupació pels efectes de la crisi econòmica, sinó per la pèrdua de la tradicional empara que havia rebut la institució eclesiàstica per part de l'Estat i, per damunt de tot, pel procés de descristianització (i, en alguns casos, directament d'anticlericalisme) que estava experimentant la societat. Fou degut a aquest procés que l'Església va definir, arreu d'Europa, diverses estratègies de mobilització dels fidels que han estat batejades com a *moviment catòlic*.⁸⁰ En qualsevol cas, hom estimava que el procés de descristianització era gairebé irreversible a les ciutats, però hi havia molt més marge de maniobra en l'àmbit rural, contemplat com una reserva del catolicisme. Tal com manifestava el sacerdot Anselm Herranz, catedràtic de sociologia al Seminari de Girona, *la acción de los católicos, y sobre todo de los sacerdotes, es más inmediata y es más fácil de ejercerse, con resultados positivos, sobre las sencillas y cristianas gentes de nuestras campiñas*.⁸¹

Però una cosa era la teoria i una altra, ben diferent, la pràctica. O dit en altres paraules: una cosa eren les crides dels socialcatòlics per tal que els sacerdots *anessin al poble* (manllevant una expressió que va fer fortuna) i una altra, ben diferent, el nivell d'implicació que van assumir els sacerdots. El 1909, el setmanari *La Regeneración* (la principal plataforma del catolicisme social gironí des de 1906 fins a 1912) contrastava

la satisfacción que nos produce el contemplar el entusiasmo con que millares de sacerdotes han entrado en la acción social ejerciéndola con satisfactorios resultados, la sentimos trocada en profunda pena por la apatía o por

80 En el cas de l'Estat espanyol, resulta molt útil el llibre de Feliciano MONTERO, 1983; sobretot 376-386, i el ja clàssic de José ANDRÉS-GALLEGO, 1984.

81 *La Regeneración*, 36 (30 de març de 1907): 149-152.

*el escaso interés que demuestra el clero de esta diócesis por estas cuestiones.*⁸²

En realitat, bona part dels sacerdots gironins no es van implicar en el sindicalisme agrari; i, des de bon començament, el catolicisme social que es va desenvolupar al camp gironí fou molt més el resultat de franc tiradors voluntariosos que no pas d'una acció coordinada i coherent.

Les causes que expliquen aquest retraïment són diverses. Una d'aquestes era la incomoditat de bona part dels sacerdots, que no se sentien preparats per impulsar una iniciativa d'aquest tipus o no volien assumir un paper que anés gaire més enllà de la participació en la crida fundacional. No deixa de resultar simptomàtic, en aquest sentit, que alguns dels sacerdots haguessin de començar la seva intervenció en els actes de fundació dels sindicats reconeixent que *tal vez extrañaría a la concurrencia la presencia del sacerdote en el acto que se estaba celebrando, debido a las máximas sectarias de que el sacerdote solo ha de estar en la sacristía y ocuparse de las cosas espirituales.*⁸³ La mateixa estranyesa es produïa quan els sacerdots utilitzaven les rectories o les esglésies. El rector de Bordils, per exemple, va començar la seva intervenció a l'acte de fundació del sindicat local advertint als assistents que *no extrañasen que un acto, al parecer profano, y a primera vista impropio del lugar donde se hallaban, tuviese lugar en la casa de Dios, puesto que la Iglesia utiliza sus templos para todos aquellos actos que pueden elevar los corazones al cielo (...).*⁸⁴ En qualsevol cas, és ben probable que aquesta percepció es traduís en una certa incomoditat en bona part dels sacerdots.

Un altre dels motius que expliquen aquesta escassa implicació del clergat gironí en el sindicalisme agrari és l'actitud oscil·lant

82 «La Iglesia y el sindicalismo», *La Regeneración*, 147 (15 de maig de 1909): 3-6.

83 *La Regeneración*, 84 (29 de febrer de 1908): 113-117. La mateixa actitud es va donar en el cas del rector de Santa Coloma de Farners durant la inauguració del sindicat d'aquesta població. Vegeu *La Regeneración*, 122 (21 de novembre de 1908): 708-730.

84 *La Regeneración*, 307 (8 de juny de 1912): 8-10.

que va mantenir la jerarquia eclesiàstica envers l'acció social. Fa alguns anys, l'historiador Josep Maria Marquès remarcava els canvis que es van produir en la jerarquia eclesiàstica, amb etapes d'un cert desinterès, d'altres d'una clara promoció del clergat social, i d'altres, finalment, de retraïment.⁸⁵ Si bé no es troben pastorals o escrits explícits en aquesta qüestió, n'hi ha prou resseguint el butlletí oficial del Bisbat (el principal nexe de comunicació amb els sacerdots) per a comprovar el contrast entre els bisbats de Francesc de Pol (1906-1912) i, sobretot, el de Francesc de P. Mas (1915-1920), en què destacaven les lloances als sacerdots socialment actius o es recollien la fundació o els avenços de les obres socials (no només dels sindicats agrícoles, òbviament), i el silenci manifest del bisbat de Gabriel Llombart (1922-1925). A partir d'aleshores, els sacerdots van seguir participant en les obres socials (una bona prova d'això és el fet que l'assistència a les assemblees de la FSA de Girona minvava considerablement quan coincidia amb alguna tanda d'exercicis espirituals), però no hi va haver noves entrades i la tendència fou de clara retirada.

Altrament, el nivell d'implicació dels sacerdots fou divers. Alguns es van limitar a convocar els *ricos propietarios católicos* i a participar en les primeres passes de l'entitat; però, una vegada assumit aquest primer compromís, es van mantenir en un segon nivell, ja fos limitant-se al paper de guia espiritual de l'entitat (l'anomenat *consiliari*) o bé sense assumir cap tipus de càrrec. En altres casos (força comptats) els sacerdots van jugar un paper actiu, de primer ordre, com ara en el cas de Pere Dausà a Banyoles o de Carles Grassot a Lloret de Mar. En qualsevol cas, ja fos a causa d'aquest nivell d'implicació heterogeni, per una concepció diversa del catolicisme social o bé per les condicions existents a cada població, els sindicats agrícoles catòlics van incloure un ampli ventall de matisos que val la pena no oblidar.⁸⁶ Un repàs dels reglaments o de les actuacions que van dur a terme ens permeten

85 Josep Maria MARQUÈS, 1993: 83-84. Hem parlat d'aquesta qüestió a Pere BOSCH, 2010: 468-471.

86 Sobre aquests matisos, vegeu, per exemple, les reflexions d'Inocencio Jiménez, «Los sindicatos agrícolas católicos», *La Paz Social*, 26 (abril de 1909): 177-178.

descobrir el contrast entre aquells sacerdots que es mostraven molt zelosos a l'hora d'establir els requeriments morals per a l'ingrés dels socis, i aquells altres (com el mateix Pere Dausà, consiliari del Sindicat Agrícola de Banyoles) que es manifestaven contraris a allò que batejaven com a *confessionalitat imprudent*.⁸⁷ També val a dir que els promotors de les obres específicament catòliques van descobrir, amb el temps, que allò que provocava l'adhesió dels pagesos no era l'evangeli, sinó una oferta de serveis àmplia i atractiva; un descobriment que, en el cas específic de Banyoles, acabaria motivant una reconversió a fons de l'entitat per dur a terme *una bona esporgada de branques seques que ofegaven el Sindicat*.⁸⁸

En els paràgrafs anteriors hem començat a desvetllar el nom dels primers sindicats agraris que es van fundar a la regió de Girona, i els objectius i les activitats de cadascun d'ells; bàsicament, a través del paper que van assumir els seus principals impulsors, i també del seguiment de les seves primeres activitats. La relació anterior caldria completar-la amb altres sindicats que també van avançar-se a la Llei de sindicats aprovada el 1906, com ara el Sindicat del Partit d'Olot (concretament, el 12 de gener de 1903) que, ben aviat, va establir delegacions a bona part de les poblacions de l'Alta Garrotxa; els de Sant Gregori i Figueres (fundats el 15 de setembre i el 19 de novembre del mateix any); o els ja citats de la Garrotxa (1904) o Banyoles (1905). A aquests noms, caldria afegir-hi el del Sindicat Arrosser de l'Empordà, nascut el 15 d'octubre de 1905 amb la vocació d'aplegar els interessos dels primers reintroductors de l'arròs, sobretot en allò que fa referència a la infraestructura hidràulica i la transformació del producte; si bé bona part dels esforços van haver d'abocar-se, els primers anys de funcionament, a la defensa del conreu davant l'oposició política i social que van exercir els detractors.⁸⁹

En el moment d'aprovar-se la primera llei de sindicats agrícoles, doncs, la regió de Girona ja comptava amb un mínim de 6 entitats, a les quals caldria afegir el Gremi de Pagesos de Salt i la Cambra Agrícola de l'Empordà que, com hem vist més

87 *El Norte*, 1.970 (24 de juny de 1916): 6.

88 *Butlletí Sindical*, 184 (21 de gener de 1921): 4.

89 Hem parlat d'aquesta qüestió a Pere BOSCH, 2013.

amunt, va abocar-se a oferir alguns serveis cooperatius. Tots aquests sindicats van acollir-se, des d'un punt de vista legal, a la Llei d'associacions de 1887 i, per tant, no van necessitar un marc específic per a néixer i desenvolupar-se. Tot i que bona part acabarien confluint, una dècada després, a la Federació Sindical Agrària (excepció feta de la Cambra Agrícola de l'Empordà, el Sindicat Arrosser i el de Figueres), algunes associacions ni tan sols es declaraven explícitament catòliques ni fixaven com a objectius o com a requeriments per a l'ingrés dels socis cap mena de condició confessional, la qual cosa posa en evidència l'ampli ventall de matisos que hi havia.

UN RUIXAT D'ESTIU (1906-1915)

La primera fase d'entitats sorgides a l'empara de la Llei d'associacions va donar pas a una altra fase, marcada per l'impuls que va representar la Llei de sindicats agrícoles, aprovada el 28 de gener de 1906. El desplegament d'aquesta norma se situaria molt lluny de les expectatives generades, però l'aprovació va desfermar una autèntica allau de fundacions. En bona part, l'allau de fundacions i la competència entre diverses opcions tenia una explicació administrativa. Durant alguns anys, va circular la idea que a cada poble només podria fundar-se una entitat. A més a més, el Projecte de llei d'Antonio Maura sobre administració local preveia que els presidents dels sindicats obtindrien, de forma automàtica, un regidor. Tal com es denunciava des de la Cambra Agrícola de l'Empordà,

lo que e se descubre en muchos casos es los deseos mal comprimidos de algunos listos que en previsión de que se apruebe el voto corporativo en la pendiente ley de administración local se preparan el medio de ser concejal en sus municipios por el hecho de presidir una asociación más o menos efectiva y real.⁹⁰

90 *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, 190 (15 de març de 1908): 62-63.

Però no només hi havia un raonament administratiu. Hi havia en joc, també, el control de la sociabilitat local; i els socialcatòlics es van llençar, especialment, a una cursa per guanyar aquesta lluita davant d'altres models. La competència no només es produïa amb l'opció anomenada *neutra* (que, en algunes zones, era directament republicana), sinó entre els mateixos catòlics. En el primer cas, el rector de la Bisbal d'Empordà reconeixia obertament que havia fundat una caixa rural *con el fin de suplir las deficiencias del Sindicato allí establecido*. El problema del sindicat existent no era que fos anarquista o republicà, sinó el seu *carácter neutro*, la qual cosa el convertia en *asaz peligroso para los socios y casi inútil para los fines que persiguen las instituciones sociales (...)*.⁹¹ En el cas de Banyoles, les picabaralles polítiques entre els mateixos catòlics s'acabarien traslladant a l'àmbit associatiu i no només derivarien en la fractura del Cercle de Catòlics, sinó també en l'impuls d'un nou sindicat, expressament orientat per fer la competència al que s'havia creat dos anys enrere i que, al capdavant, acabaria provocant el fracàs d'ambdues entitats. Més enllà d'aquestes tensions internes, la cursa pel control de la sociabilitat rural a la regió de Girona va guanyar-la, des de bon començament, l'opció catòlica. El 1908, dos anys després de l'aprovació de la Llei, els socialcatòlics havien estat capaços de fundar fins a 14 sindicats agraris, una tercera part dels que hi havia (18).⁹²

Fossin quines fossin les motivacions, el ritme de fundacions fou, a partir de 1906, espectacular.⁹³ Segons les dades de l'*Instituto de Reformas Sociales*, sempre estimatives, de les 6

91 *La Regeneración*, 237 (4 de febrer de 1911): 5-6; *El Norte*, 320 (22 de gener de 1911): 2.

92 «Los sindicatos agrícolas católicos», *La Paz Social*, 26 (abril de 1909): 171. De fet, les dades que ofereix Inocencio Jiménez es referien al bisbat de Girona, però eren igualment incompletes, atès que hi mancaven alguns sindicats que es declaraven explícitament catòlics, com ara el de Girona i Castelló d'Empúries. En tot cas, si ens atenem a allò que explicitaven en els estatuts, podem comptabilitzar que 14 dels 18 sindicats que hi havia a la regió de Girona eren catòlics, més de tres quartes parts del total.

93 Una comptabilització dels efectes de la Llei a tot l'Estat espanyol a Samuel GARRIDO, 1996: 23-26.

entitats que hi havia a principis de 1906 a la regió de Girona es va passar als 34 sindicats el 1916.⁹⁴ A l'aparició de noves associacions, s'hi afegia la reconversió d'algunes que ja existien i que van modificar el seu nom per tal de poder beneficiar-se de la Llei, tal com va succeir amb el Gremi de Pagesos de Castelló d'Empúries (que es va reconvertir en sindicat el 1906) o el de Salt (que va fer-ho alguns anys més tard, el 1914) o la Cambra Agrícola de l'Empordà (que va aconseguir l'autorització el 16 de setembre de 1908). Malgrat tot, el creixement d'aquells anys fou, manllevant una expressió del consiliari del Sindicat Agrícola de Banyoles, Pere Dausà, *un ruixat d'estiu*.⁹⁵ Una bona part d'aquestes entitats va tenir dificultats evidents per consolidar-se, i d'altres van desaparèixer sense gairebé deixar rastre, talment com va succeir a d'altres territoris.

Resulta complicat resseguir l'activitat que van dur a terme aquests primers sindicats; sobretot, perquè la immensa majoria no ha deixat documentació directa. Si ens atenem a les informacions puntuals aparegudes a la premsa o a les estadístiques oficials, podem deduir que la major part va centrar la seva actuació en l'adquisició col·lectiva de fertilitzants químics o llavors, o la introducció de millores tècniques, ja fos a través de camps d'experimentació o de conferències.⁹⁶ Totes elles començaven amb molta empena en aquestes qüestions, que requerien molt poca inversió; però no anaven gaire més enllà. Foren molts menys, en canvi, els sindicats que van impulsar les vendes col·lectives, tot i els intents de fer-ho en alguns productes especialitzats com ara els porcs i els alls a Banyoles, el vi a Capmany, Espolla o Garriguella, o les patates a Lloret de Mar. La majoria dels primers sindicats no s'especialitzaven en cap producte en concret. El cas de l'arròs de Pals fou, en aquest sentit, una excepció i els sindicats preferien oferir un ampli ventall de

94 MINISTERIO DE FOMENTO, 1915: 96-97. Si contrastem les dades oficials amb les informacions aparegudes als arxius i a la premsa, hem de concloure que aquestes ens proporcionen un retrat força fidel de la realitat.

95 Pere Dausà, «El perquè de molts fracassos», *El Norte*, 1.970 (24 de juny de 1916): 1.

96 Jaume ROSICH, 1919: 44.

serveis. En allò que fa referència a la maquinària agrícola, bona part de les entitats només foren capaces de comprar útils de baix cost, com ara batedores o rascles. També és veritat, però, que d'altres van aconseguir maquinària de consideració, com és el cas de l'Aliança d'Anglès.

Si analitzem la transformació dels productes, molt poques entitats van aconseguir concretar algun equipament remarcable. En el cas de la regió de Girona, cal esmentar la farinera del Sindicat de Banyoles (la primera sindical de Catalunya) que, si bé va provocar un enfrontament amb els fabricants locals, va permetre un creixement espectacular de l'entitat, que va passar dels 513 socis que tenia el 1915 (quan es va inaugurar) a 1.469 quatre anys després. Una tercera part d'aquests no eren de la comarca de Banyoles, però van trobar en la farinera una oportunitat immillorable d'escapar del monopoli i els abusos dels fabricants. També cal citar, tot i que el seu àmbit d'influència fou molt més reduït, la fàbrica d'esclovellar arròs que va impulsar el Sindicat Arrosser de l'Empordà, una instal·lació dissenyada per l'enginyer Enric Fort i que permetia processar, en tres mesos, 25 o 30 mil hectolitres d'arròs;⁹⁷ el celler i la destil·leria cooperatius del sindicat de Garriguella; el molí fariner del sindicat de Cassà de la Selva, instal·lat a l'antiga rectoria del poble;⁹⁸ i, finalment, alguns molins d'oli, com ara a Boadella d'Empordà, Navata, Pau o Vilanant. Els exemples anteriors constitueixen excepcions que no confirmaven la regla; i, de fet, la immensa majoria dels sindicats foren incapaços d'assumir el repte que significava una indústria transformadora.

En allò que fa referència al crèdit, el president de la FSA de Girona, Jaume Rosich, es lamentava que *la secció de crèdit o caixa rural és la que deuria fundar-se en primer terme i ;trist és dir-ho! És la secció més descuidada, és la secció més morta en sindicats de vida llarga.*⁹⁹ Bona part dels sindicats gironins disposaven de seccions de crèdit, però la seva activitat era molt minsa. Molt probablement, entre els que van tenir més capacitat

97 *La Vanguardia*, 11.557 (29 d'abril de 1905): 8-9.

98 *Diario de Gerona*, 229 (5 d'octubre de 1919): 4.

99 Jaume ROSICH, 1919: 67.

creditícia hi hagué el de la Baronia de Santa Pau, que no només fou capaç de finançar una part de l'operació de compra de la farinera del sindicat de Banyoles, sinó que el 1914, poc més de cinc anys després de la fundació, podia proclamar que havia concedit 82 préstecs per valor de 26.680 pessetes. Una altra de les que va destacar fou la Caixa Rural de Crèdit i Estalvi de la Bisbal, impulsada i presidida pel mateix Rosich. Dotze anys després de la seva fundació, aquesta entitat havia concedit 776 préstecs per valor de 854.389 pessetes; una mitjana, per tant, de gairebé 60 préstecs per any des de 1913 fins a 1925, i de poc més de 1.100 pessetes per cada operació d'ençà de la seva fundació. També destacaven les caixes d'Anglès o Castelló d'Empúries, amb un volum de préstecs que s'enfilava fins a les 70.000 i les 145.000 pessetes el 1933, respectivament. En tot cas, resulta impossible avaluar la incidència que van tenir les operacions vehiculades a través dels sindicats, en allò que fa referència a l'accés a la terra, la compra de bestiar o d'utilitatge. Si ens atenem a les dades que ens proporcionen les fonts periodístiques, les sumes proporcionades foren força minúscules i no degueren servir, per tant, per a operacions excessivament importants. Fos com fos, bona part d'aquestes entitats o seccions de crèdit acabarien engolides per la Caixa de Pensions; una entitat que, en bona part, fonamentaria la seva estratègia d'expansió territorial a partir de la fusió de les caixes creades pels sindicats o cercles catòlics.

Alguns sindicats també foren capaços d'implementar seccions d'assegurances amb un èxit relatiu, com ara en allò que fa referència al bestiar en el cas d'Anglès, Cassà de la Selva (específicament boví), Pals, Salt, Santa Coloma de Farners, Banyoles, Amer o Santa Eugènia de Ter; en aquests dos darrers casos, especialitzada en el porcí. També van sovintejar les assegurances en cas de malaltia; una fórmula que, tal com apuntava Jaume Rosich, estava estesa *a moltes poblacions de la nostra província (...) de molts anys ençà*.¹⁰⁰ En alguns casos, l'entitat es dedicava exclusivament a aquesta activitat, com fou el cas de la Unió d'Obrers Agrícoles de Beget, creada el 1908

100 Jaume ROSICH, 1919: 56.

i, tal com s'establia en els estatuts, se centrava en el *auxilio mutuo en las enfermedades, imposibilidad de trabajo y en la vejez y dada la índole de sus ocupaciones y con el objeto de poder llenarlos, funcionará entre ellos una sección especial denominada Asociación de trabajos agrícolas*.¹⁰¹ En altres casos, constituïa una secció d'algun sindicat agrícola, si bé amb un pes prou remarcable, com ara a Banyoles, Blanes, Castelló d'Empúries o Anglès. Finalment, les cooperatives de consum es van implementar de forma molt puntual, com ara a Joanetes, Navata o Santa Llogaia d'Àlguema.

Les xifres anteriors diuen ben poca cosa si no les contrastem amb la realitat de cadascun dels municipis i avaluem la seva repercussió social; una fita impossible d'assolir sense estudis d'àmbit local que parteixin de la documentació generada pels sindicats. En qualsevol cas, més enllà de la modèstia que ens indiquen les xifres anteriors (en bona part motivades per l'excessiva atomització de les entitats, que en molts casos ni tan sols abastaven tot el terme municipal sinó algun dels pobles o veïnats que l'integraven), no només cal avaluar els resultats del sindicalisme agrari des d'un punt de vista quantitatiu, a partir del volum de crèdits concedits, dels quilograms d'adobs químics despatxats o dels caps de bestiar assegurats, per posar alguns exemples.¹⁰² L'historiador Samuel Garrido ha destacat que el paper d'aquest tipus d'entitats a l'hora de contribuir a la difusió d'algunes millores tècniques fou prou remarcable. No deixa de resultar simptomàtic, en aquest sentit, que bona part de les cròniques que feien referència a les actuacions dels primers sindicats remarquessin *el empleo de los abonos químicos, casi del todo desconocido en nuestra comarca*.¹⁰³

101 *El Deber*, 59 (9 de maig de 1908): 16.

102 Samuel GARRIDO, 1996: 31.

103 *La Regeneración*, 99 (13 de juny de 1908): 353.

ELS OBSTACLES AL COOPERATIVISME

La dades anteriors ens ajuden a entendre les febleses del primer sindicalisme agrari. Les causes d'aquestes debilitats són múltiples. Més amunt hem remarcat aquelles que eren específiques de l'opció catòlica (com ara l'escassa preparació i motivació dels sacerdots, l'actitud oscil·lant de la jerarquia eclesiàstica gironina o la prevenció amb què era observada per la resta d'actors de la comunitat rural). Però n'hi hagué d'altres que afectaren el conjunt d'entitats, amb independència de la seva opció confessional, entre les quals val la pena remarcar la manca d'una política pública decidida i continuada en aquesta matèria o l'actitud que va adoptar, des de bon començament, bona part de la classe propietària.

La primera causa fou la manca d'una acció decidida per part dels poders públics. A diferència d'allò que es va esdevenir a d'altres països, en el nostre cas la intervenció de l'Estat es va desenvolupar amb retard. La primera llei no es va promoure fins a 1906 i el seu desplegament va generar una notable frustració. Si ens atenem a les dades que ofereix Samuel Garrido sobre els expedients tramitats pel Ministeri d'Hisenda entre 1908 i 1915, constatem com només foren aprovades 26 de les 48 sol·licituds presentades a la província de Girona, un 54,1 %; un percentatge ben modest però perfectament comparable al del conjunt de l'Estat.¹⁰⁴ Sis anys després de l'aprovació, el sacerdot Albert Vila denunciava l'existència de *milers i milers de reglaments de sindicats que estan en els ministeris de Foment i Hisenda com els trastos inútils d'una casa estant també arraconats per poder un dia calar-hi foc*. Un dels motius d'aquesta paràlisi administrativa fou, molt probablement, el temor dels governs liberals del potencial mobilitzador que tenien aquests sindicats, sobretot en uns moments en què l'Església estava abocant tot el seu teixit associatiu a una ofensiva contra els intents laïcitzadors empresos des de l'Estat.¹⁰⁵ No deixa de resultar simptomàtic, en aquest sentit, que en la mateixa crònica que hem reproduït més

104 Samuel GARRIDO, 1996: 138.

105 Samuel GARRIDO, 1996: 138-139.

amunt s'alertés del fet que *nosaltres als sindicats, tenim exèrcits aguerrits d'agricultors; armes poderoses de premsa, com són infinitat de revistes i fulles agrícoles: homes que són vers generals capaços d'investir al més furibund enemic (...)*.¹⁰⁶ No es tractava d'una amenaça verbal. Els sindicats catòlics, els trobarem participant activament en els actes contra l'ensenyament laic o l'anomenada *lleï del candau*.¹⁰⁷

La política estatal va resultar, en qualsevol cas, extraordinàriament feble i erràtica a l'hora de potenciar el sindicalisme agrari. No fou fins al període de la Mancomunitat quan es va impulsar (en un escenari, val a dir, molt marcat per la manca de recursos i l'escassa durada de l'experiència) una política nova i coherent de foment del sindicalisme agrari. El principal instrument foren els serveis d'Acció Social Agrària, creats el 1919 i dirigits per Josep Maria Rendé. La seva tasca va centrar-se en l'assessorament, ja fos a través de conferències o d'intervencions en aspectes organitzatius, com ara la reforma de reglaments. Si bé la seva incidència a la regió de Girona fou més aviat escassa i només es va traduir en el suport a algunes conferències, cal mesurar el canvi de tendència que suposava.¹⁰⁸ De fet, la Generalitat republicana prendria clarament el relleu en aquesta matèria, tot i que amb més de deu anys de retard i amb unes limitacions molt semblants a les que havia hagut d'atendre la Mancomunitat.

Un altre dels obstacles que va haver de superar el sindicalisme agrari fou l'actitud dels hisendats. Més amunt hem remarcat l'interès d'una part de la classe propietària per recuperar el seu paper hegemònic al camp, seriosament qüestionat per la crisi finisecular i la instauració del sufragi universal; i, al mateix temps, ens hem fet ressò de les crides dels

106 «¡Rescatem els nostres drets!», *La Regeneración*, 300 (20 d'abril de 1912): 1-3.

107 Entre el llistat d'adhesions a la protesta de l'episcopat espanyol contra les escoles laiques apareixia la dels sindicats de Santa Pau, Tortellà, Sant Gregori, Santa Coloma de Farners, Banyoles, Lloret de Mar, Riudarenes o Blanes. «Adhesiones al mitin de Girona», *El Norte*, 40 (16 de febrer de 1910): 1.

108 Joaquim Mª PUIGVERT, 2015.

propagandistes catòlics sobre el paper que havien d'assumir els propietaris locals a l'hora d'impulsar els sindicats agrícoles. Però no tots optaren per aquesta estratègia o respongueren de forma positiva a aquestes crides. Fa alguns anys, l'historiador Joan Puigbert, a partir de l'exemple del Sindicat Agrícola de Banyoles, definia l'actitud dels propietaris amb dues paraules: *desinterès o boicot*.¹⁰⁹ Tot i que resulta difícil extrapolar el cas de Banyoles a la resta de la regió, hi ha símptomes que expressen l'ambivalència en què es van moure els propietaris davant el sindicalisme agrari.

El desinterès es va mostrar en l'escàs suport que van donar a algunes seccions vitals, com ara la de crèdit. No deixa de resultar significatiu, per exemple, que la Junta Directiva del Sindicat de Banyoles es queixés amargament que menys de 15 dels 100 socis propietaris que tenia l'entitat haguessin fet aportacions de capital a la caixa rural de l'entitat. Però aquest desinterès es va convertir directament en retraïment quan es van voler posar en pràctica alguns dels instruments que exemplificaven millor l'aplicació dels principis del catolicisme social, com ara els tribunals d'arbitratge per resoldre els conflictes entre propietaris i conreadors. A finals de 1919, en uns moments de forta tensió al camp, la Junta va voler impulsar un tribunal d'aquest tipus; però, un any després, hom havia de reconèixer que *desgraciadament i malgrat la bona voluntat d'alguns pocs propietaris, encara no s'havia pogut organitzar per l'apatia de la majoria de dits propietaris*.¹¹⁰ Els dirigents del Sindicat, però, no van defallir i no només van pressionar els propietaris per tal que s'impliquessin en aquesta secció sinó que fins i tot van modificar els estatuts per tal d'imposar l'obligació de participar en el Tribunal Arbitral; si bé aquesta mesura va provocar, ben lògicament, que molts d'aquests abandonessin l'entitat.

Malgrat l'escàs èxit que va tenir, la proposta fou assumida per la FSA de Girona, que fins i tot va elaborar un projecte de bases

109 Joan PUIGBERT, 1993: 146.

110 *Butlletí Sindical*, 169 (15 de maig de 1920): 3.

per implantar els tribunals en totes les entitats adherides.¹¹¹ En l'esborrany, que es conserva en el fons d'Enric i Pelai Negre, es remarca que el seu objectiu era dotar els sindicats agrícoles *d'un instrument adequat per a resoldre harmònicament les qüestions que puguin presentar-se entre llurs socis, ja siguin propietaris, masovers, parcers, arrendataris o obrers agrícoles*, i s'aconsellava als sindicats adherits que *implantin en son sí, amb tota urgència, un Tribunal Arbitral que, inspirant-se en els principis d'equitat i de justícia predicats pel catolicisme social, agermanin estretament, en mutual efusió, als esmentats factors agrícoles, privant, així, que l'odi de classes se propagui al camp*. El preàmbul reflecteix perfectament la preocupació i la urgència dels dirigents de la FSA per la conflictivitat que havia sorgit al pla d'Olot i la por que aquesta s'estengués a la resta de comarques. Malgrat tot, no tenim constància que la iniciativa arrelés mínimament a cap dels sindicats adherits.

Els exemples anteriors posen en evidència que no va existir una única causa per explicar l'apatia o el desinterès dels propietaris: en alguns casos, perquè no consideraven convenient una mobilització de les classes agràries, encara que aquesta fos controlada; en d'altres, perquè desconfiaven explícitament de l'opció que els oferien els propagandistes catòlics; també, perquè directament no necessitaven els serveis que els oferia el sindicat o no estaven disposats a implicar-se en determinades iniciatives que possessin en qüestió el model de relació que mantenien amb els seus arrendataris o parcers. En qualsevol cas, tot i que la major part de les cròniques dels publicistes catòlics que donaven compte de la fundació de sindicats agrícoles emfasitzaven expressament la presència de *la flor i nata de la pagesia comarcana*, la realitat era molt més complexa; i els propietaris no sempre van veure clara la seva participació en aquest tipus d'entitats. En la immensa majoria dels casos, els propietaris van contemplar els sindicats amb un notable desinterès; en d'altres, s'hi implicaven, però no pas fins al punt d'invertir-hi els seus

111 AMG, Fons Pelai Negre, *Correspondència adreçada a Enric i Pelai Negre i notes d'obres de recerca d'aquest darrer, 1919-1966 (III)*, Carta de Mn. Tomàs Noguera a Enric Negre, 26 de novembre de 1919.

cabals, amb la qual cosa van acabar condemnant-los a una vida misèrrima.

En alguns casos, el problema no era l'apatia, sinó l'actitud manifestament contrària d'alguns propietaris.¹¹² De fet, poques trajectòries expressen millor les contradiccions en què es van moure els propietaris que la relació que va mantenir Joaquim Coromina, primer propietari local i màxim representant del conservadorisme dinàstic, amb el Sindicat Agrícola de Banyoles. En un primer moment, no va dubtar a donar suport al Sindicat, sobretot quan aquest es va dedicar exclusivament a la compra col·lectiva d'adobs o a les conferències tècniques; més endavant, després de protagonitzar una escissió entre els conservadors locals, no va dubtar a fundar un nou sindicat i a situar-se com a president, bàsicament amb l'objectiu de fer la competència a aquell que havien controlat els seus adversaris; i, finalment, es va abocar a una lluita oberta i ferotge quan el sindicat, de la mà del sacerdot Pere Dausà, va posar en funcionament una farinera que trencava amb el monopoli exercit per la seva família. No es tracta de reproduir els capítols i el rerefons d'aquesta polèmica, sinó de remarcar la incidència que devia tenir entre els petits propietaris i els pagesos sense terra del Sindicat la imatge dels primers propietaris locals (i, al mateix temps, els màxims representants del caciquisme dinàstic) convertits en els enemics acèrrims d'un sindicat que el consiliari els presentava constantment com una obra de germanor. El cas de Banyoles no fou una excepció. El principal cacic de Torroella de Montgrí, el comte de Serra i de Sant Iscle, també va esdevenir el màxim enemic del Sindicat Arrosser de l'Empordà, si bé en aquest cas l'enfrontament no era directament amb l'entitat i el motiu principal tampoc no era la transformació d'un producte de primera necessitat, sinó la introducció de l'arròs i el paper que podia tenir aquest a l'hora de posar en perill el control social i polític del districte.¹¹³

112 Samuel GARRIDO (1996) ha posat de manifest l'oposició activa dels terratinents al cooperativisme. En el cas de la regió de Girona, n'hem parlat a Pere BOSCH, 2001.

113 Ens hem referit a aquesta qüestió a Pere BOSCH, 2013.

LES URGÈNCIES SOCIALS (1916-1920)

Després d'alguns anys d'estancament, a partir de 1916 es va tornar a reprendre el ritme en les fundacions de nous sindicats i, entre 1919 i 1920, aquestes es van disparar de forma espectacular. En aquest cas, però, l'element detonant no fou cap mesura impulsada des dels poders públics (tal com havia succeït el 1906), sinó l'increment de la tensió social. La crisi de la postguerra europea es va reproduir amb força en algunes ciutats industrials i també amenaçava l'entorn rural, la qual cosa va provocar el temor d'alguns propietaris i propagandistes socials. El perill no era altre que el sindicalisme àcrata que, com veurem més endavant, s'estava començant a desenvolupar en algunes zones, com ara la Garrotxa i l'Empordà. Davant aquest escenari, els sindicats van esdevenir el millor antídote, gairebé com si es tractés d'un bàlsam miraculós. Tal com reconeixia obertament el consiliari del Sindicat Agrícola de Banyoles, Pere Dausà, *cal anar de pressa a fundar sindicats a on els pagesos se sentin emparats, protegits i defensats*.¹¹⁴

L'Església i els socialcatòlics es van esforçar, des de bon començament, per posar en evidència que l'única forma de combatre el malestar social era a través de la seva particular recepta, donant un contingut religiós als sindicats. Tal com proclamava Jaume Rosich en un llibret de propaganda publicat el 1919

és indiscutible que els sindicats agrícoles han de ser confessionals, és a dir, catòlics. No és possible desatendre's, avui, del fet real, innegable, de que les idees comunistes posen en perill tota una organització social basada en el dret de propietat, davant les quals sols pot oposar-hi, l'afirmació cristiana de legitimació d'aquest dret, que, per altra part, imposa deures sagrats als que són, segons la doctrina social catòlica, mers administradors d'una

114 *Butlletí Sindical*, 151 (26 de juliol de 1919): 2-4.

*riquesa que han de distribuir efusivament entre els pobres i menesterosos, un cop satisfetes llurs necessitats reals.*¹¹⁵

El problema és que alguns propietaris ni tan sols estaven disposats a acceptar aquesta particular visió del dret de propietat i no van prestar el seu suport als sindicats catòlics, tot i les pregàries desesperades dels socialcatòlics.

El mateix Dausà, juntament amb altres dirigents de la FSA de Girona, van emprendre una autèntica croada per tal de fundar sindicats catòlics, en bona part centrada al pla d'Olot. En poc més de dos anys, entre 1919 i 1920, se'n van promoure fins a dotze: a Begudà, Sant Esteve d'en Bas, la Vall de Bianya, Hostalets d'en Bas, Riudaura, Sant Joan les Fonts, Sant Feliu de Pallerols, Joanetes, les Preses, Sant Privat d'en Bas, la Pinya i les Planes d'Hostoles. Aquest intent de contrarestar o prevenir, poble a poble, l'acció del sindicalisme reivindicatiu, també es va donar a l'altra zona on existia un pòsit de conflictivitat més elevat, l'Empordà, on cal tenir en compte el paper jugat pel Centre Agrícola Social de Sant Pere Pescador o el de Castelló d'Empúries. Aquesta segona fase, que es perllongaria fins a 1920 (quan la tempesta o, com a mínim, els temors dels propagandistes catòlics es van encalmar), també va comportar la resurrecció d'algunes entitats que havien estat fundades en la primera fase i que, això no obstant, es trobaven en un període de letargia. Els casos de Llagostera, Caldes de Malavella, Cassà de la Selva, Palafrugell, Espolla o Banyoles en són una bona mostra. Bona part d'aquestes entitats es van anar aixoplugant a la Federació Sindical Agrària.

Aquesta tercera etapa va comportar una multiplicació de les entitats. Segons les dades que ofereix Samuel Garrido a partir dels expedients ingressats al Ministeri d'Hisenda, en només tres anys, entre 1919 i 1922, es va passar de 3.471 sindicats a 4.892 a l'Estat espanyol; un creixement que, en bona part, fou motivat per les campanyes de propaganda que van dur a terme els propagandistes de la *Confederación Nacional Católico-*

115 Jaume ROSICH, 1919: 7.

Agraria (la CNCA).¹¹⁶ La dinàmica fou molt semblant a la regió de Girona, on es va passar de 34 sindicats el 1916 als 88 que hi havia el 1922. Una bona part d'aquests havien estat fundats pels dirigents de la FSA de Girona. A banda dels casos citats de la Garrotxa, Jaume Rosich remarcava que gràcies a l'impuls d'aquesta (de la qual parlarem amb detall més endavant)

*ha vingut la fundació dels Sindicats Agrícoles de Vilablareix, la Bisbal, Hostalets d'en Bas, Ordís, Riudaura, Sant Esteve d'en Bas, Sant Joan les Fonts, Vall de Bianya, Vidreres, promovent conferències i donant dades i Estatuts a tots els sol·licitants i mercès a ella tindran existència real els Sindicats de les Planes, La Pinya, Sant Feliu de Pallerols, Sant Privat d'en Bas i altres que s'inicien.*¹¹⁷

La relació anterior corresponia a una *photo finish* de 1919; però aquesta fins i tot s'acabaria ampliant durant els anys següents amb la fundació dels sindicats de Garrigàs (1919); Avinyonet de Puigventós, Joanetes, Hostalric, Navata i les Planes d'Hostoles (1920); Canet d'Adri, Cervià i el de Recriadors i Explotadors de Vaques Lleteres de Girona (1921); Argelaguer (1922) i Borrassà (1923). Tots ells s'integrarien a la FSA de Girona de forma gairebé automàtica, setmanes després de la seva constitució.

Alguns d'aquests sindicats van consolidar-se mínimament, però d'altres van convertir-se, alguns anys després, en autèntics fòssils associatius. De fet, en l'estadística oficial elaborada a finals de 1933 (en la qual es van donar de baixa aquelles entitats que no tenien cap tipus d'activitat), una bona part d'aquests sindicats (un mínim de 34) ni tan sols apareixien i els que ho feien no tenien una situació excessivament galdosa. La meitat dels que havien estat creats durant aquells anys no sobrepassaven, el 1929, la seixantena de socis; i la seva activitat era ben minsas, sobretot si ens atenem al capital que declaraven. Al marge del bagatge que podien oferir els socialcatòlics, durant la postguerra europea

116 Samuel GARRIDO, 1996: 36.

117 Jaume ROSICH, 1919: 26.

també van aparèixer iniciatives que prendrien volada durant la tercera dècada del segle xx, com ara l'Aliança Agrícola d'Anglès, el Comarcal de l'Empordà, el Vinícola de Pau o el Vitivinícola de Llançà, per posar-ne alguns exemples significatius.

Les urgències socials es van atenuar progressivament; i el ritme de fundacions va disminuir de forma considerable, sobretot en allò que feia referència a les impulsades pels socialcatòlics. En la seva intervenció davant l'assemblea de la FSA de Girona, el 1924, el president de l'entitat, Jaume Rosich, evidenciava que *no es creen sindicats agrícoles* i intentava esbrinar-ne les causes: *la pau social que disfrutem, més també el poc sentit social dels nostres propietaris, que no saben comprendre la necessitat de tenir associats als pagesos per a mantenir d'una manera definitiva aquella pau.*¹¹⁸ És veritat, si ens atenem a les dades oficials, que el nombre de fundacions s'havia reduït considerablement i, fins i tot, que estaven desapareixent algunes entitats que havien nascut amb l'empenta de la FSA; però també ho és que, ja en aquells moments, s'estava començant a gestar un canvi en el model de sindicat, en un procés que s'acabaria consolidant a finals de la tercera dècada del segle xx. El nombre de sindicats que es va constituir durant aquells anys fou menor, però els que van aparèixer ho feren amb unes bases més sòlides.

NAIXEMENT I DECADÈNCIA DE LA FSA DE GIRONA (1918-1931)

Els primers sindicats agraris van aparèixer i es van desenvolupar de forma dispersa i sense un organisme que els aixoplugués. Ben aviat, però, es van plantejar intents per a constituir una plataforma unitària per a l'àmbit de la regió de Girona.¹¹⁹ La primera proposta va sorgir de la Cambra Agrícola de l'Empordà. El juny de 1907, poc després d'aconseguir el reconeixement com a sindicat, aquesta entitat va convocar una reunió de delegats de sindicats agrícoles per tal d'avançar cap a

118 *Diario de Gerona*, 31 (8 de febrer de 1921): 2.

119 Un seguiment d'aquests antecedents a Pere BOSCH, 2010.

*una federación de todos los existentes en la provincia sobre las bases de la mancomunidad de intereses vitales.*¹²⁰ La iniciativa evidenciava la voluntat de la Cambra d'aconseguir el lideratge en un moviment encara embrionari. Però el projecte no va arribar a reeixir. Poques setmanes després, el butlletí de l'entitat informava que havia rebut *alguna negativa más o menos justificada*,¹²¹ i, alguns anys més tard, davant el projecte d'agrupació d'alguns sindicats de la Selva marítima i l'Alt Maresme, des de la mateixa publicació es feia memòria dels esforços que havia destinat la Cambra a un objectiu semblant *sin poder conseguir ni aún contestación siquiera de algunos que tal vez creyeron verse ya lo menos ¿medrosicos ó incon vencibles? En las fauces de algún tragantúa.*¹²² El fracàs anterior deixa entreveure la disputa o els recels que es produïen, ja des d'un primer moment, entre models diversos, que no només es donaven en cadascun dels pobles, sinó també, lògicament, a l'hora d'agrupar els diferents sindicats.

La primera federació, acabaria aconseguint-la l'opció catòlica, però no pas sense haver de superar un munt de dificultats. De fet, els primers intents de coordinar els sindicats específicament confessionals es remuntaven a 1908 i es van donar a conèixer des de les pàgines de la revista *La Regeneración*, una publicació promoguda des del Seminari de Girona i que va esdevenir, des de 1906 i fins a 1912, la principal plataforma del catolicisme social gironí. Els primers projectes, però, no van acabar de reeixir. Molt probablement perquè el moviment encara era excessivament immadur i amb prou feines arrelava en algunes poblacions. A partir de 1916, en un nou escenari de creixement del sindicalisme i amb algunes entitats que començaven a assumir un cert protagonisme (essencialment el Sindicat de Banyoles, que sobrepassava el miler de socis repartits per tot el bisbat), les temptatives es van reprendre. L'estiu d'aquell any, el sacerdot Albert Vila llençava la proposta d'una federació diocesana; però,

120 *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, 173 (25 de juny de 1907): 107.

121 *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, 174 (9 de juliol de 1907): 119.

122 *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, 254 (1 de febrer de 1911): 46.

sense cap mena de dubte, un dels principals impulsors d'aquesta iniciativa fou el consiliari del Sindicat Agrícola de Banyoles, el sacerdot Pere Dausà. Durant alguns anys, aquest objectiu d'unió diocesana va conviure amb la voluntat d'establir un marc molt més ampli, que abastés el conjunt del país; i alguns dels principals ideòlegs del catolicisme social van reclamar a les entitats gironines que assumissin el lideratge en aquest objectiu. Però, tot i que hom remarcava insistentment que la diòcesi de Girona era la que disposava de més *matèria prima*, la realitat és que hom no només fou incapaç d'assumir aquest objectiu, sinó que fins i tot van avançar-se altres federacions catalanes, com ara la de l'Ebre (constituïda el primer trimestre de 1917), la de Barcelona (el 25 de juny del mateix any) i la de Vic (creada l'abril de l'any següent). Mentrestant, la de Girona seguia sense concretar-se. Ni tan sols l'empenta de la Unió Social Agrària (la principal plataforma del catolicisme social català) no fou suficient per aconseguir la tan desitjada federació, sinó que fou necessària la implicació del president de la *Confederación Nacional Católico-Agraria* (la CNCA), Antonio Monedero, el qual va emprendre una activa campanya de propaganda al nostre país.

Finalment, el 28 de maig de 1918, representants de 29 sindicats agrícoles es reuniren al Palau Episcopal de Girona per tal de constituir la Federació Sindical Agrària de Girona que, a partir d'aleshores, restaria integrada a la CNCA.¹²³ L'acte simbolitzava el lideratge de l'opció catòlica que, com hem vist més amunt, ja havia començat a manifestar-se des de 1906, tot i la seva incapacitat per a traduir-ho en una federació diocesana. Si ens atenem a les dades oficials, la Federació va aconseguir aplegar, des de bon començament, gairebé tres quartes parts dels sindicats que hi havia en aquells moments a la regió de Girona (39).¹²⁴ L'hegemonia era absoluta en algunes comarques, com ara al Pla de l'Estany, al Gironès, a la Garrotxa o a la Selva, en

123 Hem resseguit el procés de creixement i de decadència de la FSA de Girona a partir del que fou el seu president, Jaume Rosich, a Pere BOSCH, 2012: 33-66 i 81-84.

124 MINISTERIO DE FOMENTO, 1918.

què els sindicats adherits a la FSA representaven més d'un 80 % dels existents; però era menor al Baix Empordà i, sobretot, a l'Alt Empordà, on aquesta proporció baixava fins poc més del 50 %.

L'estímul que va representar la creació de la FSA, juntament amb l'augment en el nombre de fundacions per efecte de la crisi de la postguerra europea, es van traduir, durant els primers anys de funcionament, en un creixement espectacular: si el 1918 eren 29 sindicats adherits, quatre anys després ja havien passat a 61; i, segons els càlculs de la Junta Directiva, hi havia *un nombre de pagesos associats no inferior a 8.528, lo que motiva que puguem creure que som nosaltres els representants propis de l'Agricultura en nostre Bisbat*.¹²⁵ Les xifres anteriors són, certament, espectaculars. Però val la pena remarcar que es tractava d'un lideratge bastit amb uns fonaments ben precaris. D'una banda, perquè una bona part dels sindicats que van incorporar-se a la FSA de Girona entre 1919 i 1921 (29 de 36) havien estat creats o refundats durant aquells mateixos anys i, o bé tindrien una activitat ben minsa o bé acabarien convertint-se en autèntics fòssils associatius, incapaços d'aportar gairebé res més que el seu nom. I, de l'altra, perquè ben aviat es posarien en evidència les limitacions de la Federació.

A diferència d'altres federacions, els dirigents de la de Girona van maldar, des de bon començament, per bastir una oferta de serveis potent, bàsicament centrada en la secció de crèdit i de compres col·lectives.¹²⁶ Però, malgrat aquests esforços, hom no va aconseguir trencar amb les inèrcies de cadascun dels sindicats, sobretot d'aquells més dinàmics, que podien aportar més a la Federació. El Sindicat Agrícola de Banyoles, amb més de 600 associats, participava de forma molt modesta en les compres col·lectives, amb xifres que no sobrepassaven les 600 pessetes anuals. La qüestió és que, ben aviat, les dues seccions més importants van entrar en una fase de decadència. En el cas de la de

¹²⁵ *Diario de Gerona*, 52 (4 de març de 1921): 2.

¹²⁶ Josefina CUESTA (1978: 235) ja destacava *la preocupación de esta federación por activar la vida sindical (...) preocupación que sobrepasa con mayor claridad en esta federación que en otras enzarzadas en cuestiones morales o espirituales de difícil perspectiva*.

crèdit, alimentada a partir dels sobrants de les caixes adherides, hom es va veure incapaç de mantenir una línia constant. Deu anys després de la fundació, el secretari de l'entitat reconeixia que el crèdit concedit només havia servit per aconseguir que alguns pagesos es convertissin en amos del bestiar que abans tenien en guany, i uns pocs esdevinguessin propietaris de terres. En el cas de la secció comercial, el creixement fou ininterromput fins a 1924; però, a partir d'aquesta data, el descens fou continu, en bona part perquè més de la meitat de les entitats adherides preferien operar al marge de la Federació. En la memòria corresponent a 1929, el secretari, Pelai Negre, explicava aquest descens per

la manca absoluta de sentit d'associació dels nostres agricultors, que obren sempre a impuls d'un individualisme sense mesura (...). Els socis dels diferents sindicats no treballen amb aquest, no hi aporten el seu esforç ni els interessa la seva prosperitat; de la mateixa manera que els Sindicats prescindeixen de la Federació i així ens trobem que ni aquesta ni aquells prosperen tal com podrien.

En el moment de proclamar-se la República, doncs, la FSA de Girona es trobava en una fase d'extrema debilitat. En la memòria corresponent a l'exercici de 1933, el darrer del qual es conserven referències documentals, el secretari, Pelai Negre, esbossava un panorama depriment:

a les circumstàncies tan desfavorables per a les seccions de crèdit i comercial derivades de la fonda crisi econòmica s'hi afegeix, en l'aspecte social, la constatació d'un fet evident i per a nosaltres ben desagradable: les tendències dominants són contràries als principis que han inspirat sempre la nostra actuació i que han donat vida a la Federació i als sindicats que la integren.¹²⁷

En la seva intervenció davant l'assemblea, Jaume Rosich, com a president honorari, intentava animar la resta d'assistents

127 *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 166 (15 d'abril de 1933): 4.

afirmant que *les dificultats dels nostres sindicats no són pas exclusives de les nostres comarques, ja que la crisi dels sindicats mixtes la pateixen tots els de Catalunya després de la desaparició dels Serveis tècnics de la Mancomunitat*. Però, a banda d'aquesta circumstància, també reconeixia obertament que *pot ésser deguda a l'actual lluita de classes que ha fet néixer d'una part els sindicats de parcers i arrendataris, inspirats més que tot per polítics i demagogs, i de l'altra les associacions de propietaris*. La conseqüència d'aquest raonament semblava eximir-los de qualsevol responsabilitat: *com els nostres sindicats es funden en la col·laboració de classes, natural és que es trobin entre dues tendències contràries i restin debilitats*.¹²⁸ Més enllà de les causes que hom estava disposat a reconèixer, però, és evident que la decadència venia de molts anys abans, si bé la nova conjuntura política i social l'havien fet molt més evident.

Altrament, la sagnia constant de sindicats que havia patit la Federació des de 1928 (ja fos per la dissolució o perquè rebutjaven seguir formant-ne part) va comportar que el pes de la FSA de Girona en el sindicalisme gironí es reduís de forma progressiva. Pocs mesos abans de la proclamació de la República, es va publicar el *Cens electoral corporatiu*, en el qual apareixien bona part dels sindicats de la regió de Girona i la base social de cadascun d'ells. Si ens atenem a les dades que oferia, de les 75 entitats que hi havia, 44 formaven part de la FSA de Girona; un percentatge ostensiblement inferior al de 10 anys enrere. El pes encara disminuïa més en allò que feia referència a la base social, la qual cosa posa en evidència la precarietat dels sindicats que es mantenien a la FSA. No es tractava d'un problema exclusivament quantitatiu. Com veurem més endavant, les entitats més potents o bé no formaven part de la FSA o bé tenien una participació ben minsa en el dia a dia de l'entitat.

128 *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 166 (15 d'abril de 1933): 6.

L'APARICIÓ DEL SINDICALISME DE CLASSE

Els conflictes del pla d'Olot i de l'Empordà ens han permès constatar l'emergència del sindicalisme de classe en el context de la postguerra europea. El moviment no partia del no-res. Hi ha constància d'algunes delegacions de la Unió de Treballadors del Camp de Catalunya durant la Primera República, concretament als municipis de Cassà de la Selva, Olot, Ripoll, Banyoles, Palafrugell i Sant Feliu de Guíxols; si bé no sabem gaire res sobre la seva activitat.¹²⁹ És a partir de 1918, però, quan el sindicalisme de classe va prendre una certa volada. Cal distingir, en tot cas, els temors expressats per alguns dels observadors de la realitat, tot i la dificultat de resseguir amb precisió un moviment que, en molts municipis, gairebé no ha deixat rastre de la seva existència. Malgrat tot, és evident que el sindicalisme reivindicatiu, fins aleshores testimonial al camp gironí, va aconseguir articular algunes entitats; i, a més a més, va fer-ho en escenaris ben diversos, en zones on la problemàtica apareixia associada a un fort contingent de jornalers, o en d'altres en què el conflicte es vinculava als tractes de masoveria.

Un dels nuclis en què es va desenvolupar fou l'Alt Empordà, concretament a Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador. En aquest darrer municipi, es va crear un Sindicat d'Obrers del Camp (més endavant reconvertit en Sindicat Únic) a finals de 1919, a partir d'una conferència en la qual van inscriure's uns cinquanta jornalers.¹³⁰ L'objectiu d'aquest sindicat era molt clar: *conseguir que los acaparadores de la tierra la arrienden a los jornaleros*.¹³¹ La pressió dels propietaris locals davant el repte que significaven els nous sindicats fou ferotge, tal com denunciava mesos després un dels promotors:

buscan a los inconscientes prometiéndoles lo que no han de darles nunca para que se aparten de sus compañeros

129 Max NETTLAU, 1969.

130 *Acción Social Obrera*, 75 (17 d'octubre de 1919): 9; *Acción Social Obrera*, 87 (10 de gener de 1920): 4.

131 «Campesino! Tolle. Lege», *Acción Social Obrera*, 101 (17 d'abril de 1920): 1.

*de trabajo. Persiguen a los conscientes, a los honrados, cacheándoles en plena calle. Los denuncian, los acusan de pequeños incendios que quizá ellos más que nadie saben quiénes son sus autores y prueban de encarcelarlos de acuerdo con las autoridades del pueblo para que se entreguen y destruyan su sindicato.*¹³²

La promesa de la qual parlava l'autor de la crònica feia referència als arrendaments col·lectius, que es van promoure a través del Centre Agrícola i Social (creat el 1919 a imatge i semblança del de Castelló d'Empúries) i que van aconseguir atreure alguns jornalers, tal com denunciava un dels socis del Sindicat d'Obrers:

*unos cuantos trabajadores, traicionando a sus compañeros de trabajo, se venden a los caciques por pequeñas ofrendas y se prestan a ser llevados como mansos corderos, al redil del sindicato amarillo para que los avispados directores del mismo les costren todavía más el espíritu de rebeldía, y se porten allí dentro como borregos.*¹³³

La lluita entre els dos sindicats fou totalment oberta, amb sabotatges per un costat i per l'altre i, per damunt de tot, fou un problema sense resoldre.¹³⁴

L'altra zona on va arrelar el sindicalisme àcrata fou a la Garrotxa, on es va crear el Sindicat d'Agricultors d'Olot i comarca i de la Vall de Bianya, que va aconseguir atreure alguns parcers de la comarca, i que estava estretament vinculat a la Federació de Societats Obreres d'Olot i al Sindicat d'Oficis Varis, adherit a la Confederació Nacional del Treball.¹³⁵ Aquesta entitat fou la principal protagonista de l'episodi de tensió que

132 «El caciquismo en acción», *Acción Social Obrera*, 95 (6 de març de 1920): 3.

133 «San Pedro Pescador. A los traidores», *Acción Social Obrera*, 118 (14 d'agost de 1920): 4.

134 *La Veu de l'Empordà*, 804 (6 de març de 1920): 5.

135 AMSJE, Fons de l'Ajuntament, Correspondència, Carta de Miquel Puigdemont, president de la sucursal del Sindicat d'Agricultors d'Olot i comarca, datada el 23 de novembre de 1919.

es va viure al pla d'Olot. Una altra zona amb presència del sindicalisme àcrata fou la Selva, on sabem que es va constituir una entitat a Maçanes, amb presència de treballadors d'Arbúcies i Hostalric;¹³⁶ la Societat d'Obrers Agricultors i del Bosc *Llum i Progrés* a Lloret de Mar; i un Sindicat de Treballadors Agrícoles i Forestals a Vidreres.¹³⁷ En el cas de Blanes, Fèlix Rabassa esmenta l'existència d'una secció o agrupació de terrassans a la societat Fraternitat Obrera de Blanes, com a mínim des de 1905.¹³⁸ Tot i que s'escapa de l'àmbit d'aquest estudi, cal tenir en compte l'atracció que va aconseguir la CNT entre els treballadors surers i el moviment associatiu rodellaire, resseguit per Roger Zamorano i que va arribar a constituir-se en una federació comarcal que aplegava 10 delegacions i més de 1.000 associats.¹³⁹ També es va fundar, en aquest cas al Baix Empordà, un Sindicat de Treballadors del Camp de la Bisbal d'Empordà i comarca, si bé en aquest cas no sembla que tingués vinculació amb la CNT.¹⁴⁰

Alguns d'aquests sindicats es van adherir a la Confederació Nacional de Treball (la CNT). Tot i això, les limitacions de l'anarquisme per penetrar al camp gironí es van posar en evidència a l'hora d'intentar articular una mínima estructura regional. A finals de 1919, en l'assemblea de sindicats gironins (en què van participar 85 delegats) apareixia tímidament una representació d'agricultors de Santa Coloma de Farners, si bé és força probable que n'hi hagués a altres delegacions locals.¹⁴¹ El 17 d'octubre de 1920 es va celebrar a Girona una assemblea de masovers i jornalers agraris que, en teoria, havia de fomentar la creació de sindicats agrícoles i constituir-

136 «Mitin y constitución de un Sindicato Agrícola en Massanas», *Acción Social Obrera*, 126 (9 d'octubre de 1920), 3. AHG, Govern Civil, *Llibre de Registre d'Associacions per Municipis, 1897-1937*, 24 d'octubre de 1920.

137 *Diario de Gerona*, 114 (21 de maig de 1919): 3; *Heraldo de Gerona*, 1.115 (22 de maig de 1919): 2.

138 Fèlix RABASSA, 2006: 20.

139 Roger ZAMORANO, 2003: sobretot, 104-122.

140 *Diario de Gerona*, 257 (11 de novembre de 1919): 4.

141 «La Asamblea de Gerona», *Acción Social Obrera*, 79 (15 de novembre de 1919): 1-2.

ne una federació. Tres anys després, en el congrés regional de camperols que va celebrar la Confederació, només van adherir-s'hi, en el cas de la regió de Girona, representants del Sindicat Únic d'Olot.

Molt probablement, una de les explicacions sobre l'escàs arrelament de la CNT al camp gironí calgui trobar-la en l'heterogeneïtat del camp gironí (amb una presència molt dispersa de jornalers) i en l'estratègia seguida per l'organització àcrata, que no va saber adaptar-se a aquesta realitat. Resulta ben simptomàtic, en aquest sentit, que en el Congrés Camperol de la Regió de Girona que es va celebrar el 1923, es rebutgés una proposta del representant d'Olot en la qual es proposava una unió de parcers i jornalers, i la creació de sindicats específics d'agricultors. Hom va considerar que l'única fórmula d'expressar la solidaritat entre els pagesos i els obrers industrials era a través d'una única organització a cada municipi.

Per completar aquest quadre sobre el sindicalisme reivindicatiu abans de 1931 cal esmentar la presència d'alguns petits nuclis vinculats al republicanisme federal i a la Unió de Rabassaires, bàsicament circumscrits a la zona de l'Empordà i, especialment, a Llançà i Vilajuïga, zones amb una forta presència del conreu de la vinya. En el cas de la primera població, la vinculació s'estableix a través del Centre Federal. En tot cas, sabem que des de 1921 es publicava el quinzenal *Nova Vida*, subtitulat *Republicà, Socialista i Agrari*. El seu director era Jaume Purcalles, el qual també fou col·laborador esporàdic del portaveu de la Unió de Rabassaires, *La Terra*; també fou secretari de la Joventut Republicana Federal. El germà d'aquest, Pere Purcalles, seria el primer alcalde republicà de Llançà i un dels principals capdavanters del nou sindicalisme agrari que emergiria amb força després del 14 d'abril de 1931.

En qualsevol cas, sense menystenir el pes d'aquests antecedents, és a partir de la proclamació de la República quan es produirà un salt endavant considerable en l'aparició d'un nou sindicalisme de classe, amb una força inèdita fins aleshores. Arreu de la regió de Girona apareixeran casals, ateneus i nous

sindicats que deixaran testimoni de les expectatives generades entre els arrendataris i parcers. Però, molt probablement, una de les fites més interessants en el sindicalisme agrari d'aquells anys sigui l'intent d'articular, prenent com a model la Unió de Rabassaires, una organització d'àmbit específicament gironí. En les pàgines següents, intentarem resseguir l'evolució d'aquesta experiència, les seves dificultats per articular una proposta i un missatge comú i, igualment, les lluites dels pagesos de les comarques gironines, amb unes dinàmiques molt diferents de les que es van donar a d'altres territoris del nostre país, tot i l'intent de coordinar actuacions que es produirà a partir de 1933.

EL NOU COOPERATIVISME (1920-1931)

Més amunt hem posat de manifest el predomini de l'opció catòlica en el conjunt del sindicalisme agrari gironí. L'escenari, però, va començar a canviar durant la tercera dècada del segle xx. A principis de 1930 es va donar a conèixer el cens electoral agropecuari, en el qual es comptabilitzaven les associacions agràries de la província i el nombre de socis de cadascuna d'elles. D'aquestes, més de la meitat (49, d'un total de 76) estaven adscrites a la FSA de Girona; i, per tant, podien catalogar-se (amb tots els matisos que vulguem) com a catòliques. Segons la mateixa font, els sindicats adherits aplegaven uns 6.100 associats, més de la meitat dels que recollia la globalitat del cens (el 51,84 %). La FSA, doncs, seguia mantenint el lideratge en el camp gironí, tot i les dificultats que hem remarcat més amunt. En qualsevol cas, al seu costat, apareixien altres models amb un pes social considerable. La força que prendran aquestes cooperatives és un primer símptoma del relleu que es produirà entre l'opció que representava la FSA i la que va acabar concretant-se en la Unió de Sindicats Agraris de Catalunya (la USAC); un relleu que es fa evident a partir de 1931, però que ja comença a percebre's a la tercera dècada del segle xx.

Una de les entitats que sobresortia a l'estadística anterior era el Sindicat Agrícola Comarcal de l'Empordà, que era

l'entitat que tenia una base social més àmplia, amb 1.315 socis. Els orígens d'aquest sindicat cal trobar-los deu anys enrere, a partir d'un míting que va celebrar-se a Llançà el 30 de novembre de 1919.¹⁴² Entre els promotors de la iniciativa hi havia Pere Masdeu i Carles Jordà, vocal i president comarcal de la Unió de Vinyaters de Catalunya, respectivament. En l'acte també va participar-hi el president del Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell, Francesc Santacana, que va explicar els avantatges de la fassina de destil·lació de brises que s'havia promogut en aquella població alguns mesos enrere. A partir d'aquella primera trobada, els promotors van llençar-se a una autèntica *creuada pels pobles dels encontorns, fent-los-hi veure la necessitat que tenien d'unir-se tots per a portar l'obra en davant*.¹⁴³ Pocs mesos després, la premsa empordanesa es feia ressò de la crida per impulsar una fàbrica semblant a l'Empordà.¹⁴⁴ A remolc de la fàbrica, construïda al terme municipal de Vilajuïga, el Sindicat Agrícola Comarcal de l'Empordà va créixer de forma espectacular fins a superar el miler de socis en pocs anys.

Un altre dels sindicats que va aplegar esforços ben diversos fou el Sindicat Oleícola la Garrotxa-Empordà, fundat el 1929 amb la voluntat d'aplegar els productors d'oli de l'Empordà. L'entitat va aconseguir bastir un trull a Figueres, la qual cosa li va permetre aplegar un nombre considerable de socis.¹⁴⁵ En la primera collita que va gestionar, el nombre de socis ja superava el centenar, els quals havien aportat 497.000 quilos d'olives amb un oli obtingut de 16 quartes per quaters de mitjana.¹⁴⁶ El Sindicat també va dur a terme una comercialització conjunta a través de formats innovadors. Tot i que el seu àmbit era molt més

142 «Míting de propaganda agrària a Llançà», *Alt Empordà*, 140 (6 de desembre de 1919): 1-2.

143 «La Destil·leria comarcal de brises a l'Empordà», *Boletín Oficial de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, 367 (febrer de 1920): 2.

144 La crida va aparèixer a bona part de les publicacions de Figueres que s'editaven aleshores, com ara *Alt Empordà*, 156 (20 de març de 1920): 3; *Empordà Federal*, 479 (27 de març de 1920): 1-2.

145 *La Veu de l'Empordà*, 1.325 (1 de març de 1930): 7.

146 Joaquim Vayreda, «Com s'ha pogut implantar el Sindicat Oleícola», *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, 484 (juny de 1930): 5-6.

local, també sobresortia el cas del Sindicat d'Espolla, una entitat que havia estat fundada el 1906, però que s'havia mantingut en letargia durant alguns anys.¹⁴⁷ A partir de la segona dècada del segle passat, però, la davallada ininterrompuda del preu del vi i l'augment dels costos van provocar que el Sindicat tornés a mostrar-se com un instrument útil. Un bon símptoma d'això fou la represa de les activitats, la reactivació de les compres de productes col·lectius o la participació en el projecte de la fassina de Vilajuïga. Però allò que va permetre l'impuls i la consolidació de la Cooperativa d'Espolla fou la construcció d'un celler cooperatiu, la culminació del qual es va produir poques setmanes després de la proclamació de la República. El 26 de setembre de 1931 va posar-se en funcionament el nou celler, la qual cosa va permetre impulsar la comercialització conjunta. Les cròniques de l'època qualificaven l'edifici com la catedral del vi de l'Empordà; una idea gens exagerada si tenim en compte la manca d'edificis d'aquest tipus a la comarca i, en conjunt, a la regió de Girona.

Un altre dels sindicats que van demostrar més empenta fou el de Lloret de Mar. Tot i que havia nascut a partir del lideratge del sacerdot Carles Grassot i, per tant, com una clara opció del catolicisme social, ben aviat l'entitat va prendre d'altres viarany. Una bona prova d'això és que si bé va participar en l'acte de constitució de la FSA de Girona, se n'acabaria desvinculant pocs mesos després. A partir d'aleshores, els intents dels dirigents de la federació catòlica per recuperar-lo per a la causa foren inútils. El creixement del Sindicat de Lloret de Mar fou notable i en bona part cal relacionar-lo amb l'especialització en el conreu de la patata i la vinculació que va establir amb els sindicats del Maresme al voltant d'aquest conreu.

Les cooperatives que van entrar a la dècada dels anys trenta amb més empenta foren aquelles que o bé havien aconseguit promoure algun equipament transformador (com fou el cas del Sindicat Agrícola Comarcal de l'Empordà o el d'Espolla, en el primer cas, amb la fàbrica de brisa i en el segon, amb

147 Sobre aquest sindicat, resulta útil el llibre de Marciano CÁRDABA i Sílvia MUSQUERA, 2007.

el celler cooperatiu) o bé havien aconseguit teixir aliances que anaven molt més enllà de les motivacions ideològiques (llegeixi's religioses) i s'havien centrat en els interessos econòmics, sobretot a partir de l'especialització en algun tipus de conreu, ja fos la patata, la vinya o l'olivera. Aquest fou el cas, per exemple, de la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral (la FSAL), centrada a la comarca del Maresme i en la producció i exportació de patates *Royal Kidney* (que, a partir de 1933 van obtenir la denominació d'origen de les *Mataro's potatoes*) i en la qual van participar els sindicats de Tossa de Mar i de Lloret de Mar; i més endavant (el 1929), també el de Sant Feliu de Guíxols. El creixement de la FSAL fou continuat i el 1934 ja aplegava una trentena de sindicats de sis comarques diferents.¹⁴⁸ A banda d'aquests casos, l'estadística (i les informacions escadusseres que apareixien a la premsa) també deixava constància de l'embranchida que havien assolit altres sindicats, com ara l'Aliança d'Anglès, amb 628 socis o el de Santa Coloma de Farners, amb 475. A la primera població, on també existia un sindicat confessional, sabem que el 1919 va aconseguir inaugurar un cafè (que encara avui es conserva dempeus) i que una bona part de l'activitat se centrava en les assegurances i la caixa rural que havia sabut consolidar.

Els exemples anteriors posen de manifest que, més enllà dels objectius lloables d'aconseguir solidaritats socials o religioses, a finals dels anys vint el sindicalisme que estava prenent el relleu era aquell que centrava la seva actuació en la unió dels interessos estrictament econòmics i aconseguia impulsar algunes indústries transformadores, ja fos un celler a Espolla, una fàbrica de destil·lació de brises a Vilajuïga o un trull a Figueres; o bé especialitzar-se en el comerç conjunt d'algun producte ben situat, com ara les *Mataro's potatoes*. La Federació de Sindicats del Litoral (FSAL), el Sindicat Oleícola la Garrotxa-Empordà i el Sindicat Agrícola d'Espolla, a més a més, no només van destacar com a models del nou cooperativisme que començava a imposar-se, sinó que van

148 Jordi POMÉS, 1991.

jugar un paper essencial en la creació de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya (la USA); una entitat que, si ens cenyim a l'àmbit de la regió de Girona, prendria el relleu de la Federació Sindical Agrària a l'hora d'intentar articular els sindicats i que representa, des d'una perspectiva més àmplia, l'antecedent més clar de la Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya. En parlarem en un altre capítol.

4. LA NOVA SOCIABILITAT

En poc temps, en menys de mig any, en les comarques de l'Alt i Baix Empordà, Gironès, la Selva i la Garrotxa, s'han format sindicats que avui ja apleguen uns 15.000 treballadors i arrendataris de la terra. No passa setmana sense una assemblea de sindicats per a tractar dels problemes generals de la classe o per a discutir els casos particulars que es van produint.

M. Jordi Frigola, «El proletariat al camp»,
a *Ara*, 12 de maig de 1932, pàg. 1

Durant els dos primers anys de la República es va viure una autèntica eclosió de l'associacionisme arreu de Catalunya. L'historiador Pere Solà, bon coneixedor d'aquesta matèria, ha posat de manifest, a partir de les fonts oficials, l'extraordinari dinamisme i la diversitat que va caracteritzar la sociabilitat d'aquells anys, aprofitant les condicions d'obertura i les expectatives generades pel nou règim.¹⁴⁹ L'embranchida no partia, com hem vist en el capítol anterior, del no-res, però va prendre una dimensió i unes formes totalment noves, les quals posen en evidència la ruptura que va significar el període de la República.

L'àmbit del cooperativisme i el sindicalisme agraris no fou una excepció. En el cas de la regió de Girona, el *Cens estadístic de sindicats agrícoles i comunitats de llauradors*,

¹⁴⁹ Pere SOLÀ I GUSSINYER, 1983.

editat pel Ministeri d'Agricultura a principis de 1934, recull un total de 122 entitats.¹⁵⁰ Gairebé la meitat d'aquestes (57), s'havien creat després del 14 d'abril de 1931 (majoritàriament durant els dos primers anys) i no tenien, si ens atenem a la tasca que reconeixien dur a terme i al seu capital, una activitat essencialment cooperativista, sinó bàsicament d'enquadrament dels pagesos amb l'objectiu, genèric, de *fomentar l'agricultura*. El seu pes social era, això no obstant, força feble: només vuit de les entitats creades superaven els 100 socis i 36 (més de la meitat) en tenien menys de 50. Tot i això, cal relativitzar aquesta dada, sobretot tenint en compte la joventut de bona part de les entitats i la tendència a una certa atomització, amb entitats que ni tan sols abastaven un municipi sencer, sinó que se cenyien a alguns pobles o veïnats.

L'estadística oficial ens ofereix, doncs, una primera radiografia d'un moviment majoritàriament nou, sorgit com a conseqüència de la nova situació política i social generada després del 14 d'abril, amb més llibertats i un munt d'expectatives en el terreny social; però sense una tradició sòlida com la que existia a les comarques tarragonines i barcelonines, articulada a partir de la Unió de Rabassaires. També ens situa en un escenari amb un ampli abast territorial. Segons aquest cens, més de la meitat de poblacions de les comarques gironines disposaven d'algun sindicat o d'alguna cooperativa, una prova que el moviment no era exclusiu de determinades zones, sinó que havia arrelat amb força arreu del territori.

LA PRECARIETAT DE LES FONTS OFICIALS

Val a dir, però, que el cens oficial era notablement incomplet, atès que no incloïa un munt de sindicats que, si bé no havien aconseguit l'aprovació (o ni tan sols l'havien demanada), funcionaven *de facto*. L'estadística esmentada, a més a més, deixa de banda tota aquella activitat sindical (ja fos reivindicativa o estrictament cooperativa) que es va vehicular a través dels

150 Direcció General de Agricultura, 1934: 114-127.

centres i ateneus republicans, els quals van aflorar amb una empena espectacular arreu del territori. En alguns casos, aquests centres incorporaven l'adjectiu d'*agrícola* en la seva denominació o bé disposaven de seccions específiques. En el primer cas podem citar, per exemple, l'Ateneu Agrari de Garriguella, fundat l'agost de 1931; el Centre Agrícola Republicà Federal de Sant Privat d'en Bas, inaugurat el 15 de novembre de 1931;¹⁵¹ el Centre Republicà Federal Agrícola de Santa Pau;¹⁵² el Centre Republicà Federal Agrícola de Masnou-Olot; el Centre Republicà Federal Agrícola de la Cot; o el Centre Republicà Federal Agrícola de Beget, constituït el 2 de febrer de 1932.¹⁵³ La referència *agrícola* responia, òbviament, a la voluntat reivindicativa (igualmente com succeïa amb la resta d'adjectius que completaven la denominació); però, al mateix temps, deixava entreveure el desig de centrar una part de l'activitat en la qüestió agrària. La coincidència de bona part d'aquestes entitats a l'àrea de la Garrotxa també posa de manifest un efecte mimètic en la terminologia que van utilitzar.

D'altres centres republicans no proclamaven explícitament aquesta vocació, però disposaven, *de facto*, de seccions específicament agràries, en alguns casos prou dinàmiques. Aquest és el cas, per exemple, de Concentració Republicana d'Olot, que tenia una delegació agrària i que durant els primers mesos de la República va emprendre una activa campanya de propaganda arreu de l'actual comarca de la Garrotxa, que es concretaria a través d'algunes iniciatives judicials (les demandes de revisió) i de l'impuls de nous centres o sindicats agrícoles. El mateix succeïa amb el Centre Federal de Llançà o el Centre Republicà d'Esquerres de Vilajuïga, els únics que se situaven clarament a l'òrbita de la Unió de Rabassaires.

Alguns d'aquests centres republicans van acabar esdevenint l'embrió d'alguns sindicats agraris plenament independents o, com a mínim, que actuaven amb una certa autonomia. Aquest fou

151 *Acció Ciutadana*, 89 (21 de novembre de 1931): 6.

152 *Acció Ciutadana*, 86 (31 d'octubre de 1931): 6.

153 «Inauguració del Centre Republicà Agrícola de Beget», *Acció Ciutadana*, 110 (13 de febrer de 1932): 5-6.

el cas del Centre Republicà Català de Torroella de Montgrí, que donaria com a resultat el Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra com una secció autònoma d'aquest;¹⁵⁴ el cas de l'Ateneu Republicà Federal de Santa Coloma de Farners;¹⁵⁵ o, igualment, del Centre Republicà d'Esquerra de Bellcaire d'Empordà, del qual va formar part el Sindicat de Treballadors del Camp. En d'altres casos, no existia aquesta dependència organitzativa, però el sindicat o la secció sindical compartia o utilitzava la mateixa seu social, tal com s'esdevenia amb la Casa del Poble de Blanes, que ho era de la secció adscrita a la Unió de Rabassaires d'aquella vila; o a Banyoles mateix, en què l'Ateneu Republicà Federal Català va esdevenir la seu del sindicat Acció Social Agrària i, fins i tot, l'espai on es van celebrar bona part de les assemblees d'abast gironí. De fet, la radiografia dels centres republicans creats durant els primers mesos de la República posa en evidència la imbricació entre les noves inquietuds polítiques i les aspiracions de la pagesia sense terra; i en el pla individual, esdevenen un dels canals principals a través dels quals es va vehicular la politització d'aquesta.

UN PANORAMA DIVERS

La combinació de les diferents fonts documentals ens permet dibuixar, doncs, un panorama molt més ric (quantitativament parlant) d'allò que reflecteixen les fonts oficials. Es tracta, a més a més, d'un quadre extraordinàriament divers, tant en allò que fa referència als objectius com a les activitats que duïen a terme aquestes entitats. Algunes estaven totalment centrades en la cooperació i d'altres tenien un vessant molt més (o exclusivament) reivindicatiu, tot i que algunes d'aquestes darreres també oferien alguns serveis comuns per als seus associats, com ara mutualitats en cas de malaltia o, fins i tot, compres o utilització de maquinària en comú. D'altra banda, el sindicalisme més nou, nascut per la il·lusió i les condicions d'obertura generades pel nou règim, coexistia amb algunes

154 *Diario de Gerona*, 261 (12 d'octubre de 1931): 4.

155 *El Diluvio*, 73 (25 de març de 1932): 2.

entitats nascudes a l'empara de la Llei de sindicats agrícoles de 1906 o fins i tot abans; si bé algunes d'elles mantenien alguna activitat més virtual que real (sobretot aquelles que havien estat creades a iniciativa dels propagandistes catòlics).

Més enllà de les particularitats de cada cas, sobresortien diversos models, sobretot si ens atenem a les agrupacions provincials que es van establir o als vincles amb organitzacions d'àmbit nacional. Alguns dels sindicats existents (46 el 1931) es mantenien adscrits (com a mínim formalment) als principis del catolicisme social i, des d'un punt de vista organitzatiu, s'aplegaven a la Federació Sindical Agrària de Girona, constituïda el 1918; si bé aquesta havia entrat, ja des d'alguns anys abans de la proclamació de la República, en una fase de decadència. Una bona prova de l'estat en què es trobava la FSA de Girona el 1931, la trobem en el fet que no aconseguiria atreure cap dels nous sindicats i cooperatives creats a partir del 14 d'abril. Contràriament, des de 1929 havia patit una sagnia constant en la seva base social: des d'aleshores i fins a 1931 havia perdut fins a 16 sindicats, alguns perquè s'havien dissolt i d'altres perquè havien abandonat la Federació. Aquest retrocés havia provocat que la FSA baixés fins als mateixos nivells de suport que el 1919.

A banda d'això, si analitzem alguns dels sindicats que es mantenien adscrits a la FSA de Girona comprovem que aquests van viure, durant els primers mesos de la República, un intens debat sobre el seu futur, en bona part estimulat per les noves condicions d'obertura, que van provocar que alguns socis reclamessin més democràcia interna o, fins i tot, la definició de nous objectius. En aquest sentit, resulta significatiu el cas del Sindicat Agrícola de Banyoles, en què alguns socis van forçar un debat sobre la conversió de l'entitat en un sindicat reivindicatiu, superant l'apoliticisme que havia mantingut d'ençà de la seva fundació. La majoria de socis, però, van optar per mantenir el Sindicat en el terreny estrictament cooperatiu, la qual cosa provocaria, com veurem més endavant, que alguns d'aquests optessin per fundar un nou sindicat de classe.¹⁵⁶

156 Hem parlat d'aquesta qüestió a Pere BOSCH, 2008a: 94-95.

Un debat semblant es va produir en el cas del Centre Agrícola i Social de Castelló d'Empúries. En aquest cas, sabem que a finals de 1932 uns 97 socis van proposar la reforma d'alguns articles dels estatuts, fonamentalment per suprimir la figura del consiliari, escollir de forma oberta la Junta Directiva i reduir-ne les facultats en favor de l'assemblea.¹⁵⁷ Les modificacions no pretenien, com es pot comprovar, reconduir l'entitat cap al sindicalisme reivindicatiu, sinó senzillament augmentar la democràcia interna i transitar cap a un model de cooperativa aconfessional. Però el president de l'entitat, Pelai Negre i Pastell, va aconseguir imposar la seva autoritat i bloquejar qualsevol intent de modificació.¹⁵⁸

Ambdós casos (el del Sindicat Agrícola de Banyoles i el del Centre Agrícola i Social de Castelló d'Empúries) resulten ben paradigmàtics si tenim en compte que durant molts anys havien esdevingut els models més reeixits del sindicalisme catòlic. Les tensions que van viure a partir de 1931 posen en evidència, això no obstant, que la decadència i la crisi del model no només es manifestava a través de la decadència en què es trobava la Federació Sindical Agrària, sinó també sindicat a sindicat, poble a poble. Algunes veus ben significatives del catolicisme social gironí, com ara el consiliari del Sindicat Agrícola de Banyoles, Pere Dausà, reconeixeran obertament els errors comesos en el passat; però la tendència oficial de la FSA de Girona es decantarà, com veurem més endavant, per renunciar definitivament a alguns dels seus principis fundacionals, com ara l'interclassisme, al mateix temps que el projecte bastit el 1918 s'enfonsava irremissiblement. El debat i les tensions internes no foren exclusius del sindicalisme catòlic. També es van donar en algunes cooperatives o sindicats que, si bé eren aconfessionals, tenien una base social interclassista, com ara la Cooperativa Agrícola d'Espolla.

157 *La Veu de l'Empordà*, 1.469 (3 de desembre de 1932): 4.

158 *La Veu de l'Empordà*, 1.471 (17 de desembre de 1932): 6.

EL NOU SINDICALISME DE CLASSE

A partir del 14 d'abril, es va produir l'emergència d'un nou sindicalisme de caire reivindicatiu, amb una intensitat molt superior a la que s'havia donat durant l'anomenat *trienni bolxevic*, entre 1918 i 1920. Tal com apuntava la cita de Jordi Frigola amb la qual hem volgut començar aquest apartat, es tracta d'una pluja persistent de fundacions, si bé resulta complicada de resseguir donada l'atomització del procés i la precarietat de les fonts. La major part d'aquests nous sindicats tenien un àmbit estrictament local; però van acabar generant o confluint en àrees de coordinació comarcals, ja fos a través d'associacions que prenién el mateix nom, amb delegats que es desplegaven als pobles de la rodalia o, fins i tot, constituint algunes federacions comarcals. El procés posa en evidència fins a quin punt el model del creixement es va fer des de la base i no pas de forma teledirigida. Aquesta fou una de les principals riqueses del moviment; però també un dels elements que dificultaria la concreció d'una federació.

Una de les comarques més dinàmiques fou la del Baix Empordà. Poques setmanes després de la proclamació de la República, concretament el 23 de maig, es va fundar el Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra de Torroella de Montgrí com a secció autònoma del Centre Republicà Català.¹⁵⁹ A partir d'aquest primer nucli, es van constituir els sindicats de Pals (autoritzat el 10 de febrer) i el d'Ullà (el 21 d'abril), que van prendre el mateix nom que el de Torroella; i, de forma simultània, el Sindicat de Treballadors del Camp de Belcaire d'Empordà i el de Gualta (4 de gener), i els sindicats agrícoles d'Albons, Jafre (el 16 d'abril) i la Tallada d'Empordà. Totes aquestes entitats acabarien confluint, alguns mesos després, en una comarcal agrària de Torroella de Montgrí. Sense sortir del Baix Empordà, es dibuixa una segona zona d'influència al voltant de la Bisbal d'Empordà. Poc abans de la primera assemblea preparatòria d'ASA de les Terres Gironines (que es va celebrar els dies 19 i 20 de març) es va constituir el Sindicat de Treballadors i

159 *Diario de Gerona*, 261 (12 d'octubre de 1931): 4.

Arrendataris de la Terra d'aquesta població a partir d'una reunió celebrada a l'Ateneu Pi i Margall el 13 de gener.¹⁶⁰ Pocs dies després, se'n fundaven a Fonteta (el 23 de gener), Foixà (el 26 del mateix mes), Peratallada (el 20 de febrer), Corçà (el 8 de març) i Calonge (el 10 de juny).¹⁶¹ També se'n van constituir a Parlavà, Ullastret i Verges. Finalment, la darrera zona s'articulària al voltant de Palafrugell, amb sindicats a Mont-Ras, Torrent, Llofriú¹⁶² i també Palafrugell, en aquest cas constituït a partir d'una assemblea celebrada al Centre Fraternal el 15 de març de 1932.¹⁶³ També es van fundar un Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra a Palau-Sator i un altre a Sant Feliu de Boada,¹⁶⁴ si bé sense integrar-se en cap agrupació comarcal.

A l'Alt Empordà, el panorama resulta molt més dispers i heterogeni, per la qual cosa és molt més difícil de resseguir. Entre les primeres entitats que van aparèixer cal esmentar l'Ateneu Agrari de Garriguella (fundat l'1 d'agost de 1931) i el Centre Agrícola Social de Fortià (de l'1 de setembre del mateix any). A partir d'aleshores, el degoteig fou continuat: el 1932, es van constituir el Sindicat Agrícola Social a Vilanova de la Muga (el 23 de gener), el Sindicat Agrícola Social de Riumors (el 20 de maig) i el Sindicat de Pagesos, Arrendataris i Jornalers a Espolla (el 17 de setembre); el 1933, van aparèixer Acció Social Agrària Obrera d'Agullana (el 27 de març), Acció Social Agrària d'Avinyonet de Puigventós (el 16 d'agost) i l'Associació Sindical Agrària a Cabanes (autoritzat l'11 d'abril); finalment, el 1934 es van fundar Acció Social Agrària de Vilanant i de Vilafant (ambdós, autoritzats l'agost). També tenim coneixement de l'existència de sindicats a Camallera, Peralada, Pont de Molins, Santa Llogaia d'Alguema i Saus, sense que puguem precisar-ne la data de constitució. En tot cas, ja fos per la diversitat de models associatius o per la inexistència de nuclis d'influència, el procés d'articulació comarcal va resultar, en aquesta comarca,

160 *Baix Empordà*, 1.157 (16 de gener de 1932): 3.

161 *El Programa*, 56 (19 de juny de 1932): 5.

162 *Ara*, 59 (21 de gener de 1932): 3.

163 «L'acte agrari de diumenge passat», *Ara*, 66 (10 de març de 1932): 2.

164 *Ara*, 88 (11 d'agost de 1932): 1.

molt més difícils. De fet, a l'Alt Empordà coexisteixen models molt diversos, amb alguns sindicats propers a la CNT, com ara a l'Escala, Torroella de Fluvià, Sant Pere Pescador i Castelló d'Empúries, si bé en aquest darrer cas se n'acabaria desvinculant; d'altres tenien una certa influència del Bloc Obrer i Camperol, com ara a Agullana, l'Armentera, Cadaqués o Vila-sacra; i, finalment, alguns nuclis que es van mantenir amb una clara influència de la Unió de Rabassaires, si bé molt circumscrita a Espolla, Llançà (el Centre Federal) i Vilajuïga (la secció agrícola del Centre Republicà d'Esquerra), municipis amb un clar predomini del conreu de la vinya i una tradició vinculada al republicanisme federal.

A l'actual comarca del Pla de l'Estany, el procés es presenta clarament condicionat per la fundació d'Acció Social Agrària de Banyoles i Comarca, que va esdevenir l'entitat impulsora de la federació de les terres gironines. Des de bon començament, Acció Social Agrària va ampliar la seva àrea d'influència a la comarca de Banyoles. Aquest nucli es va desenvolupar aprofitant l'àrea d'influència comercial i el pòsit de relacions humanes que havia deixat el Sindicat Agrícola Catòlic i va incidir clarament en la constitució de sindicats a Besalú (constituït el 24 de febrer de 1933), Maià de Montcal (reconegut el 30 d'octubre de 1933), Porqueres, Serinyà o Cornellà del Terri. Bona part d'aquests van prendre el nom de l'entitat pionera, si bé aquesta denominació es va estendre més enllà de la comarca, com ara a Avinyonet de Puigventós, les Preses o Vilanant. A l'actual comarca del Gironès van constituir-se sindicats a bona part de les poblacions: Bescanó, Bordils, Canet d'Adri, Cassà de la Selva, Celrà, Cervià de Ter, Fornells de la Selva, Girona, Juià, Madremanya, Medinyà, Palau-sacosta (Girona), Salt, Sant Gregori, Sant Jordi Desvalls, Sant Martí de Llémena i Sant Martí Vell.

A la Garrotxa, el procés d'expansió associativa acabaria conduint a una estructura comarcal, primerament a partir del nucli de Concentració Republicana d'Olot i de remolc de la campanya de revisió dels contractes de conreu. De fet, serien els representants d'aquest centre els que assistirien a l'assemblea preparatòria de l'anomenada *Unió de les Terres Gironines*. En qualsevol cas, el procés acabaria conduint a la constitució de

sindicats a bona part dels pobles, en alguns casos manllevant el nom d'Unió Agrícola, com ara a Mieres, Sant Pere de les Preses, Sant Privat d'en Bas i Sant Joan les Fonts (autoritzat el 3 d'agost de 1932). També se'n van crear, amb denominacions diverses, a Argelaguer (autoritzat el 31 d'agost de 1932), Beuda, Castellfollit de la Roca, Montagut, les Planes d'Hostoles, Sant Esteve de Llèmena, Sant Esteve d'en Bas, Sant Jaume de Llierca, Sant Salvador de Bianya (10 de juny de 1934),¹⁶⁵ Santa Pau i Tortellà. A partir de 1933, però, el procés es reestructuraria i acabaria conduint a la creació de l'Associació Sindical i Cooperativista de la Comarca d'Olot.

Finalment, a la Selva el procés fou molt més difícil. En la seva intervenció a l'assemblea preparatòria de la Unió, celebrada el 19 i 20 de març de 1932, el representant de Llofríu (Palafrugell), Francesc Moret, contrastava *l'entusiasme que regna al Baix Empordà amb el retraïment de les comarques de la Selva*.¹⁶⁶ En realitat, el procés de constitució de sindicats en aquesta darrera comarca es va desenvolupar amb més retard, si bé en aquella primera convocatòria ja van participar-hi representants de Santa Coloma de Farners i d'Hostalric. Tot i això, ben aviat es produiria una fase de desplegament i articulació comarcal, en un procés clarament tutelat per la Unió Socialista de Catalunya, que donaria com a resultat la creació de sindicats a Amer, Hostalric, Massanes, Osor, Riudarenes, Sant Hilari Sacalm, Sant Miquel de Cladells (al terme municipal de Santa Coloma de Farners) i Riells i Viabrea.¹⁶⁷ Bona part d'aquestes entitats passarien a constituir, el 1933, el Sindicat Agrari de la Comarca Colomenca.

LA FUNDACIÓ D'ACCIÓ SOCIAL AGRÀRIA

La comarca de Banyoles va esdevenir, tal com hem apuntat més amunt, un dels principals epicentres del sindicalisme reivindicatiu. Val la pena, doncs, que situem el focus d'atenció

¹⁶⁵ *Esquerra*, 2 (23 de juny de 1934): 6.

¹⁶⁶ *El Camp*, 5 (25 de març de 1932): 2.

¹⁶⁷ *L'Autonomista*, 9.419 (11 de juliol de 1933): 2.

en aquesta zona, no només per resseguir la potència i les característiques del sindicat des d'un punt de vista local, sinó també per conèixer els orígens del procés que va dur a la concreció de la primera federació gironina d'entitats reivindicatives. Més amunt n'hem avançat els orígens, lligats a un debat intern que s'havia produït en el Sindicat Agrícola, de caire catòlic. No es tractava d'un canvi sobtat. Si resseguim amb detall el portaveu d'aquesta entitat els anys immediatament anteriors a la República, ens adonem del relleu generacional que es produeix i que gairebé coincideix amb la retirada de mossèn Pere Dausà, que n'havia estat l'ànima des de 1913. En un escrit aparegut el 1925, un d'aquests joves socis remarcava que

*els qui (...) hem crescut dintre del Sindicat, els qui hem vist com els nostres pares plantaven, criaven i regaven amb els seus suors i els seus sacrificis aquella planta sindical ahir raquítica i petita, avui ja, gràcies al seu esforç, convertida en planta vigorosa i forta, cal que pensem seriosament en la missió que a nosaltres ens correspon en el conreu d'aquesta planta per a la seva conservació i millorament, cal que ens preparem per a recollir aquesta herència que els nostres majors tant han treballat per a deixar-nos.*¹⁶⁸

No es tractava, però, d'un canvi exclusivament generacional, sinó també de plantejaments. Sense renunciar als orígens confessionals de l'entitat, aquests socis van començar a apel·lar a la cultura com a principal motor del canvi que calia impulsar en el món rural. L'altre motor era l'associació; però aquesta ja no es defensava com un instrument especialment orientat a recristianitzar els pagesos (tal com proposava Pere Dausà) sinó com un mitjà perquè *els agricultors puguin defensar-se i fer valer els seus drets*.¹⁶⁹ Al costat d'aquests nous plantejaments, no hi manquen denúncies sobre els excessos comesos pels propietaris. En un d'aquests articles, hom advertia que *algun dia s'hauran de deturar-los amb lleis i sancions que els governs s'hauran de veure*

168 *Butlletí Sindical*, 243 (13 de novembre de 1925): 2-3.

169 *Butlletí Sindical*, 256 (25 de febrer de 1926): 2.

*obligats a establir, i en cas de no ser així aniríem camí de la ruïna del nostre poble i de la nostra economia.*¹⁷⁰ És evident, doncs, que en el marc d'un sindicat teòricament confessional també podia experimentar-se una presa de consciència sobre les explotacions de classe. El següent pas seria la concreció d'aquesta en una proposta associativa.

Els antecedents anteriors constitueixen un clar anunci del nou projecte que es va donar a conèixer l'1 de maig de 1931, pocs dies després de la proclamació de la República. Aquell dia es va publicar el manifest fundacional d'Acció Social Agrària.¹⁷¹ A través d'aquest document i d'articles posteriors, ens és possible resseguir l'ideari inicial del nou sindicat. El document començava amb una crida als pagesos banyolins perquè *es desprenguin del seu isolament individualista i s'acostin a la massa imprescindible de la col·lectivitat social*; i, tot seguit, feia referència a les noves condicions creades a partir del 14 d'abril: *havent desfet la nova estructura de la política espanyola aquelles traves que solien ensopegar les col·lectivitats quan es posaven en peu per a defensar els seus interessos, creiem que és arribada l'hora oportuna d'organitzar la classe pagesa en pro de la cultura i el pro del progrés*. A banda d'aquesta crida, els promotors feien un esforç per a concretar algunes primeres propostes.¹⁷² Val la pena resseguir aquest manifest, no només perquè es tracta d'un dels primers programes que va sorgir dels nous sindicats reivindicatius, sinó també pel paper que jugarà l'entitat banyolina en el futur. En l'escrit, s'hi barrejaven aspiracions socials genèriques (com ara el convenciment de la necessitat que els pagesos s'unissin i se superessin en l'àmbit cultural i tècnic) amb un programa social que es restringia a quatre propostes concretes: d'una banda, l'establiment d'una mútua de treball per reforçar la solidaritat dels associats en els casos de malaltia; de l'altra, la petició d'un ministeri dedicat específicament a l'agricultura; i, finalment, la creació d'un tribunal d'arbitratge i

170 *Butlletí Sindical*, 257 (12 de març de 1927): 4.

171 Sobre aquest Sindicat, només comptem amb l'article que van fer-ne Rafael PUJOL i Josep CLARA, 1977-78: 247-254.

172 *Gent Nova*, 39 (1 de maig de 1931): 5.

d'una comissió de peritatge, dues eines que havien de permetre la superació dels conflictes contractuals entre els propietaris i els conreadors a través de la via del diàleg i el consens social.

En aquest primer manifest no es recollia cap proposta de vies alternatives en cas que aquesta aposta conciliadora no funcionés, ni tampoc propostes per fer front a les problemàtiques contractuals; i encara menys iniciatives que qüestionessin la propietat o el repartiment de la terra. De fet, el manifest d'ASA no feia gaire més que reproduir, amb un llenguatge lleugerament renovat i amarat de la il·lusió i les expectatives generades per les noves circumstàncies polítiques, algunes demandes que ja havien estat plantejades des del butlletí del Sindicat Agrícola de Banyoles (en algun cas, per part d'alguns dels mateixos signants) i que traspuaven clarament la influència del marc teòric i la praxi del catolicisme social;¹⁷³ si bé cal advertir, de bon començament, que al llarg de la República es produiria una progressiva radicalització en el fons i també en les formes. El punt de partença, en tot cas, era extraordinàriament moderat, perfectament assumible per qualsevol catòlic social o per persones properes a la Lliga Regionalista.

El manifest era signat per una comissió anònima.¹⁷⁴ Ben aviat, però, es van donar a conèixer els noms dels seus promotors, els quals tindrien un paper capdavanter en el sindicalisme agrari durant tot el període republicà. D'entre aquests, destacaven alguns joves socis del Sindicat Agrícola Catòlic que, alguns anys enrere, havien assumit la direcció del portaveu de l'entitat i s'havien fet sentir amb missatges i propostes renovadores. En un article aparegut al butlletí de l'entitat, alguns d'aquests recordaven que els seus pares havien posat les llavors del Sindicat i es mostraven disposats a treballar per l'entitat, tot i que reclamaven la necessitat d'incidir en la problemàtica social.

173 Andreu MAYAYO, 1995: 138.

174 *Gent Nova*, 39 (1 de maig de 1931): 5. L'elecció d'aquest quinzenal (que, fins a l'aparició d'*El Camp*, esdevindria portaveu oficials de l'entitat) cal vincular-la al fet que Baldiri Juscafresa n'era el director. També se'n va fer ressò, però, *El Autonomista*, 9.071 (4 de maig de 1931): 1.

Un d'ells era Baldiri Juscafresa i Serrats. De formació bàsicament autodidacta, en els darrers anys havia evidenciat una fecunda vocació periodística, no exempta d'alguna polèmica pel seu estil, sempre incisiu i a voltes esvalotat. En el moment de fundació d'ASA, Juscafresa formava part de la secció local d'Acció Catalana (n'era el bibliotecari); però la seva trajectòria posterior posaria en evidència mudances contínues i desorientadores, sobretot a partir de la seva marxa de Banyoles a finals de 1932, quan va passar a militar al PSUC i, posteriorment, a la CNT.¹⁷⁵ Baldiri Juscafresa prendria un paper clau en les primeres passes d'ASA i la seva projecció arreu de les comarques gironines; en bona part perquè va assumir la defensa en un munt de demandes de revisió, tot i no tenir cap tipus de formació jurídica. Un altre dels socis que van sobresortir fou Josep Carles, fill de qui havia estat president del Sindicat Agrícola durant el seu període de més creixement (des de 1913 fins a 1918).¹⁷⁶ També hi apareixia el nom de Joaquim Cufí, masover de Cal Nocaire, la trajectòria del qual seguiria paral·lela a la de Josep Carles, tant en la seva implicació per bastir un sindicat d'abast gironí durant tot el període republicà com, fins i tot, a l'hora d'emprendre el camí de l'exili el 1939. Finalment, també cal destacar el nom de Jacint Salvatella, que esdevindria president d'ASA de Banyoles i Comarca fins a l'esclat de la Guerra, malgrat que les seves responsabilitats es restringirien, en tot moment, a l'àmbit de la comarca.

A més a més de procedir del Sindicat Agrícola, tots aquests primers socis tenien, com a mínim, dos trets més en comú: d'una banda, la seva condició d'arrendataris, si bé en alguns casos aquesta es combinava amb la possessió d'alguna petita feixa de terra, clarament insuficient per a garantir la seva autosubsistència. L'altre tret destacable era la seva joventut. Deixant de banda els casos de Baldiri Juscafresa (que en aquells moments tenia 30 anys) i de Jacint Salvatella (que en tenia 33), les edats de la resta de socis oscil·laven entre els 20 i els 26 anys.

175 Sobre Baldiri Juscafresa, Pere BOSCH, 1998: 22-24. També, Antoni Mª RIGAU I RIGAU, 1983: 4-5.

176 N'hem resseguit el perfil biogràfic a Pere BOSCH, 1997: 18-19.

Es tracta d'un tret força freqüent en els nous actors polítics i sindicals de la República i que, en l'àmbit del sindicalisme agrari, no deixarà de reflectir-se en l'empenta, la frescor i la inexperiència que caracteritzarà la seva trajectòria.

A banda de la publicació d'aquest manifest fundacional, ben aviat es van emprendre els treballs per organitzar el nou sindicat, que inicialment quedaria circumscrit a Banyoles, però que, a poc a poc, s'aniria estenent a d'altres municipis de la comarca. El 3 de maig, una petita comissió es reunia a la sala de l'Ideal Bar per a redactar els estatuts. Dues setmanes després, es convocava una reunió general al primer pis de Cal Nunci, a la plaça dels Turers (que va convertir-se en la primera seu de l'entitat), per tal d'escollir la Junta Directiva,¹⁷⁷ que estaria integrada per Ramon Surroca, Josep Amagat, Joaquim Cufí, Miquel Gayolà, Jacint Salvatella, Joan Serra i Baldiri Juscafresa.¹⁷⁸

Tot i que el quinzenal *Gent Nova* va assumir el paper de portaveu oficiós de l'entitat durant algunes setmanes, els seus promotors (sobretot Baldiri Juscafresa, el qual compatibilitzava la dedicació a ASA amb el càrrec de director d'aquesta darrera publicació) eren plenament conscients de la necessitat de disposar d'un mitjà propi. I, ben aviat, el 23 de setembre d'aquell mateix any, van iniciar la publicació d'*El Camp* (1931-1932), subtítulat com a *portant-veu d'Acció Social Agrària*.¹⁷⁹ En els primers exemplars d'aquest butlletí, a banda de la vocació de fer arribar als pagesos de la comarca les iniciatives legislatives que anava promovent la República i d'intentar estimular la unitat d'acció d'aquests, es traspuava la confiança dels dirigents d'ASA que el nou règim donaria resposta a les aspiracions dels arrendataris i parcers gironins; una confiança que, en l'ordre més pràctic i immediat, es traduiria, com veurem tot seguit, en una aposta per la via conciliadora per resoldre els conflictes amb els propietaris rurals sobre els contractes de conreu.

177 *Gent Nova*, 40 (16 de maig de 1931): 7.

178 *Gent Nova*, 41 (31 de maig de 1931): 7.

179 *El Camp*, 1 (23 de setembre de 1931): 1.

ELS NOUS ESPAIS DE SOCIABILITAT

La documentació conservada ens permet conèixer alguns aspectes sobre l'activitat quotidiana d'aquests nous sindicats, com ara les condicions fixades per formar-ne part, val a dir que força diverses. En alguns casos, com ara el Sindicat d'Agricultors de Santa Coloma de Farners (i, per extensió, els de la resta de la comarca, que es regien pel mateix reglament), s'establia que agrupava *a tots els agricultors no propietaris que tinguin terres arrendades* i es fixava com a límit *que paguin una contribució inferior a 50 ptes. anyals, deixant de ser soci, sempre i quan deixin les terres d'arrendament i cultivin les seves pròpies*. En altres casos, com ara Acció Social Agrària d'Avinyonet de Puigventós, s'impedia que fossin socis els propietaris que tinguessin més terra arrendada que la que conreessin ells mateixos, i fins i tot es fixava un topall per als arrendataris, colons o parcers, que només podien formar part del sindicat en el supòsit que conreessin una hectàrea com a mínim. A Besalú, en canvi, no s'establia cap topall, sinó que simplement es demanava ésser arrendatari, parcer i jornalier, sense que s'exclouessin explícitament els petits propietaris. La base social d'aquest tipus d'entitats se situava, la majoria de vegades, en poc més d'una cinquantena de socis.

També variaven substancialment els objectius d'aquestes entitats. En la major part dels casos, es limitaven a fer constar *el foment dels interessos agraris* entre els associats; però en d'altres s'anava més enllà a l'hora de definir-los. En el cas de Fortià, per exemple, els estatuts començaven establint que la finalitat de l'entitat era *prevenir totes les aspiracions legals dels homes del camp* (art. 1), si bé més endavant es detallava que aquests consistien a *vetllar pels contractes agraris dels associats en contra dels desnonaments arbitraris (...) i defensar de qualsevol arbitrarietat comesa contra els associats, els quals es redimiran per al present Reglament, sempre dintre els mitjans legal*. Aquests objectius, que cercaven reforçar la solidaritat entre els associats, es combinaven amb d'altres de caire estrictament material, com ara fomentar la millora dels conreus o adquirir conjuntament productes o utilitatge; i fins i tot amb alguns que deixaven la porta oberta a intervenir en l'estructura de la propietat, com

ara el que proposava *per tots els mitjans que pugui (...) adquirir terres i ordenar treball entre els associats*.¹⁸⁰

Bona part de les entitats afirmaven explícitament el seu apoliticisme. En alguns casos, però, o bé no feien constar aquesta prevenció o bé deixaven la porta oberta. Aquest era el cas, per exemple, del Centre Agrícola i Social de Fortià, en què s'establia que l'associació no tenia caràcter polític ni religiós, però es puntualitzava que *si a benefici de l'associació i per tant per la reivindicació dels homes camperols, fóra necessari i convenient la seva representació per a defensar els seus drets, fos als règims locals, a les Corts o a on fóra, seria deure dels associats el propagar i emetre el sufragi als fins exposats*.¹⁸¹ Es tractava d'una prevenció perfectament meditada, que mesos després permetria la participació del primer president de l'entitat a la candidatura d'EFAO al Parlament de Catalunya i, algun temps després, la de diversos socis a les eleccions municipals.

Foren molt pocs els sindicats que van disposar d'un espai en propietat. Un d'aquests fou el cas del Centre Agrícola i Social de Fortià, que va aconseguir bastir un edifici a partir d'una subscripció dels socis i que fins i tot va poder reconstruir-lo després que una forta ventada tirés per terra l'edifici, que estava quasi acabat. També es va inaugurar un local a Cabanes o una sala de ball a Vilabertran. En la immensa majoria dels casos, però, els sindicats havien de compartir espai amb ateneus o centres republicans. En d'altres, ocupaven el cafè d'algun simpatitzant o soci, tal com succeïa a la Tallada. El material que tenien era ben escàs. Les actes que redactaven els comandaments de la Guàrdia Civil per procedir a la reobertura dels locals després dels fets d'octubre, esdevenen una font improvisada per conèixer les condicions dels locals i els materials de què disposaven que, en la immensa majoria dels casos, no anava gaire més enllà d'una taula i quatre cadires, i d'alguns escassos llibres, ja fossin de registre de socis, de comptabilitat o d'actes.

180 AMF, Fons Centre Agrícola i Social, Estatuts del Centre Agrícola i Social. Figueres: Imp. J. Serra, s/n.

181 AMF, Fons Centre Agrícola i Social, Estatuts del Centre Agrícola i Social. Figueres: Imp. J. Serra, s/n.

També existia una enorme diversitat de models en allò que feia referència als serveis que prestaven, en bona part motivats pels condicionants existents a cada poble i l'existència o no d'un sindicat preexistent. Les noves entitats maldaran per reforçar la solidaritat dels associats a través d'alguns serveis bàsics i de baix cost, com ara mutualitats del treball, assegurances de bestiar, compres col·lectives o, fins i tot, maquinària comuna. En el cas de Jafre, per exemple, es van impulsar les compres i vendes col·lectives i fins el lloguer conjunt de maquinària agrícola. És interessant, en aquest sentit, remarcar fins a quin punt la solidaritat de classe també anava de bracet amb l'econòmica i els sindicats s'intercanviaven maquinària o productes, com ara arròs de Pals o patates des de Camprodon. D'altres, com Acció Social Agrària de Banyoles i Comarca, es van limitar a implementar una mutualitat del treball amb l'objectiu de reforçar la solidaritat entre els associats; però atès que la majoria de socis seguien essent-ho del Sindicat Agrícola, no van anar gaire més enllà. En alguns casos, l'entitat fins i tot assumia la vehiculació del lleure entre els associats i organitzava sessions de ball i un cafè, com és el cas del Centre Agrícola Social de Fortià. Tot i això, una bona part dels sindicats es limitaven a fer de corretges de transmissió dels acords que es preniën en els òrgans sindicals superiors i a reforçar la solidaritat de classe entre els socis.

Els sindicats o els centres republicans també van esdevenir espais de formació. La premsa de l'època és plena d'actes organitzats a cada poble; alguns d'ells, estaven enquadrats en allò que s'anomena *d'afirmació republicana*; d'altres tenien una vocació de propaganda estrictament partidista, i en bona part centrada a formar i informar sobre els orígens de la problemàtica agrària, les propostes dels diferents partits o entitats i els avenços des d'un punt de vista legislatiu. Els centres i els partits també van jugar un paper de secretariat per a un munt de qüestions ben remarcables, des de les gestions per aconseguir la legalització com a sindicats, fins a la comunicació i el suport en allò que fa referència a les demandes de revisió. Són molt habituals, en aquest sentit, tant la utilització dels impresos dels partits i associacions per adreçar-se a les comissions arbitral com també les gestions directes. És evident, en aquest sentit, que tant la

voluntat dels nous partits d'oferir una llarga nòmina de serveis com la impossibilitat de separar, en alguns casos, la militància política de la sindical, fan que sigui molt complicat destriar entre ambdós vessants. El secretariat del Partit Republicà Federal Nacionalista de les Comarques Gironines (la plataforma gironina d'ERC) informava el juny de 1933 (i es tracta d'un exemple) que havien estat *confeccionats, tramitats i enviats els Estatuts del Sindicat Agrícola de Sant Joan de Mollet, d'acord amb la petició de bon nombre d'agricultors i a la vegada correligionaris d'aquell poble*.

LA UNIÓ DE SINDICATS AGRÍCOLES DE CATALUNYA

Entre la via que representaven els sindicats reivindicatius i la que simbolitzava la Federació Sindical Agrària de Girona, va emergir amb força una tercera opció, concretada a través de la Unió de Sindicats Agrícoles (d'ara endavant, USA). Tot i que l'hem inclòs en aquest capítol, el procés de gestació i la constitució d'aquesta federació es va produir poques setmanes abans de la proclamació de la República i van tenir-hi un protagonisme especial algunes entitats i personalitats de les comarques gironines, com ara el Sindicat Agrícola d'Espolla o el Sindicat Oleícola de l'Empordà. En l'àmbit personal, val la pena remarcar el paper de Carles Jordà, el qual n'esdevingué el primer president.¹⁸² La proposta va fer-se al marge de les dues principals opcions de classe, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i la Unió de Rabassaires, que, de fet, van reaccionar amb una certa fredor a la constitució de la USA.

La Unió de Sindicats Agrícoles va aconseguir desenvolupar algunes seccions especialitzades, orientades a reforçar el vessant cooperativista: una de cereals, una de fruites i verdures, una altra d'oli i una de vinyaters. Les dades que tenim sobre el desenvolupament són certament escasses, en bona part manllevades de les informacions aparegudes al butlletí de

182 Sobre Carles Jordà, vegeu Carles del CAMPO I JORDÀ, 2000.

l'entitat i les memòries que va publicar.¹⁸³ Si ens atenem a aquestes fonts, l'activitat va centrar-se, bàsicament, en el conflicte de la importació de blat, l'estatut del vi i la problemàtica dels alcohols, la producció i l'elaboració de l'oli, l'especialització ramadera i la política de contingents. Si bé la USA va jugar un paper actiu, de lobby de pressió en aquestes qüestions, va mantenir una actitud molt més prudent en allò que feia referència a la problemàtica social; una actitud que cal vincular a la diversitat ideològica i social dels seus associats. El gener de 1934, el butlletí de l'entitat proclamava que

*entenem que abans de tota cosa hi ha una producció agrícola a servir i a defensar, creiem que fins ara s'ha donat massa importància a un problema, efectivament existent, però d'una urgència relativa com és el de la possessió de la terra, i s'ha negligit la qüestió essencial d'afrontar en tota la seva magnitud el paorós conflicte permanent de la col·laboració i de la valorització dels productes de la terra.*¹⁸⁴

Si ens atenem a les informacions que apareixien en el cens estadístic de 1934, en l'àmbit de la regió de Girona la USA aplegava els sindicats d'Anglès, el de Banyoles, el de Borrassà, el d'Espolla, el Comarcal de l'Empordà, el de Garriguella, la Societat Cooperativa de Llet de Ger, el de Foment i Venda d'Horticultura de Girona, el Vitivinícola de Llançà, el de Masarac, l'Oliva d'Ordis, la Cooperació de Pau, el de Peralada i el Centre de Cultura Popular de la mateixa població, el de Rabós d'Empordà, el de Roses, el de Tossa de Mar, el de Vilajuïga i el de Vilamanisclé.

La USA es presentava com un projecte sense un perfil ideològic definit, que volia mantenir-se aliè a les tensions socials i polítiques del moment i que responia millor a les prevencions

183 Tot i que constitueix el principal antecedent de l'actual Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya, la USA ha merescut molt poca atenció historiogràfica. Els estudis es limiten pràcticament a la tesina de llicenciatura inèdita de Montserrat RIBAS, 1974.

184 *Pagesia*, 77 (27 de gener de 1934): 1-2.

dels associats, que cercaven col·laboracions econòmiques i complicitats més que no pas coincidència plena en els postulats ideològics. En un acte d'afirmació agrària celebrat a Lloret de Mar, el president, Carles Jordà, remarcava que *la USA no està enfront de cap entitat, no fent més que acoblar els sindicats agrícoles o sigui la legítima representació dels pagesos en una gran garbera formada per les garbes de cada sindicat*.¹⁸⁵ Tot i això, les tensions socials del moment feien extraordinàriament difícil que es pogués mantenir (igualment com succeïa a l'interior de moltes cooperatives, ni més ni menys) aquesta neutralitat. Ben aviat, l'entitat va començar a rebre crítiques de tots costats. Des de la Unió de Rabassaires, hom remarcava que *la neutralitat que la USA invoca no es demostra amb articles sinó amb fets i mentre els fets subsisteixin –i fins ara ningú els ha desmentit– tots tindrem, el dret de creure i divulgar que la neutralitat de la USA és un mite*.¹⁸⁶

Tot i això, la USA no es va poder mantenir al marge del debat polític i social. El 17 d'octubre de 1932, quan la tensió al camp ja havia assolit un nivell considerable, el Consell Directiu adreçava una carta al president de la Generalitat, Francesc Macià, en la qual exposava la seva diagnosi sobre la situació que es vivia al camp. Hom justificava el silenci que havia mantingut fins aleshores per la voluntat de no interferir en el debat estatutari; però, més enllà d'aquest argument, és evident que es tractava d'un tema difícil de tractar des d'una entitat que aplegava sensibilitats molt diverses. En l'escrit, que va aparèixer reproduït a molts mitjans de comunicació, es remarcava que la lluita entre arrendataris i propietaris perjudicava la riquesa i la producció agrària, per la qual cosa no se'n podien mantenir al marge. Des d'USA es negava el caràcter de classe de l'enfrontament i, en aquest sentit, es posava de manifest la complexitat de situacions:

no són propietaris contra burgesos ni obrers enfront de patrons, són dos estaments molts difícils de destriar,

185 «La Unió de Sindicats Agrícoles a Lloret de Mar», *Diari de Girona*, 3 (5 de gener de 1932): 2.

186 *La Terra*, 510 (1 de març de 1936): 2.

puix de sovint en un mateix individu concorre la doble personalitat de propietari rabasser i fins, algunes vegades, una de triple de jornaler o treballador assalariat; i és que la complexitat de la vida al camp de Catalunya és tan rica, que fuig de les fàcils classificacions en classes tancades, tan còmodes de fer en terres endarrerides.

La USA es lamentava que una qüestió que, a parer seu, era *evidentment jurídica* s'hagués convertit en un *conflicte social* o *que en té l'aspecte extern*. Per tal de posar en evidència aquesta hipòtesi, hom remarcava que cap de les dues parts no tenia en compte la seva responsabilitat en alguns factors essencials de la riquesa, com ara la producció i el seu rendiment, la transformació dels productes i el seu valor de venda; aspectes que *fan variar la remuneració del treball i el rendiment dels capitals en proporcions que demostren com es malgasten energies i com es perd el temps i com es destrueix riquesa per a lluitar en un pla que ni l'interès dels litigants ni els de la col·lectivitat són tinguts en compte*.¹⁸⁷ A banda d'aquesta darrera consideració, força discutible, és evident que la proposta d'USA menystenia qualsevol justificació en les reivindicacions dels arrendataris i parcers, les quals no només s'orientaven a les condicions contractuals, sinó també a l'accés a la terra. I, al mateix temps, la USA concentrava bona part de les solucions en la qüestió de la millora tècnica; un argument gens innovador i que, en tot cas, resultava ben poc útil si tenim en compte l'escenari d'enfrontament obert que ja es vivia al camp en aquells moments. En qualsevol cas, és molt probable que aquesta complexitat per a moure's en un ambient molt polititzat i de fortes tensions socials expliqui les dificultats de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya per desenvolupar-se amb plenitud.

187 La carta fou reproduïda a diverses publicacions periòdiques, com ara a «Un escrit de la Unió de Sindicats Agrícoles», *Butlletí de la Cambra Agrícola Oficial de l'Empordà*, 512 (octubre de 1932): 6.

5. L'AFLORAMENT DE LA TENSIÓ

El fet que els altres pagesos [els de Girona i Lleida] no manifestessin la seva revolta d'una manera organitzada, ¿demostra que aquells homes no sentissin el moment històric que anaven vivint i no sentissin també els desigs de revoltar-se contra els abusos de la propietat?

Discurs de Joan Comorera (USC)
al Parlament de Catalunya, 18 de maig de 1933

A partir del 14 d'abril de 1931, amb la proclamació de la República, l'escenari que hem descrit en els capítols anteriors va variar de forma significativa. No pas, òbviament, perquè les relacions socials al camp canviessin d'un dia per l'altre; sinó, sobretot, perquè es va obrir una escletxa perquè això es produís i aflorés aquella tensió que s'havia mantingut somorta en el període anterior, o bé no havia trobat cap via per manifestar-se. El Govern provisional de la República va tenir clar, des de bon començament, que un dels problemes principals que calia resoldre era l'anomenada qüestió agrària. És prou significatiu, en aquest sentit, que una de les primeres iniciatives fos la de permetre la revisió de tots els contractes d'arrendament rústics i de les parceries. Més endavant ressegüirem els condicionants amb què es va dur a terme i la reacció que va provocar entre els propietaris i conreadors; abans, però, val la pena analitzar alguns intents

que es van impulsar des del territori per tal de trobar una via conciliadora que evités la judicial.¹⁸⁸

Un d'aquests intents el trobem, precisament, a Banyoles. El manifest fundacional d'ASA, que hem resseguit en un altre capítol, plantejava la creació d'un tribunal d'arbitratge que evités la via contenciosa entre propietaris i conreadors, i permetés temperar, d'aquesta forma, les tensions al camp. La proposta no era totalment nova. De fet, ja havia estat formulada dotze anys enrere des del Sindicat Agrícola Catòlic; precisament en uns moments de tensió social i en què el consiliari de l'entitat, Pere Dausà, estava intentant fer d'intermediari en el conflicte obert que s'havia produït al pla d'Olot. Tot i el fracàs d'aquests antecedents, la via conciliadora estava tan assumida pels socis del sindicat catòlic que, malgrat disposar de l'esclatxa legal que s'havia obert amb el canvi de règim, van posar-la novament al damunt de la taula. L'11 de setembre de 1931 i des de les pàgines d'*El Camp*, es va oferir als propietaris de la comarca la possibilitat de mantenir una reunió, sota la presidència de l'alcalde de Banyoles o el jutge municipal, *per tal de trobar una fórmula harmònica d'ambdues parts litigants*.¹⁸⁹ En la mateixa publicació, a banda d'advertir que en cas de no acceptar la proposta sortirien dotzenes de denúncies en direcció a l'Audiència Provincial, es publicava una llista dels propietaris que tenien contractes denunciats. N'hi havia un total de 28, 21 dels quals eren de la comarca, mentre que la resta eren forans.

L'alcalde de Banyoles, Jacint Masgrau (d'Acció Catalana), va acceptar el paper de mitjancer i va convocar els propietaris afectats. Però, tot i que dues terceres parts dels convocats van assistir-hi, la resposta d'aquests a la proposta d'ASA fou la de negar la seva representativitat, i emplaçar els arrendataris i parcers a resoldre els possibles conflictes de forma individual. Tal com anunciava dies després la premsa local, *tots els*

188 Un dels protagonistes d'aquests primers mesos, Baldiri JUSCAFRESA (1976: 121), destaca precisament els intents *d'entaular diàleg amb els propietaris per tractar pacíficament d'aquelles disposicions*, però puntualitza que *el diàleg els fou negat*.

189 *El Camp*, 2 (11 de setembre de 1931): 3.

*propietaris estan molt ben disposats per atendre els seus masovers i (...) els que tinguin alguna reclamació a fer poden dirigir-se particularment al propietari de la terra amb la seguretat que les diferències que puguin haver-hi seran resoltes amb tota justícia i equitat.*¹⁹⁰ Els dirigents d'ASA no van defallir i van reiterar fins a dues vegades més el seu oferiment de diàleg col·lectiu; però la resposta dels propietaris fou, en totes dues ocasions, exactament la mateixa.

La iniciativa d'ASA responia fidelment als orígens ideològics. I, des d'una anàlisi retrospectiva, també posava en evidència que allò que no havia estat possible el 1919 des del Sindicat Agrícola Catòlic (que, val a dir, havia plantejat la creació d'un Tribunal Arbitral, primerament com una opció voluntària, però més endavant com una obligació imposada a tots els seus associats), tampoc no ho havia estat el 1931 a partir d'un sindicat de classe i amb l'amenaça d'una via judicial a l'horitzó. Els raonaments dels propietaris per a refusar ambdues propostes van ser, lògicament, diferents (el silenci, en un cas, i la proposta de negociació individual, en l'altre); però el resultat fou exactament el mateix i va frustrar la possibilitat de resoldre els contenciosos sense haver de recórrer a la via judicial, amb la qual cosa s'hauria alleugerit la tensió de forma notable.

La proposta d'una via conciliadora es va reproduir, amb fórmules diverses, a d'altres comarques. A Sant Hilari Sacalm, per exemple, alguns arrendataris van presentar unes bases de millora als propietaris, si bé aquests no van acceptar-les *pretextant que encara cap llei els obligava a fer-ho, si bé es comprometien a acatar les lleis que provinguessin de la República i Generalitat*. Una vegada constituït el Sindicat de la Comarca Colomenca, es tornà a plantejar una nova proposta als propietaris, si bé aquests *tampoc contestaren res*.¹⁹¹ En aquest cas, l'argument dels propietaris no era el mateix que a Banyoles; però el resultat havia estat exactament el mateix. Les propostes també

¹⁹⁰ *El Camp*, 2 suplement (1 de novembre de 1931): 1; una crònica plenament coincident a *El Banyolí*, 22 (18 d'octubre de 1931): 10.

¹⁹¹ ANC, Fons Generalitat de Catalunya (Segona República), Instància del Sindicat de la Comarca Colomenca.

es van donar a d'altres comarques del país, com ara a Osona; en aquest cas, des de la Cambra Agrícola Ausetana. L'agost de 1932, en uns moments en què el clima de tensió era molt més intens, hom va intentar arbitrar una fórmula contractual consensuada que, això no obstant, no va tenir una excessiva repercussió.¹⁹²

Propostes com aquestes constitueixen un element definitori dels primers mesos de la República, quan van assajar-se algunes vies conciliadores. N'és un exemple ben paradigmàtic, en el cas del conflicte rabassaire, la signatura de l'anomenat *pacte de la Generalitat* per intentar esvaïr el confusionisme i el malestar existent. Més enllà de la seva receptivitat, casos com aquest o els d'àmbit més local, posen en evidència l'existència de propostes conciliadores que podien haver contribuït a temperar la situació; però que foren rebutjades pels propietaris. No es tracta de magnificar-les i suposar que podien haver esdevingut una via per evitar l'enfrontament obert; però sí que cal tenir-les en compte com a exemples que, més enllà de les disposicions legals, els agents del territori (sobretot des de la banda dels arrendataris i parcers) estaven cercant vies per evitar l'enfrontament judicial (altrament amb conseqüències imprevisibles); i, sobretot, que el conflicte no fou artificiós, afavorit per les mesures del Govern, sinó ben real. Es tracta, en tot cas, dels darrers intents d'una via conciliadora que donaria pas, ben aviat, a un escenari d'enfrontament obert.

LES DEMANDES DE REVISIÓ

El fracàs de la via conciliatòria, que va intentar-se amb més o menys insistència en alguna comarca, va abocar els conreadors a la via judicial; i, més concretament, a la campanya de revisió dels contractes de conreu. L'11 de juliol i el 6 d'agost de 1931 el Govern provisional de la República va aprovar dos decrets en els quals s'establia el dret dels arrendataris i parcers a demanar la revisió dels seus contractes davant els Jurats Mixtos de la

192 Joaquim ALBAREDA, Jordi FIGUEROLA, Miquel MOLIST i Imma OLLICH, 1984: 244-245.

Propietat Rural o els Jutjats de Primera Instància.¹⁹³ Es tractava d'una mesura transitòria mentre no s'engegués una autèntica reforma agrària. Abans, hom havia publicat un decret que impossibilitava els desnonaments per als arrendaments rústics d'una renda inferior a 1.500 pessetes; una mesura que pretenia protegir els conreadors d'un possible llançament preventiu per part dels propietaris.

Des de la direcció d'Acció Social Agrària (i també des dels altres sindicats) es van divulgar àmpliament aquests documents i es van fixar els preus a partir dels quals els contractes serien considerats abusius: per als terrenys de secà, s'establia una quantitat de 40 pessetes com a màxim per vessana en les terres de primera; 30, en les de segona i 20, en les de tercera; mentre que per a les terres de regadiu la quantitat era de 100, 80 i 60, respectivament. L'entitat es comprometia a assumir la defensa de totes aquelles denúncies que superessin aquests límits; primerament, a través d'un intent d'acord amb el propietari i, si aquest no era possible, recorrent a la via judicial.¹⁹⁴ Malgrat el fracàs de la via conciliadora, doncs, els dirigents d'ASA tornaven a insistir en la via negociadora com a camí per afrontar la conflictivitat al camp; en aquest cas, com a fórmula individual.

La campanya dels dirigents d'ASA no es va restringir a la comarca natural. El gener de 1932, el president del Sindicat Agrícola del Partit d'Olot, Ramon Pujolar, denunciava la propaganda que havia fet ASA en alguns pobles de la Baixa Garrotxa i que, segons ell, havia donat com a resultat la presentació de fins a 250 demandes de revisió.¹⁹⁵ En realitat, el paper més actiu va tenir-lo la secció agrària de Concentració

193 «Decreto de 11 de julio de 1931 declarando que en los contratos de arrendamientos de fincas rústicas de precio hasta 15.000 pesetas anuales, los arrendatarios podrán pedir la revisión del contrato al único efecto de reducción del precio», *Gaceta de Madrid*, 193 (12 de juliol de 1931): 34-345 i «Decreto del 6 de agosto de 1931 declarando que las disposiciones contenidas en el Decreto de 11 de julio último (...) serán aplicables a todos los contratos de arrendamiento de fincas rústicas, cualquiera que sea su precio», *Gaceta de Madrid*, 219 (7 d'agost de 1931): 1028-109.

194 *El Camp*, 1 (23 de setembre de 1931): 3.

195 *El Deber*, 1.822 (16 de gener de 1932): 42-43.

Republicana d'Olot, que va dur a terme una intensa campanya divulgativa i d'assessorament. El balanç fou, en aquest sentit, espectacular: a principis de 1932, hom informava que havia canalitzat més de 700 demandes, esteses a 18 pobles de l'actual Garrotxa: Argelaguer, Baget, Batet, Besalú, Bianya, la Cot, Montagut, Oix, Olot, les Planes, les Preses, Sant Esteve d'en Bas, Sant Feliu de Pallerols, Sant Jaume de Llierca, Sant Joan les Fonts, Sant Privat d'en Bas, Santa Pau i Tortellà. La mateixa entitat també reconeixia, però, que algunes d'aquestes demandes havien estat retirades per voluntat expressa del denunciante, amb una rebaixa d'entre el 34 % i el 40 % en el preu de la renda.¹⁹⁶ El procés de revisió va actuar, en alguns casos, com un estímul per a l'acord, amb la qual cosa es va produir un primer filtratge de la conflictivitat, en bona part provocat per l'actitud conciliadora d'alguns propietaris.

Els resultats del partit judicial d'Olot responien, en bona part, a una intensa campanya de propaganda que s'havia dut a terme durant els mesos anteriors. Igualment, els que es van produir en alguns pobles de l'Alt Empordà es derivaven de la que estaven impulsant alguns pagesos adscrits a la Unió de Rabassaires, bàsicament des de Llança i Vilajuïga. Claudi Ametlla, el governador civil de Girona, afirmava aleshores (i va ratificar-ho a les seves memòries) que els agents cobraven 25 pessetes per aquest servei; una dada que, això no obstant, algun dels afectats va desmentir públicament. És evident, al marge de la polèmica sobre l'estímul exterior, que el moviment revisionista i l'organització dels arrendataris i parcers s'alimentaren mútuament durant els primers mesos de la República.

UNA PRIMERA GEOGRAFIA DE LA CONFLICTIVITAT

Disposem de molt poca informació per mesurar l'abast de les demandes de revisió que es van presentar davant els jutjats de les comarques gironines. El conegut informe de l'Audiència Territorial de Barcelona, publicat el juliol de 1932, no ofereix

¹⁹⁶ *Acció Ciutadana*, 103 (28 de febrer de 1932): 6.

unes dades gaire rellevants sobre els casos que s'hi van produir (1.577), sobretot si les comparem amb les de Barcelona (23.024) o Tarragona (4.461).¹⁹⁷ Com es pot comprovar, aquestes dues províncies van concentrar un percentatge significatiu de les demandes que es van presentar davant els jutjats de Catalunya (29.971 en total), del 91,70 %. La incidència menor també es constata quan s'analitza el percentatge de municipis afectats, que en el cas de Girona es va situar en un 22 %, mentre que a Barcelona es va enfilars fins al 68 %. Tant en allò que fa referència a les xifres globals com en el nivell d'expansió territorial, doncs, les demandes de revisió ens dibuixen un escenari de més conflictivitat a les comarques barcelonines i tarragonines.

Alguns mesos després, quan es van donar a conèixer les resolucions judicials, l'advocat Jaume Rosich va oferir algunes dades complementàries, com ara que les 1.577 demandes havien estat tramitades per 1.392 conreadors i havien afectat 586 propietaris. La dades permeten deduir que els propietaris havien rebut una mitjana de poc menys de tres demandes cadascun, mentre que la proporció entre hisendats i arrendataris era de 2,4 a favor d'aquests darrers. En tot cas, el secretari de la FSA de Girona estava molt més preocupat per una altra correlació, aquella que establia entre el nombre de propietaris i els contenciosos, i que li permetia minimitzar el pes dels contenciosos: *Sabem que la província compta amb més de 60.000 propietaris; més de la meitat, segurament, o encara més les tenen arrendades a varis arrendataris. No arriba, doncs, segurament, al dos per mil d'arrendaments els que han anat als judicis de revisió.* Pel que fa als contractes, 570 es referien a parceria, mentre que la resta corresponien a arrendament. La dada no distingia els contractes de masoveria, tot i que Rosich afirmava que *de revisions de contractes de masoveria o sia parceries que tenen ajuntades un mas en el contracte, han sigut comptadíssimes.*¹⁹⁸

197 DEPARTAMENT DE JUSTÍCIA I DRET, 1933: 119 a 154.

198 J(aume) Rosich, «Les ensenyances d'una estadística», *Butlletí de la FSA*, 157 (15 de juliol de 1932): 4-5.

En tot cas, una cosa era la xifra global i una altra, ben diferent, la situació que es va produir en alguns pobles i comarques. Si analitzem detingudament el nombre de contenciosos que van produir-se en algun dels partits judicials o municipis, val la pena destacar alguns focus de tensió. Un d'aquests fou el partit d'Olot, que va concentrar fins a 723 demandes, les quals afectaven bona part dels municipis (20 dels 30 que aplegava), si bé sobresortien especialment Sant Esteve d'en Bas (139), les Planes (119), Tortellà (69) i Montagut (69). També eren significatives les dades de la Bisbal d'Empordà, amb 446 demandes (en aquest cas, concentrades en 16 dels 36 municipis del partit), 177 de les quals corresponien a Torroella de Montgrí; 48, a Ullà; 36, a la Tallada i 31, a Palafrugell. Per la seva banda, el partit judicial de Figueres presentava només 136 demandes, però aquestes es concentraven pràcticament en dues poblacions: Llançà (amb 73, més de la meitat) i, en menor mesura, Sant Pere Pescador (42). Per la seva banda, el partit de Girona ofería un balanç de només 270 judicis, bona part dels quals corresponia a Belcaire d'Empordà (43), Albons (35) i Porqueres (30). La resta de municipis, amb xifres força inferiors, ni tan sols apareixien en l'informe.

En definitiva, aquesta primera onada revisionista dibuixava un mapa de conflictivitat en el qual sobresortien algunes petites taques a l'Alt i al Baix Empordà (en el primer cas, molt limitades a Llançà i Sant Pere Pescador, i, en el segon, a alguns municipis de l'àrea d'influència de Torroella de Montgrí), a l'actual Garrotxa i al terme municipal de Porqueres. Les demandes es concentraven, doncs, en pocs municipis, si bé en alguns d'aquests la proporció entre els contenciosos i la població resultava prou elevada i perfectament equiparable a la que es donava a les zones rabassaires, com ara a Ullà, on corresponia a una demanda per cada 9 habitants, o a les Planes d'Hostoles, on la correspondència era per cada 14 habitants. El balanç d'aquesta primera anàlisi és, doncs, prou clar: tot i la percepció global, algunes zones de les comarques gironines van concentrar un nivell de conflictivitat prou important. La concentració no era exclusiva de les comarques gironines: a les barcelonines mateix, gairebé la meitat de les 23.024 demandes es concentrava al partit judicial de Vilafranca, on la proporció era d'un judici per família.

Resulta complicat, sense disposar de més detalls sobre les demandes de revisió, oferir una casuística precisa dels casos que es van donar a les comarques gironines. En tot cas, sembla evident que, tot i l'escassa magnitud de la xifra global, les dades anteriors reflecteixen una diversitat superior a la que va donar-se a d'altres zones, molt més centrades en la problemàtica rabassaire. Més endavant, quan analitzem les dades de les comissions arbitrals, podrem aprofundir més en aquesta qüestió. De moment, però, podem apuntar que una part de la conflictivitat gironina cal correlacionar-la amb el predomini d'algunes formes d'explotació i de conflictes que ja s'havien manifestat en el passat, com ara la problemàtica vinculada als contractes de parceria en el cas del pla d'Olot.¹⁹⁹ Tot plegat, afavorit per un pòsit previ d'associacionisme més o menys arrelat (en alguns casos, de caire confessional, com ara a Banyoles, mentre que en d'altres de tradició rabassaire i republicana, com ara a Llançà).

LES VALORACIONS SOBRE EL PROCÉS

A banda d'ajudar-nos a dibuixar un primer mapa amb els punts més *calents* de la conflictivitat agrària durant els primers mesos de la República, les dades globals que es van donar en el camp gironí, força modestes si les comparem amb les de Barcelona o Tarragona, van contribuir a alimentar les anàlisis que volien presentar-lo com una mena d'arcàdia feliç en comparació d'altres zones del país; o, com a mínim, a minimitzar el procés revisionista. I, de retruc, van permetre que des de determinats partits polítics s'interpretessin les tensions que afloraven a la superfície en aquells moments com el resultat

199 Sobre aquesta crisi, resulta molt útil el llibre de Ramon PUJOLAR I HUGUET (1919); igualment, el de Pelai NEGRE I PASTELL (1921: sobretot 184-192). De fet, aquesta mateixa interpretació de la crisi de 1918 com d'un conflicte *obert* la plantejava el representant de Concentració Republicana d'Olot en la seva intervenció a l'assemblea preparatòria de la Unió Social Agrària el 19 de març de 1932, quan va afirmar que la gent de l'Alta Garrotxa *està escamada pels enganys i decepcions ocasionats en l'any 1917*, dins *El Camp*, 5 (25 de març de 1932): 1.

de les promeses o, com a mínim, de les expectatives generades pels partits republicans d'esquerres, bàsicament d'Esquerra Republicana de Catalunya; o com un simple contagi de les comarques rabassaires. Val la pena resseguir-les perquè ens ajudaran a entendre algunes reaccions que es produïren tant a nivell institucional com per part d'alguns partits polítics.

Un dels que minimitzava l'abast de la campanya revisionista i la vinculava a un simple contagi, fou el governador civil de Girona, Claudi Ametlla.²⁰⁰ Va expressar aquesta opinió a través de declaracions aparegudes a la premsa de l'època; i va ratificar-la, alguns anys després, a les seves memòries, allunyat de la responsabilitat del càrrec i de l'apassionament del moment. El 6 de gener de 1932, poc després d'una visita oficial a les viles d'Amer i les Planes, Ametlla es va fer ressò de les dades que li havia facilitat directament el jutge de primera instància, i va declarar als periodistes que la xifra de demandes presentades a la província *no té importància, puix representa un tant per cent molt petit en relació amb el gran nombre de contractes d'arrendament establerts i demostra que la major part dels casos no s'ha trencat l'harmonia existent entre propietari i arrendatari.*²⁰¹ El problema no era només aquesta anàlisi de la realitat, sinó, sobretot, el fet que acabés acusant els conreadors que s'acollien a un dret establert per la República de *trencar l'harmonia*; i, per damunt de tot, que aquesta diagnosi s'acabés reflectint en l'actuació que va dur a terme com a governador civil, molt restrictiva en allò que fa referència als drets d'associació i reunió.

La diagnosi d'Ametlla era compartida per d'altres membres d'Acció Catalana, el partit en què militava en aquells moments. En un article aparegut a la revista *Vibració*, Joaquim de Camps i Arboix defensava la necessitat d'una reforma agrària que fes front al despotisme que havien practicat alguns propietaris; però també denunciava allò que batejava com a *agrariisme subversiu*. L'aleshores vicepresident de la Diputació de Girona atribuïa les demandes al fet que s'havia

200 Claudi AMETLLA, 1979: 161.

201 *Diari de Girona*, 4 (7 de gener de 1932): 2.

*abusat excitant l'egoisme d'alguns, augurant-los beneficis que no era lícit d'obtenir; s'ha abusat excitant en bloc a interposar revisions, sense destriar la raó de cada cas; s'ha insinuat ais pagesos la imminència d'estats de fet i de dret que canviarien la faç de la propietat rural, i en dir això, no al·ludim a propagandes desfermades fetes amb la bandera desplegada del comunisme, més o menys llibertari, sinó de campanyes a mitja veu, però amb insinuacions que per ésser velades i vergonyants, augmentaven el confusionisme exacerbat del moment i especulaven en la ignorància desfigurada per idees sentides i mal compreses.*²⁰²

Alguns anys després, Ametlla insistiria en la idea que la revisió havia estat *menys espontània que induïda, fruit de propagandes de tipus estamental i polític*; i considerava que les desigualtats territorials n'eren una prova. A més a més, extreia la conclusió que

*quan una part de la classe camperola es mou impel·lida per una reivindicació de tipus contractual, és a dir que xifra les seves aspiracions en una justa fixació de la quota, en la partició dels fruits o en el preu de l'arrendament, vol dir que no hi ha un problema de fons i si de proporció, la solució del qual és soluble en el terreny del diàleg i de la conciliació (...).*²⁰³

En tot cas, més enllà de la via per resoldre el conflicte, és evident que les aspiracions dels conreadors anaven més enllà de la fixació de la quota i, fins i tot, del tema estrictament contractual.

En un primer moment, els propietaris no van valorar amb excessiva acritud les disposicions que permetien la revisió dels contractes de conreu. En bona part, això es va produir perquè hi havia la convicció que no tindrien cap mena de repercussió al nostre país. En el cas concret de la regió de Girona, a més a més,

202 L'article també va aparèixer reproduït a «Agrarisme subversiu», *Baix Empordà*, 1167 (2 d'abril de 1932): 1-2.

203 Joaquim de CAMPS I ARBOIX, 1969: 212-213.

hom estava convençut que l'evolució de la collita d'aquell any (que no havia estat excessivament dolenta) i el fraccionament de les rendes no afavoririen el fenomen. Alguns fins i tot confiaven en la ponderació mental de la societat catalana. A finals de 1931, el president honorari de la FSA de Girona i soci de l'IACSI, Jaume Rosich, mostrava el seu convenciment que *el seny de la nostra gent faria que no es plantegés una lluita de classes, ací desconeguda, o sigui la lluita entre l'amo i l'arrendatari que, en general, han ocorregut bé i en bona harmonia sempre*. Rosich es felicitava que aquest seny s'havia imposat arreu, però constatava que si bé no havia existit en certs llocs de la nostra terra (...) *podem dir que a les terres gironines no s'ha encès la lluita, com ho prova els pocs casos en què s'ha acudit a la demanda de revisió dels contractes*.²⁰⁴ L'advocat dedicava una petita part de l'article a valorar els decrets de l'11 de juliol i del 6 d'agost (concretament, afirmava que les bases que contenien eren *perfectament inacceptables de tan simplistes*), però centrava una bona part de l'espai al del 31 d'octubre, que sintetitzava els anteriors i incloïa alguns elements que beneficiaven clarament els propietaris. L'advocat de la Bisbal conclouïa que el decret

minora en part els estralls casats pels anteriors que anul·la, però deixa la porta oberta a la lluita que sembla que cerca entre les classes socials que de la terra viuen i, finalment, sentenciava que sort que aquesta és eterna i eliminarà a qui s'oposi més o menys encobertament a la seva sana explotació.

A l'hora de valorar les dades, el president honorari de la FSA de Girona i director del butlletí de l'entitat, l'advocat Jaume Rosich, manifestava la seva estranyesa per les demandes presentades a la regió de Girona; i, a partir de la seva experiència professional, s'apressava a minimitzar l'abast del moviment revisionista: *davant el número crescutíssim de contractes d'arrendament que hi ha atorgats a la província de Girona, la xifra de demandes*

204 J(aume) Rosich, «La revisió dels contractes d'arrendament», *Butlletí de la FSA*, 149 (15 de novembre de 1931): 1-4.

de revisió (1.577) és d'un percentatge reduïdíssim. El president honorari de la FSA de Girona també menystenia el nombre d'arrendataris i masovers que havien denunciat el seu contracte (1.392) i, encara més, el dels hisendats afectats (586). A partir d'una hipotètica xifra de propietaris (60.000), Rosich fins i tot s'aventurava a arribar a una conclusió teòricament inapel·lable: *No arriba segurament al 2 per mil d'arrendaments els que han anat als judicis de revisió*. A parer seu, doncs, els pagesos gironins havien donat mostres *de seny i d'esperit de justícia*.²⁰⁵

Fins i tot quan es tractava d'anàlisis molt més focalitzades, centrades en algunes comarques o poblacions, hom semblava obsedit a remarcar el caràcter artificios i teledirigit de la conflictivitat. El president del Sindicat Agrícola del Partit d'Olot, Ramon Pujolar, analitzava a principis de 1932 les demandes presentades al partit judicial i les atribuïa a coaccions i motivacions polítiques, més que no pas econòmiques:

*Que demanaven revisió per les coaccions sofertes, ja que els pactes, tant a parts com amb diner, salvant rares excepcions, estan bé en els pobles citats, i per no haver collit blat de moro, cosa freqüent en aitals contrades, no valia la pena de moure tan bullit. Per demostrar el caire polític de la qüestió n'hi ha prou en citar el cas d'un parcer de Sant Jaume, que mena terres de quatre propietaris amb els mateixos pactes i la mateixa qualitat de terres, i sols ha demanat revisió a tres, ja que per el quart fou aconsellat de no fer-ho per tractar-se d'un propietari que «és dels nostres» per haver regalat materials per a construir l'edifici social de la societat d'agitadors. Que el caire polític, i no econòmic de l'assumpte, es demostra tenint en compte que amb la mateixa modelació impresa s'han presentat directament les demandes al senyor Jutge, sens abans veure's amb el propietari per a intentar un arreglo, si realment hi hagués hagut una qüestió.*²⁰⁶

205 J(aume) Rosich, «L'incompliment de les sentències de deshauci», *Butlletí de la FSA*, 165 (15 de març de 1933), pàgs. 2-3.

206 Ramon Pujolar i Huguet, «La revisió dels contractes d'arrendament de finques rústiques al Partit d'Olot», *El Deber*, (16 de gener de 1932): 42-43.

Pujolar no responia precisament al perfil d'un propietari intransigent. El 1919, en plena crisi al camp d'Olot, havia reconegut l'existència d'un problema de fons i fins i tot havia intentat actuar com a intermediari, juntament amb d'altres propagandistes del catolicisme social.

És molt probable, en tot cas, que el menor nombre de demandes al camp gironí hagi d'explicar-se, més que no pas per la inexistència d'una conflictivitat o d'un malestar latent, per la presència d'altres factors que no l'afavorien. Un d'aquests era, molt probablement, el pes que hi tenien els contractes de parceria i de masoveria, els quals dificultaven molt més que el pagès s'arrisqués a interposar un contenciós amb el propietari, sobretot si aquest residia a la mateixa comarca, i si el conreador no disposava, com succeïa a casa nostra, d'una mínima cobertura sindical. A això cal afegir les modificacions que imposava el Decret del 31 d'octubre de 1931, sobretot perquè obligava els conreadors a consignar davant el jutjat la meitat de la renda pactada si volien que es tramités la demanda de revisió i, per tant, restringia notablement les possibilitats que aquests s'afegissin al moviment revisionista.²⁰⁷ No deixa de resultar significatiu, en aquest sentit, que entre les demandes presentades el 1932 davant les comissions arbitrals, hi apareguin molt pocs contractes d'aquest tipus (en alguns casos, a més a més, de caràcter mixt), quan el seu pes en el conjunt de les formes de contractació era molt superior. Tampoc no degué afavorir-la la fragmentació de la propietat i la diversitat de formes contractuals, que feien difícil l'establiment de complicitats de classe tal com es donaven a d'altres zones molt més homogènies.

Però també existien d'altres condicionants probablement rellevants, en aquest cas vinculats a la tradició de l'associacionisme agrari. El diputat Joan Comorera, durant la seva defensa del Projecte de llei sobre la resolució dels conflictes derivats dels contractes de conreu apuntava cap a aquesta explicació i es referia explícitament a la regió de Girona:

207 Albert BALCELLS, 1968: 107-108.

*el fet que els altres pagesos no manifestessin la seva revolta d'una manera organitzada, ¿demostra que aquells homes no sentissin el moment històric que anaven vivint i no sentissin també els desigs de revoltar-se contra els abusos de la propietat? No pot dir-se, seria extraordinàriament injust que això es digués, perquè tots sabem que si a les zones de Barcelona i del nord de Tarragona hi hagué la influència de tants anys de treball d'una organització proletària de la terra, fora d'aquestes dues grans zones hi havia la pagesia dispersa i no havia arribat encara a temps per a madurar la seva defensa i per a organitzar-se també d'acord amb el que exigien els seus interessos, i tenim tota la pagesia de Girona, o bona part d'ella, i tota la pagesia de Lleida i tota la del centre i sud de Tarragona que no varen pas manifestar-se d'una manera col·lectiva en revolta contra els propietaris; moltes vegades es manifestaren de manera individual, però en tot cas, sempre, ells, que es trobaven isolats per no haver tingut en aquell moment de proclamar-se la República i de redreçament cívic de totes les col·lectivitats hispàniques, es varen trobar sense l'instrument revolucionari que és l'organització, però és evident que ells en esperit seguien i compartien les inquietuds i les rebel·lies dels seus germans de classe que estaven en lluita oberta i organitzadament contra la casta propietària.*²⁰⁸

La diagnosi del dirigent de la Unió Socialista de Catalunya (que, com veurem més endavant, partia d'un coneixement directe del moviment sindical agrari al nord-est de Catalunya), ens apareix apuntada, també, per l'informe de l'Audiència Territorial de Barcelona²⁰⁹ i quedaria confirmada, dos anys

208 *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 18 de maig de 1933: 18.

209 L'informe apunta que la major part dels jutges *excepción tal vez del de Lérida y en parte del de Gerona son los primeros en reconocer que el conflicto planteado tiene otras causas más hondas, es en efecto evidente que si la propaganda y la presión pueden ejercer de momento grande influencia, esta sería poco eficaz y poco duradera sino prendiese en ánimos predispuestos y no se apoyara en un interés real* (DEPARTAMENT DE JUSTÍCIA I DRET, 1933).

després, per les dades que oferirien les comissions arbitrals creades per l'esmentada Llei. Tot i que sense arribar al nivell de conflictivitat d'algunes comarques barcelonines, el contrast entre la xifra global de les demandes que es van interposar abans de 1932 amb les que es produïren en la segona onada revisionista de 1934, posa clarament de manifest la incidència que va tenir el creixement del sindicalisme en l'increment del moviment revisionista a la regió de Girona; no només perquè van constituir un dels principals canals per a fer arribar als arrendataris i parciers les esclatxes legislatives que s'anaven obrint, sinó també perquè van donar a alguns conreadors la seguretat necessària per a embrancar-se en un enfrontament obert amb el propietari de les terres que menava, una decisió gens senzilla amb la qual es jugaven la subsistència de la seva unitat familiar.

6. L'ARTICULACIÓ D'UN SINDICAT REGIONAL

I aquests clams i aquestes ànsies, aquestes frisances han estat lligades en un sol feix, ha estat feta la «connexió» de totes les aspiracions dels camperols de les terres gironines i ha sorgit d'aquest feix, d'aquesta connexió, la novella entitat «provincial» «Acció Social Agrària de les Terres Gironines».

Miquel Pla i Colls, vocal d'ASA i primer president del Centre Agrícola Social de Fortià, *El Camp*, 5 de juny de 1932

L'empenta de la campanya de revisió dels contractes de conreu va tenir un efecte evident en el sindicalisme agrari a la regió de Girona, atès que va actuar com a esperó per ampliar l'àrea d'influència d'Acció Social Agrària de Banyoles i Comarca, i per intensificar els contactes amb associacions sindicals, representants o, fins i tot, amb grups de pagesos sense una organització al darrere (si bé en alguns casos l'acabarien concretant alguns mesos després), la qual cosa deixava la porta oberta per establir vincles de col·laboració o, fins i tot, intentar estructurar un sindicat d'abast regional; una voluntat que ja havia estat expressada obertament en alguns articles apareguts al portaveu de l'entitat. De fet, aprofitant la campanya de batre d'aquell any, ja es va dur a terme una intensa activitat de propaganda arreu de l'actual comarca del Pla de l'Estany, en certa forma reproduint

aquella que havia empès el Sindicat Agrícola Catòlic vint anys enrere.²¹⁰

Ben aviat, els contactes i la propaganda dels dirigents d'ASA es van estendre més enllà de la comarca de Banyoles. Resulta gairebé impossible resseguir amb detall tots els actes, però sabem que van fer-se'n a Belcaire d'Empordà, Colomers, Camallera, Sant Jordi Desvalls, Cervià de Ter (tots ells el 22 de novembre),²¹¹ Palafrugell (6 de març)²¹² o Vilajuïga (10 d'abril).²¹³ Arran de l'assemblea constitutiva d'ASA de les Terres Gironines, els actes es van intensificar. En un sol dia, el 8 de maig de 1932, se'n van organitzar tres: al matí, al Centre Fraternal de Palafrugell; a la tarda, a l'Ateneu Pi i Margall de la Bisbal; i al capvespre, al Centre Republicà Català de Torroella de Montgrí.²¹⁴ Els continguts de les xerrades se centraven en la difusió de la nova legislació agrària i la promoció de l'organització dels pagesos i arrendataris (tal com es feia a través del butlletí de l'entitat). En el cas de Belcaire d'Empordà, per exemple, els oradors (Josep Carles, Ramon Mata i Baldiri Juscafresa, tots tres de Banyoles) van parlar sobre la *Necessitat d'organitzar-se, El dret de viure i Els drets i deures dels masovers i propietaris davant la llei*.²¹⁵ En alguns casos, aquests actes acabarien provocant, directament o indirecta, la fundació d'un sindicat, com ara a Palafrugell.²¹⁶

Els primers actes d'ASA, però, van haver de topar amb algunes traves del governador civil de Girona, Claudi Ametlla, que en va suspendre fins a quatre *puesto que, de los informes pedidos, resulta que dicha propaganda podría perturbar las buenas relaciones entre los elementos de la agricultura, en poblaciones que no existe conflicto alguno, ni malestar, ni descontento*.²¹⁷ Per

210 *El Camp*, 2 (11 de setembre de 1931): 3.

211 *Gent Nova*, 56 (29 de novembre de 1931): 6.

212 «L'acte agrari de diumenge passat», *Ara*, 66 (10 de març de 1932): 2.

213 *Libertad*, 716 (16 d'abril de 1932): 3; *Empordà Federal*, 787 (30 d'abril de 1932): 4.

214 *Ara*, 75 (12 de maig de 1932): 2.

215 ACBE, Fons Ajuntament de Belcaire d'Empordà, Carta del 20 de novembre de 1931.

216 *Ara*, 66 (10 de març de 1932): 2, «L'acte agrari de diumenge passat».

217 *El Autonomista*, 9.222 (7 de novembre de 1931): 2; *El Banyolí*, 26 (15 de novembre de 1931): 10.

justificar aquestes prohibicions, el governador s'emparava en la Llei de defensa de la República, aprovada pocs dies abans.²¹⁸ La reacció d'Ametlla, clarament desproporcionada, responia a la visió de molts dirigents d'Acció Catalana sobre la problemàtica al camp, que consideraven atida des d'ERC. En el cas concret de la regió de Girona, a més a més, el governador estava fermament convençut que el conflicte no tenia la gravetat d'altres zones del país i no volia contribuir, ni que fos a partir d'una actitud passiva o excessivament comprensiva, a deixar-lo créixer.²¹⁹ El mateix governador justificava aquestes prohibicions a partir de les delegacions que rebia diàriament i en les quals hom

*protestava de la celebració d'aquestes actes que en molts casos venen a pertorbar l'harmonia tradicional entre els elements agrícoles i a plantejar conflictes en llocs on aquests eren inexistents. Algunes d'aquestes comissions em diuen que els oradors (que són tots de Banyoles) s'encarreguen ells mateixos de tramitar les demandes de revisió de contractes.*²²⁰

A banda dels perills que hom percebia, les informacions deixen ben clar que la comarca de Banyoles s'havia convertit en el principal epicentre del nou sindicalisme agrari que s'estava començant a gestar.

L'ASSEMBLEA PREPARATÒRIA

Tot i aquests obstacles, a principis de 1932 els dirigents d'ASA de Banyoles i Comarca es van veure amb prou força per avançar cap a una *unió* que abastés tots els sindicats de les comarques gironines; i, amb aquest objectiu, van convocar una assemblea

218 «Ley declarando actos de agresión a la República los que se mencionan», *Gaceta de Madrid*, 295 (22 d'octubre de 1931): 420-421; alguns dies després, es va publicar una rectificació d'errades, *Gaceta de Madrid*, 301 (28 d'octubre de 1931): 546.

219 AMETLLA, 1979: 161-163.

220 *Diari de Girona*, 312 (12 de desembre de 1931): 2; reproduït per *El Banyolí*, 31 (20 de desembre de 1931): 11.

preparatòria pels dies 19 i 20 de març d'aquell any. En la carta adreçada a les entitats, el president d'ASA, Jacint Salvatella, proclamava l'objectiu *d'assolir la unió de totes les entitats agràries o simpatitzants d'aquesta «província»*. També recordava que en l'assemblea serien nomenats els representants per formar part de la Comissió Mixta Arbitral del Ministeri de Treball.²²¹ Si bé algunes entitats no van rebre a temps la invitació, hi assistiren representants de més de 50, a banda d'aquelles que van traslladar la seva adhesió a tot allò que s'hi acordés.²²² Desconeixem la llista sencera de les que hi foren representades; però sabem que, a més a més de Banyoles, com a mínim hi havia delegats d'Albons, Bellcaire d'Empordà, Besalú, la Bisbal d'Empordà, Bordils, Calonge, Celrà, Fonteta, Fortià, Gualta, Hostalric, Jafre, Juià, Llançà, Llofriu, Massanes, Medinyà, Olot, Palafrugell, Pals, Peralada, Peratallada, Pont de Molins, Santa Coloma de Farners, Santa Pau, Saus, Torroella de Montgrí, Ullà, Vilanant i Vilajuïga.

A banda del cas ja conegut de Banyoles (i de les seccions comarcals d'ASA que van néixer a recer d'aquesta a Cornellà del Terri, Porqueres, Maià de Montcal o Besalú), en la relació de representants que van assistir a aquesta primera convocatòria hi havia un conglomerat de procedències associatives i polítiques diverses, algunes de les quals disposaven d'una trajectòria molt més llarga i d'altres, la major part, havien estat constituïdes, com en el cas de Banyoles, poc després del 14 d'abril de 1931: hi eren presents, per posar alguns exemples significatius, representants del Centre Federal de Llançà, situat a l'òrbita de la Unió de Rabassaires i d'Esquerra Republicana que, des de les darreres eleccions municipals, havia assumit el govern de la vila; també, la secció agrària del Centre Republicà Federal de Vilajuïga, presidida per Joaquim Bech; representants del Centre Agrícola

221 ACBE, Fons de l'Administració Local, Ajuntament de Bellcaire d'Empordà, Carpeta Acció Social Agrària, Carta del 13 de febrer de 1932.

222 Una crònica d'aquesta assemblea preparatòria apareix a «Un èxit sense precedents. Per la Unió Social Agrària de les terres gironines», *El Camp*, 5 (25 de març de 1932): 1-2. La dada sobre els assistents és confirmada en una breu crònica apareguda a *Acció Ciutadana*, 108 (3 d'abril de 1932): 7.

Social de Fortià, que havia estat constituït a finals de 1931; o de Concentració Republicana d'Olot que, pocs mesos després, passaria a anomenar-se Concentració d'Esquerra Republicana i, al mateix temps, acordaria adherir-se a aquest partit.²²³ Al costat d'aquestes entitats, n'hi havia un munt que havien estat constituïdes poques setmanes abans, com ara el Sindicat Agrícola de Jafre o el Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra de Llofriu (Palafrugell); o d'altres que ho farien les setmanes següents, com ara el Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra d'Ullà. El procés d'articulació regional va avançar en paral·lel a l'aflorament de noves entitats arreu del territori, la qual cosa dificulta que en puguem conèixer l'abast real.

En aquesta primera trobada, es van prendre tres acords: d'una banda, s'escolliren els membres de la Comissió Mixta del Ministeri de Treball; de l'altra, es va convocar una assemblea general pels dies 15 i 16 de maig; i, finalment, es van aprovar unes primeres conclusions (fins a quinze) pactades entre tots els assistents.²²⁴ Aquestes bases constitueixen el primer document programàtic consensuat pels sindicats que passarien a integrar, poques setmanes després, Acció Social Agrària de les Terres Gironines, per la qual cosa val la pena analitzar-les amb detall. El text començava constatant l'existència del latifundi *més o menys dissimulat* a les comarques gironines (1) i, tot seguit, plantejava una sèrie de propostes programàtiques que anaven des de *l'abolició de la parceria en tota classe de conreus* (4) fins a l'establiment d'algunes normes destinades a millorar la regulació dels arrendaments, com ara la fixació de preus (*quins límits no sobrepassin de la capitalització del líquid imposable al cinc per cent*, 6), la supressió dels dobles arrendaments i dels subarrendaments (13 i 14) o l'abonament de les millores fetes per l'arrendador en cas de venda o traspàs de la finca, i el dret preferent de compra en el primer supòsit (7).

El document també reclamava el repartiment equitatiu de la terra en cada terme municipal, *fins arribar que tots els braços*

223 *Acció Ciutadana* (3 d'abril de 1932): 7; *El Diluvio* (9 de juliol de 1932): 15.

224 *El Camp*, 5 (25 de març de 1932): 1.

tinguin terra suficient per explotar per compte propi (5); si bé no s'especificava de quina forma s'havia de dur a terme.

També hi apareixia (2 i 3) la demanda d'unes juntes locals socials a cada municipi, formades a parts iguals per membres de les entitats de classe legalment constituïdes, amb l'objectiu que *les inconciliacions procedents d'aquestes juntes passin en caràcter inapel·lable a les juntes provincials que preveu el projecte de reforma agrària* i que fos negat el vot corporatiu i representatiu *a totes les entitats mixtes* (10); la petició de la prohibició del desnonament per a *totes aquelles terres que preveu el projecte de Reforma Agrària en el sentit d'ésser redimibles i que no passi dels 12 anys i estiguin donades en arrendament amb metàl·lic o espècies (...) si és que el propietari no pot acreditar que li és imprescindible per viure* (8); que no es prorrogués novament

el decret sobre les declaracions de renda deficientment contribuïda, i a partir del termini senyalat, l'Estat s'incauti d'aquelles propietats fraudejades, donant llur administració a les entitats agràries, i que el producte resultant de les mateixes, sigui destinat al manteniment a estacions i granges experimentals tècniques, científiques i pràctiques (15).

També s'hi recollia la demanda d'una pròrroga en el decret de revisió de contractes de conreu del 31 d'octubre de 1931 fins que no estigués vigent la Llei de reforma agrària (9). Finalment, el document es feia ressò de la problemàtica derivada de la proliferació de les plantacions forestals, i en reclamava la prohibició en aquelles terres que fossin necessàries per a altres conreus (11) i que, en el cas de les existents, fossin incloses en els mateixos tractes fins al moment de la tala dels arbres (12).

Com es pot comprovar, les propostes s'orientaven a regular les relacions entre propietaris i conreadors, amb un incís especial en el contracte de parceria; però, alhora, intentaven definir un escenari ideal en què s'imposés la petita propietat, molt en la línia (amb tots els matisos que hom vulgui quant a les formes i la velocitat per arribar-hi) d'allò que es plantejava, en aquells moments, des d'ERC o la USC. Contràriament, no es proposava (ni tampoc no es faria en el futur) cap mesura de caire

col·lectivista, la qual cosa ens pot ajudar a entendre l'escàs ressò que van trobar els plantejaments de la CNT, fins i tot durant els primers mesos de la Guerra Civil.²²⁵ En qualsevol cas, el contrast entre aquest document i el programa que havia estat plantejat l'1 de maig de l'any anterior pel nucli fundador de Banyoles és, com es pot comprovar, notable; tant per la major consistència i concreció de les propostes, com per l'abandonament del llenguatge i els plantejaments clarament deutors del catolicisme social. El canvi s'havia produït, molt probablement, pel fracàs de la via conciliadora; però, sobretot, pel contacte entre organitzacions amb tradicions associatives diferents.

A banda d'aquest primer acord programàtic, des del 21 de març i fins al 15 de maig d'aquell any, una bona part de les energies d'ASA van centrar-se en la preparació d'allò que anomenaren *l'assemblea de la unió*: s'adreçaren convocatòries a les entitats constituïdes, s'intentà estimular la formació de sindicats en els pobles en què no n'hi havia i, fins i tot, es reclamaren adhesions a títol individual.²²⁶ De forma paral·lela, es va dur a terme una campanya de mítings arreu de la regió de Girona.²²⁷ Hom va dedicar un número especial d'*El Camp* (el 6, corresponent al 30 d'abril) per a informar de l'assemblea, amb crides per incentivar la participació, dades sobre els mitjans de transport, condicions d'inscripció i, lògicament, l'ordre del dia, que incloïa aspectes de caire logístic (com ara el funcionament de l'oficina de l'entitat, el règim del portaveu o la discussió dels estatuts), amb d'altres

225 Javier TÉBAR (2006): sobretot 581-586. La publicació *Gerona CNT* (1936-1937) va recollir perfectament aquesta dialèctica entre el col·lectivisme que propugnava el sindicat i les resistències que trobava en el territori, en el qual els arrendataris i parciers aprofitaven la posició de feblesa o la fugida dels propietaris per a establir noves regles de joc. Marciano CÁRDABA (2002) també es refereix a aquesta oposició, si bé no ressegueix la manca de suport que havia rebut l'opció col·lectivista entre els pagesos gironins fins i tot abans de 1936.

226 No deixa de resultar significatiu, en aquest sentit, la constitució d'alguns sindicats aprofitant la inèrcia del moviment o la necessitat de disposar de delegats per a l'assemblea, com fou el cas, per exemple, del Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra d'Ullà (ACBE, sindicats agrícoles, Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra d'Ullà, *Llibre d'Actes*, 1932-37).

227 *Empordà Federal* (30 d'abril de 1932): 6.

que pretenien concretar algunes bases per fer-les arribar als representants polítics.

La constitució d'ASA de les Terres Gironines

Finalment, els dies 15 i 16 de maig de 1932, després de dos mesos d'un intens treball organitzatiu, es va celebrar a l'Ateneu Republicà Federal de Banyoles la que fou batejada com la *magna assemblea de la Unió*. Els organitzadors proclamaren que s'hi trobaven *representants de més de 150 pobles de les nostres comarques de Girona* (la qual cosa significaria un 60 % dels que hi havia aleshores), que hi havien participat uns 350 assemblearis i que els delegats hi eren en nom de 12.000 pagesos;²²⁸ si bé setmanes després hom rebaixaria aquesta xifra fins als 10.000. Sigui com sigui, resulta complicat descobrir la força real d'aquesta assemblea; sobretot per la dificultat de conèixer el nombre exacte de les entitats representades i el pes de cadascuna d'elles, i, encara més, per l'assistència de molts delegats a títol individual. Fos quina fos la magnitud real, és evident que no existien precedents (deixant de banda la Federació Sindical Agrària de Girona) en l'estructuració d'un sindicat agrari d'abast regional que sorgís dels mateixos pagesos; i encara menys que tingués un caire essencialment reivindicatiu.²²⁹ I només per això ja tenia un mèrit extraordinari.

Els organitzadors remarcaren, pocs dies després, el *buit* que va fer-ne la premsa gironina.²³⁰ I, certament, si resseguim les publicacions editades, tant aquelles vinculades als partits de dretes com als d'esquerres, resulta sorprenent l'escàs ressò que va trobar-hi el procés de constitució d'ASA. Hom es va limitar a recollir informacions telegràfiques, o ni tan sols van dedicar-hi el més mínim espai. És probable que aquesta resposta calgui vincular-la a la dificultat d'esbrinar, en aquells moments, el

228 *El Camp*, 7 (5 de juny de 1932): 1. Una xifra semblant va aparèixer a *Ara*, 35 (12 de maig de 1932): 3; i, igualment, a *Acció Ciutadana*, 116 (28 de maig de 1932): 7.

229 *El Camp*, 7 (5 de juny de 1932): 1.

230 *El Camp*, 7 (5 de juny de 1932): 1.

potencial que prendria el sindicalisme agrari gironí, sobretot si el comparem amb la tradició, la força i la capacitat d'interlocució que tenia la Unió de Rabassaires. A banda d'aquesta motivació, l'actitud de la premsa no deixa de resultar simptomàtica de la incomprensió amb què uns i altres contemplaran un moviment que titllaran de fictici, o bé d'estimulat o teledirigit per Esquerra Republicana de Catalunya; i que, en qualsevol dels casos, només s'hi referiran, mesos després, quan ASA traspassi la frontera de la legalitat i s'enfronti directament amb les autoritats republicanes.

Tot i això, cal remarcar que en aquesta assemblea van assistir-hi Miquel Santaló (diputat a Corts per ERC) i Manel Serra i Moret (diputat de la Unió Socialista de Catalunya i conseller d'Economia i Treball de la Generalitat provisional), si bé les seves intervencions foren acollides de forma ben diferent: mentre que la del diputat d'ERC fou qualificada de *clara i vibrant del que era el problema agrari en aquestes comarques*, la del diputat de la USC, contràriament, va aixecar una certa polseguera entre els assistents, sobretot perquè va intentar estimular la solidaritat envers els jornalers de Castella i Andalusia, la qual cosa fou interpretada com un menysteniment a la situació en què es trobaven els pagesos gironins.²³¹ Al marge d'aquesta polèmica i del *buit* periodístic que hem comentat més amunt, en aquests moments ASA mantenia una actitud de confiança absoluta en les autoritats republicanes: els articles i els destacats que

231 Aquesta opinió fou expressada en un article publicat a *El Camp*, 7 (5 de juny de 1932). Manel Serra i Moret va respondre aquestes acusacions en una carta publicada en el 9 (3 de juliol de 1932): 1-2. Des de les pàgines de *Socialisme*, portaveu de la USC de Banyoles, també va aparèixer un escrit en defensa de Serra i Moret en el qual es retreia als *agraris* les seves presses:

mentre vosaltres dormíeu ell feia trenta anys que vetllava per vosaltres, trucant-vos a la porta i no volíeu escoltar-lo i que tot de cop ara us heu despertat amenaçadors i exigents, fent-vos remarcar de passada que tot i considerant molt justes les vostres demandes, la República tenia una aglomeració de casos i de problemes socials a resoldre i que de moment era probable que no podria atendre donant solució a tots, però que ell tindria molt en compte les vostres aspiracions; no direu que no fos sincer quan vos deia que la República sense descuidar-vos a tots els agraris d'Espanya (...) devia procurar salvar la situació angoixant dels treballadors del camp d'Andalusia. (Socialisme, 11 (12 de juny de 1932): 2).

apareixien a *El Camp* traspuen clarament aquest sentiment, amb proclames com ara *el Govern de la República fa el que pot per tal d'alliberar-nos, Les llibertats no es conquisten en un sol dia o Ajudem tots el Govern del poble pel poble*; una confiança que, si ens atenem a l'evolució dels esdeveniments durant les setmanes següents, o bé no era compartida per tothom o bé tenia una data de caducitat molt propera.

L'assemblea també va aprovar els estatuts de la nova entitat, en els quals es fixaven les condicions per ingressar a la nova entitat, i la seva estructura de funcionament.²³² En el primer sentit, aquestes es limitaven a acceptar la subscripció al portaveu de l'entitat, si bé la quantitat (dues pessetes a l'any) també havia de servir per a mantenir una oficina general. En allò que fa referència al funcionament ordinari d'ASA de les Terres Gironines, s'estructurava a partir d'una assemblea general, una directiva integrada per un vocal de cadascun dels sindicats federats i, finalment, un comitè executiu encarregat de seguir el dia a dia de l'entitat. Els estatuts també definien (amb més detall, fins i tot, que el funcionament de la mateixa assemblea) la creació d'una oficina d'ASA, emplaçada just al davant de l'antic Hotel Flora de Banyoles (al carrer de la Llibertat), que estaria encapçalada per Baldiri Juscafresa. Aquesta oficina havia de ser l'encarregada de centralitzar la defensa dels associats en els judicis de revisió, i de coordinar els actes de propaganda i l'edició del portaveu de l'entitat. És evident, en qualsevol cas, que es tractava d'un vestit fet a mida per al dirigent banyolí, que havia assumit un paper de primer ordre en una bona part de les demandes de revisió i que, a partir d'aleshores, es va poder dedicar de ple al dia a dia de l'entitat.

L'assemblea també va escollir la primera Junta Directiva d'ASA de les Terres Gironines, amb un comitè executiu presidit per Joaquim Bech (de Vilajuïga)²³³ i en què Baldiri Juscafresa (de

232 ACBE, Fons administració local, Ajuntament de Bellcaire d'Empordà, Acció Social Agrària, *Estatuts aprovats per l'assemblea els dies 15 i 16 de maig de 1932*.

233 Joaquim Bech era, en aquells moments, president de la secció agrícola del Centre Republicà d'Esquerres de Vilajuïga.

Banyoles) fou el secretari general; Pere Purcalles (de Llançà),²³⁴ l'interventor; i Miquel Vidal (de Juià), el vocal assessor. La resta de la junta, la completaven Francesc Roura (de Besalú) com a vicepresident, i Miquel Pla (de Fortià),²³⁵ Salvador Rovira (de Santa Coloma de Farners), Francesc Vila (de Beget) i Joan Viladevall (de Torroella de Montgrí), com a vocals. Molt probablement, la composició del comitè executiu, a banda de reflectir un cert equilibri territorial i d'intentar aprofitar els integrants més preparats,²³⁶ responia a la voluntat d'integrar les diferents sensibilitats dels membres fundacionals, amb un pes força remarcable dels dirigents que formaven part de la Unió de Rabassaires (com ara Joaquim Bech i Pere Purcalles), tot i que la presència d'aquest sindicat es restringia a unes poques poblacions de l'Alt Empordà. Sembla clar, en tot cas, que, com a mínim en aquests moments, l'estratègia d'aquests sectors, conscients de les dificultats de créixer en una zona amb escassa presència de rabassaires, passava per cercar suports de sindicats amb inquietuds diferents; si bé no deixarien de reclamar, com veurem més endavant, una integració del moviment gironí a l'estructura de la Unió de Rabassaires.

L'ordre del dia també incloïa, inicialment, la proposta de creació d'algunes seccions estrictament cooperatives, com ara una mútua d'accidents, una altra de bestiar, una sobre *fortuitats de les collites*, una de crèdit agrari, una secció de compra i venda col·lectives, o una d'informacions tècniques, jurídiques i comercials. Tot i això, aquestes iniciatives no van arribar a concretar-se i l'entitat es va mantenir, durant els mesos de

234 Pere Purcalles i Salvà (1884-1980) va obtenir la plaça de secretari de l'Ajuntament de Llançà; amb el cop d'estat de Primo de Rivera, fou expedientat i suspès de sou i feina, si bé poc després seria rehabilitat. Poc a poc es va anar vinculant a la Unió de Rabassaires i al Centre Republicà Federal; el 14 d'abril de 1931, va esdevenir el primer alcalde republicà de Llançà. Una petita ressenya biogràfica a DDAA (2012: 248).

235 Miquel Pla i Colls (-1939) era secretari i alcalde de l'Ajuntament de Fortià, i impulsor de la Joventut Republicana i del Centre Agrícola Social d'aquest municipi. Condemnat a mort el 13 de maig de 1939, seria afusellat pels franquistes el 12 d'agost de 1939.

236 D'entre els seus integrants, cal remarcar la presència d'alguns secretaris d'ajuntament, com ara Pere Purcalles o Miquel Pla.

funcionament, com un instrument essencialment sindical, destinat a donar cobertura legal als seus associats, a coordinar accions de protesta i de força i, finalment, a pressionar els poders públics, sobretot en allò que feia referència als projectes de reforma agrària. No deixa de resultar simptomàtic, en aquest sentit, que es possessin a discussió unes *bases que deuen acordarse per l'assessorament als nostres diputats sobre els principals problemes que afecten a les nostres comarques, per a esmenar allà on puguin la Reforma agrària*. De fet, serà en aquest vessant on Acció Social Agrària de les Terres Gironines tindrà més dificultats per erigir-se com a interlocutor de pes davant els partits polítics. Finalment, l'assemblea també va assumir alguns aspectes programàtics, com ara la reivindicació d'escoles rurals de primer ensenyament i de tècnica agrícola, una proposta que partia del delegat de la comarca d'Olot, Josep Gurt.²³⁷

LA FRUSTRACIÓ DE LA VIA JUDICIAL

Tot i l'optimisme que podia generar el projecte de constitució d'ASA de les Terres Gironines, el desencís dels arrendataris i parcers per la via legal va arribar ben aviat; tant per la restricció gradual de la legislació reformadora, iniciada amb el Decret del 31 d'octubre de 1931, com pel resultat de les demandes presentades, que foren notablement desfavorables als parcers i arrendataris. En un article aparegut al portaveu d'ASA el 19 de juny de 1932, el secretari general lamentava les restriccions de l'esmentat Decret, *que foren i són la causa de la mala interpretació*. Però, en aquells moments, focalitzava bona part de les culpes en la figura dels jutges (*els mateixos homes que en els temps vergonyants de la Dictadura secundaven i col·laboraven en aquell règim oprobiós i vergonyant*) que, a parer seu, pretenien *boicotejar disposicions justes i liberals promulgades per la República*.²³⁸

237 *Acció Ciutadana*, 116 (28 de maig de 1932): 7.

238 Vegeu, en aquest sentit, l'article de Baldiri Juscafresa, «Com administren els Tribunals de Justícia les Lleis de la República», *El Camp*, 8 (19 de juny de 1932): 2-3.

Paradoxalment, però, en el moment de resoldre's les primeres sentències la direcció d'ASA havia expressat la seva satisfacció pel resultat: *En tots sis casos, el Jutge ha reconegut abusivitat de renda interpretant fidelment el sentit del 31 d'octubre de l'any passat.*²³⁹ I, per tal de donar-ne testimoni, fins i tot es va reproduir, a tall d'exemple, una sentència en la qual un pagès que havia vist com li augmentava, en els darrers nou anys, en un 20 % el preu de l'arrendament d'una finca de tres quarts de vessana a la Farga de Banyoles, aconseguia una rebaixa en el percentatge. En l'argumentari del jutge, a més a més, es feia constar expressament que *la finca hace más de 25 años que la lleva en arriendo el demandante, ignorando que cantidad pagaba en 1914, no habiéndose efectuado mejoras, ni siendo rico el arrendador ni pobre el arrendatario.*²⁴⁰ Es tractava d'un miratge. Poques setmanes després, la mateixa publicació es feia ressò d'una sentència sobre un contracte de parceria, que havia estat desestimada. Segons aquesta informació, en alguns d'aquests casos l'arrendament pagat en espècie sobrepassava les 200 pessetes anyals per vessana, amb la qual cosa s'exigia al masover un rendiment de més del 15 %. El problema, a parer d'ASA, era el Decret del 31 d'octubre, que no aclaria aquest extrem: *Cadascú pot interpretar l'esmentat decret a llur manera o conveniència, però nosaltres, reconeixent que l'esperit no és aquest, protestem d'aquests falls en tant no vingui un aclariment del Ministre de Justícia.* Tot i això, en aquells moments, el sindicat es mostrava esperançat perquè el projecte de reforma agrària que s'estava tramitant a les Corts espanyoles resolgués la situació i proclamava que *és hora de serenitat i no d'apassionament.*²⁴¹

En realitat, casos com el que havia donat a conèixer ASA en un primer moment esdevindrien una excepció i, en el balanç global, la major part de les sentències dictaminades foren clarament desfavorables als conreadors.²⁴² Es tracta d'una

239 «El resultat de la nostra campanya», *El Camp*, 4 (7 de febrer de 1932): 1.

240 «El resultat de la nostra campanya», *El Camp*, 4 (7 de febrer de 1932): 1.

241 «L'arma de l'adversari», *El Camp*, 6 (30 d'abril de 1932): 4.

242 Les dades globals van aparèixer en la memòria que va elaborar el president de l'Audiència Territorial de Barcelona i que va aparèixer a DEPARTAMENT DE JUSTÍCIA I DRET, 1933: 145-148.

tendència que es va produir arreu del país, excepció feta de Lleida/Cervera i Tarragona/Tortosa, on la majoria de casos van acabar en conciliació. En el cas dels jutjats gironins, però, les dades foren radicalment diferents: de les 1.577 demandes presentades, més de la meitat ni tan sols van arribar a generar una sentència del jutge, perquè o bé havien caducat (350 casos, el 22,1 % del total) o bé havien estat sobresegudes per defectes processals (189, un 11,9 %) o bé havien estat desistides (116, un 7,3 %) o bé, finalment, s'havia arribat a una conciliació entre les dues parts (130, un 8,2 %); en aquest darrer cas, establint una rebaixa de la renda exclusivament circumscrita l'any 1931.²⁴³ En el cas de les demandes que van acabar generant una sentència, aquestes foren desfavorables als conreadors (1.331, un 84,40 %); una tendència que, de fet, es va donar arreu del país, excepció feta de la província de Lleida.

Resultats	Casos	Pes	Resoltes	Falls	Pes	Pes total
Resoltes	792	50,2	Condemna	293	37,0	18,6
Caducades	350	22,2	Absolució	499	63,0	31,6
Sobresegudes	189	12,0				
Desistides	116	7,4				
Conciliades	130	8,2				
TOTAL	1.577		Total	792		

Quadre 1. Balanç de les sentències judicials sobre les demandes de revisió dels contractes de conreu presentades en els jutjats de la província de Girona. 1932 (Font: J(aume) Rosich, «Les ensenyances d'una estadística», *Butlletí de la FSA*, 157 (15 de juliol de 1932): 4-5).

243 La premsa va publicar, de forma molt escadussera, alguns balanços parcials, com ara el que feia referència al jutjat de la Bisbal d'Empordà, *Diari de Girona*, 210 (27 de setembre de 1932): 1. Les dades de Jaume Rosich van aparèixer a «Les ensenyances d'una estadística», *Butlletí de la FSA*, 157 (15 de juliol de 1932): 4-5. Quatre dies després, van aparèixer també a «Campanya insensata», *Diari de Girona*, 157 (19 de juliol de 1932): 1.

Desconeixem amb precisió les motivacions en què es van fonamentar els casos de sobreseïments o caducitat, més enllà de les que es recullen a l'informe de l'Audiència Territorial de Barcelona i les que apareixen a les sentències que van incorporar-se com a prova a les comissions arbitral, en bona part centrades al partit judicial de Girona. Si ens atenem a la primera font, hom ja anunciava que algunes ni tan sols havien entrat en el fons de la qüestió *por no consignarse el nombre del demandado y resultar su citación imposible*;²⁴⁴ una motivació sorprenent si tenim en compte que alguns dels propietaris eren persones tan conegudes com Alfons de Foixà, que no fou localitzat i, per tant, no va haver de comparèixer davant el jutge. En tot cas, el propietari anterior acabaria compareixent alguns mesos després a la Comissió Arbitral corresponent.

En allò que fa referència a les sentències judicials, 293 havien generat una condemna al propietari (un 37 % de les resoltes i un 18,6 % del total de casos), mentre que aquest havia estat absolt en els 499 casos restants (un 63 % i un 31,6 %, respectivament). En el cas de les sentències resoltes contra els conreadors, una bona part eren degudes al fet que aquests es mostraven incapaçs de demostrar que la renda hagués variat des de 1914. Segons Baldiri Juscafresa *eren molts els contractes d'arrendament fets verbalment i de consuetud i molt pocs els que eren escrits, i les proves de renda satisfeta el 1914 únicament podien ésser acreditades mitjançant rebut que després tan llarg temps molts havien perdut o esgarriat, i no podien acreditar aquell extrem a l'hora del judici*.²⁴⁵ L'anàlisi de Juscafresa, que va actuar com a representant dels conreadors en una bona quantitat dels casos, es confirma quan repassem les sentències que van adjuntar-se a les comissions arbitral. Però els propietaris no només es beneficiaven de la inexistència de proves documentals. En alguns casos, podien demostrar sense gaires problemes que les rendes no havien augmentat des de 1914. En un d'aquests, per exemple, la sentència recollia que *el demandado ha presentado (...) un libro de cuentas particular en el que consta las condiciones*

244 DEPARTAMENT DE JUSTÍCIA I DRET, 1933: 146.

245 Baldiri JUSCAFRESA, 1976: 123.

en que se llevaban las tierras con anterioridad al año 1914. El propietari, doncs, partia amb un clar avantatge davant els jutjats, perquè tant el beneficiava la inexistència de qualsevol document contractual com la disponibilitat d'un llibre de comptabilitat particular. Contràriament, el conreador tenia molt poques possibilitats de documentar la seva denúncia. En el cas dels contractes de parceria o masoveria, per altra banda, una bona part en quedaren exclosos, perquè els tribunals els consideraven un contracte de societat i no d'arrendament, o bé perquè no acceptaven una equivalència dels fruits entre l'any 1914 i el 1932; si bé en d'altres casos es va acceptar passar del repartiment de mitges al de dues quartes o dues cinquenes parts.

Pocs dies després de donar-se a conèixer aquestes dades, la premsa gironina va recollir les primeres valoracions sobre el resultat de la campanya revisionista. Una editorial del *Diari de Girona* (portaveu oficiós de la Lliga) es preguntava si havia valgut la pena *encendre una foguera de passions i odis que ara no sabem que abrusarà; si era convenient i lògic per sorgir la lluita de classes que hom no pot preveure encara tots els danys que portarà*.²⁴⁶ Pocs dies després, el president honorari de la FSA de Girona semblava donar-los la resposta, si bé emfasitzant els perjudicis que intuïa per al conreador:

ben poca cosa haurà guanyat l'arrendatari o parcer posant-se en mala voluntat amb l'amo ço que el perjudicarà per bé que aquest es mantingui en l'equanimitat més perfecta puix és ben sabut que, en moltes circumstàncies de la vida, els uns necessitem dels altres i sempre dels que tenim més a prop.

Per si això no era suficient, Rosich afirmava que la rebaixa havia estat del 20 %, *que haurà representat per l'arrendatari esgotar la major part dels beneficis immediats obtinguts en despeses de defensa, de viatges i de pèrdues de jornal o dies de treball*.²⁴⁷ És evident que la valoració anterior, formulada per un

246 «Campanya insensata», *Diari de Girona*, 157 (19 de juliol de 1932): 1.

247 J(aume) Rosich, «Les ensenyances d'una estadística», *Butlletí de la FSA*, 157 (15 de juliol de 1932): 4-5.

detractor de la via revisionista, pretenia dissuadir els pagesos de seguir per la via judicial. Però s'ha de tenir en compte que tant la restricció gradual de la legislació reformadora, amb el Decret del 31 d'octubre de 1931, com la mentalitat dels jutges, condicionaven enormement aquest resultat clarament desfavorable als arrendataris i parcers.

Fos com fos, és evident que el resultat de la via judicial havia estat totalment decebedor per als arrendataris i parcers. I, ben aviat, van començar a airejar-se algunes crítiques. Inicialment, aquests van dirigir les crítiques cap als jutges, com a màxims responsables. En el cas de les que s'havien presentat a la plana d'Olot, per exemple, des de Concentració Republicana es remarcava que havien estat desestimades *algunes de les demandes de revisió presentades pels seus masovers que encara van a mitges*. I, tot seguit, es lamentaven que *per fútils detalls no han estat admeses aquestes demandes gràcies a tractar-se d'un senyor jutge més disposat sembla a servir al Institut de Sant Isidre, com altrament no podria ésser essent nomenat pel senyor Anguera de Sojo*; si bé no se n'estava de mostrar la seva esperança en el fet que *l'obra de la República s'haurà d'imposar necessàriament*.²⁴⁸

En tot cas, l'estiu de 1932, quan expirava una bona part dels contractes, la situació al camp gironí era força caòtica.²⁴⁹ El desconcert que va viure's durant aquell estiu es va poder reviuire, alguns mesos després, en el marc de les comissions arbitrals. En alguns casos, el conreador es presentava davant la comissió amb una *justificació d'haver presentat davant del Jutjat la petició d'expedient de revisió, sense que aquesta hagi estat resolta*; però, pocs dies després, el propietari lliurava una còpia de la sentència en la qual quedava clar que la reclamació havia estat *declarada caducada, por no haberse podido citar al demandado por defectos en la forma de señalar su domicilio*. En d'altres casos, la resposta del propietari encara era més sorprenent i declarava que *en quant al judici de revisió davant els tribunals, no té la més petita notícia d'haver estat aquesta formulada*. El desconcert queda

248 *Acció Ciutadana*, 123 (16 de juliol de 1932): 6.

249 Baldiri JUSCAFRESA, 1976: 126.

perfectament exemplificat en alguns casos en què el propietari confessava que desconeixia la interposició de la demanda mentre que el conreador no havia tingut cap notícia de la sentència.

Una part d'aquest caos va poder comprovar-lo, directament, el governador civil de Girona, Claudi Ametlla. Durant algunes setmanes, el seu despatx es va convertir en un escenari privilegiat en el qual les dues parts van expressar els seus greuges o les seves incerteses que havia generat la campanya revisionista. Pels volts de Sant Joan, per exemple, una comissió de propietaris de Torroella de Montgrí van reunir-se amb la màxima autoritat gironina per denunciar-li que els arrendataris es negaven a complir les sentències judicials i a lliurar la part de l'arrendament.²⁵⁰ Pocs dies després, el mateix Ametlla va haver d'atendre una comitiva dels conreadors, una bona part dels quals argumentava que *no saben si han estat fallades, ni si han estat apel·lades o no, puix s'han fet per mediació d'un tercer*.²⁵¹ En alguns casos, els propietaris es negaven a acceptar la rebaixa establerta per la sentència judicial. Els expedients de les comissions arbitrals ens permeten comprovar que aquesta incertesa encara es mantenia dos anys després. El governador civil va instar *al compliment de les sentències judicials (...), que estableixen que el demandat deu consignar la meitat de la quantitat en metàl·lic o en espècies, segons sigui el contracte d'arrendament*. És evident, doncs, que alguns conreadors no acceptaven les sentències judicials i estaven disposats a tensar la corda; una reacció que també va donar-se a d'altres comarques del país. En d'altres casos, la reacció dels arrendataris i parcers expressava una certa desorientació sobre el resultat de les demandes i si aquestes havien estat resoltes o apel·lades.

EL MANIFEST DE LA DISCÒRDIA

Ben aviat, les crítiques d'alguns dels dirigents d'ASA es van adreçar també cap a les autoritats republicanes. A començament

250 *Diari de Girona*, 137 (23 de juny de 1932): 2.

251 *Diari de Girona*, 157 (19 de juliol de 1932): 2.

d'agost de 1932, Baldiri Juscafresa, en representació dels 10.000 associats, adreçà un telegrama al president de les Corts en el qual expressava *la más enérgica protesta represalias propietarios vista resultados fallos revisión contratos*. I, al mateix temps, manifestava el malestar pel *resultado (de) las mismas y (la) actitud (del) juez especial declarando caducadas gran número demandas por faltar requisitos prevenidos apartado G artículo 12 decreto 5 de mayo, ignorado totalidad recurrentes por falta publicidad provincia*. El secretari general finalitzava el telegrama maldant per traslladar l'estat anímic dels pagesos gironins: *Excitadísimos nuestros representados resultado fallos revisiones adhiéranse rabasaires en demanda justicia concibiendo última esperanza resolución Constituyentes mañana*. I acabava amb una amenaça contundent: *Si constituyentes decepcionan aspiraciones campesinas, alteración orden público inevitable esta provincia, por estar cansados promesas Gobierno*.²⁵² Es tractava, doncs, d'un primer advertiment, ben premonitori d'allò que s'esdevindria en les properes setmanes.

Pocs dies després, esclatava la polèmica. El detonant fou l'aparició de dos manifestos publicats en un mateix full: l'un, signat per tres dirigents d'ASA (el mateix Baldiri Juscafresa, Miquel Pla de Fortià i Enric Oliva de Cervià de Ter); i l'altre, per la Comissió Central Agrària del Bloc Obrer i Camperol (el BOC). En allò que fa referència al document dels representants d'ASA, les crítiques s'adreçaven al governador civil de Barcelona, que *interpretava tendenciosament, per afavorir descaradament els propietaris, aquells decrets alliberadors* (es referia als de l'11 de juliol i el 6 d'agost, sobre revisió dels contractes de conreu), però també es dirigien *contra la passivitat còmplice dels nostres diputats*. Per tal de respondre a aquesta injustícia, el manifest aconsellava als pagesos gironins que, contràriament a allò que establia la legislació republicana, lliuessin només la meitat dels fruits estipulats en els seus contractes.²⁵³ El document, doncs,

252 Publicat a *El Diluvio*, 185 (3 d'agost de 1932): 7.

253 ACPE, Instàncies i manifestos, «Al Camp. Als pagesos de l'ASA. Organització agrària de les comarques gironines» i «El Bloc Obrer i Camperol als pagesos de l'ASA», Girona, 13 d'agost de 1932.

reptava els associats d'ASA de les Terres Gironines a traspassar els límits de la legalitat; i, per això mateix, representava un gir en l'estratègia de prudència que fins aleshores havia mantingut l'entitat; un gir que, com veurem tot seguit, provocaria un autèntic allau de crítiques i acabaria atiant les diferències internes.

El manifest apareixia en uns moments d'una forta convulsió per al règim republicà. Justament alguns dies abans, havia estat avortat un intent de cop d'estat encapçalat pel general José Sanjurjo, en bona part motivat pel malestar d'alguns militars davant el debat del projecte d'Estatut de Catalunya. I, gairebé de forma simultània, la Unió de Rabassaires proclamava una vaga general de tres dies al Penedès. De fet, en el manifest adreçat als pagesos d'ASA, els seus signants reclamaven obertament als pagesos gironins que seguissin *l'exemple dels nostres germans explotats els «rabassaires» del Penedès i altres terres catalanes*. Es tractava, doncs, d'una fase d'extrema debilitat del règim implantat des del 14 d'abril de 1931.

Desconeixem el procés de confecció del manifest i el suport que havia rebut en el si d'ASA, però és evident que expressava la impaciència d'alguns associats. I, òbviament, un acostament d'aquests cap a les posicions defensades pel Bloc Obrer i Camperol; una prova evident tant de la seva radicalització com de la incomprensió que havien trobat fins aleshores en la major part dels partits d'esquerres. Pel que respecta al BOC, l'apropament cap a ASA es presentava com una oportunitat per a consolidar la seva incidència entre la pagesia gironina a partir d'un sindicat emergent que, *a priori*, tenia importants expectatives de creixement en el futur.²⁵⁴ De fet, durant les seves primeres setmanes d'existència, el portaveu provincial del BOC, *L'Espurna*, havia esmerçat bona part dels seus esforços a donar suport a les reivindicacions d'ASA, intentant posar en evidència la convergència estratègica i de postulats entre el partit i el sindicat. Però, més enllà d'aquest interès, el fracàs de la campanya de revisions també ofería al Bloc una oportunitat per a posar de relleu *la demagògia que havien practicat els partits burgesos* i els límits d'aquests per a respondre

254 Andrew Charles DURGAN, 1996: 144-146. Sobre la incidència del BOC al nord-est de Catalunya, Rafael PUJOL (1974: 9-14; i 1973).

a les reivindicacions dels pagesos. Tot i això, des del portaveu del partit, hom s'afanyava a advertir que la publicació de dos manifestos en un mateix full no significava

*que hi hagi una fusió entre ambdós organismes. No. L'ASA és avui tan independent com ahir (...) és un sindicat i com a tal sindicat hi tenen cabuda tots els pagesos explotats siguin comunistes o republicans. El BOC té una altra missió a complir. Portar una República d'obrers i pagesos on l'explotació no sigui possible i la terra sigui del que la treballa.*²⁵⁵

Les reaccions de la resta de partits polítics i autoritats per l'aparició del manifest foren tan ràpides com contundents. Després de denunciar *la finalitat pertorbadora, il·legal i subversiva de la fulla*, el governador civil de Girona, Claudi Ametlla, va advertir que

segons les disposicions del Govern de la República, els arrendataris i parcers que no han fet demandes de revisió han d'atendre's als pactes que tinguessin estipulats amb els propietaris, els que han fet demandes deuen complir les sentències judicials i aquells que s'han apel·lat d'aquestes venen obligats a donar la meitat del que estipula llur contracte, fins que es dicti el fall definitiu, que hauran d'acatar estrictament les dues parts litigants.

La nota de premsa difosa pel Govern Civil també anunciava que els fulls en qüestió havien estat denunciats al fiscal *per anar contra les disposicions de la República, per haver estat [les fulles] distribuïdes il·legalment i per venir a pertorbar, en el moment en que les qüestions agràries es canalitzen jurídicament, les relacions entre els estaments que componen la vida agrícola.*²⁵⁶

²⁵⁵ *L'Espurna*, 9 (1 de setembre de 1932): 1.

²⁵⁶ ACPE, Fons de l'Ajuntament de Banyoles, Correspondència, Telefonema del Governador Civil a l'Alcalde de Banyoles, 18 d'agost de 1932. *El Autonomista*, 9.149 (18 d'agost de 1932): 2; *El Autonomista*, 9.150 (19 d'agost de 1932): 2. També se'n va fer ressò *El Banyolí*, 65 (21 d'agost de 1932): 10.

Tot i la contundència del governador civil, pocs dies després la premsa informava que alguns alcaldes s'havien posat en contacte amb la màxima autoritat gironina per tal de comunicar-li que els fulls no s'havien repartit *perquè ho han impedit les mateixes organitzacions agràries que hi ha a totes les localitats*.²⁵⁷

Aquelles formacions polítiques que fins aleshores havien ignorat l'evolució i les reivindicacions d'ASA, van rebutjar amb duresa el manifest. Des de *L'Autonomista*, portaveu oficiós d'Esquerra Republicana de Catalunya, es presentaven els fulls com un incident aïllat i remarcaven que no havien estat repartits *per no haver-ho consentit les mateixes organitzacions agràries*, per la qual cosa *els propòsits dels pertorbadors no han tingut cap èxit*.²⁵⁸ Per la seva banda, des del Baix Empordà, el setmanari catalanista d'esquerra, *Ara*, es mostrava comprensiu sobre *l'estat d'ànim en què es troben ara els treballadors de la terra que, havent vist en les disposicions legals republicanes una porta oberta a les seves reivindicacions de classe, de cop i volta s'han trobat amb la virada en rodó dels governants de Madrid*. Però, tot i això, retreia als dirigents que no haguessin interpretat adequadament la psicologia dels pagesos gironins i s'haguessin deixat abatre per la primera ensopegada:

Els que fins avui havien estat veritables apòstols de la causa del millorament de les condicions de vida dels nostres pagesos, no es tenien de deixar abatre per la primera ensopegada, abans al contrari, enmig de les dificultats originades per unes orientacions governamentals equivocades i que hem de creure transitòries, havien d'esforçar-se en confirmar la seva vàlua, conduint a la massa que els venia seguint pel camí de sempre, pel camí escollit en les magnès Assemblees de Banyoles, que és el que ha de portar als pagesos catalans a la seva plena emancipació.²⁵⁹

257 «Govern Civil, De les fulles subversives», *Diario de Gerona*, 183 (20 d'agost de 1932): 2.

258 *El Autonomista*, 9.151 (20 d'agost de 1932): 2.

259 «La pagesia de les nostres comarques», *Ara*, 89 (18 d'agost de 1932): 1.

Les respostes foren especialment dures des de Banyoles, el municipi de residència de Baldiri Juscafresa. Des d'Acció Catalana de Banyoles i Comarca, per exemple, es va repartir un full de rèplica en el qual, en primer lloc, es reconeixia que fins aquell moment no havien dedicat *ni una paraula per comentar les tasques que (havia) anat desenrotllant* «Acció Social Agrària» (...) *perquè cap blames li havíem de dirigir mentrestant les seves activitats han anat descabdellant-se dins l'òrbita marcada per la llei*. I, tot seguit, es manifestava que *condemnem i combatrem sempre l'obra pertorbadora i anàrquica d'aquells elements d'Acció Social Agrària que pretenen convertir el nostre camp en lloc de rebel·lies, contra la llei i contra el poder públic*. En les crítiques, clarament orientades contra Baldiri Juscafresa com a banyolí signant del full (a qui acusaven per les seves constants *trasmudances polítiques i ideològiques*), també afirmaven que existia *una clara concomitància amb l'última sublevació monàrquica* i acabaven demanant als pagesos que tinguessin *confiança en l'obra de la República*.²⁶⁰ El secretari general d'ASA, el qual havia estat vinculat a Acció Catalana (el 1931 formava part de la junta local com a bibliotecari), va respondre amb rapidesa i va difondre un full voltant, adreçat a l'*Opinió pública*, en el qual acusava la seva antiga formació d'indefinició i justificava la publicació del manifest per la pressió de la majoria dels membres d'ASA, tot aclarint que no es volia *cap desordre ni social ni polític, sinó que després d'uns determinats estudis i càlculs, havem pogut plantejar la primera vaga camperola de la província*.²⁶¹ Resulta difícil conèixer a quins *estudis i càlculs* es referia el secretari general; però ben aviat es faria evident que aquests, com a mínim, no havien estat compartits amb tota la Junta Directiva.

Les reaccions també es van produir des dels sectors propers a la Lliga, que responsabilitzaven directament de les possibles tensions generades pel manifest a la política seguida pels dirigents d'ERC que, en el seu afany per guanyar vots, havien

260 ACPE, Impresos, *Orientacions*, s/d.

261 ACPE, Impresos, *A l'opinió pública*, s/d.

sembrat unes expectatives que no es podien complir i, per tant, havien acabat provocant frustració i rebuig entre els pagesos:

Quan a Banyoles es constituí una «Acció Social Agrària», tots aquells elements que s'agruparen per a guanyar eleccions, contemplaven, encantats, l'organització dels camperols als qui ho tenien promès tot. Però a mida que els dies han transcorregut i la realitat s'ha presentat nua de lirismes, les organitzacions obreres han vist com els han enganyat i es decanten vers el BOC. Es un èxit d'aquests senyors que per a reunir uns vots, s'han permès tantes insensateses.²⁶²

Els signants del manifest només van rebre suport des del portaveu del Bloc Obrer i Camperol, que recordava que

les paraules i els decrets revolucionaris dels primers dies s'han tornat fum. La revisió dels contractes ha estat una enganyifa. La lluirà entre els propietaris monàrquics i els camperols republicans ha estat fallada a favor dels primers. Els diputats representants de la pagesa pobra s'han deixat convèncer i vèncer pels propietaris de l'Institut de Sant Isidre. Han anat de claudicació en claudicació abandonant els drets dels explotats del camp.

I, al mateix temps, es felicitava del camí que suposadament havia emprès ASA: *Els atacs de la burgesia del camp contra Juscafresa, Pla i Oliva, són els lladrucs de la llopada, aterrada en veure que l'A.S.A. no és un anyell, sinó que és un lleó.²⁶³* Es tractava, en tot cas, d'un suport tant esquitit com efimer, atès que s'acabaria diluint en funció del gir que prendrien els esdeveniments.

²⁶² Vegeu, per exemple, l'article que va aparèixer a *El Gironès* i que fou reproduït pel *Diari de Girona*, 190 (29 d'agost de 1932): 1.

²⁶³ «L'envestida contra Baldiri Juscafresa», *L'Espurna*, 9 (1 de setembre de 1932): 3.

L'ESCLAT DE LES TENSIONS INTERNES

El manifest també posava en evidència les divergències entre els diferents sectors representats a l'ASA. Pocs dies després de la seva aparició, el president, l'interventor i un altre membre de l'entitat (Joaquim Bech, Pere Purcalles i Pere Nogué, respectivament) es van entrevistar amb el governador civil i van desautoritzar públicament el document, tot argumentant que els signants no tenien el vistiplau de tota la junta. D'aquesta entrevista, a més a més, en va sortir un comunicat en el qual Joaquim Bech recordava els acords presos en la darrera reunió de la Junta Directiva d'ASA, clarament contraris a la línia encetada pel manifest. Val la pena reproduir-lo sencer perquè ens permet disposar d'una anàlisi contrastada dels esdeveniments que s'havien produït durant les darreres setmanes; però, sobretot, perquè ajuda a visualitzar nítidament les dues estratègies existents en l'entitat:

En aquests darrers dies ha circulat una fulla que s'hi trobava inserit un manifest signat pels companys del Consell Directiu Juscafresa i Pla, d'Acció Social Agrària de les comarques gironines i a continuació un altre signat per J. Miravittles, V. Colomer i L. Estartús, del BOC. Per tal de restituir la veritat i posar les coses en el seu lloc, em cal assabentar com a President d'Acció Social Agrària, que aquesta organització res té a veure amb aquell manifest; i fins tinc de creure que haurà estat un malentès, car de moment, no tinc antecedents per a jutjar els fets d'altra faisó.

Amb aital motiu, per mitjà d'aquesta nota faig públic a tots els associats el següent: 1. Que el dia set del corrent mes va reunir-se el Consell Directiu d'Acció Social Agrària a la ciutat de Banyoles. 2. Que el company Juscafresa va proposar la publicació d'un manifest mancomunat amb el Bloc Obrer i Camperol, quin contingut havia de dir allò que diu el manifest inserit a la fulla de referència. 3. Davant la proposició esmentada, el company Purcalles, de Llançà, prengué la paraula fent veure la trajectòria que havia de seguir la nostra organització i oposant-se a allò proposat pel company Juscafresa, per mitjà de consideracions que mereixeren reprovació de tota els reunits, amb l'excepció dels

companys Pla i Oliva, que no foren presents a la reunió. 4. S'acordà, també, a proposta del company Purcalles, adreçar-se al Govern i la publicació d'una nota a la premsa per a demanar, en nom d'Acció Social Agrària, que els pagesos de la província fossin equiparats als del Penedès pel que fa restabliment de jurats mixtes; fent constar a la vegada que la nostra organització estava al costat dels rabassaires en tot allò que no significuessin actes de violència, puix la defensa de la República era obligació sagrada, per tal de reeixir en la consecució de les reivindicacions de la gent que treballa la terra. 5. Per unanimitat, també, s'acordà continuar publicant «El Camp», inserint-hi les proposicions presentades al Parlament pel Sr. Santaló que son la voluntat dels acords presos per l'Assemblea celebrada els dies 15 i 18 de maig darrer a la ciutat de Banyoles; felicitar als diputats senyors Santaló i Puig d'Asprer i negociar la federació de la nostra organització amb la Unió de Rabassaires per tal de realitzar una acció mancomunada en profit de la nostra pagesia.

Aquests son els acords presos en aquella sessió i per això mateix m'estranya la publicació de la fulla i manifest en qüestió. El demás son coses que pertanyen a la deliberació i resolució d'Acció Social Agrària, que he convocat ben apressadament. Amb tot, crec convenient dir i assegurar que Acció Social Agrària no s'ha d'apartar del camí de la llei, car seria una bogeria impròpia d'homes conscients l'ajudar a elements sistemàticament revolucionaris, sense oblidar la dignitat que ens cal tenir per tal de defensar amb valentia i coratge totes aquelles millores agràries que son part integrant del programa de l'Acció Social Agrària. Aquesta és la veritat deis fets, que faig pública per tal de que els associats i demás jutgin amb vertader coneixement de causa, i sàpiguen a què atendre's mentre i tant no hagi la nostra organització celebrat l'Assemblea convocada als efectes conseqüents.²⁶⁴

²⁶⁴ *El Autonomista*, 9.151 (20 d'agost de 1932): 2; *Diari de Girona*, 183 (20 d'agost de 1932): 2; *Vibració*, 29 (20 d'agost de 1932): 2; *El Banyolí*, 66 (4 de setembre de 1932): 8-9.

El president, doncs, es desvinculava completament del manifest, ratificava el seu compromís en defensa de la República i la seva complicitat amb els diputats d'Esquerra Republicana de Catalunya, i deixava ben clara la predisposició de la majoria de la Junta Directiva d'avançar cap a una federació d'ASA amb la Unió de Rabassaires; i, per tal d'aclarir la situació, anunciava la convocatòria d'una assemblea d'ASA.

La polèmica al voltant del manifest va airejar les diferències estratègiques entre aquells que es volien mantenir dins els límits de la legalitat i seguir confiant en el Govern, i els que preferien apostar per tensar la corda i llençar un repte a les autoritats per tal de forçar una solució immediata a les seves demandes; i, igualment, entre aquells que apostaven per mantenir la independència d'ASA i els que optaven per una integració amb la Unió de Rabassaires. Només mancava que aquests dos posicionaments es confrontessin de forma directa, ja fos en una reunió de la Junta Directiva o en una assemblea; i, òbviament, que s'avalués el pes de cadascun. El mateix Joaquim Bech, en la seva condició de president, va precipitar la convocatòria d'una assemblea, que s'havia de celebrar al Teatre Municipal de Figueres els dies 3 i 4 de setembre. Resulta força sorprenent, en tot cas, que en el comunicat adreçat prèviament als associats, el president d'Acció Social Agrària no fes cap referència a la polèmica del manifest, sinó que es limités a remarcar que l'assemblea se centraria a *tractar assumptes de la nova organització i ben particularment per a estudiar l'acomodament a cada poble de la llei agrària*; i, al mateix temps, que ratifiqués la seva plena confiança en la República i el *dret a l'exclusiva propietat de la terra per qui la treballa, apropiant-se'n per mitjans legals*.²⁶⁵

La sessió inaugural va posar en evidència la divisió de l'entitat.²⁶⁶ Un cronista anònim que va fer-se ressò de l'acte

265 *Empordà Federal*, 805 (3 de setembre de 1932): 3.

266 Van aparèixer diverses ressenyes de l'assemblea, tant en els portaveus del BOC (*La Batalla*, 109 (8 de setembre de 1932): 1-4; *L'Espurna*, 10 (15 de setembre de 1932=: 49) com en els de la Lliga (*La Veu de l'Empordà*, 1.458 (17 de setembre de 1932): 3; *El Gironès*, 725 (9 de setembre de 1932): 3); òbviament, amb comentaris i valoracions ben diferents.

remarcava que *los ánimos estaban caldeados* (...). I, tot seguit, afegia que *al entrar los firmantes del manifiesto fueron acogidos con aplausos y vivas a Juscafresa y Pla. Contràriament, la presencia de Purcalles fue acogida con silbidos y mueras.*²⁶⁷ En el torn d'intervencions, el president i l'interventor d'ASA van acusar Miquel Pla i Baldiri Juscafresa de signar el manifest sense l'autorització de la resta de la Junta Directiva; una crítica que van plantejar com una moció de confiança envers la seva gestió. I van perdre-la. L'assemblea es va decantar majoritàriament pels signants del manifest, la qual cosa va acabar per forçar la dimissió del president i de l'interventor, i la de dos altres membres de la Junta, tot i el seu intent de donar per acabada l'assemblea. Es va decidir, però, continuar-la i substituir els directius dimissionaris. Igualment, també s'acordà que l'endemà no deixarien parlar els polítics convidats, Miquel Santaló (ERC), Josep Puig d'Asprer (PRR) i Amadeu Aragay (ERC); una decisió que, molt probablement, volia simbolitzar un cop d'autoritat i el trencament dels lligams existents amb el republicanisme d'esquerres.

Durant la segona sessió de l'assemblea, a més a més, es va prendre l'acord que Acció Social Agrària de les Terres Gironines seria, com a federació, totalment apolítica, si bé s'autoritzava que les diferents seccions locals poguessin intervenir en les lluites polítiques, la qual cosa deixava la porta oberta per a la presentació d'alguna candidatura a les eleccions municipals del gener de 1934. Finalment, l'assemblea també va escollir quatre delegats substituïts i es va donar un vot de confiança a la junta per tal que, en el seu moment, pogués plantejar la lluita per a disminuir en un 50 % els pagaments en la collita de blat de moro, raïms i altres. L'assemblea, doncs, no només no va recriminar els directius que havien tirat pel dret, sinó que els va donar suport i, per tant, va avalar el pols que havien promogut contra les autoritats republicanes. A nivell intern, però, l'episodi sentenciava la divisió d'una entitat (ASA) que havia estat incapaç d'aguantar la tensió del moment. El detonant havia

²⁶⁷ *La Batalla*, 109 (8 de setembre de 1932): 4.

estat un manifest, però al darrere d'aquest episodi hi havia dues estratègies contraposades, tant en allò que feia referència al model de federació com en la relació que havia de mantenir amb les autoritats republicanes.

Després de la polèmica assemblea, els dos sectors enfrontats en el si d'ASA van seguir trajectòries divergents. Els dirigents que s'havien vist forçats a abandonar l'entitat van constituir, pocs dies després, una delegació provincial de la Unió de Rabassaires. En una crida publicada pocs dies després al portaveu de l'entitat, *El Terrassà* (1932),²⁶⁸ demanaven als pagesos moderats que abandonessin ASA i es mostraven clarament contraris a un enfrontament amb el Govern republicà; i, més concretament, amb els dirigents d'Esquerra Republicana. La crida, a més a més, començava amb una crítica clarament focalitzada en el secretari general de l'entitat:

*Després de la dissortada actuació d'en Baldiri Juscafresa, tots els terrassans de comprensió i responsabilitat han d'abandonar ASA per a formar a les fileres de la nostra organització. No temeu companys l'arma que esgrimeixen els causants de la desfeta moral i material d'aquella organització, car és una arma infantil. Diuen que dividir les forces agràries de la província, seria entregar-se a l'enemic. No, companys; contra la República i llurs dirigents no hi podem anar els agraris que honestament desitgen el progrés del nostre poble.*²⁶⁹

Juscafresa no havia estat l'únic dirigent que havia signat el manifest, però és evident que hom l'assenyalava com el principal responsable del manifest conjunt.

268 Només hem pogut consultar el primer exemplar d'aquesta publicació, probablement l'únic que va arribar a aparèixer, tot i que en aquest s'anunciava que *en el proper número donarem les explicacions que ens cal donar als terrassans de la nostra Província del succeït a l'Assemblea Agrària de Figueres. I, successivament anirem posant els punts sobre les is, de moltes coses que no deuen ignorar els pagesos adherits a ASA*, dins *El Terrassà*, 1 (24 de setembre de 1932): 1.

269 *El Terrassà*, 1 (24 de setembre de 1932): 1-2.

Desconeixem exactament quins sindicats van respondre a aquesta crida; sobretot perquè, ben aviat, es produiria la desfeta d'ASA i la dispersió de les entitats adherides, la qual cosa en complica encara més el seguiment. Tot sembla apuntar, però, que la *dissidència* es va limitar a algunes poques poblacions de l'Alt Empordà que el 1933 ja ens apareixen com a seccions de la Unió de Rabassaires, d'entre les quals hi havia Espolla, Llançà, Peralada i Vilajuïga; poblacions, totes elles, amb un clar predomini del conreu de la vinya.²⁷⁰ Més que no pas un abandonament d'ASA, es tractava d'un replegament a la UR. En alguns casos, com ara a Llançà, aquesta vinculació ja havia existit des d'abans de 1931, per la qual cosa més aviat cal interpretar el gest com un replegament després de la temptativa frustrada per coordinar l'acció sindical amb entitats i demandes diverses.

EL FRACÀS DE L'AVENTURA ELECTORAL

Alguns dels dirigents que es van mantenir a ASA de les Terres Gironines van optar, poques setmanes després de la polèmica assemblea, per una decisió estratègica tant arriscada com insospitada: la presentació d'una candidatura a les eleccions al Parlament de Catalunya, que havien de celebrar-se el 20 de novembre de 1932 i que, com és prou conegut, estarien clarament marcades pel debat al voltant de la reforma agrària. Es tractava, molt probablement, d'una iniciativa de la Junta Directiva o d'una part d'aquesta, feta a esquenes de l'assemblea (que, com hem vist més amunt, havia volgut remarcar, específicament, el caràcter apolític de l'entitat). Però, més enllà del procediment escollit, la iniciativa revelava una notable dosi d'ingenuïtat política (ateses les escasses expectatives d'èxit, sobretot tenint en compte les regles de joc del sistema democràtic, clarament favorables a les grans coalicions) i posava en evidència l'esperit *aventurer* d'alguns associats.

A més a més, contràriament a allò que podia semblar més lògic (una aliança estratègica amb el Bloc Obrer i Camperol, que havia

270 POMÉS, 2000: 546.

signat el manifest conjunt i que, en aquells moments, semblava el partit més ben situat), la participació d'ASA en aquesta contesa es va concretar a través d'una candidatura anomenada Esquerra Federal Agrària Obrera (EFAO), presentada conjuntament amb quatre federals de Barcelona (Abel Velilla, Josep Solves, Eugeni Duch i Antoni Pons), el doctor Manuel Morlius de Maçanet de Cabrenys i el publicista Simó Llauneta. Es tractava d'una aliança amb les escorrialles del republicanisme federal que no s'havien integrat a Esquerra Republicana i que, a Barcelona, havien conformat l'Aliança d'Esquerres, mentre que a Girona ocupaven una posició gairebé residual, tot i que setmanes enrere havien intentat forçar una candidatura unitària amb ERC. En qualsevol cas, els socis escollits, si bé permetien una aliança entre iguals (difícilment negociable amb qualsevol altra opció política), oferien ben poques expectatives d'èxit. Els *representants* d'Acció Social Agrària a la candidatura de l'EFAO foren els dos dirigents que havien signat el controvertit manifest, Baldiri Juscafresa i Miquel Pla.

La primera conseqüència d'aquesta aliança electoral fou la fi del festeig que ASA havia mantingut amb el Bloc Obrer i Camperol durant els darrers mesos, sobretot d'ençà que el sindicat havia tensat el pols amb les autoritats republicanes. En un article publicat al portaveu gironí del BOC, Llibert Estartús denunciava l'oportunisme i fins el caire *contrarevolucionari* de la candidatura de l'EFAO, i centrava els seus atacs en la figura de Baldiri Juscafresa, que en aquells moments ja rebia patacades per tots els costats que l'apuntaven com a màxim responsable de les controvertides decisions que havia pres l'ASA en les darreres setmanes:

Aquest senyor té una història molt graciosa: ex-exercitant del Pare Vallet; ex-membre d'Acció Catalana i ex-membre de l'Esquerra. Entre altres coses organitzà, fa aproximadament un any, un gran acte d'homenatge a Lluís Companys. Ell hi parlà i el que més remarcà en el seu parlament fou: «que Companys era l'home més honrat i més noble de la política catalana». El motiu formidable que ha fet ballar tant a dir Sr. ha estat la troballa d'algun

lloc en l'encasillat electoral. En constatar que dins l'Esquerra de Macià no hi faria carrera, realitzà un viratge de noranta graus i vingué a cercar ajuda al Bloc Obrer i Camperol. Nosaltres, desconeixent el 99 per cent de les seves coses, li prestàrem recolzament per la seva qualitat de President de l'Acció Social Agrària, organització de treballadors de la terra que mereix respecte i afecte. Juscafresa, a l'obtenir el suport de la Comissió Central Agrària del B.O.C, cregué que ja tenia l'acta guanyada, però, quan constatà que nosaltres no anàvem a les eleccions per treure diputats, sinó per donar la batalla a la burgesia, feu marxa enrere: a ell no l'interessa lluitar contra els explotadors, sinó el sortir Diputat, i això és cert fins el punt que fa justament dos mesos, en una conversa amb el company Maurin i amb mi, digué textualment: «cal explotar la firma del manifest llançat als pagesos (!!)». Aquella frase fou suficient perquè el B.O.C. no volgués tenir-hi cap més relació. Després de tot això, anà a trobar els «jabalies», els quals seguint la seva política demagògica plena de claudicacions, no trobaren cap inconvenient en aliar-se amb el pseudo caudillo de Banyoles.»²⁷¹

La virulència de les crítiques contrastava amb les lloances aparegudes a la mateixa publicació algunes setmanes enrere, quan el mateix Baldiri Juscafresa havia estat presentat com un autèntic heroi que havia liderat l'enfrontament amb els sectors més moderats d'ASA. Tot i aquesta reacció, val a dir que la candidatura de l'EFAO era incompleta i reservava tres llocs (fins a un total d'onze) per tal que hom pogués votar els tres candidats del BOC.

L'EFAO es presentava a les eleccions amb la voluntat de recollir el vot descontent d'ERC i va dur a terme una intensa campanya de propaganda.²⁷² Hom comptava amb la mínima estructura

²⁷¹ *L'Espurna*, 14 (15 de novembre de 1932): 2.

²⁷² El diari barceloní *El Diluvio* va esdevenir, de forma oficiosa, la plataforma periodística de l'EFAO. A banda de les possibles afinitats ideològiques, aquest fet podria explicar-se també perquè un dels corresponents del diari, Eugeni Duch Salvat, formava part de la candidatura. Les cròniques

bastida en els pocs mesos de funcionament d'ASA i això li va permetre arribar a gairebé tots els racons del territori per intentar atreure el seu principal objectiu: la pagesia descontenta. La proposta electoral de l'EFAO (o, com a mínim, els missatges que van aparèixer a la premsa) es fonamentava en la denúncia de la demagògia esquerrana i la defensa dels camperols i obrers, d'acord amb el programa de mínims que havia estat aprovat per l'ASA alguns mesos enrere: *Votar aquesta candidatura (deia Miquel Pla, un dels dos candidats d'ASA) és votar per la defensa dels nostres interessos. Es voler que al Parlament de Catalunya hi hagi companys nostres que exigeixin del govern de Catalunya l'aplicació de la Reforma Agrària i la promulgació de la Llei d'arrendaments i de parceria.*²⁷³ Es tractava, en altres paraules, d'aparcar els intents per aconseguir la complicitat de les altres formacions polítiques i intentar disposar de veu pròpia al Parlament per accelerar les reformes que ASA reclamava.

En aquells moments, però, era evident que no tothom a ASA remava en la mateixa direcció. I, tot i que les posicions contràries a aquesta candidatura política no es manifestarien públicament fins després de la jornada electoral, algunes veus es decantaren a favor de donar suport a d'altres formacions, sobretot a Esquerra Republicana de Catalunya o, senzillament, a favor de mantenir l'apoliticisme de l'entitat. El secretari del Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra d'Ullà, Josep Viader, es desmarcava explícitament del Bloc Obrer i Camperol:

(...) d'ençà que el secretari d'ASA féu públic aquell manifest que signà juntament amb alguns dirigents del BOC, diversos interessats més o menys directament en política es pregunten: I els agraris que faran? A qui donaran llur vot? Per acabar d'adobar-ho, s'ha presentat una nova candidatura amb el nom d'algun dirigent d'ASA.

van aparèixer en el 268 (8 de novembre de 1932): 8; 269 (9 de novembre de 1932): 10; 272 (12 de novembre de 1932): 10; 273 (13 de novembre de 1932): 9; 276 (17 de novembre de 1932): 10; 277 (18 de novembre de 1932): 9; i 279 (20 de novembre de 1932): 10.

273 *El Camp*, 21 (17 de novembre de 1932): 3.

Viader tenia molt clara la resposta:

Els pagesos de l'Empordà –em refereixo principalment al Baix Empordà– per no permetre'ls fer política els estatuts pels quals es regeixen llurs sindicats, s'apressen a organitzar-se en Centres d'Esquerra, com a partit que interpreta més fidelment les doctrines de Pi i Margall, partit que resolndria el problema de la terra amb normes de veritable justícia.

I, al final de l'article, profetitzava *el triomf de l'Esquerra en la pròxima jornada electoral de diumenge*.²⁷⁴

Els resultats electorals van posar de manifest que la pagesia gironina havia confiat majoritàriament en ERC per afrontar el conflicte social al camp. Per la seva banda, els resultats de l'EFAO foren tant previsibles com inapel·lables.²⁷⁵ Només va recollir 4.385 vots de màxima i 2.671 de mínima i un 4,3 %; molt lluny del suport que van aconseguir d'altres formacions com ara Esquerra Republicana i, en qualsevol cas, sense opcions d'obtenir representació parlamentària. Tot i aquest esquitit balanç global, l'EFAO va rebre uns percentatges de suport significatius en algunes poblacions.

Municipi	Percentatge de vots	Posició
Palau-Sacosta	40,1 %	segona força política
Cervià de Ter	38,6 %	primera
Juià	38,4 %	primera
Fortià	35,7 %	primera
Vilamaniscle	34,6 %	segona
Bordils	34,5 %	primera
Vidreres	31,4 %	primera
el Far d'Empordà	29,5 %	segona
Cadaqués	29,3 %	segona
Sant Climent Sesebes	27,1 %	segona
Riumors	26,9 %	tercera
Torrent	26,4 %	segona

274 *La Humanitat*, 224 (16 de desembre de 1932): 3.

275 Mercè VILANOVA, 1986: 325-329.

Municipi	Percentatge de vots	Posició
Cornellà del Terri	25,4 %	segona
Pont de Molins	24 %	segona
Santa Llogaia d'Alguema	24 %	segona
Terrades	23,6 %	tercera
Sant Pere Pescador	23,5 %	segona
Celrà	23 %	tercera
Boadella d'Empordà	22,2 %	segona
Peralada	20,3 %	segona
Sant Joan de Palamós	19,5 %	segona
Madremanya i Sant Martí Vell	19,4 %	segona
Anglès	19,1 %	segona
Maçanet de Cabrenys	18,8 %	tercera
Vilanova de la Muga	16,3 %	segona
Palamós	15,8 %	segona
Porqueres	15,2 %	tercera
Sant Martí de Llémena	13,9 %	tercera
Calonge	12,9 %	tercera
Palau-sator	12,1 %	tercera
Monells	11,5 %	tercera

Quadre 2. Municipis amb un suport més elevat a la candidatura d'Esquerra Federal Agrària Obrera a les eleccions al Parlament de Catalunya del novembre de 1932 (Font: Elaboració pròpia a partir de les dades publicades a Mercè Vilanova (1986: 325-329)).

La geografia anterior és un bon baròmetre per resseguir la implementació territorial que havia aconseguit ASA de les Terres Gironines fins aquell moment; però, en canvi, no s'observa una correlació clara amb la conflictivitat que s'havia expressat a través de les demandes de revisió.

En alguna d'aquestes poblacions, l'EFAO va situar-se per davant de candidatures tan potents com Esquerra Republicana o la Lliga, la qual cosa posava en evidència tant la força de les seccions locals (que es tornaria a evidenciar, de forma directa o a través de candidatures associades, en les eleccions municipals que se celebrarien el 1934), com l'arrelament del missatge que fins aquell moment havia llençat ASA entre alguns sectors de pagesos. Val a dir que en moltes poblacions va funcionar la teoria del *panachage*, que havia de fer possible votar conjuntament les candidatures incompletes de l'EFAO i del Bloc Obrer i Camperol,

la qual cosa va permetre que aquesta darrera formació obtingués uns resultats ben meritoris i, en qualsevol cas, els millors que aconseguiria en totes les convocatòries del període republicà.²⁷⁶

A banda d'aquest rastreig geogràfic de l'arrelament de l'EFAO (i, en certa forma, d'ASA de les Terres Gironines), els resultats també van posar de manifest, de forma contundent, un vot de càstig a Baldiri Juscafresa, que va obtenir la xifra més baixa de tots els candidats de l'EFAO (2.671 vots, quan la major part van superar els 3.500); una tendència que es va reproduir a gairebé tots els municipis de la circumscripció. Fins i tot a la seva comarca natal, Juscafresa fou el candidat menys votat de l'EFAO en gairebé tots els pobles, amb el cas més sorprenent de Cornellà del Terri, on aquesta candidatura va obtenir els millors resultats (amb més de 100 vots per a cada candidat) mentre que el secretari general d'ASA només va aconseguir-ne 7. En una entrevista que va concedir alguns anys després, Juscafresa vinculava aquest fet a la no-proclamació, a darrera hora, de la seva candidatura; i fins i tot va arribar a afirmar que aquesta havia estat confeccionada amb el *convenciment* que seria derrotada i que això li permetria retirar-se *elegantment* d'ASA.²⁷⁷ Deixant de banda aquesta justificació personal, poc plausible, allò que sí que és evident és que la desfeta de l'EFAO va provocar la desvinculació de qui fins aleshores havia estat un dels líders principals del moviment, el qual des d'aquell moment va abandonar la ciutat de Banyoles i va seguir un periple sindical i polític certament desconcertant que el portaria a militar, ja durant els anys de la guerra, a la

276 Mercè VILANOVA (1986: 61) remarca especialment l'índex de correlació *fort i positiu (.48) que es produeix entre el BOC i l'EFAO, correlació que respon al fet que eren candidatures incompletes, les quals, sovint, foren votades conjuntament.*

277 Entrevista de Rafael Pujol a Baldiri Juscafresa, 9 de maig de 1974. Contràriament a la seva justificació personal, l'abandonament de Juscafresa sembla més aviat el resultat lògic d'una assumpció de responsabilitats pel fracàs electoral o, molt probablement, de la impossibilitat de retornar a un sindicat en el qual es trobava enemistat amb gairebé tothom. Agraieixo a l'autor de l'entrevista que me n'hagi facilitat una transcripció.

Confederació Nacional del Treball.²⁷⁸ I, amb la seva retirada, va deixar la porta oberta per tal que s'iniciés una nova etapa en l'organització.

EL PROCÉS DE DISSOLUCIÓ

El fracàs electoral de l'EFAO no només va provocar la retirada del secretari general d'ASA, sinó també una sensació de desencís i desconcert entre els sindicats que encara seguien a l'entitat i que, majoritàriament, s'havien mantingut en silenci abans de la campanya electoral. El Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra de la Bisbal, en una reunió celebrada pocs dies després de les eleccions, prenia l'acord unànime *de donar-se de baixa i separar-se en definitiva, de la Unió Social Agrària de les Terres Gironines, associació provincial de que formava part i quin director, o manosejador, era en Baldiri Juscafresa*. I, més endavant, expressava els motius que justificaven aquesta desvinculació: *el mòbil d'aquesta determinació ha estat el procedir del Secretari General i de la Junta Directiva, que interpretava a profit propi, els estatuts i acords generals de l'associació; la supressió d'«El Camp» portaveu de l'U.S.A. (sic) i immiscuir-se en la palestra política alguns dels dirigents.*²⁷⁹ És molt probable que aquesta diagnosi i la decisió de donar-se de baixa d'Acció Social Agrària de les Terres Gironines fos

278 Sobre la figura de Baldiri Juscafresa, Pere BOSCH (1998: 22-24). Alguns anys després, Baldiri Juscafresa va escriure un llibre sobre les lluites al voltant de la possessió de la terra a Catalunya, la meitat del qual se centrava en el període de la Segona República. Inexplicablement, però, no hi apareixen referències sobre el sindicalisme gironí, ni sobre Acció Social Agrària (Baldiri JUSCAFRESA, 1976).

279 *Ciudadania*, 35 (15 de desembre de 1932): 4. Una valoració molt semblant pot trobar-se a les pàgines d'*El Diluvio* que, tres dies després de les eleccions, va publicar un article amb un títol ben revelador: «La conducta de un frigorífico», *El Diluvio*, 281 (23 de novembre de 1932): 1. L'article d'aquest darrer diari va reproduir-se, íntegrament, al quinzenal conservador *El Banyolí*, 72 (27 de novembre de 1932): 6; només s'hi afegia el següent comentari: *No cal forçar la imaginació per a llegir entre ratlles el nom de l'individu que gasta aquesta frescura*.

compartida per altres sindicats, si bé pocs ho expressaren de forma tan explícita.

Fins i tot el diari *El Diluvio* (que, com hem vist més amunt, havia esdevingut l'òrgan oficiós de la candidatura d'EFAO) dedicava un dur article al secretari general d'ASA, en el qual posava en evidència l'oposició de bona part dels sindicats adherits a l'aventura electoral; un extrem, val a dir, que o desconeixia o havia silenciado abans de la campanya electoral: *se nos dice que entre los afiliados a la Acción Social Agraria de las comarcas gerundenses notase desde hace días gran revuelo con motivo de la conducta observada por uno de sus antiguos dirigentes, que se abrogó la representación de dicha entidad para fines de carácter electoral.*²⁸⁰ Es tractava d'un retret sorprenent si tenim en compte que el diari s'havia prestat, algunes setmanes abans, a fer de plataforma periodística de la candidatura de l'EFAO.

Molt probablement, el malestar i els retrets que recollia *El Diluvio* o que expressava el Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra de la Bisbal eren compartits per una bona part dels sindicats, alguns dels quals, a partir d'aleshores, es van desvincular unilateralment d'ASA de les Terres Gironines (amb més o menys formalitat), i d'altres van participar en l'assemblea que va decidir-ne la dissolució, que es va celebrar a Banyoles el 15 de gener de 1933.²⁸¹ A partir d'aleshores, ASA va desaparèixer com a entitat estructurada territorialment; i, amb ella, es va esvaïr també la primera experiència d'una federació que havia de representar, específicament, els interessos dels arrendataris i parciers del nord-est de Catalunya. Tot i això, no tardaria gaires mesos a rebrotar una nova proposta, en un procés de reestructuració territorial novament sorgit des de la base, poble a poble, comarca a comarca.

280 «Los agrarios gerundenses. La conducta de un frigorífico», *El Diluvio*, 281 (23 de novembre de 1932): 1.

281 *El Socialista*, 4 (21 de gener de 1933): 3.

LA FEDERACIÓ PROVINCIAL DE TREBALLADORS DE LA TERRA

L'aventura electoral va fracassar estrepitosament. El desastre, que representava una aposta personal d'alguns membres de la Junta Directiva, i un intent d'incidir directament en les institucions, van certificar la fi de l'experiència d'Acció Social Agrària de les Terres Gironines. Tot i això, la consciència sobre la necessitat d'unir els diferents sindicats del nord-est de Catalunya esdevindria molt més potent que el mal regust que hagués pogut deixar aquesta primera experiència. I, ben aviat, es van reprendre els intents de vertebrar una nova organització, en un llarg procés que no culminaria fins alguns mesos després i que estaria marcat, com veurem tot seguit, per una creixent influència de la Unió Socialista de Catalunya (la USC)²⁸² i una lenta fusió de diferents agrupacions locals i comarcals, en alguns casos de nova creació, i en d'altres a partir del manteniment de les restes d'ASA a diferents poblacions.

El 5 de febrer de 1933, se celebrava una assemblea de sindicats camperols als locals de la Federació Local de Sindicats Obrers de Girona.²⁸³ Pocs dies després, concretament el 12 de febrer, se'n portava a terme una altra d'extraordinària a Banyoles i comarca, en la qual es prenia l'acord de seguir amb l'organització i reprendre els treballs federatius.²⁸⁴ Gairebé de forma simultània, es constituïa una comarcal agrària de Torroella de Montgrí, que estaria integrada, inicialment, pel sindicat d'aquesta darrera població i els d'Ullà, Pals, Gualta, Bellcaire d'Empordà, Albons, la Tallada i Jafre.²⁸⁵ Igualment, s'iniciaven els treballs per a constituir una Associació Sindical i Cooperativista de Treballadors del Camp de les Comarques d'Olot, que no

282 Sobre la relació entre la FPTT i la USC, vegeu el llibre de Ricard ALCARAZ (1987: sobretot 192-196).

283 *L'Espurna*, 20 (15 de febrer de 1933): 4.

284 *El Socialista*, 6 (18 de febrer de 1933): 6.

285 ACBE, sindicats agrícoles, Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra d'Ullà, Llibre d'actes, 1932-1937, s/n.

culminaria fins a l'agost d'aquell mateix any.²⁸⁶ Finalment, també s'anava articulant el Sindicat Agrari de la Comarca Colomenca, que acabaria aglutinant alguns sindicats de la Selva interior, entre els quals els d'Arbúcies, Sant Hilari, Sant Miquel de Cladells, Vidreres, Osor i Vilobí d'Onyar.²⁸⁷ Totes aquestes agrupacions comarcals i alguns altres sindicats més, reorganitzats entre el febrer i el setembre d'aquell any, constituïen el pòsit que va deixar ASA de les Terres Gironines i la base a partir de la qual s'articulava la nova federació.

De forma paral·lela a aquests moviments d'abast local i comarcal, aquell mateix estiu va concretar-se una nova proposta unitària que començaria a fer-se evident, en primer lloc, a través d'algunes iniciatives conjuntes. La primera d'aquestes fou la intervenció en el procés de debat de la llei per a resoldre els conflictes derivats dels contractes de conreu (l'anomenada *Llei petita*). Els sindicats gironins, tot i que encara no havien constituït oficialment la federació que havia de substituir ASA de les Terres Gironines, no van voler restar-ne al marge i van intentar fer arribar als legisladors les reivindicacions dels pagesos gironins. El 29 de juny de 1933, algunes entitats adreçaven un manifest al Parlament de Catalunya en el qual protestaven per la

incomprensió demostrada per la Comissió del Projecte de Llei de solució dels conflictes d'arrendament, en no acceptar les proposicions i projecte (...) formulats i defensats pel company Comorera, per tal que fos inclosa en llei la solució del problema promogut pels conflictes d'ordre social, econòmic i natural que afecten els treballadors del camp de Girona

i es proclamava la voluntat de no pagar cap quota d'arrendament *fins que siguin degudament ateses les necessitats que sofreixen els camperols de les terres de Girona, en llur caràcter*

286 *L'Espurna*, 20 (15 de febrer de 1933): 4, *L'Espurna*, 21 (1 de març de 1933): 2-3; *Acció Ciutadana*, 53 (1 de setembre de 1933): 5.

287 *Justícia Social*, 103 (24 de juny de 1933): 2; *Justícia Social*, 105 (8 de juliol de 1933): 2; *Justícia Social*, 106 (15 de juliol de 1933): 2.

*de subarrendadors, mitgers, rabassaires, artigaires i altres.*²⁸⁸ D'entre els signants d'aquest document, hi havia el Centre Agrícola Social de Fortià, els sindicats de Cabanes, Castelló d'Empúries, Riudoms i Vilanova de la Muga, el Sindicat Agrari de la Comarca Colomenca (que, en aquells moments, disposava de seccions a Santa Coloma de Farners, Sant Miquel de Cladells, Sant Hilari Sacalm, Vidreres, Osor, Riudarenes i Vilobí d'Onyar) i també algunes representacions de la comarca de Banyoles que encara conservaven el nom d'Acció Social Agrària, concretament a Banyoles, Besalú, Maià de Montcal i Cornellà del Terri. El manifest posava en evidència la disconformitat amb els treballs de la Comissió que havia elaborat el Projecte de Llei, sobretot per la seva incomprensió envers la problemàtica específica del camp gironí, i reflectia el pes creixent de la Unió Socialista, que havia sabut recollir les demandes dels arrendataris i parcers a través de la seva tasca parlamentària; però, en el pla organitzatiu, deixava entreveure un primer embrió de la nova organització, que a poc a poc s'aniria engruixint amb sindicats i agrupacions comarcals d'arreu de les comarques gironines.

Algunes setmanes després d'aquest manifest, concretament el 23 de juliol, se celebrà una assemblea de sindicats a Castelló d'Empúries. Durant l'acte, hom cedí la presidència al diputat i secretari general de la Unió Socialista de Catalunya, Joan Comorera, tot remarcant (segons la crònica que va aparèixer al portaveu nacional de la USC) que *ha estat ell l'únic que desinteressadament i sense ningú demanar-li ha volgut i ha sabut defensar al Parlament català les aspiracions dels camperols gironins, dels quals (...) cap home representatiu, fins avui, no se n'havia recordat*. Al final de l'assemblea, el mateix Comorera fou l'encarregat de resumir els discursos i d'establir les reivindicacions mínimes:

unificació dels contractes de conreu, renda màxima del cinc per cent sobre l'amillarar o catastrat, duració indefinida dels contractes i a voluntat exclusiva del conreador i que en fixar el preu de la terra a comprar se la

288 *Justícia Social*, 108 (29 de juliol de 1933): 1.

despulli de tota millora car el valor afegit a la terra erma pel treball l'altri i l'esforç de la col·lectivitat no ha d'ésser mai del propietari rendista.

També posà en guàrdia els treballadors contra l'enlluernament de la petita propietat, perquè no faltará qui, jugant amb l'egoisme cec de molts, voldrà minimitzar la llei amb la fal·làcia de transformar tots els conreadors en petits propietaris.²⁸⁹

Deixant de banda el lògic apassionament del cronista i els reiterats recordatoris de bona part dels delegats que van intervenir sobre l'apoliticisme del moviment, és evident que l'assumpció de la presidència i el paper de Joan Comorera en aquesta assemblea posaven clarament de manifest, com a mínim, l'existència d'una bona sintonia entre els impulsors de la federació i els de la Unió Socialista de Catalunya. Aquesta compenetració responia, molt probablement, a motivacions de caire estrictament local, com ara el pes que havia tingut la USC en l'articulació d'alguns sindicats (de forma molt evident en el cas de la comarca de la Selva, en què fou decisiu el paper de Manel Roset, militant de la USC), o l'aliança estratègica que s'havia establert en d'altres (com ara a Banyoles, on s'havia produït una unió entre la secció local d'ASA i la de la USC, la qual havia donat com a resultat la Federació Agrària Social Obrera, la FASO). Però, igualment, responia a alguns factors de caire més general, com ara el desig de la USC d'ampliar la seva esquifida presència en el camp català, la tasca de Comorera (sobretot quan se situà al capdavant de la Conselleria d'Economia i Agricultura, però també com a parlamentari de la USC) i, òbviament, la coincidència en els plantejaments sobre els contractes de conreu i la propietat de la terra; tots ells, factors favorables a aquest acostament estratègic entre un partit que desitjava guanyar suports al camp i un sindicat que es trobava orfe de referents i suports polítics i que, a diferència d'allò que havia succeït el 1932, no es podia permetre que aquests es limitessin a partits extraparlamentaris i, per tant, amb escasses expectatives d'incidència política. Tot i això, hom recordarà constantment (fins i tot a principis de 1936,

289 *Justícia Social*, 109 (5 d'agost de 1933): 1 i 3.

quan la represa organitzativa coincidirà amb una convocatòria electoral) la necessitat de mantenir l'apoliticisme de la Federació i de respectar les decisions dels diferents sindicats adherits, en la composició dels quals es posarà clarament en evidència la pluralitat ideològica dels *agraris* dins el ventall de les opcions d'esquerres.²⁹⁰

Pocs dies després de l'assemblea de Castelló d'Empúries, el 29 de juliol de 1933, es van reunir a Girona delegats de les comarques que integraven les comarcals de Santa Coloma de Farners, Banyoles, Olot, la Bisbal d'Empordà, Torroella de Montgrí i Figueres, a més a més dels sindicats de Tortellà, Sant Gregori, Canet d'Adri i Cornellà del Terri, novament amb la presència de Joan Comorera, que va tutelar el procés de constitució de la nova federació. En la trobada, es va prendre l'acord de constituir la Federació Provincial de Treballadors de la Terra (d'ara endavant, FPTT) i s'escollí una junta provisional, encarregada de redactar el projecte d'estatuts i el programa. La Junta era integrada per Francesc Salis (de Torroella de Montgrí), com a president, mentre que Emili Fabrellas (la Bisbal d'Empordà) n'era el secretari, i Joan Palau, Josep Turón (ambdós de Santa Coloma de Farners), Josep Carles (Banyoles), Pere Llongarriu (Olot) i Enric Ventalló (Figueres), els vocals.²⁹¹

La constitució definitiva de la FPTT es va produir en una assemblea celebrada a Girona el 10 de setembre d'aquell any. Com a resultat d'aquesta assemblea, hom va publicar un manifest que començava demanant la unió i l'organització de tots els pagesos, *sense distinció de matisos polítics i ideològics*, per poder *enfrontar-nos contra aquells que ens venen fent objecte d'una explotació secular i reivindicar davant dels poders públics els nostres drets i les nostres necessitats*; i acabava amb una crida *per l'emancipació de tots els camperols! Per la rebaixa dels*

290 No semblen gaire creïbles, en aquest sentit, les valoracions d'Andrew Charles Durgan sobre el pes del BOC en la FPTT. Més aviat, si analitzem amb deteniment les diferents seccions locals, es dedueix una notable pluralitat, amb seccions o persones clarament vinculades a Esquerra Republicana, d'altres, a la Unió Socialista de Catalunya, i algunes, més aviat poques, al Bloc Obrer i Camperol.

291 *Justícia Social*, 109 (5 d'agost de 1933): 3.

*arrendaments! Per l'abolició dels contractes de parceries! Perquè la terra sigui nostra! Pel pa! Per la llibertat!*²⁹² La primera Junta Directiva era integrada per Enric Oliva²⁹³ (de Cervià de Ter) com a president, mentre que Josep Calvet n'era el vicepresident; Francesc Moret, el tresorer; Francesc Salis (de Torroella de Montgrí), el secretari; i Josep Puig i Anton Fradera, els vocals.

A partir d'aleshores, la Federació va anar incorporant diferents comarcals i sindicats. El 8 d'octubre, els *agraris* de la comarca de Banyoles van prendre l'acord d'adhesió, al mateix temps que aprovaven una junta local interina (presidida per Jacint Salvatella i en la qual Joaquim Cufí era el vicepresident; Joan Roura, el secretari, i Josep Carles, el vicesecretari) i acordaven *no pagar cap propietari a menys del 5 % de rebaix i a les cases que estiguin en mal estat, s'hi faran obres a desquit de l'arrendament*.²⁹⁴ El 21 d'octubre següent, ho feia també l'Associació Sindical i Cooperatista de Treballadors del Camp de la Comarca d'Olot.²⁹⁵ Aquesta agrupació s'havia constituït algunes setmanes abans amb la vocació d'aplegar tots els sindicats agraris de la Garrotxa i amb un doble vessant, reivindicatiu però també de foment del cooperativisme.²⁹⁶ Progressivament, van fer-ho d'altres sindicats en un degoteig continuat que, al capdavant, permetria aplegar-ne prop de 87 el 1934.²⁹⁷

Més enllà del seguiment d'algunes fites prou importants en la seva activitat (com ara l'establiment de vincles de col·laboració amb la Unió de Rabassaires i la UPA de Lleida, la implicació en la nova onada revisionista vehiculada a través de les comissions arbitralis durant la primavera de 1934, i l'intent d'incidir en el debat sobre la Llei de contractes de conreu, i la resposta davant la seva suspensió), resulta molt complicat conèixer el funcionament

292 *Justícia Social*, 120 (21 d'octubre de 1933): 3. El manifest també es va publicar al diari obrer del Bloc Obrer i Camperol *Adelante* (24 d'octubre de 1933): 2.

293 Sobre la trajectòria d'Enric Oliva, DDAA (2012: 222).

294 ACPE, Acció Social Agrària de Banyoles i Comarca, *Llibre d'actes*, Reunió del 8 d'octubre de 1933.

295 *El Camperol*, 1 (4 de novembre de 1933): 4.

296 *Acció Ciutadana*, 53 (1 de setembre de 1933): 5.

297 ACSE, Fons Aragó, Sindicat Agrari de la Comarca Colomenca, Full s/d.

ordinari de la Federació i els sindicats que van afegir-s'hi o els que se'n van desvincular per atansar-se a la UR; elements, tots ells, que ens permetrien conèixer el pes real i el nivell de consolidació que va assolir.

Un dels primers objectius que es van marcar els dirigents de la Federació Provincial de Treballadors de la Terra (a banda de consolidar-la internament) fou el d'intentar superar l'aïllament polític i sindical que havia caracteritzat l'etapa d'ASA de les Terres Gironines. En aquest sentit, van maldar per establir contactes amb les altres dues forces sindicals agràries de Catalunya, la Unió de Rabassaires (UR) i la Unió Provincial Agrària de Lleida (UPA). Com a mínim en aquest darrer cas, es va pactar *no fer cap acord de transcendència interprovincial* sense donar-ne coneixement a l'altra part.²⁹⁸ Els acords, a banda de dibuixar un primer espai de trobada per al conjunt del sindicalisme agrari català, també posaven de manifest un reconeixement mutu de les respectives zones d'influència, i establien les bases per a nous pactes en el futur, que s'acabarien concretant, alguns mesos després, en les mobilitzacions en defensa de la Llei de contractes de conreu. La FPTT i les diferents agrupacions locals també van teixir acords de classe (les anomenades *aliances obreres*) en algunes poblacions com ara Girona (en aquest cas, juntament amb el BOC, la USC, la Federació Local i sindicalistes), la Bisbal d'Empordà (amb el BOC), Palafrugell (amb el BOC i el Sindicat Únic) o a Banyoles (amb el Sindicat Local de Treballadors de Tots els Rams i la USC).²⁹⁹

298 *El Camperol*, 1 (4 de novembre de 1933): 3.

299 «Se constituye el frente único en Gerona, Palafrugell, Jaén, etc.», *Adelante*, 94 (1 de febrer de 1934): 1. «Reglament de la Federació Agrària Social Obrera de Banyoles», *El Lluitador*, 1 (12 de novembre de 1933): 1.

7.

EL REPLEGAMENT DELS PROPIETARIS

(...) cada classe social, com a tal, té les seves necessitats, les seves opinions i el seu concepte dels problemes que especialment les afecten i per lo tant és lícit i fins a vegades convenient que dintre de la llei s'uneixin per a la defensa de llurs interessos i la consecució de llurs ideals.

Pelai Negre i Pastell, *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 15 de gener de 1932, pàg. 5

Els propietaris van rebre el canvi de règim amb una doble sensació: d'una banda, d'incrèdula per la forma pacífica com aquest s'havia produït; i, de l'altra, d'expectació respecte a les reformes socials que s'havien anunciat i que, ben aviat, van començar a esbossar-se. Un bon exemple d'aquesta actitud, el trobem en l'article que va aparèixer al butlletí de la FSA de Girona l'endemà mateix de la proclamació de la República. Era signat per Jaume Rosich, el president honorari, però és evident que devia tractar-se d'una valoració compartida per la resta de la Junta Directiva i, amb tots els matisos que vulguem, per bona part dels propietaris gironins. L'advocat de la Bisbal d'Empordà començava per reconèixer la legitimitat del nou règim, es felicitava per la forma com aquest havia arribat i, al mateix temps, traslladava l'adhesió de la FSA al Govern de la Generalitat, *ja que la catalanitat de la nostra organització ha estat ben palesa a tot hora*. També feia una crida als partits polítics per tal que es manifestessin units *en la suprema aspiració d'una complerta*

autonomia. En aquells moments, l'única mostra de temor que Rosich reconeixia obertament quedava reduïda al paper que podien jugar els comunistes, als quals assenyalava com l'enemic extern i permanent que podia posar en perill o radicalitzar el Govern de la República.³⁰⁰

No cal tenir dubtes sobre la sinceritat d'aquesta o d'altres manifestacions que es van produir pocs dies després del 14 d'abril. Ben aviat, però, els propietaris van contemplar, amb preocupació, dos fenòmens: d'una banda, es van trobar, en la realitat del dia a dia, com era qüestionada la seva autoritat. No es tractava d'una protesta difusa; tenia noms i cognoms. Conreadors que, tradicionalment, no s'havien manifestat com a contestataris, es van veure amb prou forces com per presentar demandes de revisió als jutjats o negar-se a pagar una part de la renda. Un dels propietaris afectats, Vicenç Illa, ho expressarà obertament a les seves memòries:

*Bien pronto la indisciplina se dejó sentir en los agricultores y visto el cariz que tomaban las cosas, determiné, al empezar el curso escolar, en el mes de octubre, trasladarme al piso de Bañolas (...). En los pueblos rurales se habían ya desbordado de tal manera las bajas pasiones y los principios comunistas habían prendido en las inteligencias de los colonos y aparceros.*³⁰¹

La valoració d'Illa era significativa: no només es tractava del primer propietari i l'alcalde de Serinyà, sinó que també assumiria el càrrec de vocal de l'IACSI al partit judicial de Girona. Més enllà del lèxic que utilitzava en l'escrit anterior, Illa va veure, en pocs mesos, com un arrendatari el substituïa com a alcalde del seu poble, i com d'altres el convertien en un objectiu dels actes de sabotatge que es van produir a partir de 1931.

Hem parlat d'una segona preocupació. L'increment de la tensió social es produïa, a més a més, en un context radicalment diferent d'aquell que havia estat tradicional: sense l'empara

300 «L'hora present», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 145 (15 d'abril de 1931): 1-2.

301 Vicenç ILLA, 1939.

dels mecanismes tradicionals de poder i amb l'aparició de nous instruments administratius i jurídics (com ara les comissions arbitral), en què les regles de joc els havien estat fixades a la contra. D'altra banda, es va trobar com els poders públics (primerament el Govern de la República i, a partir de 1933, la Generalitat) s'entestaven a impulsar projectes de reforma agrària que, més enllà dels seus resultats finals, representaven un autèntic repte en allò que feia referència al dret de propietat i a les relacions contractuals al camp. Fins aleshores, els anuncis de reforma agrària havien estat simples espantalls. Era lògic, doncs, que els propietaris passessin, en poc temps, de l'expectació que descrivien les paraules de Jaume Rosich a la preocupació que destil·laven les memòries de Vicenç Illa.

Tot plegat va comportar que els hisendats es veiessin obligats a bastir un discurs per fer front a aquest repte; un discurs que es fonamentava en aquell que s'havia començat a construir a finals del segle XIX, però que va haver d'incloure algunes modificacions substantives. La primera de totes fou la necessitat de cercar la complicitat d'un públic molt ampli. Havia d'esdevenir, en definitiva, hegemònic. Un dels primers objectius fou el d'aconseguir bastir complicitats amb altres sectors agraris. El secretari de la FSA de Girona, Pelai Negre, dipositava les seves esperances en el fet que, a Catalunya, *les diferències socials són difuses i per lo tant les classes de tan mal definir* i posava com a exemples els casos d'arrendataris que, al mateix temps, tenien terres en propietat i jornalers a sou. Per ell, aquest tipus de perfils podien *molt bé ésser un llaç d'unió, ja que ho són de transició, entre els propietaris i els treballadors*; però també eren aliats potencials en defensa de la propietat.³⁰²

Les apel·lacions a les diferents classes agràries seran recurrents. En un article que va aparèixer el 15 d'agost, pocs dies després de donar-se a conèixer la proposta de la comissió tècnica que havia d'elaborar el primer document de bases per a la reforma agrària, Jaume Rosich feia una crida per reclamar que es respectés el dret de propietat, i demanava que no es

302 Jaume Rosich, «L'ordre social», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 147 (15 de setembre de 1931): 6.

contemplant amb indiferència els projectes de reforma agrària perquè aquests s'orientessin especialment cap al sud d'Espanya *perquè ella es projecta sense cap respecte als actuals propietaris, al dret de propietat* i afegia que quan aquest s'atacava *perilla la família i perilla la producció i perilla tot, àdhuc el dret indiscutible que frueix aquell que amb els seus esforços s'ha convertit en un propietari més*. Rosich no només apel·lava als propietaris, sinó també als arrendataris i parcers

*davant les campanyes que fins a tu arribin en contra de la propietat i que poden seduir-te puix el teu afany de posseir terra és ben noble i cal estimular-lo. Però tingues entès que per arribar a satisfer-lo no ho aconseguiràs seguint a qui, per la seva ideologia, es contra del dret de propietat familiar, perquè ni amb la família, creu. I si ets ja propietari, encara que petit, tremola quan vegis atacar la propietat perquè en definitiva també cauria la teva no sols amb impostos cada dia més creixents, sinó perquè caigut el principal, les conseqüències no es farien esperar i el Sindicat, el caprici d'uns quants, imposaria l'explotació en comú que seria la teva misèria.*³⁰³

Les crides dels dirigents de la FSA de Girona coincidien plenament amb la que va fer l'expresident de l'IACSI, el marquès de Camps, en una assemblea de propietaris per organitzar els propietaris agrícoles.³⁰⁴ No importa gaire, arribats a aquest punt, valorar l'eficàcia d'aquest tipus de proclames o posar en evidència les profundes contradiccions que s'assumien, sinó remarcar la necessitat dels grans hisendats d'aconseguir generar complicitats ideològiques amb altres sectors rurals, des dels petits propietaris fins als pagesos sense terra.

De fet, no deixa de resultar simptomàtic que tant Jaume Rosich com Pelai Negre dediquessin una sèrie d'articles a analitzar el projecte de reforma agrària des de la perspectiva

303 Jaume Rosich, «Respecteu el dret de propietat», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 149 (15 d'agost de 1931): 5-7.

304 «Unes paraules justes del marquès de Camps», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 150 (15 de desembre de 1931), pàg. 1-3.

dels arrendataris, els masovers i, fins i tot, els jornalers. En tot cas, si hom volia aconseguir la complicitat dels pagesos sense terra no n'hi havia prou amb espantalls com aquest; calia posar en evidència que les intencions dels partits polítics d'esquerres o les propostes de reforma agrària que s'impulsaven no anaven encaminades a crear propietaris:

per això no volen petits propietaris, per això l'atac a la propietat és complert. No volen respectar que la propietat estigui en mans de grans propietaris o de petits. Per a ells és igual, car el que volen és que la propietat sigui de l'Estat, per a concedir-la als Sindicats i explotar-la llurs socis en comú o, en casos excepcionals, cedir-la, però temporalment en arrendament interí.

El president honorari de la FSA de Girona aprofitava que la proposta de la comissió de tècnics preveia que les terres ocupades temporalment passessin a ser gestionades per comunitats de pagesos per emfasitzar que l'objectiu de la reforma era que *la terra sigui del Sindicat o de l'Estat, segons sigui el sistema de comunisme llibertari o comunisme a seques que s'instauri*. Però, en el mateix article (i Pelai Negre ho feia en un altre que va aparèixer a la mateixa publicació) recordava les parcel·lacions de terres promogudes per alguns sindicats catòlics, si bé matisava que aquestes es feien d'acord amb el propietari i amb l'objectiu d'entregar la terra en propietat al nou posseïdor. En realitat, bona part d'aquestes (com la del Centre Agrícola i Social de Castelló d'Empúries, presidit pel secretari de la FSA de Girona) no acabaven amb una venda, sinó amb una cessió temporal, ja fos perquè els propietaris no volien desprendre's de les terres o perquè els sindicats no volien fer-ho dels conreadors.

La defensa de la propietat se sustentava en la impossibilitat de fer distincions davant qualsevol atac. Allò que perillava era el dret a la propietat, sense que importés gaire la magnitud d'aquesta. En alguns casos, hom havia de sortir directament en defensa dels grans propietaris, apel·lant al paper que havien jugat com a motor de les millores tècniques i la implantació de la ramaderia; si bé en aquest cas els exemples no corresponien al sud d'Espanya sinó al nostre país:

Tota aquesta transformació que s'ha operat en menys d'un segle a Catalunya, degut a l'existència de propietaris d'alguna extensió, a l'existència d'homes, de capitalistes (...); que quan han tingut un amor desinteressat per la terra, mercès a ells, al seu capital i als seus coneixements, ha vingut la riquesa agrícola amb l'exemple que han donat en les seves explotacions (...). Tot ha de desaparèixer segons les noves doctrines que avui es prediquen (...)?

LA RESPOSTA ALS INTENTS DE REFORMA AGRÀRIA

En un primer moment, l'atenció dels propietaris va dirigir-se cap a la legislació que estava impulsant el Govern de l'Estat. I, ben aviat, van sonar les primeres alarmes. El 7 de maig, divuit dies després de la proclamació de la República, el Govern provisional va aprovar un decret sobre el conreu de terres returades. Es tractava d'una mesura que volia fer front a l'atur agrari; però el principal neguit de Jaume Rosich no era aquest objectiu, sinó el fet que la mesura no afectés el nostre país que, segons el seu parer, era *primorós en el conreu de la terra, fins el punt que poques finques podrien indicar-se en què aquest no es faci segons l'ús i costum del bon pagès*. El president honorari de la FSA de Girona acabava amb un prec que esdevindria recurrent els primers mesos: *voldríem que el Govern atengués el fet diferencial de Catalunya en quant a l'actual organització, que ha portat com a conseqüència l'extraordinària divisió de la propietat*. I, tot seguit, expressava una petició sobre l'àmbit competencial:

Voldríem que es donés participació en l'acord i en l'execució d'elles a la Generalitat puix els seus homes, per ésser coneixedors a fons d'aquell fet, poden, més fàcilment, atènyer-se a la solució perfecta de les necessitats socials, sense caure en extremismes que poden matar la nostra riquesa agrícola i a l'ensem interrompre aquella tendència a la divisió de la propietat.

Rosich no es limitava només a valorar el Decret anterior, sinó que avançava els seus desitjos en allò que feia referència al procediment per a impulsar la reforma agrària:

*(...) preferiríem que les Corts no legislessin en general per a tot Espanya en aquesta matèria, puix al fi i al cap tenen un aspecte tan netament civil (...) que creiem que haurien de quedar entre les facultats que l'Estatut hagi de reservar per Catalunya; l'establir les reformes que en règim jurídic català i d'organització de la propietat hagin d'instaurar-se, puix que qui millor que els nostres homes, plenament capacitats de la manera com es desenrotlla la nostra agricultura i com està distribuïda la terra, per arribar al just terme en aquestes.*³⁰⁵

La cita anterior resultava perfectament coherent amb la trajectòria política de Jaume Rosich;³⁰⁶ però, tot i que l'escenari polític era, en aquells moments, totalment obert, molt probablement, la petició venia molt més motivada pels temors que generava una reforma agrària que no pas per qui l'impulsés. De fet, veurem, en pocs mesos, com el mateix Rosich va passar de reclamar que les Corts no legislessin sobre aquesta matèria per a tot l'Estat, a negar la legitimitat de la Generalitat per a fer-ho; en ambdós casos, precisament en el moment en què cadascuna d'aquestes administracions estava intentant actuar de forma decidida.

L'article anterior va aparèixer de forma simultània a un altre del secretari de la FSA de Girona, Pelai Negre, en el qual plantejava *algunes consideracions a prop de la reforma agrària*. Els documents sobre aquesta qüestió eren, en aquells moments, molt embrionaris (ni tan sols s'havia donat a conèixer un primer text encarregat pel ministre de Justícia a una comissió d'experts), però l'advocat de Castelló d'Empúries ja advertia sobre els

305 Jaume Rosich, «Orientació encertada», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 146 (15 de maig de 1931): 1-3.

306 Hem resseguit aquest vessant polític a Pere BOSCH, 2011: 13-22.

*greus perills per a l'economia de Catalunya si les disposicions legals que regulen aquestes importantíssimes qüestions arriben a tenir caràcter general per a tot Espanya, sense distingir la manera d'ésser peculiar i característica dels diferents pobles que la integren (...). Fora ben lamentable que reformes tal vegada ben intencionades però inadequades a les condicions del nostre camp vinguessin, a pretext d'introduir reformes i millores que ningú demana ni necessita, a pertorbar la tranquil·litat, el benestar i l'harmonia que arreu de Catalunya i de manera molt especial en les nostres comarques (...) de Girona, són les notes dominants en les relacions entre propietaris i treballadors de la terra.*³⁰⁷

Les reflexions de Jaume Rosich i Pelai Negre expressen, de forma complementària (ja fos posant l'èmfasi o bé en la dificultat d'abordar una reforma agrària que fes front a totes les problemàtiques de l'Estat espanyol o bé en la necessitat d'abordar-la des de les institucions pròpies), les prevencions que generava qualsevol intent de reforma agrària, que els dirigents de la FSA de Girona ja havien expressat en altres conjuntures molt més favorables als seus interessos.

Quan es va donar a conèixer el document encarregat pel ministre de Justícia a una comissió de reforma agrària (el primer de la llarga sèrie que es donaria a conèixer fins al setembre de 1932), els dirigents de la FSA de Girona van passar de la prevenció centrada en la possible incidència a Catalunya, a la crítica oberta. El secretari de la Federació, que havia mantingut una actitud força mesurada fins aleshores, qualificava la proposta com a *injusta, antisocial i antieconòmica*. Per justificar aquests adjectius, Pelai Negre se centrava primerament en la possibilitat de *l'ocupació temporal per causa d'utilitat social* de les terres que

307 Pelai Negre i Pastell, «Consideracions a prop de la Reforma Agrària, *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 146 (15 de maig de 1931): 4-6., de. Una posició molt semblant havia estat defensada pel director de la revista *Catalunya Social*, Josep Mª Gich, des de les pàgines del *Diario de Gerona* («La reforma agrària», *Diario de Gerona*, 115 (5 de maig de 1931): 1).

excedissin una determinada extensió i criticava especialment que el procés es fes sense el consentiment i el criteri del propietari.³⁰⁸ En determinats casos, l'ocupació podia esdevenir definitiva i, atès que no es fixaven amb precisió els criteris d'indemnització, Negre assegurava que es tractava d'una *verdadera espoliació*. Si el motiu pel qual qualificava el document d'*antieconòmic* era l'ocupació temporal de determinades finques, el que li feia utilitzar la qualificació d'*antisocial* eren les limitacions imposades als latifundis. En aquest sentit, interpretava que la intenció del projecte no era anar

*contra les finques rústiques de vasta extensió, sinó contra els propietaris que tenen determinada extensió de terra o gaudeixen de determinada renda, encara que no posseïxin cap finca d'extensió excessiva, sinó moltes finques situades en diferents termes, províncies o fins regions i que, per tant, no poden presentar cap dels inconvenients reals o suposats de les finques latifundiàries.*³⁰⁹

En el supòsit que es tractés de finques incultes i poc productives, demanava que s'instés els propietaris en la producció, o els ajudés l'Estat, a través del crèdit agrari, en el cas que no disposessin dels recursos suficients.

Pelai Negre també s'atrevia a criticar el rerefons econòmic de la proposta i, específicament, la inviabilitat d'assentar entre 60 i 75 mil famílies cada any. Aquest era, tal com han reconegut alguns historiadors, un dels aspectes més febles del document, atès que requeria un finançament anual d'entre 200 i 250 milions, un 6% del pressupost estatal.³¹⁰ Tot i això, la comissió d'experts preveia un impost especial per a les grans finques, amb la qual cosa es forçava els latifundistes a finançar directament la reforma i s'obria la porta a la seva aplicació arreu del territori estatal. En tot cas, Negre passava per alt aquesta qüestió i sentenciava que

308 Pascual CARRIÓN, 1975: 383-393.

309 Pelai Negre Pastell, «El projecte de reforma agrària, I» *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 149 (15 d'agost de 1931): 2.

310 Edward MALEFAKIS, 1976: 209.

la proposta acabaria provocant que *tota l'economia nacional se n'hagués de ressentir fonament sense aconseguir la millora de les classes desvalgudes que intentaven protegir*. Després d'aquesta anàlisi, Pelai Negre sentenciava que la proposta

*no significa altra cosa que el triomf del fanatisme de certs teòrics socialistes i revolucionaris contra la raó que aconsella tenir molt en compte, en emprendre qualsevol reforma, les realitats i les possibilitats del moment. I significa, així mateix, el triomf de l'esperit revolucionari amb el seu impietós principi de la lluita de classes contra l'esperit governamental que cerca en l'evolució metòdica i ordenada i amb la cooperació de totes les classes socials la solució dels problemes pendents i la implantació de totes les millores que puguin produir beneficiosos resultats.*³¹¹

El document de la Comissió Tècnica va generar un rebuig unànimе entre la classe propietària; i, de fet, va estimular la creació d'una Agrupació Nacional de Propietaris de Finques Rústiques. Però l'oposició dels propietaris no es va quedar només en el vessant teòric.³¹² No deixa de resultar simptomàtic que el document (que ni tan sols generava consens en el Govern) ja estimulés l'anunci de la primera gran assemblea de propietaris; un mecanisme concebut per pressionar el Govern i obligar-lo a fer marxa enrere. La principal preocupació dels propietaris era que el document es tramités per la via d'urgència, a través d'un decret.³¹³ Però allò que va provocar la defenestració de la proposta fou, tal com ha indicat Edward Malefakis, el fet que resultava *excesivament radical (...) para la mayoría de los partidos representados en el Pacto de San Sebastián*.³¹⁴ La

311 Pelai Negre Pastell, «El projecte de reforma agrària, II», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 147 (15 de setembre de 1931): 3.

312 Un seguiment de les mobilitzacions a Mercedes CABRERA, 1983: 176-177.

313 El president de la Comissió, Felipe Sánchez Roman, havia expressat la necessitat de dur a terme la reforma amb celeritat, convençut que seria possible *aislar políticamente a los grandes terratenientes*. Citat per Jacques MAURICE, 1975: 82.

314 Edward MALEFAKIS, 1976: 212.

qüestió és que després d'algunes setmanes de debat en el Consell de Ministres, el projecte es va abandonar definitivament i es va encomanar al president de la República, Niceto Alcalá Zamora, que liderés una comissió ministerial encarregada de redactar una nova proposta.

Més enllà del seu curt recorregut, el document havia encès les primeres alarmes entre la classe propietària. Però el primer embat de consideració es va produir arran del debat del text constitucional. El 15 d'octubre, Jaume Rosich publicava un article amb un títol ben significatiu: *Propietaris tots, alerta!* L'advocat bisbalenc reproduïa l'article 42 de la Constitució (en realitat, seria el 44), que feia referència a la possibilitat d'expropiació forçosa *por causa de utilidad social* [el subratllat és nostre] *mediante adecuada indemnización, a menos que disponga otra cosa una ley aprobada por los votos de la mayoría absoluta de las Cortes*. A partir d'això deduïa que el dret de propietat restava *a mercè de qualsevol declaració d'utilitat social que facin els respectius governs* i, per tant, quedava *completament desnaturalitzat*. A banda de la referència específica al text constitucional, Rosich finalitzava l'article amb una reflexió general sobre el moment, la qual expressa clarament l'abandonament definitiu de la fase d'expectació per part de la classe propietària:

*corren (...) mals vents contra la propietat a Espanya en l'hora actual i caldrà vigilar per Catalunya que en una forma o altra no vingui l'atac directe contra el principi del dret de propietat, a afegir a l'atac de baix que ha sofert ja, amb motiu de la desencertada disposició que permet la revisió dels contractes d'arrendament, que ha motivat la campanya dels rabassaires.*³¹⁵

Com és prou sabut, la discussió sobre el Projecte de llei de bases per a la reforma agrària es va perllongar durant quatre mesos, des del 10 de maig fins al 9 de setembre de 1932. El debat que es va viure al Congrés de Diputats va transcórrer de

³¹⁵ Jaume Rosich, «Propietaris tots, alerta!», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 148 (15 d'octubre de 1931): 1-3.

forma paral·lela al que va viure's al carrer o a la premsa. Cinc dies després d'iniciar-se el debat a la cambra parlamentària, el secretari de la FSA, Pelai Negre, començava una sèrie d'articles dedicats a resseguir la incidència de la reforma agrària en els béns d'origen senyorial.

Finalment, el 10 de setembre de 1932 es va aprovar la Llei de bases per a la reforma agrària. El document era fruit d'un ampli consens entre les principals forces parlamentàries: el Partit Radical de Lerroux, el PSOE i el Partit Radical-Socialista: *cada fuerza dejó su impronta en la ley, dándole esa complejidad señalada por todos, censurada por muchos.*³¹⁶ En el *Butlletí* de la FSA de Girona d'aquell mateix mes, van aparèixer dos articles dedicats a analitzar la Llei: el primer era signat per Jaume Rosich i, a banda de valorar la transcendència del document, dedicava un paràgraf a les possibilitats d'aquest en matèria agrària, tot lamentant que

institucions tan adients a la nostra vida i sobretot a la vida agrària, com les que regulen els contractes d'explotació de la terra: arrendaments, parceries, masoveries, rabassa morta, etc., quedin adscrits, per barroera intromissió de la llei agrària, a la legislació general espanyola, amb la qual cosa, hi ha que témer per la pèrdua definitiva de dites institucions tan benefactores de la nostra economia agrària.

Es tractava d'un argument que, com veurem més endavant, apareixeria recurrentment entre els propietaris vinculats a la Lliga Regionalista. El segon article era signat per Pelai Negre i es dedicava a resseguir la Llei de reforma agrària. En aquest cas, l'advocat reproduïa una declaració del cap de la Minoria Agrària, Martínez de Velasco, i, tot seguit, afegia la primera impressió que li provocava el text aprovat: *una enorme, una immensa injustícia i un gravíssim desencert que ocasionarà no so lament la ruïna*

316 Jacques MAURICE, 2006: 234.

*dels afectats per les seves disposicions, sinó que produirà també un vertader trastorn en tota l'economia nacional.*³¹⁷

El debat sobre la incidència de la Llei de bases a la regió de Girona encara es va perllongar durant alguns mesos. A principis de 1933, la premsa gironina es va fer ressò d'una polèmica creuada entre el notari Emili Saguer i els advocats Jaume Rosich i Narcís Camps sobre les disposicions referents a les declaracions de finques susceptibles d'expropiació.³¹⁸ En un primer article, Rosich remarcava que el coneixement de la reforma agrària havia causat *fonda impressió als modestos propietaris de les terres gironines, puix sempre s'havia cregut que els seus preceptes no tindrien aplicació a Catalunya*. El problema, segons l'advocat bisbalenc, era que a darrera hora s'havia inclòs un precepte que permetia l'expropiació de les finques situades a menys de dos quilòmetres dels nuclis de menys de 25.000 habitants de dret *cuando su propietario posea en el término municipal fincas cuya renta catastral exceda de la cantidad de 1.000 pesetas, siempre que no estén cultivadas directamente por sus dueños*. A partir d'això, Rosich sentenciava que *ara sí que la Llei agrària, per aquest article, compren de ple moltes i moltes finques a les nostres comarques, per ésser tanta la densitat de població, que molts pobles es troben situats, entre sí, a menys de 4 quilòmetres i per tant son moltes les finques que venen compreses en dit apartat*. En tot cas, Rosich considerava que els propietaris petits podien estar tranquils perquè no estaven inclosos en l'apartat desè de la base cinquena.

L'opinió de Rosich fou rebatuda pel notari Emili Saguer des de les pàgines del *Diari de Barcelona*, però l'advocat de la Bisbal va replicar que el referit precepte estava *mal redactat*, la qual cosa permetia tota mena d'arguments a favor de les tesis que ell sostenia. Més endavant va afegir-se a la polèmica Narcís Camps, un antic col·laborador de la *Fulla agrícola* de *La Veu de*

317 Pelai Negre i Pastell, «Aprovació de la reforma agrària», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 159 (15 de setembre de 1932): 3-4.

318 Jaume Rosich, «L'aplicació de la Reforma Agrària a Girona», *Diari de Girona*, 22 (27 de gener de 1933): 1; Jaume Rosich, «La Reforma Agrària encara» *Diari de Girona*, 34 (11 de febrer de 1933): 1.

Catalunya, el qual es va afanyar a aconsellar als propietaris que, davant el dubte, inscrivissin les finques per tal d'evitar la quantia de la multa, tot fent constar que les consideraven exceptuades de la Llei. Més enllà dels termes tècnics del debat, cal distingir entre l'afectació real de la Llei i la interpretació i els interessos dels propietaris, que anaven orientats a engruixir la nòmina del bàndol d'afectats per la Llei de bases per a la reforma agrària.

En qualsevol cas, si ens atenem a la valoració que expressava Jaume Rosich, l'estiu de 1933 s'havia esvaït el temor que provocava una aplicació immediata de la Llei de reforma agrària a Catalunya, però la situació de *desorientació general al camp* no havia millorat.³¹⁹ La incertesa venia provocada, en primer lloc, per la impossibilitat d'esbrinar quina legislació seria aplicable en allò que feia referència a la contractació agrària:

el conflicte esta en que mentre en el Parlament Espanyol s'està elaborant una Llei d'arrendaments, en el Parlament Catala esta pendent una altra llei sobre contractes de conreu i per tant el propietari català no sap quina serà, en definitiva, la que serà aplicable a Catalunya i àdhuc si la que te pendent d'estudi el Parlament Català serà retirada o no un cop aprovada la del Parlament Espanyol.

De fet, la presentació del Projecte de llei de finques rústiques al Congrés gairebé va coincidir amb la del primer de la Llei de contractes de conreu al Parlament. Tot i això, les diferències entre ambdós eren notables. D'entrada, el document del ministre Marcel·lí Domingo es limitava a regular els contractes que se signessin després de la promulgació de la Llei; una característica que va tranquil·litzar els propietaris. Finalment, el Projecte de llei d'arrendaments impulsat pel Govern espanyol no va tenir cap repercussió. La situació política, cada vegada més inestable, i el bloqueig sistemàtic que van practicar els radicals i els grups conservadors, van provocar un retard notable en la tramitació parlamentària. A poc a poc, però, l'atenció i la preocupació

³¹⁹ Jaume Rosich, «Desorientació general al camp», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 170 (15 d'agost de 1933): 1-3.

dels propietaris gironins passaria del Govern de Madrid al de Barcelona, sobretot a partir del 19 de novembre de 1933, quan es va produir el triomf de les dretes a les eleccions a Corts. Des de la FSA, que tradicionalment havia fet ostentació de l'apoliticisme, es va aplaudir *el triomf dels revisionistes de la Constitució*. Però la situació a Catalunya es va fer més neguitosa pels propietaris, sobretot per l'entrada de la USC al Govern i l'acceleració de la Llei de contractes de conreu, que havia estat paralitzada al Parlament de Catalunya durant alguns mesos. En parlarem en un altre capítol.

ENTRE L'IMMOBILISME I L'ACCIÓ SOCIAL AGRÀRIA

La diagnosi i les crítiques que hem resseguit a les pàgines anteriors podien ser compartides, amb tots els matisos que vulguem, per bona part de la classe propietària gironina. Però hi havia molta menys coincidència a l'hora de concretar quina estratègia calia seguir i esbossar un programa alternatiu. En aquest sentit, seria un error situar en el mateix grup personatges com ara Pelai Negre i Jaume Rosich, provinents del catolicisme social i defensors de mesures encaminades a difondre la propietat a canvi de garantir l'estabilitat social, amb altres propietaris molt més immobilistes com ara Josep Ayats Surribas o Emili Saguer. En el si de la classe propietària hi havia molts matisos que val la pena subratllar.

Una part dels propietaris es mostrava radicalment en contra d'acceptar qualsevol intervenció dels poders públics. Un d'aquests era el notari Emili Saguer i Olivet que, tot i la dificultat d'adscriure'l des d'un punt de vista ideològic, en aquells moments representava perfectament la deriva d'alguns propietaris cap a posicions més reaccionàries, properes a la Dreta Agrària. La seva trajectòria personal, que havia transitat des del catalanisme convençut fins a l'espanyolisme més visceral, ens avança el gir que experimentarien molts propietaris després del 18 de juliol de 1936. En la seva valoració sobre la Llei de bases per a la reforma agrària, Emili Saguer afirmava que el legislador espanyol *nada tiene que hacer en*

Cataluña, en materia de cuestión agraria; una afirmació que podia haver subscrit qualsevol representant d'ERC. Però, tot seguit, concretava quin era el seu model ideal:

*Basta que se deje sin trabas y cortapisas, el justo, sabio y expansivo espíritu de la legislación civil catalana, para que armónica, libre y espontáneamente, se resuelvan todas las cuestiones de la tierra que puedan surgir en Cataluña. Basta que se respeten las leyes y costumbres de Cataluña, librando a los propietarios y a los agricultores en general, de agobios fiscales, para que la paz y la prosperidad imperen en nuestra tierra.*³²⁰

A l'altre extrem d'una posició com aquesta, hi trobarem la posició expressada des del catolicisme social i, en el cas concret de la regió de Girona, des de la Federació Sindical Agrària. Les propostes havien estat definides des de molts anys enrere, però l'augment de la conflictivitat que es va viure des del 14 d'abril de 1931 va obligar-los a actualitzar el programa.³²¹ La concreció es va produir en una assemblea celebrada el 27 de febrer de l'any següent. En el primer punt d'aquest document, es començava reclamant *el més absolut respecte al dret de propietat*, sense el qual era impossible una *actuació de concòrdia i harmonia entre les diferents classes socials interessades en la qüestió de la terra*. Tot seguit, però, es matisava que segons els principis de la doctrina cristiana, la propietat era un bé que calia estendre *al major nombre possible*, per la qual cosa es manifestava el suport a *tota obra que tendeixi a la difusió de la propietat, especialment entre els que dediquen el seu esforç al treball de la terra*. En el tercer punt, la FSA es mostrava favorable als tribunals o comissions mixtos per resoldre els conflictes entre propietaris i arrendataris, i recomanava als sindicats federats que hi participessin; si bé expressava la seva crítica per la campanya revisionista atès que, a parer seu, havia estat motivada

320 Emili SAGUER, 1933: 38.

321 «Conclusions aprovades per la Federació Sindical Agrària», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària de Girona*, 153 (15 de març de 1932): 2-3.

essencialment *per raons de tàctica revolucionària inspirada en el fatal principi de la lluita de classes, que condemnem amb tota energia per anticristiana i antisocial*. Finalment, la declaració recomanava als sindicats federats que tinguessin una actitud activa a l'hora de distribuir les terres per al treball en els seus respectius termes municipals. En resum, la FSA es mostrava favorable a la difusió de la propietat, si bé només concretava que el canal per fer-ho possible havien de ser els sindicats agrícoles, sense que es fes cap referència a mesures de redistribució directes impulsades per les administracions.

El programa anterior fou desenvolupat per Jaume Rosich i Pelai Negre, dos dels principals ideòlegs del catolicisme social gironí. Els esforços d'ambdós foren notables i, durant dos anys, van publicar articles mensuals al butlletí de la FSA que constitueixen, molt probablement, una de les alternatives més elaborades que van difondre els propietaris gironins. Després de recordar les excel·lents condicions del camp gironí, Negre remarcava que aquestes

no exclouen la possibilitat d'una intensa actuació en el camp social agrari. Les millors institucions són també susceptibles d'ulterior perfeccionament i ultra d'això, cal no oblidar que les societats, com tot ésser vivent, es troben en constant evolució. Res tant perillós i absurd com voler fossilitzar les institucions. A nous temps noves necessitats i noves aspiracions que cal resoldre i orientar de manera adequada. No creiem, doncs, necessària per al que Catalunya es refereix, una reforma agrària, però, si que ens sembla que pot ser ben fecunda en resultats una àmplia i ben orientada acció-social agrària.

Negre seguia considerant que la terra estava ben repartida a la regió de Girona, però justificava les propostes amb l'objectiu d'accelerar el procés que s'estava produint de forma natural:

aquest procés des de tant de temps iniciat a les nostres comarques i que fins ara s'ha desenvolupat espontàniament és clar que amb una ben orientada política agrària podria ésser incrementat i accelerat.

*Augmentar el nombre d'agricultors propietaris (...) ha estat considerat sempre una excel·lent política agrària.*³²²

Pelai Negre recordava que aquesta posició ja l'havia defensat des de la seva tesi doctoral (1921) i exposava què entenia per acció social agrària: d'una banda, la *protecció de la petita propietat procurant la difusió de la mateixa i la formació de patrimonis familiars*. Però, de quina forma podia aconseguir-se la difusió de la propietat sense incidir directament en la modificació de l'estructura a través d'una llei de reforma agrària? L'advocat de Castelló d'Empúries ho concretava en la segona part de l'article. Una de les peces bàsiques per a *la resolució pacífica de tots els problemes que es puguin presentar en les diferents localitats i comarques* havien de ser els sindicats agrícoles, lògicament fomentats des de les administracions públiques. Una altra de les propostes del secretari de la FSA de Girona consistia a fomentar el crèdit agrari, sense el qual resultava impossible emprendre qualsevol obra social i econòmica. A partir del crèdit, es podia formar un patrimoni col·lectiu, que s'havia de formar *a través del respecte més absolut del dret de propietat i la seva adquisició hauria de subjectar-se a les normes que regulen l'adquisició i transmissió dels immobles*. A partir de la formació d'aquest patrimoni, es plantejaven diverses possibilitats: o bé repartir les terres en propietat; o bé promoure l'arrendament entre els associats; o bé dedicar les terres adquirides a l'experimentació; o bé, finalment, a través de l'explotació en comú per part dels socis més necessitats, tot i que Negre no es mostrava gaire partidari d'aquesta darrera opció perquè *sempre hi hauria el perill que els bons treballadors haguessin d'acabar fent la feina dels vagos*.

Després d'exposar el seu programa, el secretari de la FSA acabava amb una llarguíssima frase que val la pena reproduir, sobretot perquè sintetitza perfectament l'intent d'assumir el llenguatge del reformisme republicà per fer més creïble la proposta:

322 Pelai Negre Pastell, «Algunes consideracions a prop de la reforma agrària», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 147 (15 de juny de 1931): 4.

ens trobem que els dos principis de reforma agrària que tantes il·lusions han fet fer als treballadors de la terra: col·lectivisme agrari o socialització de la terra per una part i l'altra principi menys científic però més popularitzat sota el lema de «la terra per al treballador», que en definitiva no significa sinó la formació de patrimonis familiars d'extensió suficient per a que del treball dels lots que el constitueixen en puguin viure l'agricultor i la seva família amplament, però sense necessitat d'haver d'emprar, llevat de circumstàncies excepcionals, braços aliens o sigui assalariats; un i altre principi, dèiem, poden esdevenir realitats sense necessitats de reformes revolucionàries, sense atacar ni desconèixer els drets de ningú, sense crear antagonismes no rivalitats, sense fer cap obra negativa, sinó, solament, l'eminentment positiva, altament social i fonament cristiana d'auxiliar als necessitats, cooperar en l'obra d'institucions existents i fomentar un procés començat ja de fa temps.

Negre fins i tot estava disposat a ampliar als arrendataris i als sindicats el dret a retracte, per facilitar la compra de les parcel·les que conreaven en cas que el propietari estigués disposat a posar-les al mercat.

El secretari de la FSA de Girona es mostrava obert a fomentar algunes vies d'accés a la propietat, sempre que s'impulssessin de forma acordada, sense lesionar els drets dels propietaris. Però tenia una actitud molt més refractària a totes aquelles mesures que tendissin a limitar la llibertat de contractació. Pelai Negre reconeixia la necessitat d'evitar alguns abusos, però es negava a impulsar una legislació que perjudiqués una de les parts (òbviament, la dels propietaris) perquè, a parer seu,

una legislació tendenciosa ha d'acabar amb l'harmonia que fins ara hi ha hagut entre propietaris i arrendataris; ha de crear vivíssims recels entre uns i altres en perjudici de tots, instaurant una lluita de classes desconeguda, sortosament, fins ara, en el nostre camp. I la lluita de classes, diguem-ho ben alt, por ésser el lema de determinats partits revolucionaris; però no podria ser

*mai, afirmem-ho ben clarament i sense eufemismes, obra de govern que ha de cercar la concòrdia i harmonia entre tots els governats i de manera molt especial la cooperació entre totes les classes interessades en la producció de la riquesa agrícola.*³²³

El programa anterior no era excessivament nou. De fet, si resseguim els articles de Jaume Rosich i de Pelai Negre apareguts al *Butlletí de la Federació Sindical Agrària* des de 1918, el trobarem esbossat mantes vegades. En qualsevol cas, si bé el programa podia resultar adequat i creïble alguns anys enrere, resultava absolutament inviable en el context de creixent tensió social com el que es vivia el 1931; i més tenint en compte que, per primera vegada, hi havia expectatives d'una reforma agrària (ja fos des de l'Estat o des de Catalunya) en profunditat.³²⁴ Si de cas, l'únic element que resultava nou era la porta que es deixava oberta a afrontar la

codificació del nostre dret consuetudinari rural, introduint en el mateix aquelles millores que després de detingut estudi de la qüestió i compulsades les opinions de tots els interessats en la mateixa, hom consideri necessàries per estar d'acord amb les exigències de la vida moderna i de la situació actual.

Les propostes de Jaume Rosich i Pelai Negre no només representaven la posició oficial del catolicisme social gironí, sinó també una síntesi entre aquest, el catalanisme conservador de la Lliga i les posicions més transaccionistes de la classe propietària gironina, tal com va subratllar Enric Saguer en el cas de l'advocat de Castelló d'Empúries. No deixa de resultar simptomàtic que els plantejaments anteriors coincideixin, en bona part, amb l'apartat dedicat a la política econòmica de la declaració doctrinal de la Lliga. En aquest, es proclamava

323 Pelai Negre Pastell, «Algunes consideracions a prop de la reforma agrària», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 147 (15 de juny de 1931): 3-6.

324 Enric SAGUER, 1991: 82.

*la conveniència de procurar la mobilització i difusió de la propietat agrària, dintre del que permetin les condicions econòmiques dels cultius, estimulant a l'efecte la parcel·lació de les grans finques, facilitant l'adquisició de terres a aquells que no en posseeixen, i enrobustint i propulsant el crèdit agrícola en les seves diverses manifestacions.*³²⁵

L'apartat anterior va rebre, però, dues esmenes significatives. La segona d'aquestes, va formular-la Josep Cirera i Voltà, vocal de la Junta de Govern de l'IACSI, el qual es va declarar

*obertament contrari al principi de la intervenció de l'Estat en el que fa referència a la distribució de la propietat de la terra i partidari del lliure joc de les lleis econòmiques presidit per aquella llei que els homes no han pogut tòrcer mai, la llei de l'oferta i la demanda. Sota aquests principis i aquestes lleis, que s'estimuli la parcel·lació de les terres (...) dictant exempcions de drets reals, disposicions de caràcter fiscal, etc., etc., però sempre a base d'una absoluta i plena llibertat de contractació (...).*³²⁶

Cirera representava el sector més radical de l'IACSI, aquell que ni tan sols es mostrava disposat a acceptar cap intervenció de l'Estat; un sector que, pocs mesos després, acabaria accedint a la presidència de la patronal catalana.

L'ABANDONAMENT DE L'INTERCLASSISME

Més amunt hem remarcat la necessitat dels propietaris per ampliar considerablement la difusió del discurs en defensa de la propietat, i aconseguir la complicitat de les diferents classes agràries. L'estratègia, però, era clarament contradictòria amb un procés que va viure's ben aviat, en bona part motivat pel temor generat per la pluja de demandes de revisió: el replegament d'un

325 Lliga Regionalista, 1933: 144-145.

326 Lliga Regionalista, 1933: 145-146.

gruix considerable dels propietaris cap a les organitzacions patronals. Es tracta d'un procés que es va donar arreu de l'Estat, amb la diferència que al nostre país ja existia el paraigua de l'IACSI.³²⁷ El mes de setembre, el president de la patronal feia una crida a *l'acció constant i intensa de tots els seus socis, recaptant cadascú l'adhesió i inscripció a l'Institut de tots els propietaris veïns i coneguts i constituint les organitzacions que la Junta Directiva els indiqui*.

A partir d'aleshores, el creixement de l'IACSI fou espectacular. I, tot i els matisos de caire territorial, es va produir a totes les comarques del país, si bé lògicament fou molt més notable en aquelles en què hi hagué un nombre superior de demandes de revisió dels contractes de conreu. Fins aleshores, l'adscripció dels propietaris gironins a la patronal catalana havia estat més aviat testimonial. A partir del 14 d'abril i, sobretot, d'ençà de la presentació de les demandes de revisió als jutjats gironins, una bona part dels propietaris afectats van començar a cercar refugi a la patronal més representativa, que va triplicar el nombre de socis durant els quatre darrers mesos de 1931, igualment com es va esdevenir en el conjunt del país. Cada propietari que rebia una citació judicial era un soci potencial de l'IACSI. El moviment revisionista, doncs, va accelerar l'organització dels propietaris, igualment com ho estava fent amb els arrendataris i parcers.

El creixement va patir, però, algunes oscil·lacions. Si ens atenem a la memòria presentada pel secretari de l'IACSI el 1932, s'hauria produït un significatiu nombre de baixes perquè *alguns petits propietaris, que al calor de l'entusiasme de la propaganda feta arreu de Catalunya per la Junta Directiva i socis de l'Institut, es feren socis, després es repensaren*. La valoració ens sembla significativa dels dubtes que generava l'adscripció a la principal patronal del camp per part dels petits propietaris (i, al mateix temps, de l'assumpció del discurs en defensa del dret de propietat); però és evident que no necessàriament cal interpretar aquesta marxa enrere com un rebuig a l'estratègia (cada vegada

327 Mercedes CABRERA, 1983: 176-178.

més bel·ligerant) que va adoptar l'IACSI. Tal com indica Jordi Planas,

*és segur que molts propietaris es sentiren recolzats per la defensa a ultrança de la propietat i es mantingueren fidels a l'IACSI, que d'aquesta manera aglutinà un nombre elevat tant de grans com també de petits i mitjans propietaris que es veien amenaçats pel discurs polític, la legislació i el clima social.*³²⁸

La principal prova d'això és l'increment continuat de socis que va produir-se fins a 1936.

Comarca	1931	1933	Diferència	Creixement
Alt Empordà	24	96	72	75,00
Baix Empordà	19	70	51	72,86
Cerdanya	2	30	28	93,33
Garrotxa	9	57	48	84,21
Gironès	29	91	62	68,13
Pla de l'Estany	3	28	25	89,29
Ripollès	14	28	14	50,00
La Selva	36	86	50	58,14
TOTAL	136	486	350	72,02
CATALUNYA	1212	3087	1875	60,74

Quadre 3. Creixement, en nombre de socis, de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre a la regió de Girona entre 1931 i 1933. Font: PLANAS, 2006: 198-200.

L'IACSI també va adequar la seva organització a la nova situació. En pocs dies, la patronal catalana va organitzar quatre assemblees als partits judicials gironins.³²⁹ La primera es va celebrar el 17 de novembre i va convocar, conjuntament, els representants dels de Girona, Santa Coloma de Farners i la Bisbal d'Empordà a l'Ateneu Social Democràtic de la primera ciutat. La taula fou presidida pel màxim responsable de l'IACSI.

³²⁸ Jordi PLANAS, 2006: 195-196.

³²⁹ Una crònica conjunta dels actes a *Revista de l'IACSI*, 3 (febrer de 1933): 47-50.

Al seu costat, van asseure's dos expressidents de la patronal catalana, el marquès de Camps i Eusebi de Puig.³³⁰ Dos dies després, se'n celebrava una altra a Figueres. El dia 23 era el torn del partit judicial d'Olot; i, l'endemà, del de Puigcerdà. En el primer cas, van situar-se a la taula presidencial, a més a més dels representants de l'IACSI, l'alcalde de la població i el president del Sindicat Agrícola del Partit d'Olot, Ramon Pujolar. En la seva intervenció, Santiago de la Riba va aclarir que l'objectiu de l'organització agrícola que estaven promovent era *hacer frente a las calamitosas circunstancias que avalamos*; mentre que Josep Cirera es va referir a *la situación caótica en que está sumida la propiedad*.³³¹ Havien passat poc més de sis mesos des del 14 d'abril, però la patronal ja havia abandonat la treva.

El resultat d'aquestes assemblees fou la creació d'agrupacions de propietaris a cadascun dels partits judicials gironins, les quals s'integraven orgànicament a l'Institut i es coordinaven amb aquest a través del seu consell directiu. La composició de les juntes directives d'aquestes agrupacions ens permet visualitzar el protagonisme que van prendre els principals propietaris de cada partit judicial. En el cas de la de Girona, aquesta fou presidida, des de 1931 fins a 1932 (quan va morir), per Joaquim Coromina i Gispert-Sauch, primer propietari local a Banyoles i una persona amb una llarga i intensa trajectòria política i associativa.³³² A la Bisbal, el president i el vicepresident foren els advocats Miquel Escoda i Jaume Rosich, respectivament.³³³ En el cas de la de Figueres, també cal remarcar la presència del principal propietari de Crespià, Miquel Ordis, el qual en fou el tresorer; mentre que la Junta Directiva del partit judicial d'Olot fou encapçalada per Ramon Pujolar, president del Sindicat Agrícola del Partit d'Olot. L'Associació de Propietaris del Partit de Santa Coloma, per la seva banda, era presidida per Josep Corominas. En poques

330 *Diario de Gerona*, 287 (12 de novembre de 1931): 3; «La organización de la propiedad rústica» *Diario de Gerona*, 291 (17 de novembre de 1931): 2.

331 *La Vanguardia*, 21.139 (26 de novembre de 1931): 6.

332 *Revista de l'IACSI*, 11 (novembre de 1931): 2; *Diario de Gerona*, 291 (17 de novembre de 1931): 2; *El Banyolí*, 27 (22 de novembre de 1931): 11.

333 *Diario de Gerona*, 298 (25 de novembre de 1931): 3.

setmanes, doncs, l'IACSI es va dotar de la musculatura suficient per constituir, en paraules del president, Santiago de Riba, *un único y poderoso organismo defensivo de la propiedad rústica, ante los problemas que van a provocar las reformas socializantes que se proyectan y comienzan a implantarse*.³³⁴

Val la pena remarcar el paper que va jugar la Federació Sindical Agrària a l'hora de reorganitzar l'IACSI a la regió de Girona. A finals de 1931, el butlletí de l'entitat es feia ressò dels moviments per reorganitzar la patronal catalana. A banda d'això, hom advertia que

encara que per exigències de la realitat, aquesta organització queda al marge de la nostra obra social, que té per objecte crear sindicats agrícoles de caràcter mixt i des de Madrid als afectes de l'elecció dels membres del jurat només donen bel-ligerància als sindicats purs de patrons, o sia propietaris i obrers, veiem amb gust com s'associen els propietaris i esperem que no es limitaran a la dita designació sinó que treballaran en defensa de la propietat avui dia tan amenaçada.³³⁵

Es tractava d'un primer anunci d'allò que s'acabaria concretant en els propers mesos: el transvasament d'efectius des de la principal plataforma del sindicalisme catòlic gironí a la patronal catalana. Els exemples són ben evidents: Jaume Rosich, president honorari i director del butlletí de l'entitat, va assumir el càrrec de vocal de l'associació del partit judicial de la Bisbal. Per la seva banda, Salvador Gispert-Sauch, que n'era el president, i Josep Maria Almeda, un dels vocals, van compatibilitzar aquests càrrecs amb els de secretari i vocal, respectivament, de l'Associació de Propietaris del Partit de Girona.³³⁶ No foren només els directius de la FSA els que s'abocaren de ple cap a l'IACSI. En la *Memòria del 1932*, el secretari de l'entitat, Pelai

334 «La organización de la propiedad rústica», *Diario de Gerona*, 291 (17 de novembre de 1931): 2.

335 *Butlletí de la federació sindical agrària*, 149 (15 de novembre de 1931): 6.

336 «La organización de la propiedad rústica. La reunión de hoy en el A.S.D.», *Diario de Gerona*, 291 (17 de novembre de 1931): 2.

Negre, reconeixia obertament que *són nombrosos els membres de la Federació que han prestat el seu concurs a dit Institut en la seva tasca d'organitzar la propietat rústica a Catalunya.*³³⁷

Tot plegat resultava ben contradictori per a una entitat que havia fet bandera de l'interclassisme. És ben revelador, en aquest sentit, l'article que va publicar el secretari de l'entitat, Pelai Negre, el gener de 1932 i que es titulava, significativament, *Lluita de classes i cooperació de classes*. El propietari de Castelló d'Empúries reconeixia que les associacions de propietaris plantejaven alguns dilemes doctrinals, però s'afanyava a aclarir que

havien estat imposades per les circumstàncies presents, ja que la tendència que avui priva en les esferes governamentals és, malauradament, la de prescindir de les associacions i sindicats mixtes (...) i reconèixer drets únicament a les entitats pures integrades únicament per propietaris, arrendataris o treballadors.

A banda de traslladar tota la culpa al Govern (que, segons aquesta versió, estava afavorint la creació d'interlocutors de classe en detriment de les associacions o sindicats mixtos) en l'anàlisi de Negre no hi havia (ni, de fet, la trobarem més endavant) cap bri d'autocrítica envers un model (el del sindicalisme catòlic) que no havia aconseguit atreure sectors socials diversos i, encara menys, apaivagar la tensió social al camp. Tot i l'escassa credibilitat d'aquest raonament, Negre s'afanyava a aclarir quins havien de ser els principis generals que havien de regir les actuacions de les associacions de propietaris, entre els quals hi havia el de la legalitat i la voluntat de no imposar-se a través de la violència:

nosaltres, els que les constituïm, hem de procurar, sobreposant-nos a les actuals circumstàncies i tendències, que llur actuació s'inspiri sempre en el principi oposat o sigui en la cooperació de classes, ço que no vol pas dir que sigui necessari abandonar la defensa dels drets dels

337 «Federació Sindical Agrària de Girona. Memòria de l'any 1932», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 153 (15 de març de 1932), 5.

*associats que les integrin quan aquests drets siguin injustament atacats i lluitar si és precís, sempre dintre de la llei, per a aconseguir l'imperi de la justícia vulnerada.*³³⁸

L'advocat de Castelló d'Empúries devia estar prou neguitós davant la contradicció intel·lectual que representava transitar, en poc temps, des de l'interclassisme confessional fins al replegament de classe. Una prova d'això és que tres mesos després d'aquest primer article en va dedicar un altre a *precisar un xic més respecte a la missió de les associacions pures de propietaris*.³³⁹ Segons Negre, aquest tipus d'entitats s'havien de centrar, d'una banda, a actuar quan els drets dels associats fossin *injustament atacats o tan sols amenaçats* [el subratllat és nostre]. Davant un mòbil tan genèric, el propietari de Castelló d'Empúries precisava que en l'escenari present es produïa aquest condicionant:

és evident que des d'algun temps la institució de la propietat de la terra ha sofert atacs tan violents com injustificats. És clar que davant d'aquesta ofensiva, quan els contractes han estat vulnerats i hom ha excitat als mateixos contractants per a que deixant de fer honor a llur firma, els violessin o deixessin incomplets, quan hem llegit, procedents dels mateixos Ministeris, projectes de reforma agrària que en realitat significaven per algunes persones afectades verdaderes espoliacions que res justifica ni abona, quan, si bé tals projectes han estat retirats, estem sota l'amenaça d'aquesta famosa reforma agrària que encara ningú sap ben bé del cert en què ha de consistir, però, que donats els principis en què s'inspiren altres disposicions recents podem témer que molt perjudicial haurà de ser, no solament per als interessos

338 Pelai Negre i Pastell, «Lluita de classes i cooperació de classes». L'article va aparèixer al *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 151 (15 de gener de 1932): 5-6. Però, pocs dies després, es reproduïa al *Diari de Girona*, 56 (11 de març de 1932): 1.

339 Pelai Negre i Pastell, «Associacions de propietaris. La seva missió», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 154 (15 d'abril de 1932): 1-2.

de la propietat, sinó fins per a l'economia del país; és clar que en tals circumstàncies el primer de tot cal unir-se i defensar-se.

La cita anterior és llarga, però ens ha semblat necessari reproduir-la per tal de posar de manifest fins a quin punt hom justificava el replegament dels propietaris a partir de les amenaces que s'albiraven a l'horitzó més que no pas per cap concreció legislativa.

Negre no només precisava allò que calia fer en aquells moments, sinó que també s'aventurava a remarcar que caldria fer *passada d'ofensiva*. Les mesures que plantejava no eren, però, excessivament innovadores; i, molt probablement, resultaven insuficients davant el nou escenari polític i social. En aquest sentit, es limitava a reclamar que s'estudiessin *amorosament* tots els problemes que hi hagués a cada comarca i cada població, i cercar per a ells *l'adequada solució*. L'advocat retornava a la teoria que els problemes plantejats eren molt concrets (un argument que ja havia sostingut a la seva tesi doctoral) i manifestava que s'havien *ajornat indefinidament i han restat sense resoldre amb el perill d'agreujar-se posteriorment*; i fins s'atrevia a condemnar els abusos d'alguns propietaris:

sense esforç intel·lectual o econòmic per la seva part, sense fer cap millora en llurs finques ni procurar augmentar la producció de les mateixes i amb ella la riquesa i benestar del treballador, han augmentat inconsideradament el preu dels arrendaments o han imposat més dures condicions en les parceries.

Els escrits anteriors revelen clarament els equilibris i els neguits intel·lectuals que van haver d'afrontar els dirigents de la FSA de Girona per justificar l'abandonament dels seus principis més bàsics, aquells que constituïen l'essència del catolicisme social. En qualsevol cas, si passem de la teoria a la pràctica, aquests homes també foren incapaços de generar una proposta mínimament engrescadora que donés resposta a les inquietuds dels arrendataris i parciers, tant en el pla personal com associatiu. No deixa de resultar simptomàtic que el mateix

Pelai Negre fos el responsable de fer efectiva, en la seva condició de secretari, la dissolució de la Federació Sindical Agrària de Girona; o que Jaume Rosich assumís, com a president de la Caixa Rural de la Bisbal, la liquidació d'aquesta obra, que va passar a mans de la Caixa d'Estalvis. I així, mentre fracassaven els projectes que havien impulsat en els darrers anys en el terreny del catolicisme social, els dos dirigents (i tots aquells que van seguir-los) passaven en massa a engruixir les files de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i, allò que és més rellevant, se situaven a un costat de la trinxera disposats a afrontar el repte de l'enfrontament social.

8. LA POLITITZACIÓ DELS PAGESOS

Des de la República i gràcies a la legislació de la República, el pagès català, alliberat de la tutela de l'amo, ha debutat en política (...).

Cita de Joaquim de Camps i Arboix, extreta del llibre
Política d'Esquerra a Catalunya (1935)

Joaquim de Camps i Arboix resumia amb aquesta frase la percepció de bona part dels intel·lectuals sobre la ruptura que s'havia produït a partir del 14 d'abril de 1931 en allò que feia referència a les relacions entre pagesos i política. Segons el polític gironí, a partir d'aquella data els pagesos havien *debutat* en la política, en bona part perquè la nova legislació havia permès trencar la principal barrera que existia fins aleshores: la *tutela de l'amo*. No es tracta només d'una percepció interessada o fruit de l'entusiasme del moment. La consideració del període de la República com un punt i a part en el procés de politització dels pagesos ha estat remarcat per una part important de la historiografia, si bé darrerament s'hagin introduït alguns matisos, sobretot en allò que fa referència a la visió del període anterior. En tot cas, una cosa és sostenir que a partir del 14 d'abril aquest procés es va accelerar i es va renovar completament, i una altra, ben diferent, afirmar que abans d'aquesta data els pagesos no intervinguessin en política o ho fessin, majoritàriament, com a simple classe objecte.

En tot cas, un dels aspectes més remarcables del període republicà és el procés accelerat de politització que es viurà per part de sectors socials que, fins aleshores, havien estat sistemàticament marginats del sistema polític. Un d'aquests correspondrà als sectors més empobrits de la pagesia. Aquest procés fou afavorit per alguns factors generals, com ara les condicions d'obertura del nou règim, que va trencar les barreres de la dictadura en allò que feia referència al dret de reunió i associació; també, el paper actiu dels partits, que van intensificar el seus esforços (clarament empesos per les noves regles de joc) per penetrar arreu del territori i en tots els sectors socials; i, igualment, per la mateixa ruptura del 14 d'abril, que va generar una notable il·lusió en amplis sectors de població, tal com s'esdevé en tots els períodes de transició. En el cas dels arrendataris i parciers, però, també van incidir alguns factors específics, com ara les expectatives generades per les propostes dels partits i les primeres mesures del Govern republicà en matèria social i agrària, que van incitar-los a mobilitzar-se en una clara vocació d'influir en les decisions i el marc legal que volia modificar-se.

ELS PAGESOS COM A SUBJECTE ELECTORAL

A banda del debat al voltant de la propietat i les relacions de producció al camp, els pagesos van esdevenir, des d'un primer moment, subjecte electoral. Una bona part d'aquest interès provenia de la desconfiança que sentien els polítics d'esquerres sobre la capacitat de mobilització i el sentit del vot dels pagesos; un neguit, val a dir, molt semblant a aquell que s'expressarà el 1933, quan les dones exerceixin el dret a vot per primera vegada. Aquesta desconfiança es va expressar, sobretot, a les eleccions del 28 de juny de 1931, en què s'havia d'escollir el primer Congrés republicà. Hom temia, en certa forma, que el moviment que s'havia iniciat principalment a les ciutats no es malbaratés al camp. Trobem un munt d'articles i de proclames adreçats específicament als pagesos i que expressen el temor que la desmobilització o les velles fórmules caciquistes encara

funcionessin amb eficàcia a les zones rurals. Una publicació de Banyoles, per exemple, denunciava pocs dies abans de les eleccions municipals del 12 d'abril el *desinterès polític dels pagesos, que ha perjudicat sempre els interessos del camp* i reclamava que *la política del pagès d'ahir es transformi en l'interès polític del pagès d'avui per tal que (...) un dia o altre puguin sortir representants seus prou aptes per defensar els interessos amb tota llur integritat*.³⁴⁰

No es tractava només d'una percepció externa, feta per observadors aliens al món rural. Quatre dies abans de les eleccions constituents, un dels principals protagonistes del moviment sindicat agrari, Baldiri Juscafresa, intentava engrescar els pagesos a partir de les primeres disposicions que havia impulsat el Govern provisional i apel·lava al canvi que s'havia produït en l'estat moral dels pagesos: *Ara el pagès ja no és un esclau, ni tampoc un autòmat que es mou segons les manipulacions del seu cacic. Ara el pagès pot moure's segons els impulsos del seu pensament i és ben lliure d'emetre el sufragi segons li dicti la seva consciència o segons l'impulsi el seu ideal*. I, al mateix temps, advertia sobre les conseqüències que es podien derivar si els pagesos no aprofitaven el nou escenari que s'havia obert:

Si en les vinents eleccions per les Constituents els pagesos es mantenen encara com en altres temps, esclaus de l'ambició dels propietaris; tots aquests projectes i totes aquestes lleis rodolaran per terra sense deixar altre rastre que el consegüent terrabastall d'una interpel·lació estèril. Un dia o altres el pagès ho arribarà a comprendre que mai pot emetre el seu sufragi pel mateix ideal que l'emet el seu propietari. Seria una contradicció el veure defensar els mateixos ideals l'explotador i l'explotat.³⁴¹

340 «A la joventut pagesa», *Gent Nova*, 35 (29 de març de 1931): 4.

341 *Gent Nova*, 43 (24 de juny de 1931): 2-3, «Transformació política agrària». Després de les eleccions, el mateix Juscafresa valorava el ressò del seu missatge. *Gent Nova*, 44 (5 de juliol de 1931): 6-7, «Noves orientacions agràries. Mostres de seny».

Les anàlisis anteriors expressen, des de diferents perspectives, la desconfiança que sentia bona part dels líders polítics en allò que feia referència al comportament electoral dels pagesos.

En altres casos, els temors no se situaven al voltant de la desmobilització o la dificultat d'emetre el vot en llibertat, sinó de l'orientació d'aquest. En aquest sentit, algunes veus tendien a establir una clara correlació entre pagesos i vot conservador. Pocs dies després de les eleccions a Corts, un dirigent d'ASA de Banyoles i Comarca utilitzava els resultats per destacar *l'esquerranisme dels nostres pagesos*.³⁴² L'altre perill era la utilització dels mecanismes tradicionals de frau electoral, molt més fàcils a les zones rurals. Dies abans de les eleccions, algunes publicacions recordaven la dinàmica de les reunions en les quals es preparava la maquinària electoral:

*Una d'aquestes reunions que parlàvem, té lloc a casa d'un element molt significat. Allí comença la tria, les llistes i a la feina falta gent. Un dels assistents es treu uns rulls de paper de barba on hi ha una pila de noms, degudament distribuïts i amb capçaleres dels propietaris que tenien per segurs els vots dels seus masovers. Aquestes llistes son fetes des de les altres eleccions a Diputats, d'abans de la Dictadura (...).*³⁴³

Si ens atenem als escrits apareguts a la premsa, la desconfiança es va mantenir fins al darrer moment. Resulta ben il·lustratiu, en aquest sentit, un article que va aparèixer al diari *L'Autonomista* (portaveu oficiós d'Esquerra Republicana de Catalunya) pocs dies abans de les eleccions del 16 de febrer de 1936, en el qual se sentenciava que *la República no ha llegado todavía a los pueblos rurales y ha de llegar a ellos*. L'autor, el periodista Josep Gaya, es lamentava que els dos anys de l'anomenat *bienni negro* havien comportat *la resurrección de los caciques, la persecución de los obreros, el ensañamiento contra los trabajadores de los pueblos rurales, el mangoneo de los municipios de los mismos y*

342 *El Camp*, 2 (11 de setembre de 1931): 2.

343 *Gent Nova*, 42 (14 de juny de 1931): 4 bis, «Lluita electoral».

*de las administraciones municipales por los cacicones, caciques i caciquillos.*³⁴⁴

Les actes electorals o les cròniques periodístiques ens permeten comprovar que es van mantenir les velles fórmules caciquistes. Algunes cròniques denunciaven casos en què es feia evident la pressió exercida pels propietaris als arrendataris i parcers, com ara el cas que es denunciava des de Llagostera, en què es posava nom i cognoms a les coaccions:

*¿no serien els senyors Tarré pare i fill, en Tomás i en Joan Prats, en Ferran Ferrer i l'Emeri Llambi, entre altres, que des de les primeres hores del matí se situaren a les portes dels col·legis electorals, vigilant en forma inquisitiva els pagesos masovers i arrendataris que mes o menys directament depenien d'ells i que d'una manera activa ja tenien «treballats»?*³⁴⁵

Les coaccions també es reproduïren, amb una especial virulència, en les eleccions municipals, en les quals, a molts municipis, es visualitzava clarament l'enfrontament entre propietaris i pagesos sense terra.

LES INFLUÈNCIES POLÍTiques

Els conreadors gironins van intentar exercir un paper de *lobby* de pressió davant els governs i els partits polítics; una tasca que es va veure condicionada per la dificultat de mostrar-se com l'autèntic interlocutor davant el pes de la Unió de Rabassaires. Resulta prou paradigmàtica, en aquest sentit, la lluita que hom va haver d'emprendre per tal de tenir presència a les comissions arbitralis o les dificultats per fer arribar les reivindicacions als responsables públics. A diferència de la Unió de Rabassaires, en el cas de la regió de Girona el procés d'articulació sindical va avançar al mateix ritme que ho feien les necessitats de tenir

344 «La República no ha llegado todavía a los pueblos rurales y ha de llegar a ellos», *L'Autonomista*, 9.782 (3 de febrer de 1936): 1.

345 «Llagostera. Rèplica», *El Autonomista*, 9.111 (25 de juny de 1931): 1.

un paper rellevant en el procés de definició de la nova legalitat. Aquest fet, juntament amb la inexperiència dels dirigents sindicals, va provocar que el seu paper fos sempre secundari, tot i l'oportunitat que va representar l'apropament d'un partit petit però influent com fou la Unió Socialista de Catalunya.

La influència dels diferents partits polítics fou heterogènia i canviant. Bona part de les entitats que aplegaven els arrendataris i parcers es van situar, des de bon començament, molt a prop dels postulats ideològics d'Esquerra Republicana de Catalunya. Si utilitzem com a baròmetre l'adhesió de les seccions o entitats locals als diferents congressos que va organitzar ERC, el balanç és prou notable: en el cas del primer, que va tenir lloc els dies 13 i 14 de febrer de 1932, van participar-hi un munt d'entitats. Un dels nuclis principals d'influència fou l'actual comarca de la Garrotxa, on bona part de les entitats ens apareixen adherides al partit, com ara Concentració Republicana d'Olot, el Centre Republicà Federal de les Planes, Unió Republicana Democràtica de Montagut, el Centre Radical Socialista de Santa Pau, Unió Republicana de les Preses, Concentració Republicana de Sant Joan les Fonts, el Casal Català de Sant Jaume de Llierca, el Centre Republicà Federal de Sant Esteve de Llémena, el Centre Agrícola Republicà Federal de Sant Privat d'en Bas, el Bloc Republicà Federal de Sant Feliu de Pallerols, el Centre Republicà de Sant Esteve d'en Bas, el Centre Republicà Federal d'Argelaguer, el Centre Republicà Federal Agrícola de la Cot o el Centre Republicà Federal Agrícola de Baget.³⁴⁶ Bona part d'aquestes entitats es coordinaven a través d'un consell executiu comarcal.³⁴⁷

En el segon congrés ordinari, celebrat el juny de 1933, la influència d'ERC va augmentar de forma notable. S'hi adheriren algunes agrupacions locals d'Acció Social Agrària, com ara Tortellà, Montagut o Maià de Montcal. Algunes entitats manifestaven la seva adhesió des dels seus inicis, com ara el Sindicat Agrícola de Treballadors del Camp i del Bosc de Riells i Viabrea, que en la mateixa assemblea de constitució va acordar

346 *Acció Ciutadana*, 40 (13 de febrer de 1932): 4-5.

347 *Acció Ciutadana*, 123 (16 de juliol de 1932): 1.

adherir-se a la política del partit d'Esquerra Republicana de Catalunya; i és molt probable que no fossin les úniques.³⁴⁸ Però seria un error restringir la influència d'ERC a la capacitat per atreure agrupacions locals, i més tenint en compte la tendència a passar de l'adhesió des de l'entitat a fer-ho directament des de la militància, un procés revelador de la consolidació dels partits moderns. El procés de coincidència entre ERC i bona part d'aquests sindicats es concretaria, com veurem més endavant, en les eleccions municipals de 1934, quan alguns dirigents agraris van participar en coalicions amb ERC o s'integraren directament a les candidatures presentades amb les sigles del partit.

La vinculació amb ERC també es constata clarament quan resseguim els càrrecs polítics i sindicals, tant en l'àmbit provincial com local. Els nivells de vinculació variaven a cadascuna de les comarques. En el cas de l'actual Garrotxa, la simbiosi entre ERC i el moviment sindical era absoluta. Alguns exemples ens ajudaran a comprovar-ho. El secretari de l'Associació Sindical i Cooperatista de Treballadors del Camp de les comarques d'Olot i del Sindicat Agrícola de Sant Jaume de Llierca, Pere Llongarriu, també exercia aquest càrrec a la Junta Directiva comarcal d'ERC a la Garrotxa. En el cas d'aquesta comarca, a més a més, el diputat Antoni Dot va exercir, en tot moment, com a principal portaveu i interlocutor de les aspiracions dels arrendataris i parcers respecte al Govern de la Generalitat i el Parlament de Catalunya. La vinculació era molt menor en el cas de Banyoles, on no existia aquesta simultaneïtat i on, a més a més, la via escollida per a participar en la política municipal fou a través d'una Federació Agrària Social i Obrera integrada per la secció local de la Unió Socialista de Catalunya, i que només es va vincular a ERC a través d'una coalició d'esquerres que, com veurem més endavant, es va presentar a les eleccions municipals.

La influència de la Unió Socialista de Catalunya fou més tardana, però molt significativa a partir de 1933 i clarament decisiva en algunes seccions locals. Arran de la discussió del

348 *La Humanitat*, 506 (24 de juny de 1933): 8-9.

Projecte de llei de contractes de conreu, el Comitè Executiu va prendre l'acord de *realitzar per tot Catalunya una amplíssima campanya de difusió del programa agrari i de la posició de la USC davant l'esmentat projecte*, i afegia l'objectiu que *tots els camperols de Catalunya han de rebre dels homes de la USC la consigna a seguir en aquest moment decisiu en la vida de la classe obrera del camp català*.³⁴⁹ Val la pena remarcar, en aquest sentit, la influència a l'hora de fer créixer i articular el moviment sindical a la Selva interior, la qual es va traduir també en la consolidació del partit en aquesta zona. A partir del Casal Socialista de Santa Coloma, es va organitzar una activa campanya a la comarca, amb actes a Arbúcies, Sant Hilari, Sant Miquel de Cladells, Vidreres, Osor i Vilobí d'Onyar. En la crònica que va donar compte del procés, el corresponsal remarcava el contrast entre

l'actitud pertorbadora dels elements d'Esquerra Republicana, que sense cap mena d'escrúpol tergiversen l'articulat de la llei de contractes de conreu, dient als pobres i analfabets camperols que en aquesta llei podran acollir-s'hi tots els que desitgin revisar els seus contractes, quan ha estat elaborada solament pels rabassaires.

També deixava constància de la contracampanya que s'estava duent a terme des d'ERC; un fet que interpretava com una resposta d'aquesta part a la pèrdua d'influència entre els sindicats: *tot això no ens estranya, puix els camperols van desfent-se dels sindicats de l'Esquerra –i aquest és el punt feble de la qüestió– per a ingressar al Sindicat colomenc*.³⁵⁰ Més enllà de la retòrica del corresponsal, el procés que es va donar a la Selva interior posa de manifest la disputa oberta que es va produir per la influència entre els arrendataris i parcers per part d'ERC i la USC; una lluita oberta que també es donava en l'àmbit de la UR. En bona part, la incidència de la USC en la FPTT va venir estimulada pel paper que va jugar el partit d'ençà de la seva

349 *Justícia Social*, 99 (27 de maig de 1933): 4.

350 *Justícia Social*, 103 (14 de juny de 1933): 2.

entrada al Govern; i, sobretot, per l'assumpció de la Conselleria d'Agricultura i Economia per part de Joan Comorera. Aquesta plataforma de poder i la necessitat de trobar alguna complicitat política després del fracàs d'ASA de les Terres Gironines, van esdevenir decisives a l'hora d'entendre l'estreta relació que va establir-se entre el partit i el sindicat.

El Bloc Obrer i Camperol va intentar, des de bon començament, atraure Acció Social Agrària de les Terres Gironines. Es tractava d'un sindicat en procés de creixement i, per tant, amb un enorme potencial a l'hora d'implementar-se a les comarques gironines.³⁵¹ Mentre la resta de formacions tenien una actitud poc activa, el BOC va demostrar un interès evident per l'evolució d'ASA i, fins i tot, per les primeres passes de la FPTT, tal com es posa de manifest resseguint els seus portaveus. Tot i això, la seva incidència territorial fou molt escassa, restringida a algunes seccions locals més aviat petites. Una prova d'això fou la incapacitat per a presentar llistes a les eleccions municipals de 1934, llevat d'algun municipi molt petit, si bé pocs dies després manifestava la satisfacció per haver aconseguit representació en algunes poblacions en les quals la FPTT tenia arrelament, com ara l'Armentera, Agullana, Cadaqués, Cervià de Ter, Fortià, Olot i Vila-sacra.³⁵² En alguns d'aquests municipis va aconseguir bastir una secció local. Finalment, en el cas de la CNT, que des de 1918 havia intentat, sense gaire èxit, arrelar a la regió de Girona, la seva influència fou molt minsa, i fins i tot va retrocedir en algunes poblacions, incapaç d'adequar el seu missatge a les demandes dels arrendataris i parciers gironins. En qualsevol cas, cal evitar interpretacions estàtiques a l'hora d'analitzar l'adscripció política d'alguna d'aquestes entitats. Tal com veurem més endavant a l'hora d'analitzar la seva articulació

351 Alguns estudis sobre el Bloc Obrer i Camperol han tendit a magnificar-ne el pes en l'articulació del moviment. Però ni el seguiment de cadascun dels sindicats adherits, ni dels seus dirigents, ni tampoc d'ASA de les Terres Gironines, no ens permeten arribar a aquesta conclusió. Ans el contrari, el seu pes fou clarament minoritari, sobretot si el comparem amb el que va tenir ERC o la USC (Andrew Charles DURGAN, 19969).

352 «Poblaciones en donde el Bloque Obrero y Campesino ha conseguido representación», *Adelante*, 81 (17 de gener de 1934): 1.

en l'àmbit gironí, el sindicalisme reivindicatiu va intentar mantenir l'apoliticisme del moviment des de bon començament, i va mantenir una extraordinària diversitat.

És evident, doncs, que tot i la incomprensió o el recel amb què determinats partits polítics d'esquerres van contemplar, des de bon principi, l'aparició d'ASA, o la utilització, fins a cert punt paternalista, que van fer-ne d'altres, la politització dels arrendataris i parcers es va decantar, majoritàriament, entre el suport al Bloc Obrer i Camperol, a la Unió Socialista i, sobretot, a Esquerra Republicana de Catalunya. És evident, en tot cas, que si ens atenem a l'adscripció ideològica del sindicalisme agrari gironí, es va viure un procés d'influència creixent de la USC, si el tret que millor defineix el moviment és la seva heterogeneïtat política.

LA LLUITA PEL CONTROL DELS AJUNTAMENTS

Els ajuntaments van esdevenir una de les principals plataformes en les quals es va concretar la participació institucional dels arrendataris i parcers. I, lògicament, les eleccions municipals de 1934, que es van produir amb unes regles de joc molt més democràtiques que les de 1931, van representar una fita remarcable. Malgrat tot, aquesta convocatòria ha merescut molt poca atenció per part de la historiografia.³⁵³ Tot i això, cal considerar-les com una convocatòria transcendental, no només pel paper que van jugar en la lluita permanent entre ERC i la Lliga pel lideratge polític, o perquè permetrien configurar, amb unes noves regles de joc, els consistoris que van haver de definir-se respecte a la revolta que es produiria el 6 d'octubre; sinó també perquè esdevingueren un episodi molt significatiu en el procés de politització dels arrendataris i parcers. Fou en les eleccions municipals quan els arrendataris i parcers van poder qüestionar el lideratge dels propietaris. No deixa de resultar significatiu que alguns dels adversaris polítics que van enfrontar-se pel control

353 D'entre els pocs treballs d'abast nacional, cal remarcar el de Rosa VIRÓS, 1973: 7-29.

dels ajuntaments també ho haguessin fet, directament, a les comissions arbitrals. En un lloc, com a adversaris polítics; en l'altre, com a adversaris socials. Es tractava de les dues cares de la moneda d'un enfrontament.

El referent immediat eren les eleccions del 12 d'abril de 1931. Havien passat gairebé tres anys, però des d'aleshores les coses havien canviat de forma significativa. Un primer símptoma d'això és l'increment notable que es va produir en el nombre de candidatures. Si ho comparem amb les dades de 1931, el salt fou notable. Si bé en el primer cas més de la meitat dels municipis només havien disposat d'una llista i, per tant, els consistoris s'havien constituït a través de l'article 29 de la vigent Llei electoral (138 d'un total de 250), tres anys després (amb un escenari legal radicalment diferent) la major part van tenir un mínim de dues llistes. Els partits (sobretot la Lliga i ERC) van dedicar molts esforços a estimular la presentació de candidatures afins, conscients de la transcendència de la convocatòria. Però, al darrere d'aquest increment en el nombre de llistes no només hi havia els interessos dels dirigents polítics, sinó la vocació de nous actors per intervenir en la vida política. En aquest sentit, la presència d'arrendataris i parcers encapçalant o engruixint candidatures municipals representava una fita inèdita per a uns sectors que, tradicionalment, havien estat marginats de l'activitat política.

Els primers que van implicar-s'hi foren, lògicament, els dirigents sindicals, tant els d'àmbit regional com local. En el primer cas, bona part dels dirigents de la FPTT o dels sindicats locals, els trobarem participant en alguna llista electoral, prioritàriament d'ERC o associada a aquest partit. Sense ànim de ser exhaustius, podem citar els casos de Banyoles, on dos dirigents d'ASA (Josep Carles i Joaquim Cufí) van participar com a representants de la FASO en la Coalició d'Esquerres, integrada també per Acció Catalana i Esquerra Republicana de Catalunya. El primer, fins i tot, arribaria a ocupar el càrrec de primer tinent d'alcalde. Un cas molt semblant es va donar a Santa Coloma de Farners, on el vicepresident de la FPTT, Josep Turón, va integrar-se a la llista del Partit Ateneu Republicà Federal; o a Torroella de Montgrí, on Joan Viladevall, vicepresident d'ASA, participà a la llista del Centre Republicà Català; o a Ullà, on diversos membres

del Sindicat de Treballadors i Arrendataris s'integraren a la llista del Centre Republicà d'Esquerra; o a Verges, on el president del Sindicat de Treballadors de la Terra va participar a la llista del Cercle Català Republicà Federal; o a Amer, on el president d'Unió de Defensa Agrària, Joan Collell, es va incorporar a la Coalició d'Esquerres Republicanes. Alguns dirigents van formar part directament de llistes d'ERC, com ara el president del Sindicat de Treballadors de la Terra de Canet d'Adri, Francesc Burch; o bé Agustí Llorens, del Sindicat de Treballadors del Camp de Bellcaire d'Empordà; o Enric Oliva i Bosch, president del Sindicat de Cervià de Ter; o Pere Bahí i Joan Rovira, secretari i vocal del Sindicat de Treballadors i Arrendataris de Corçà.

La major part de les candidatures en les quals van participar els sindicalistes agraris van assumir, directament, el nom d'ERC; o bé es van adherir a aquest partit. En alguns casos puntuals, aquesta candidatura es va repartir també amb la Unió Socialista de Catalunya o bé amb el Bloc Obrer i Camperol (a l'Armentera i a Cadaqués). En d'altres casos, hom va utilitzar el nom del centre o ateneu republicà; o bé es va bastir una coalició o nomenclatura ideada expressament per a la convocatòria. En algun cas molt puntual, però, hom fins i tot va utilitzar el nom del sindicat. Fou així, per exemple, a Cornellà del Terri (amb Acció Social Agrària), Fortià (amb Esquerra-Centre Agrícola i Social), Mieres (amb Unió Agrària), Peratallada (amb el Sindicat de Treballadors de la Terra) o Riells (amb el Sindicat Agrícola de Treballadors del Camp i del Bosc). A Fornells de la Selva, el nom adoptat fou, senzillament, el de Grup d'Agricultors. Més enllà de les denominacions escollides, al darrere de cadascuna d'aquestes candidatures hi havia nous actors que, per primera vegada, assumien el repte d'accedir als ajuntaments.

En el primer cas, la candidatura de l'EFAO ja havia obtingut uns resultats significatius a les eleccions del Parlament (havia estat la segona força política, amb un 23,9 % dels vots, per darrere de la Lliga i per davant d'ERC). Molt probablement, fou aquest precedent el que va engrescar la secció local d'ASA a presentar-se a les eleccions municipals mantenint la pròpia denominació, amb el suport d'ERC. Tot i que fou derrotada per la candidatura de les dretes (aplegada sota l'habitual nom d'Unió Administrativa),

l'equilibri dels resultats (només 26 vots de diferència) ens indica fins a quin punt en determinats municipis s'havia arribat a un notable grau de bipolarització, i com aquesta tenia un clar component social. El mateix va succeir a Fortià, amb el Centre Agrícola i Social, si bé en aquest cas va aconseguir endur-se la majoria al consistori. El president i el tresorer de l'entitat van entrar com a regidors. Fos quin fos el nom utilitzat, és evident que ERC va demostrar una notable capacitat per confeccionar llistes electorals i atreure els arrendataris i parcers, sense que trobés cap competidor en l'espai de l'esquerra. Malgrat tot, la USC va aconseguir qüestionar aquest lideratge en algunes zones.

Més enllà del seu interès polític, els enfrontaments que es van produir a la immensa majoria dels pobles tenien un clar rerefons social. N'és una bona mostra la presència, davant per davant de la contesa electoral, de conreadors i propietaris que s'estaven enfrontant, al mateix temps, a través de les comissions arbitrals; una circumstància que es va donar en més d'una ocasió. La tensió política era, doncs, l'altra cara de la moneda de la social. I els consistoris van convertir-se en un dels espais en què van dirimir-se les confrontacions socials, amb una clara voluntat, per part dels arrendataris i parcers, de qüestionar el lideratge social i polític que fins aleshores havien exercit els propietaris arreu del territori.

Els resultats electorals van permetre certificar la presència de molts dirigents sindicals i de pagesos sense terra al capdavant dels ajuntaments. Aquest fou el cas, per exemple, de Jafre, on l'alcaldia, va ocupar-la el president del Sindicat, Sebastià Alabau; o d'Argelaguer, on aquest càrrec va assumir-lo Pere Llongarriu, president del Sindicat. En tot cas, l'entrada definitiva de nous agents socials es produiria a partir de 1936, en el context excepcional de la Guerra Civil, si bé en aquest cas a través de les directrius fixades des del Govern de la Generalitat.

LA CONCRECIÓ DE L'ACCIÓ DIRECTA

A banda de la implicació més institucional, els arrendataris i parcers van recórrer, des de bon començament, a les demostracions de força per pressionar en els judicis per la revisió

dels contractes, els actes de desnonament o, fins i tot, les conteses electorals. La concreció d'allò que hom va batejar com a *acció directa* va començar a visualitzar-se arran dels primers processos judicials. Els primers mesos de funcionament d'ASA, la mateixa organització estimulava aquesta pràctica *solidària* entre els socis o simpatitzants i, quan es produïa algun judici, els convocava formalment per tal de forçar una solució favorable al parcer o arrendatari. En un judici pel desnonament d'un arrendatari a la Tallada d'Empordà, per exemple, el secretari general d'ASA, Baldiri Juscafresa, intentava estimular la presència dels socis manifestant que *tenim provat que al sol fet d'acudir la gent al Jutjat el propietari s'espanta i s'ajau a qualsevol cosa* i els convidava a *reunir la gent que pugueu sense que ningú estrany en sàpiga res i acudiu dissabte a l'hora senyalada perquè jo que defensaré el judici pugui defensar-lo no davant la llei, que és contrària a nosaltres, sinó sota la pressió de la presència dels assistents*. I tot seguit puntualitzava que *això no vol dir pas que hàgim de promoure cap escàndol, però si fer una exhibició de forces*.³⁵⁴ Més enllà del llenguatge desafiant del secretari general d'ASA, és evident que el sindicat estava contribuint a generar solidaritats horitzontals i a promoure fórmules de mobilització inèdites fins aleshores.

Els sindicats també van promoure els desplaçaments en massa, com ara quan es tractava de donar suport als arrendataris de Lladó en un judici de conciliació celebrat el maig de 1933. En aquest cas, els simpatitzants d'ASA van arribar-hi en cinc omnibus i, juntament amb altres pagesos del poble, es van concentrar a la plaça Major, la qual cosa va obligar les dues parelles de la Guàrdia Civil a retirar-se. Segons la crònica dels fets que va aparèixer a *La Veu de l'Empordà*, afí a la Lliga Regionalista,

Cufí, representant dels pertorbadors, es dirigí al senyor Jou perquè signés les pretensions que demanaven els amics de Corominola. El Procurador Jou, sense protecció de ningú i

354 ACBE, Fons de l'Ajuntament de Bellcaire d'Empordà, *Acció Social Agrària de les Terres Gironines (1931-1934)*, Carta de l'11 d'octubre de 1932.

coaccionat per la multitud, per les amenaces que proferien, s'avingué a signar les exigències demanades i que són les següents: l'arrendatari en lloc de pagar la meitat dels fruits al propietari, pagarà el terç; i que l'oli dipositat a Banyoles quedarà propietat del Sindicat, per les despeses ocasionades, en defensa de l'afiliat Corominola.

Pocs minuts després d'assolir-se aquest acord, Joaquim Cufi, des del balcó de la casa consistorial, va adreçar-se als més de 400 assistents per anunciar-los l'acord; i remarcar el triomf del Sindicat, propugnant la sindicació de tots els pagesos.³⁵⁵ Es tractava d'un exemple que validava completament els procediments difosos per Baldiri Juscafresa alguns mesos enrere, i que contribuïa a reforçar la solidaritat entre els arrendataris i el convenciment que el Sindicat era un instrument imprescindible per a la resolució dels conflictes.

En altres casos, l'acció no pretenia pressionar les autoritats judicials, sinó directament mostrar la força als propietaris, ja fos pel repartiment de fruits o per impedir uns actes de desnonament. A Cistella, per exemple, la premsa informava del comitè de benvinguda que s'havia trobat el propietari del Mas Marial (afectat per una demanda de revisió) en presentar-se a la seva finca per tal de reclamar el repartiment de fruits:

una vegada a la propietat, i quan ja estava la collita a punt d'ésser repartia, sortiren de l'interior de la masia uns trenta o quaranta camperols i obligaren el propietari de referència a quedar-se amb una part reduïdíssima, escollida a caprici d'aquells subjectes. Després, els mateixos autors de la malifeta, es dirigiren tranquil·lament a Lladó, on assaltaren també el Mas conegut per can Costa, propietat del senyor Aymà, de la susdita població, i feren una cosa semblant a l'ocorregut a Can Marial, de Cistella.³⁵⁶

355 *La Veu de l'Empordà*, 1.495 (3 de juny de 1933): 6.

356 «L'anarquia al cap», *Diari de Girona*, 173 (7 d'agost de 1934): 2; «L'anarquia al camp de Cistella», *La Veu de l'Empordà*, 1.559 (25 d'agost de 1934): 4.

Pocs dies després, es produïa una nova acció. En aquest cas, el destinatari no era el propietari, sinó un jornalер que havia estat enviat per aquest per suplir un arrendatari que, suposadament, havia abandonat la finca de forma voluntària:

*En vista d'això, o sia que el propietari es vulgui conrear les terres directament, tres individus del Sindicat Únic de Camperols d'aquest poble, es presentaren a casa de l'esmentat jornalер, i li digueren que per ordre del Sindicat, li prohibien terminantment anar a treballar la terra del senyor Camps. Com que no hi ha qui defensi als qui són atropellats, el parcer de referència no ha tingut més remei que obeir les ordres del Sindicat.*³⁵⁷

A Sant Privat d'en Bas es va produir una concentració de més de 400 pagesos per mostrar la solidaritat amb alguns arrendataris que havien presentat demandes de revisió i, per aquest motiu, tenien amenaces de desnonament per part del propietari. En aquest cas, dirigents vinguts d'Olot

*(antics afiliats a l'A.S.A.) dirigiren la paraula al nombrós grup, demostrant la necessitat que hi ha d'unir-se lots els treballadors explotats sobre els quals, hi cau impunement a diari l'atropellament, infringit per la burgesia, enemiga mortal dels proletaris. Als mots pronunciats pels decidits i esforçats joves s'hi adherir en tots els manifestants, quins, d'acord amb això indicat, acordaren fer extensiva, fins al Governador Civil, la protesta que ja es feia al batlle del poble, fent constar, ben palesament, que si pels homes que només volen guanyar-se la vida treballant, no hi ha justícia, aleshores els explotats tindrem d'aplicar la màxima de fer-nos-la nosaltres.*³⁵⁸

La premsa afí als postulats de la Lliga Regionalista i a l'IACSI denunciarà aquesta mena de pràctiques i les presentarà com a exemples de *l'anarquia al camp*; un

357 «L'anarquia al camp», *Diari de Girona*, 176 (11 d'agost de 1934): 2.

358 «Sant Privat d'en Bas. Una protesta», *Avant*, 39 (8 de març de 1933): 5.

avantítol que serà utilitzat de forma recurrent i amb clar afany propagandístic. Més enllà de l'estat anímic en el qual es trobaven els propietaris, és evident que es tractava d'un recurs per presentar la situació del camp com a insostenible; un pas previ per reclamar que l'Estat assumís directament les competències en matèria de seguretat. El gener de 1933, per exemple, la *Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre* reproduïa la fotografia d'un judici de reclamació celebrat a Banyoles, en la qual es podien veure més de 200 pagesos esperant el resultat al davant de l'ajuntament. En el text que l'acompanyava, el cronista denunciava que la vista havia hagut de suspendre's per aquest motiu.³⁵⁹ Però, per la banda dels arrendataris i parcers, és evident que aquesta mena d'actes expressaven una consciència de classe creixent, un salt endavant considerable respecte d'allò que s'havia esdevingut abans de l'abril de 1931. Els dirigents sindicals (i, en conjunt, els arrendataris i parcers) s'estaven convenent que era possible aconseguir els seus objectius al marge de la via legal, a través de la pressió directa exercida.

Aquestes formes de mobilització també es van manifestar en algunes conteses electorals, com ara durant la concentració que es va produir a Canet d'Adri en la segona volta de les eleccions municipals. Els *agraris* ja havien assistit a la primera volta amb uns quants simpatitzants; però en aquesta ocasió van omplir fins a dos camions i es van desplaçar en comitiva fins a Canet d'Adri, on la Guàrdia Civil (tot i l'oposició de l'alcalde) va obligar-los a abandonar el poble i va comissar-los algunes armes, concretament *un revolver de 5 tiros, cargado, calibre 38, niquelado, uno id de 5 tiros, cargado, calibre 24, todo mohoso y una navaja de Albacete de 11 centímetros de hoja*.³⁶⁰ El cas pot semblar extrem, però les actes electorals reflecteixen un munt de casos (que, òbviament, no eren nous del tot) en aquest sentit. En qualsevol cas, els exemples que acabem de resseguir ens mostren

359 *Revista de l'IACSI*, 2 (febrer de 1933): 53.

360 AHG, Diputació de Girona, Fons de la Comissaria Delegada de la Generalitat, *Carta de la Comandància de la Guàrdia Civil de Salt* (21 de gener de 1934). *El Lluitador*, 9 (4 de febrer de 1934): 1.

prou bé fins a quin punt les mobilitzacions i les concentracions s'havien gairebé institucionalitzat com a noves pràctiques; igualment que, al marge dels èxits o dels fracassos associatius, l'acció solidària dels arrendataris i parcers s'havia estès més enllà del seu poble o comarca.

9. UNA RADIOGRAFIA DE LA CONFLICTIVITAT

Els propietaris fan el que poden per defugir el moment de les comissions arbitrals –crític per a ells– i, entretant, si per vaivé de la política, el Govern cau en mans de les dretes o cosa així, com no hi hauria sentències dictades, els seria –pensen ells– molt més fàcil fer el que els donés la gana.

Fragment de l'article «Comentaris a la feina de les comissions arbitrals», per Claret, *El Camperol*, 4 de novembre de 1933.

L'estiu de 1933, la situació al camp es presentava complicada. La frustració generada pels resultats de les demandes de revisió i la impaciència per la lentitud de les reformes legislatives feien preveure un agreujament de l'agitació; i més tenint en compte la proximitat de les collites. Per tal de mitigar la tensió i guanyar temps de cara a l'aprovació de la Llei de contractes de conreu, la Generalitat va impulsar una llei especial per a la solució dels conflictes derivats dels contractes de conreu (l'anomenada «llei petita»), promulgada el 26 de juny. Tal com indicava l'article primer, l'objectiu d'aquesta iniciativa era solucionar *els conflictes derivats dels contractes de conreu plantejats en el període que va des del 14 d'abril de 1931 fins al dia de la presentació d'aquest projecte (...) tan pel que toca a les collites passades com a les que vinguin*, tot esperant la presentació de la nova Llei de contractes

de conreu, que els havia de resoldre de forma més estable.³⁶¹ Es tractava, doncs, d'una norma de caràcter eventual i circumscrita al conflicte contractual, que es va impulsar amb la idea d'apaivagar els ànims d'aquells pagesos que havien vist com els jutjats desestimaven les seves demandes.

La Llei deixava en suspens les resolucions judicials i creava unes comissions que havien d'arbitrar en els contenciosos i dictaminar les normes de pagament. L'àmbit d'aquestes comissions se cenyia als districtes judicials (amb algunes agrupacions, justificades per les expectatives sobre el volum de feina) i havien de ser integrades per tres vocals propietaris, designats per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, i tres més de conreadors, nomenats per la Unió de Rabassaires; tots plegats, sota la direcció d'un president designat pels mateixos vocals o, si aquests no es posaven d'acord, pel Govern de la Generalitat (art. 11). La Llei creava una Comissió Arbitral Superior (presidida pel conseller de Justícia i Dret, i amb presència de dos representants de la Unió de Rabassaires i dos de l'IACSI) com a únic organisme al qual hom podria apel·lar en cas de no estar d'acord amb les resolucions que dictessin aquestes comissions. Un mes després de l'aprovació, el Govern va impulsar un reglament en el qual es definien els casos en què es podia determinar l'existència de conflicte. En aquest sentit, hom feia una interpretació molt generosa i establia que *s'entendrà per conflicte tota situació anormal que s'hagi produït des del 14 d'abril del 1931 al 31 d'abril del 1933 en les relacions derivades dels contractes de conreu*.³⁶² La situació anormal consistia simplement en el fet que el conreador no hagués lliurat la part de la renda corresponent a les darreres anualitats o bé que s'hagués generat algun dany a la finca. No calia ni tan sols que el conflicte hagués estat plantejat prèviament davant els tribunals. Els legisladors, doncs, no només intentaven esmenar la tasca dels jutges (que, com hem vist més

361 «Llei per a la solució dels conflictes derivats dels contractes de conreu», *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 58 (27 de juny de 1933): 824-826.

362 «Decret aprovant el Reglament per a l'execució de la Llei per a la solució dels conflictes derivats dels contractes de conreu», *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 71 (27 de juliol de 1933): 152-155

amunt, havia estat clarament desfavorable per als arrendataris i parcers), sinó cercar una solució política per als conflictes existents.

Les organitzacions patronals van combatre amb vehemència la Llei, tant des d'un punt de vista mediàtic com organitzatiu, maldant per posar entrebancs a la constitució de les comissions arbitral; i, igualment, al funcionament ordinari. Poques setmanes després de la seva promulgació, el president honorari de la FSA de Girona, vocal de l'IACSI al partit judicial de la Bisbal i membre de la Lliga, Jaume Rosich, sentenciava que la Llei sobrepassava

els límits de tot principi ètic, que la llei sempre ha de respectar i àdhuc els principis bàsics de tota legislació, puix (...) consagra el principi d'un tracte de favor per tots aquells que no havien complert els actes antics i demanaren la revisió, puix, d'ara en avant, no hauran de pagar més que la meitat dels arrendaments anteriors, desposseint els propietaris, sense indemnització, de la meitat del que, conforme aquells, devia percebre. Salta per damunt de les sentències de revisió dictades, que queden sense efecte i aboleix articles del Codi Penal, puix els danys causats a les terres no poden reclamar-se i queden sense efecte els procediments iniciats.

L'advocat bisbalenc podia tenir raó que la Llei sobrepassava la tasca dels jutges, però és evident que aquesta s'havia produït en unes condicions molt particulars.

Rosich també entrava a fons en l'aspecte competencial i, a més a més de considerar que el Parlament de Catalunya havia tingut *un mal començament*, avançava un debat que esclataria amb virulència alguns mesos després, arran de la promulgació de la Llei de contractes de conreu:

amb la Constitució a la mà, teníem raó nosaltres a l'opinar que era el Parlament Espanyol el que havia de regular els contractes d'arrendament, i per aquesta mateixa raó insistim en que la Llei que elabori el Parlament Espanyol sobre contractes d'arrendament, hauria de tenir caràcter

*general, com en té, en dita matèria, el Codi civil ja que, segons l'opinió dels juriconsults eminents, si en alguna matèria pot haver-hi una legislació general a Espanya és en la de contractes.*³⁶³

Més enllà de la convicció amb què Rosich defensava aquesta tesi, ell mateix reconeixia que tenia una confiança més gran en la tasca que estaven duent a terme les Corts Espanyoles; una anàlisi paradoxal si tenim en compte els seus antecedents polítics i allò que havia manifestat alguns mesos abans, quan el Govern espanyol havia posat al damunt de la taula els primers projectes de reforma agrària.

LA CREACIÓ DE LES COMISSIONS

El procés de constitució de les comissions arbitral no fou gens senzill. Les discrepàncies sobre la composició van retardar-ne el funcionament. Els problemes es van plantejar, primerament, per la negativa dels propietaris a formar-ne part, atenent a les directrius donades des de l'IACSI. L'Associació de Propietaris Agrícoles del Partit de Girona, per exemple, informava el conseller de Justícia i Dret que *l'opinió més generalitzada entre els propietaris és que la llei de solució dels conflictes no ofereix garanties de justícia i imparcialitat*, per la qual cosa havia decidit renunciar a la designació dels vocals que corresponien a la Comissió Arbitral de Girona.³⁶⁴ A les de Figueres i Olot, la Generalitat també es va veure obligada a nomenar directament els representants dels propietaris, atès que cap entitat havia volgut designar-ne. Ben aviat, però, els dos escollits van presentar la dimissió: l'un argumentant motius d'edat i l'altre perquè entenia incompatible la seva *condició de conreador*

363 Jaume Rosich, «Desorientació general al camp», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 170 (15 d'agost de 1933): 1-3.

364 ANC, Generalitat de Catalunya (Segona República), Comissió Arbitral de Girona, Carta de Salvador Gispert-Sauch, Secretari de l'Associació de Propietaris Agrícoles del Partit d'Olot, adreçada al conseller d'Agricultura i Economia, datada el 2 de setembre de 1933.

*amb la representació que preteneu atorgar-me*³⁶⁵ En el cas de la de la Bisbal, els vocals propietaris van presentar la dimissió poc després de ser designats.³⁶⁶ Aquesta actitud de bloqueig sistemàtic, que es va donar arreu del país, va obligar el Govern de la Generalitat a impulsar un projecte de llei en el qual deixava en mans del conseller el nomenament dels vocals en el cas *que les corporacions (...) no fessin ús de la facultat de designació que tenen atorgada*.³⁶⁷

En d'altres casos, l'estratègia dels propietaris va consistir a recórrer contra els vocals designats pels conreadors, com ara a Figueres, on l'objectiu fou el dirigent de la Unió de Rabassaires de Llançà, Pere Purcalles, de qui s'al·legava que tenia interès directe en l'assumpte, atès que havia estat *la persona que ha portat la direcció personal de les reclamacions dels demandants en totes les actuacions anteriors i en la formulació de les reclamacions que s'han sotmès a la comissió*³⁶⁸ La Llei establí que les comissions arbitral només podien considerar-se constituïdes si s'havien nomenat i havien pres possessió tots els seus membres, amb la qual cosa la renúncia dels propietaris a formar-ne part o la pressió als conreadors designats esdevenien dues tàctiques perfectament orquestrades per bloquejar-ne el funcionament. Unes estratègies que, això no obstant, només aconseguïren retardar durant algunes setmanes el funcionament de les comissions. En alguns casos, el recurs contra algun dels vocals es va formular en el moment del judici, apel·lant al fet que

365 ANC, Fons Generalitat de Catalunya (Segona República), Cartes de Bartomeu Trulls Piferrer, datada el 6 de novembre de 1933 i de Vicens Ros Marisch, datada el 13 de novembre de 1933. ACGAX, Fons Comissió Arbitral de Contractes de Conreu, Constitució i organització de la Comissió Arbitral.

366 *Diari de Girona*, 151 (5 d'octubre de 1933), pàg. 2; *Baix Empordà*, 1.244 (7 d'octubre de 1933): 3.

367 «Projecte de llei referent al nomenament dels vocals de les comissions arbitral creades en la Llei del 26 de juny de 1933», *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 71 (27 de juliol de 1933), pàg. 150. Jordi Planas (2013: 335-337) constata que aquesta actitud es va produir també en el cas d'Igualada.

368 ANC, Fons Generalitat de Catalunya (Segona República), Carta del secretari de la Comissió Arbitral del Districte de Figueres, datada el 30 d'octubre de 1933.

aquest havia interposat contencions contra el propietari i, per tant, que actuava com a jutge i part, encara que fos en dos casos completament diferents; si bé aquests supòsits es van poder resoldre amb la inhibició d'aquest.

El boicot dels propietaris també es va evidenciar en la tasca diària de les comissions. Un 13,82 % dels contenciosos que es van debatre a la de Girona (l'única de la qual tenim els expedients complets) es van haver de dictaminar amb l'absència injustificada dels hisendats, alguns dels quals van enviar un escrit model en què afirmaven que la Llei era inconstitucional i la Comissió no tenia cap efecte jurídic. Si ens atenem a la documentació conservada, aquesta actitud també devia donar-se a altres partits judicials. Es tractava, com es pot suposar, d'una reacció perfectament planificada. Quan es trobava davant aquesta incidència, la Comissió es limitava a deixar-ne constància, però en el cas de la d'Olot, la presidència va optar sistemàticament per declarar els propietaris *en rebel·lia*; una decisió, val a dir, que no tenia cap mena de repercussió jurídica. També és veritat que el funcionament de les comissions arbitral (mancades de mitjans materials i humans, i sotmeses a les precarietats en els sistemes de comunicació) no fou excessivament exemplar a l'hora de convocar les parts afectades; i, en algun cas, fins i tot va haver d'intervenir la Comissió Arbitral Superior per revocar algun laude després d'advertir que la Comissió havia fallat la qüestió plantejada *sense haver estat degudament citades les parts i, per tant, sense que aquestes haguessin pogut adduir el que creguessin oportú en defensa de llurs drets*.

D'altres propietaris van comparèixer (o van fer-ho els seus representants), però van fonamentar la seva estratègia posant de manifest que les comissions i els seus actes eren *inconstitucionals en la seva essència i en les seves disposicions que tracten, donat que tracten de regular matèries referents a bases d'obligacions contractuals, la legislació de les quals es reservà a l'Estat*. També argumentaven que les comissions actuaven al marge de la jurisdicció ordinària i que la Generalitat no podia intervenir des d'aquest vessant. En un total de 54 dels 219 contenciosos interposats pels conreadors a la Comissió Arbitral de Girona (un 24,6 %) el propietari es va decantar, amb alguns matisos, per

aquesta via, en bona part dels casos a través de diverses instàncies model facilitades per les organitzacions patronals i degudament adaptades pels advocats. En alguns casos, el propietari optava per la insubmissió absoluta i, una vegada conegut el laude, declarava que aquest *adolesce de los vicios jurídicos de origen, constitución y funcionamiento, es también inconstitucional, y por tanto, nulo y de ningún valor ni efecto jurídico*. Algun dels propietaris fins i tot es va permetre acabar la seva reclamació afirmant, amb una notable dosi d'ironia, que *el espíritu de justicia y equidad no son, ciertamente, patrimonio de los componentes de ésta Comisión Arbitral, que dicta sus resoluciones al amparo de la interpretación torcida de las facultades que le otorga una ley partidista y arbitraria*.

En termes generals, la Comissió acceptava estoicament la desautorització dels propietaris i seguia la tramitació com si res. En una ocasió, però, el president de la de la Bisbal d'Empordà es va sentir ferit i va etzibar que

no està disposat a tolerar que es parli en lo successiu per ésser un abús, ja que aquí no es tracta d'altra cosa que de complir les lleis defensant-se cada part amb les proves que tingui, no essent incumbència de les parts determinar sobre el que s'ha legislat; únicament atendre's a les esmentades lleis, tota vegada que la llei de la qual es tracta ha estat dictada i promulgada pel Parlament competent.

En un altre judici, el mateix president es va mostrar esgotat per la pluja d'instàncies que apel·laven a la inconstitucionalitat de la Llei i va declarar que

ja és massa la repetició d'aquests escrits atacant una llei catalana, per medi de la qual vulgui no vulgui dit senyor deuen arranjar-se els conflictes com el que es debat, comminant-lo per tal que en lo successiu no pretengui llegir davant la comissió escrits com el que acaba de donar-ne compte, donat que està decidit a no tolerar-ho més.

Un dels vocals dels conreadors es va afegir a la protesta i va declarar que si se seguien llegint escrits com aquell, es veurien

obligats a retirar-se *perquè de cap de les maneres volen permetre aquests atreviments contra una llei del parlament català*. Es tractava, però, d'una amenaça poc versemblant, atès que en cas de complir-se hauria representat, *de facto*, la paralització de la Comissió Arbitral.

En els casos en què volia curar-se en salut, el propietari declarava que *l'assistència al present acte no significa submissió expressa a la jurisdicció de la mateixa* o bé argumentava que ho feia *para el inesperado caso de no prosperar las anteriores razones, que adelanto como precursor del correspondiente recurso de inconstitucionalidad*. És evident, en tots aquests casos, que s'estava assumint una contradicció, atès que es negava o qüestionava la legalitat de l'instrument, però s'utilitzava, encara que fos de forma preventiva. Quan es trobaven davant aquest tipus d'argumentaris, els conreadors responien amb una declaració preparada, que consistia a recitar que *la Comissió Arbitral té absoluta competència per a solucionar el conflicte plantejat, ja que Catalunya té plena sobirania, segons l'Estatut, per a legislar en matèria civil*. L'estratègia dels conreadors devia generar un cert sentiment de culpabilitat. Un propietari de Palafrugell, per exemple, es va sentir ferit en la seva catalanitat i va respondre el retret del conreador dient que *respectava i acatava totes les lleis promulgades per les Corts Catalanes per sentir-se català i autonomista com el primer* i que la seva apel·lació al marc competencial és solament per fer-ne reserva expressa (...) *per si volgués acudir davant el Tribunal de Garanties de la Nació (...) repetint finalment la seva més ferma adhesió al Parlament català*.

La duresa d'alguns propietaris no només es manifestava a través de l'argumentari utilitzat davant la Comissió Arbitral. En més d'una ocasió, el conreador es presentava a la Comissió Arbitral després d'haver rebut un avís de finiment del contracte o una sentència de desnonament. No es tracta de casos aïllats, sinó d'exemples que posen en evidència les normes que regien al camp i que els propietaris, malgrat la nova situació, es resistien a abandonar. En el cas de la Comissió Arbitral d'Olot, entre els expedients conservats (96), n'hem localitzat fins a tretze en els quals el conreador (o el mateix propietari) mostrava una

sentència del jutjat municipal en què se l'instava a abandonar la propietat; si bé vuit d'aquests corresponien a un mateix propietari. És evident, doncs, que malgrat les condicions existents després del 14 d'abril de 1931, els propietaris no van deixar d'utilitzar els mecanismes habituals per tal de treure's del damunt els conreadors més reivindicatius o aquells que, senzillament, no podien fer front al pagament de les rendes. En algun cas, les dues parts van arribar a un acord i el llançament es va aturar; però en d'altres el propietari es va reservar aquesta carta per després del 6 d'octubre de 1934, quan les condicions li foren més favorables.

El ventall de maniobres obstruccionistes dels propietaris fins i tot es perllongava més enllà de la tasca de les comissions arbitrals. En aquest sentit, alguns conreadors tornaven a recórrer mesos després a la Comissió Arbitral per tal de denunciar que, malgrat la rebaixa establerta en els laudes dictats, els propietaris s'havien negat a acatar les sentències i *no s'havien presentat a cobrar ni havien designat dia i lloc de pagament conforme se feia tots els anys*. Aquest tipus de reaccions, tot i que foren minoritàries (n'hem localitzat fins a 15 casos a la Comissió Arbitral del districte de Girona) es produïen poques setmanes després de la sentència del Tribunal de Garanties Constitucionals que suspenia la Llei de contractes de conreu i, per tant, en un ambient extremadament caldejat.

No tots els propietaris van apostar per aquesta estratègia insubmisa o directament obstruccionista. Alguns, val a dir que pocs, van decantar-se per una actitud molt més pragmàtica i van aprofitar la Comissió Arbitral per tal de tancar el contenciós que tenien obert amb els conreadors. En aquests casos, van acceptar l'arbitratge (que era, no ho oblidem, l'objectiu principal de les comissions) i es van avenir a pactar una rebaixa en el preu de l'arrendament i un fraccionament dels deutes pendents. La conciliació, si ens atenem a les demandes interposades pels conreadors, es va produir en 35 casos, un 1,75 % dels que hem pogut consultar a la Comissió de Girona. Tot i això, els expedients de la resta de comissions deixen constància que el pes d'aquesta opció es va mantenir arreu. En algun cas molt puntual, la benevolència del propietari el portava a mostrar obertament

la voluntat d'acceptar tot allò que s'acordés. Aquest és el cas, per exemple, d'un representant que va haver de comparèixer en 6 demandes i que cada vegada que intervenia (llevat d'una) traslladava la voluntat de la propietària d'acceptar *la rebaixa que marqui la llei, a reserva d'instar al seu dia qualsevol de les parts la corresponent demanda de revisió i adonar-se recíprocament la diferència*. Actituds d'aquesta mena foren, però, excepcions que no confirmaven la regla.

La major part dels propietaris, fessin reserva o no sobre la legalitat de les comissions arbitrals, van intentar utilitzar les esclatxes de la Llei (i del Reglament de desplegament) per tal d'aconseguir sentències favorables, bàsicament negant qualsevol mena de conflicte amb el conreador. Més endavant, quan analitzem els treballs de les comissions arbitrals, tindrem l'oportunitat de resseguir cap a on van orientar-se els arguments de les dues parts. Finalment, alguns propietaris van optar per una estratègia radicalment diferent i no només van participar de ple en les comissions arbitrals, sinó que van utilitzar-les per reclamar les quantitats impagades pel conreador, ja fos per incompliment del contracte o perquè aquell havia retingut el percentatge que li permetia la Llei. En el cas de la Comissió Arbitral de Girona, n'hem comptabilitzat fins a 34 casos, que representen un 13,4 % del total, un percentatge que no podem pas qualificar d'anecdòtic. Val a dir que alguns propietaris van utilitzar aquesta via en més d'una ocasió i van sotmetre els conreadors a un autèntic assetjament, com el que va patir un conreador de Llagostera, Llorenç Ferrer, que va haver d'atendre quatre expedients d'impagament per part del mateix propietari. D'altres propietaris van actuar de forma reactiva i van respondre un contenciós amb un altre, amb la qual cosa la Comissió va haver de dirimir, en pocs mesos de diferència, el mateix cas observat des de dues perspectives oposades.

En algun d'aquests casos, la resposta dels conreadors consistia a reclamar que s'interpretés la norma *com una llei la principal finalitat de la qual és la de reparar les situacions injustes dels arrendataris de la terra, i normalitzar les situacions creades precisament per aquelles injustícies*; i, per

tal de donar consistència a aquest argument (que no apareixia en l'exposició de motius de la Llei) s'afegia que *això no és una interpretació gratuïta d'aquesta part, sinó que es desprèn de tots els seus preceptes i del seu Reglament*. Tanmateix, la decisió de la Comissió Arbitral no anava precisament en aquesta línia. En alguns casos, optava per reconèixer l'incompliment del contracte (15), amb la qual cosa s'obria la porta per tal que el propietari es dirigís als tribunals ordinaris; o bé s'establí directament un termini de pagament del deute. En d'altres, aconseguia una conciliació entre les dues parts (9 casos), ja fos a través d'una rebaixa en el preu de l'arrendament (amb la qual cosa, paradoxalment, hi sortia guanyant el conreador), el fraccionament del deute o la reocupació de la finca. Finalment, en alguns casos (4) no es reconeixia la manca de pagament. Més endavant ens entretindrem a fer balanç dels laudes dictats, però és evident, si ens atenem als contenciosos impulsats pels mateixos propietaris, que aquests els foren clarament favorables.

Els exemples anteriors ens mostren, a grans trets, les diferents actituds que van adoptar els propietaris a l'hora d'afrontar el repte que representaven les comissions arbitrals; un escenari en el qual, per primera vegada, els conreadors partien d'una clara situació d'avantatge. La conclusió principal és que no va existir una única estratègia per part de la classe propietària: alguns van qüestionar directament la legalitat d'aquesta via, ja fos a través d'un argumentari establert (tot i que, en alguns casos, mantenien una actitud possibilista i entraven de ple en el fons de l'assumpte) o d'una incompareixença perfectament planificada; d'altres van acceptar estoicament el mecanisme, tot i rebatre les informacions aportades pels conreadors o l'argument que les condicions fixades fossin abusives; alguns fins i tot van utilitzar-les com una via judicial més, ja fos reclamant impagaments o l'incompliment d'altres condicions contractuals; i uns pocs, finalment, van optar per utilitzar-les per tal de tancar el conflicte obert amb el conreador, amb una actitud certament possibilista que, de fet, era la que encaixava millor amb el paper que havien de jugar, en teoria, les comissions arbitrals.

LA DESIGNACIÓ DELS VOCALS CONREADORS

Els problemes també es van manifestar en la designació dels vocals conreadors. En aquest cas, però, per motius ben diferents dels que tenien els propietaris. La Llei establia que la Unió de Rabassaires havia de nomenar tres dels cinc membres, si bé matisava que en els districtes en què no fessin ús d'aquesta facultat o *no puguin fer-ho per no tenir delegació*, el conseller d'Agricultura podia optar per un altre sindicat. Com hem vist en un altre capítol, la Unió de Rabassaires no tenia gairebé representació a la regió de Girona (només tres o quatre seccions). Malgrat tot, l'administració va optar per nomenar un representant d'aquest sindicat a totes les comissions arbitrals; una prova evident del desconeixement de la realitat del territori.³⁶⁹ Davant aquesta actitud, la Federació Provincial de Treballadors de la Terra va reclamar la seva participació com a agent social, argumentant que representava 43 sindicats legalment constituïts, mentre que la Unió de Rabassaires *no té cap Delegació ni Sindicat en la comarca del partit judicial de Girona i molt poques (potser unes tres o quatre) en tot el territori de l'ex-província de Girona*.³⁷⁰ L'entitat també exigia *la renúncia inexcusable dels vocals que, pertanyent al nostre organisme, es presten a anar en representació d'un altre*; la qual cosa posava en evidència, com a mínim, una escassa coordinació entre els sindicats federats.³⁷¹ Finalment, la Federació va aconseguir el seu objectiu i va situar els seus representants a les comissions arbitrals de Girona, la Bisbal d'Empordà i Santa Coloma de Farners.

En el cas del partit judicial de Santa Coloma, els problemes van començar abans de la seva creació. Inicialment, el Govern havia decidit adscriure'l a la Comissió Arbitral de Girona, la qual cosa va provocar les queixes dels conreadors.³⁷² Finalment, després

369 *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 97 (26 de setembre de 1933): 470.

370 ANC, Fons Generalitat de Catalunya (Segona República), Instància de la Federació Provincial de Treballadors de la Terra, 2 d'octubre de 1933.

371 *El Camperol*, 1 (4 de novembre de 1933): 4.

372 ANC, Fons Generalitat de Catalunya (Segona República), Instància d'Enric Oliva com a president de la Federació Provincial de Treballadors de la Terra, 14 de novembre de 1933

de comprovar que el nombre de demandes era considerable, la Conselleria va optar per desdoblar la de Girona.³⁷³ Una vegada creada, però, es van reproduir els mateixos conflictes que a la resta de comissions, en allò que feia referència a la designació tant dels vocals conreadors com dels propietaris. En el cas dels primers, el president del Sindicat Agrari de la Comarca Colomenca (que aplegava els sindicats de la Selva interior adherits a la Federació Provincial de Treballadors de la Terra) protestava davant el conseller d'Agricultura i Economia pel fet que la Unió de Rabassaires havia estat autoritzada per nomenar els membres de la Comissió Arbitral, tot i disposar de només dues delegacions en el districte: la de Blanes i la d'Anglès, la primera de les quals només tenia 50 socis, i la segona, 11, *sense més transcendència en tota la demarcació*. Per aquest motiu, demanava que es concedís la representació al Sindicat, *ja que representa autènticament els interessos dels masovers i demés conreadors de la terra de la Comarca*.³⁷⁴

Els problemes, en allò que fa referència a la constitució de les comissions arbitral, no es van acabar aquí. També se'n van produir a l'hora de designar els presidents. L'article 11 de la Llei vinculava aquest nomenament a un acord entre els sis membres; però també deixava la porta oberta perquè fos el consell executiu de la Generalitat qui nomenés aquest càrrec si no hi havia acord. Aquesta darrera via va utilitzar-se en quatre de les cinc comissions que hi havia a la regió de Girona. I només fou possible arribar a un consens en el cas de Figueres, en què fou designat com a president un dels vocals propietaris. És evident que les dificultats anteriors constitueixen una mostra més de l'actitud obstruccionista que van adoptar les organitzacions de propietaris.

Una vegada resolt els problemes logístics, les comissions arbitral van iniciar els seus treballs. I van fer-ho a un ritme prou

373 Decret de 29 de gener de 1934, *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 31 (31 de gener de 1934): 541.

374 ANC, Fons Generalitat de Catalunya (Segona República), Comissió Arbitral de Santa Coloma de Farners, Instància del president del Sindicat Agrari de la Comarca Colomenca, datada l'11 d'agost de 1933.

intens, talment com si es tractés de recuperar el temps perdut. La de Figueres, per exemple, va mantenir 84 reunions entre l'11 d'octubre de 1933 i el 14 d'octubre de l'any següent; una mitjana de més de set per mes. Per la seva banda, la de la Bisbal d'Empordà va fer-ne 32, totes concentrades en gairebé set mesos. La de Santa Coloma de Farners, com hem avançat més amunt, va retardar la seva estrena fins al 2 de juny de 1934 i va deixar de funcionar el 5 d'octubre, tot i que aviat es va posar al dia i va mantenir, en escassament quatre mesos, 36 reunions, 9 cada mes. La de Girona, finalment, va celebrar 43 reunions entre el 9 de gener i el 14 de setembre de 1934. El calendari de funcionament de les comissions arbitrals gironines va venir marcat, doncs, per l'activitat de la de Figueres, que es va perllongar durant més d'un any, fins poc després del 6 d'octubre de 1934.

Lògicament, els sindicats van estimular els seus afiliats a utilitzar les comissions arbitrals i van intensificar els esforços per tal que es produís un increment significatiu de les demandes respecte a les que s'havien presentat el 1931 als jutjats de primera instància. Per tal de promoure la solidaritat interna i empènyer els seus associats a donar exemple, la comarcal de Girona de la Federació Provincial de Treballadors de la Terra (FPTT) va establir que tots els seus socis *venien obligats a fer revisió de contracte, en primer lloc pels beneficis que poden copsar-ne i, en segon lloc, perquè no es trobi el Sindicat en tenir de defensar un soci que no hagi fet demanda de revisió, ja que llavors no tindrien armes per a defensar-lo i se n'aniria de dret al fracàs.*³⁷⁵ En la mateixa reunió, s'acordà que el 50 % del rebaix que s'obtingués es destinaria a crear una secció de cooperatives; una forma de vincular directament les demandes socials del present amb els projectes de futur de l'entitat. Igualment, es va gestionar la contractació d'un advocat per tal d'assessorar tots els sindicats de la comarca. En la documentació de les comissions arbitrals també es posa en evidència el suport logístic que van oferir els sindicats locals, ja fos facilitant la tramitació burocràtica als

375 ACPE, Acció Social Agrària de Banyoles i comarca, *Llibre d'actes* (1933-1938): 4-5.

conreadors o, fins i tot, interpel·lant directament els membres de la Comissió en el cas que sorgís algun conflicte.

Els treballs de les comissions van generar, si ens atenem a les cròniques aparegudes a la premsa, una enorme expectació. El febrer de 1934, per exemple, el corresponsal de *L'Autonomista* a la Bisbal d'Empordà informava que *el divendres de cada setmana, el saló de sessions de la Casa Consistorial es veu envaït per una nombrosa gentada de pagesia que va a presenciar les deliberacions del Jurat Mixt que entén en els conflictes derivats dels contractes de conreu*.³⁷⁶ El divendres era dia de mercat i, molt probablement, això afavoria l'afluència de públic. A banda d'aquesta coincidència, és molt probable que una part d'aquesta presència fos estimulada des de les mateixes organitzacions sindicals, com una forma més de l'acció directa que també es va reproduir en els judicis de desnonament i que, en aquest cas, cercava augmentar la pressió davant la Comissió Arbitral per tal d'aconseguir una resolució favorable per als arrendataris i parcers. Més enllà de les motivacions, cal fer constar aquest fet com un símptoma més de l'expectació que generava la qüestió agrària, sobretot tenint en compte que es canalitzava a través d'un instrument totalment nou.

L'EXPANSIÓ DE LES DEMANDES

La constitució de les comissions arbitrals van obrir una segona fase de revisió dels contractes de conreu que, si bé es feia sobre la base de la que s'havia produït el 1931, va posar en evidència diferències remarcables a la regió de Girona.³⁷⁷ La primera fou

376 *L'Autonomista*, 9.625 (14 de febrer de 1934): 4.

377 Les dades del partit judicial de Girona es troben a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Girona, Agricultura (III.7), Comissions Arbitrals de Conflictes sobre Contractes de Conreu, 1934 (3 lligalls). Per la seva banda, les del de Figueres, es conserven a l'Arxiu Municipal de Figueres, Agricultura (III.7), Conflictes sobre Contractes de Conreu, 1933-1936, Comissió Arbitral (2 lligalls). Les del partit judicial de la Bisbal d'Empordà es troben al Fons municipal de la Bisbal, sèrie III, Agricultura, ramaderia i pesca. Lligalls III. 2 i III. 3. Finalment, les del de Santa Coloma de Farners es conserven a l'Arxiu Històric Comarcal

l'augment en el nombre de demandes. Tot i no disposar de tots els expedients generats, podem calcular que se'n van presentar prop de 4.000: 282 al partit judicial de Girona, 369 al de Santa Coloma de Farners, 1.206 al de Figueres, aproximadament 800 al de la Bisbal d'Empordà i 1.306 al d'Olot.³⁷⁸ L'increment també es va traduir en una expansió geogràfica més gran: el moviment revisionista va afectar 142 dels 203 municipis dels cinc partits judicials amb documentació conservada, prop d'un 70 %; un percentatge molt superior al de dos anys enrere, quan s'havia arribat a un 40,11 % (73 municipis). La dada, que probablement s'enfilaria molt més si disposéssim de tots els expedients generats, posa en evidència que, més enllà dels focus inicials de tensió, el moviment s'havia estès com una taca d'oli.

Districte judicial	1931	1933	Augment absolut	Augment relatiu
La Bisbal d'Empordà	446	800	354	44,3
Figueres	136	1.206	1.070	88,7
Girona	270	282	12	4,3
Olot	723	1.306	583	44,6
Santa Coloma de Farners	10	369	359	97,3
Total	1.585	3.963	2378	60,0

Quadre 4. Comparació entre les demandes de revisió presentades davant els jutjats de primera instància i els contenciosos tramitats a les comissions arbitral (1931-1933). Font: elaboració pròpia a partir de les dades de les comissions arbitral de la regió de Girona.

de Santa Coloma de Farners, Fons Ajuntament de Santa Coloma de Farners. Cal advertir que la documentació del partit judicial de la Bisbal és incompleta. Succeeix el mateix amb la d'Olot, de la qual es conserven 95 expedients, repartits entre els municipis de Besalú (25), Hostalets d'en Bas (10), Joanetes (1), Les Llosses (2), Montagut (9), Oix (1), Sant Esteve d'en Bas (35), Sant Jaume de Llierca (2), Sant Privat d'en Bas (9) i La Vall de Bianya (1). Es tracta, per tant, d'una mostra fragmentària i concentrada en uns pocs pobles.

378 Josep Matas (1991:25) en calcula unes 3.000, comptabilitzant els expedients conservats, i deduint que se'n van tramitar 300 més de les conservades al districte de la Bisbal i 700 al d'Olot. Però, com a mínim en aquest darrer cas, la xifra es queda molt curta si tenim en compte el balanç que va presentar el secretari de la Comissió.

El nivell d'afectació territorial era, però, molt heterogeni. Es mantenia, per damunt de tot, un potent focus a l'Alt Empordà, amb poblacions amb una notable conflictivitat, com ara Sant Pere Pescador (amb 202 demandes), Vilajuïga (194), Espolla (68), Fortià (54) i Llançà (51); municipis, tots ells, amb una presència majoritària del conreu de la vinya i una tradició associativa anterior al 14 d'abril de 1931. Si correlacionem els contenciosos amb la població que tenien aleshores cadascun dels municipis, podem comprovar fins a quin punt la conflictivitat que s'havia assolit en alguns d'aquests era perfectament equiparable a la zona rabassaire, amb municipis, com ara Vilajuïga o Sant Pere Pescador, en els quals s'arribava a un judici per cada família. Els cinc municipis anteriors concentraven una bona part de la conflictivitat de la comarca: una tercera part si només incloem els dos primers i gairebé la meitat si hi afegim els tres darrers. La resta de contenciosos es repartien de forma molt uniforme i amb un pes reduït a bona part dels municipis, si bé destacaven casos com ara Garriguella (39), el Far d'Empordà (38), Peralada (36), Lladó i Vilanant (ambdós amb 33), Pau (32), Figueres (31), Agullana (29), Cabanelles (27), Vilanova de la Muga i Castelló d'Empúries (23).

També sobresortia un focus de conflictivitat a l'actual comarca del Pla de l'Estany, amb 109 casos. La conflictivitat d'aquesta comarca es concentrava principalment als municipis de Porqueres (amb 45 demandes) i Banyoles (amb 31); i, a un nivell inferior, també a Crespià (18), que ens apareix vinculat, des d'un punt de vista administratiu, al partit judicial de Figueres. Val a dir, en el cas d'aquests dos municipis, que una part important de les demandes eren impulsades per conreadors de Banyoles, si bé predominaven les que afectaven parcel·les emplaçades a Porqueres, un fet que s'explica per l'extensió més gran i la configuració geogràfica d'ambdós. A la resta de municipis de la comarca, els contenciosos eren molt inferiors, amb 7 casos a Fontcoberta, 6 a Cornellà del Terri i a Vilademuls i 2 a Camós. En general, tot i l'expansió territorial dels casos, l'increment que s'havia produït en aquesta comarca era menor al d'altres de la regió de Girona, si el comparem amb les dades de 1931. A la comarca del Gironès, el nombre de casos no era excessivament

significatiu: sobresortia el cas de Sant Joan de Mollet, amb 19 demandes. A un segon nivell, se situaven municipis amb menys de quinze, com ara Sant Gregori (14), Bordils i Sant Jordi Desvalls (amb 12), Cervià de Ter (9), Canet d'Adri (8), Llagostera i Sant Andreu Salou (amb 6) i Madremanya (5). A la resta de municipis, els conflictes plantejats eren molt reduïts o inexistents.

Una altra de les zones amb una conflictivitat considerable era el partit d'Olot. Malgrat no disposar de tots els expedients, l'1 d'octubre de 1934 (cinc dies abans de la revolta) el secretari de la Comissió notificava que s'havien tramitat 1.211 demandes, a les quals caldria afegir les 95 reclamacions més presentades d'acord amb la Llei del 26 de juny.³⁷⁹ Hem de suposar, tot i que la precarietat de les fonts no permet afirmacions gaire concloents, que una altra zona conflictiva fou la del Baix Empordà, majoritàriament dels municipis situats al voltant de Torroella de Montgrí on, ja en aquells moments, s'havia constituït una unió comarcal de sindicats agrícoles. En contrast amb les dades de 1931, també emergia amb força una nova zona revisionista a la Selva interior, que es manifestava clarament en municipis com ara Sant Hilari Sacalm (amb 55 demandes), Arbúcies (38), Santa Coloma de Farners (37, deu de les quals corresponien al poble de Sant Miquel de Cladells), Vilobí d'Onyar (27, vuit de les quals de Salitja), Caldes de Malavella (22), Osor i Riells i Viabrea (amb 21 a cadascun), Maçanet de la Selva (20), Blanes (19), Tossa de Mar (17), Maçanes (15), Hostalric i Sant Feliu de Buixalleu (tots dos amb 12) o Vidreres (11). Com es pot comprovar, en aquesta comarca el nivell de distribució dels contenciosos era força homogeni, amb més de la meitat dels municipis que superaven els 10 casos.

Matisos a banda, és evident que el fracàs judicial de la primera onada revisionista no havia desmoralitzat els pagesos, tal com havia vaticinat el president honorari de la FSA de Girona, Jaume Rosich. Contràriament, havia emergit una problemàtica al voltant de les relacions contractuals entre els propietaris i

³⁷⁹ ANC, Generalitat de Catalunya (Segona República), Comissió Arbitral del Partit Judicial d'Olot, Instància del secretari de la Comissió Arbitral dels partits judicials d'Olot i Puigcerdà, datada l'1 d'octubre de 1934.

els conreadors que, com veurem més endavant, amagava una complexitat notable. L'increment substancial de les demandes de revisió cal vincular-lo, molt probablement, a l'articulació del sindicalisme de classe, que va permetre estimular els conreadors i donar-los cobertura a un nivell molt superior al que havia existit el 1931. Aleshores, el suport havia vingut d'alguns personatges; però el 1933 s'havia articulat a través dels sindicats arrelats a cada poble. Però també cal tenir en compte la naturalesa i l'actuació de les comissions arbitrals, que devien animar molts conreadors a presentar, per primera vegada, demandes de revisió. Els arrendataris i parciers sabien que, per primera vegada, disposaven d'un instrument amb una composició i unes regles de joc que els eren favorables. Més endavant, quan analitzem els conflictes generats per la creació de les comissions i fem balanç de les resolucions adoptades, ens adonarem de fins a quin punt aquests dos factors van poder incidir en un increment tan notable en les demandes.

En alguns casos, els expedients reproduïen les sentències judicials de 1932 i ens permeten comprovar que fins i tot en aquells casos en què havien estat favorables als conreadors, el conflicte es mantenia obert. Més amunt hem analitzat alguna d'aquestes sentències. En aquest apartat, però, volem incidir especialment en la incidència que van tenir aquests antecedents en els treballs de les comissions arbitrals i el recordatori que van fer-ne les dues parts. Val a dir que, en alguns casos, ambdues parts ni tan sols es posaven d'acord sobre si s'havia fet demanda de revisió el 1931 o si hi havia sentència o no. L'advocat d'Alfons de Foixà, un dels hisendats que acumulava més demandes a la Comissió Arbitral del districte de Girona, manifestava sense embuts que *en quant al judici de revisió de contracte davant dels tribunals, no té la més mínima notícia d'haver estat aquesta formulada*. Es tractava d'una veritat a mitges, atès que si bé la demanda havia caducat perquè s'havia consignat de forma incorrecta el domicili del propietari, era força improbable que aquest desconegués l'existència d'una demanda.

La discrepància fins i tot es produïa a l'hora de determinar si s'havia fet efectiu el pagament de la renda al jutjat. En les compareixences davant les comissions arbitrals, alguns

arrendataris asseguraven que el pagament de 1931 estava dipositat allí; però, pocs dies després, el propietari es presentava amb un certificat en el qual quedava clar que *no se ha hecho en este juzgado consignación de cantidad alguna*. En altres ocasions, el desacord es manifestava a l'hora d'interpretar com calia complir la sentència (un extrem que, òbviament, tampoc no es va resoldre en el marc de la Comissió Arbitral), amb alguns casos de propietaris que declaraven obertament, sense manies, que no havien aplicat la rebaixa fixada en la sentència judicial, o d'altres en què s'acusava el conreador d'haver actuat de la mateixa forma. En alguns casos, es plantejaven situacions un xic més complexes, com ara la que denunciava un arrendatari de Canet d'Adri, el qual recordava que el jutjat havia sentenciat una rebaixa de 350 pessetes al pagès que havia interposat la demanda, però que la propietària no havia repercutit aquest fet quan s'havia signat un nou contracte d'arrendament. En aquest cas, la Comissió Arbitral va determinar que no es tractava d'un conflicte tipificat per la Llei.

ELS ACTORS EN CONFLICTE

Malauradament, no s'han conservat tots els expedients que es van tramitar. Únicament hem localitzat els 282 del partit judicial de Girona, una petita mostra dels d'Olot i la Bisbal (96 en el primer cas i 97 en el segon), les fitxes de petició de les 369 de Santa Coloma de Farners i una relació molt telegràfica dels 1.206 de Figueres. En total, doncs, disposem d'informació sobre 2.050 casos; molt probablement, de poc més de la meitat. La informació que en podem obtenir és, a més a més, molt desigual. En el cas de Girona, es conserven els expedients sencers, amb les dades proporcionades pel demandant, les al·legacions i les proves d'ambdues parts (i, en alguns casos, documents testificals, com ara contractes o rebuts), així com les actes del judici, el laude i les al·legacions posteriors. La mateixa informació es conserva en el cas de la Bisbal i Olot; però, en aquests casos, la mostra és molt reduïda (aproximadament d'un 19 % en el primer cas, i de poc més d'un 7 % en el segon) i, a més a més, molt centrada

en alguns municipis, per la qual cosa resulta molt arriscat extrapolar les conclusions al conjunt del partit judicial o a la comarca. Finalment, en allò que fa referència a les comissions de Santa Coloma de Farners i Figueres, els problemes no es deriven de la representativitat de la mostra, sinó de la informació, que és molt telegràfica: en el primer cas, només es conserven les fitxes dels peticionaris, en les quals consten els noms de les dues parts, la ubicació de les parcel·les i, en alguns casos, la forma en què s'havia acordat el contracte (escrit o verbal); en el cas de Figueres, la informació encara és més escadussera i, en molts casos, ni tan sols apareix el nom o l'extensió de la finca, sinó únicament el nom de les dues parts i la rebaixa acordada en la renda.

Tot i aquestes limitacions, val la pena analitzar amb detall els expedients conservats, que no només inclouen el laude dictat, sinó també algunes dades sobre les finques i els contractes denunciats, la identitat dels propietaris i dels conreadors; amb la qual cosa esdevenen una font interessant per conèixer la conflictivitat al voltant de les relacions contractuals. També permeten seguir, òbviament, els treballs de les comissions arbitrals i les estratègies dels uns i dels altres. En alguns casos, a més a més, alguna de les dues parts no va atendre a recuperar els contractes, els quaderns de pagament dels arrendaments o altres documents utilitzats com a prova, amb la qual cosa aquesta font (sobretot en el cas del partit judicial de Girona) ha esdevingut un arxiu improvisat sobre les modalitats contractuals, les formes de pagament, el seguiment de la comptabilitat o les dinàmiques relacionals seguides per propietaris i conreadors. Es tracta, en conjunt, d'una mostra excepcional sobre la conflictivitat que va aflorar a la regió de Girona. En l'anàlisi que farem en les pàgines següents, distingirem entre l'àmbit de la Comissió Arbitral (quan inclourem tots els casos que va analitzar, bàsicament amb l'objectiu de descobrir els criteris d'actuació que va seguir cadascun dels jurats) i l'àmbit de les comarques i municipis, en el qual farem una agrupació dels expedients en funció de l'emplaçament de la finca que és objecte del litigi.

La primera dada que cal destacar és la que fa referència als actors en conflicte. Només a les tres comissions en les quals es conserva la documentació completa (les de Figueres, Girona

i Santa Coloma de Farners) comptabilitzem un total de 1.371 conreadors implicats: 814 a la primera, 216 a la segona i 341 a la darrera. Si extrapolem aquestes dades a la resta de partits judicials, la xifra total d'arrendataris, masovers i parcers que van recórrer a les comissions arbitrals de la regió de Girona podria enfilar-se fins als 2.800. En el cas dels propietaris, els implicats a les comissions arbitrals amb documentació completa arribaven als 927. Si fem la mateixa extrapolació que hem fet amb els conreadors, arribem a una xifra probable de més de 1.600 propietaris afectats. Resulta interessant, una vegada conegudes les dades dels conreadors i dels propietaris, establir la proporció entre ambdues, una dada que comença a apuntar algunes primeres diferències a cadascun dels partits judicials. En aquest sentit, les dades oscil·laven entre el 2,4 % de conreadors per cada propietari que trobem al partit judicial d'Olot, i l'1,3 % a Santa Coloma de Farners, amb dades intermèdies a Figueres (en aquest cas, amb l'1,6 %), Girona (1,8 %) i la Bisbal d'Empordà (1,9 %).

La majoria dels conreadors interposava un únic litigi. El pes d'aquest col·lectiu, però, variava a cadascuna de les comissions. La de Figueres és la que té un pes més significatiu dels pagesos amb més d'una demanda (un 29,6 % del total). En el cas de la de Girona, 179 pagesos interposaven un únic contenciós (un 82,8 %); però també n'hi havia una bona pila que en tenien dos (un 16,6 %) i alguns que havien fet una aposta encara més atrevida, amb 3 (7), 4 (1) o, fins i tot, 6 (1). En el conjunt de les tres comissions arbitrals de les quals tenim la relació completa, hi havia fins a quatre conreadors amb sis expedients cadascun. En el cas de la Comissió de Santa Coloma de Farners, la segona de què disposem de la sèrie sencera, les dades són lleugerament diferents: el pes dels conreadors amb un únic cas augmenta (un 93,5 %) i només n'apareixen 4 amb més de 3; una dada que, com veurem més endavant, cal vincular a la major presència de la masoveria i, consegüentment, a l'extensió de les finques.

Resulta molt més difícil, en canvi, determinar el perfil dels conreadors implicats. Descobrir, per exemple, si es tractava de pagesos sense terra o petits propietaris, esbrinar si els contractes que sotmetien a litigi eren els únics que tenien o si en reservaven d'altres que no van denunciar (ja fos perquè no consideraven

abusives les condicions o perquè no volien jugar-ho tot a una carta) i, fins i tot, fer un seguiment anterior i posterior als treballs de les comissions arbitrals per tal de conèixer els antecedents de la demanda i la sort que va córrer després de 1939. L'escriptor Josep Pla va afirmar, en una crònica parlamentària apareguda el 1933, que *essencialment, el problema agrari català és una lluita entre propietaris*.³⁸⁰ Es tractava d'una afirmació agosarada (sobretot tenint en compte que es tractava d'una simple percepció, sense cap base empírica) i molt en la línia d'allò que maldava per difondre la classe propietària, interessada a engruixir el bàndol dels defensors de la propietat. En qualsevol cas, si prenem com a referència les dades de la contribució rústica, sempre estimatives, es detecten alguns casos de petits propietaris entre els denunciants. Tot i això, una cosa és l'excepció i una altra, ben diferent, que aquesta fos la norma generalitzable. Més aviat tendim a creure que es van produir supòsits diversos a cada comarca, si bé el perfil majoritari corresponia a un pagès sense terra o, si de cas, amb una propietat insuficient per a la pròpia subsistència. La immensa majoria dels pagesos demandants eren homes, amb una presència molt reduïda de les dones (8, només un 3,70 % del total dels denunciants).

A l'altre costat de la trinxera, les demandes es concentraven contra 927 propietaris (si ens atenem a la documentació conservada). El perfil d'aquests era, però, molt heterogeni. Quant al lloc de residència, podem concloure que en poc més d'un 60,1 % dels casos en què ens és conegut el domicili de les dues parts i la ubicació de les parcel·les, el conflicte es va dirimir entre veïns d'una mateixa població, mentre que en el 39,9 % aquesta coincidència no es produïa. En alguns casos, la proximitat arribava a l'extrem que les dues parts vivien al mateix carrer o barri, com fou el cas de diversos litigis que afectaven un propietari i diversos conreadors del carrer de Mata, al terme de Banyoles. En alguns casos, no es tractava de distància física, sinó de sanguínia, amb demandes interposades per mares usufructuàries que no podien cobrar

380 Josep PLA, 1982: 65.

la renda del fill o dels nebots que instaven una revisió de les condicions contractuals fixades pel seu oncle. En d'altres casos, l'enfrontament era molt més distant, amb propietaris residents en un altre municipi de la regió de Girona o, fins i tot, de la de Barcelona, un supòsit que es donava en un 13,7 % de les demandes.

Més enllà d'aquestes xifres globals, alguns propietaris van acumular un nombre significatiu de demandes. Si ens atenem als 2.045 casos en els quals podem identificar el demandat, només 7 propietaris concentraven 288 denúncies, un 14,1 % del total; mentre que, a l'altre extrem, 637 en van rebre una, un 31,3 % del total, un percentatge que s'enfila fins al 51,8 % si hi incorporem també els que en van rebre fins a 3. De moment, però, centrem-nos en els set propietaris que hem anunciat al principi. La primera de totes era Concepció Macià de Batlle, domiciliada a Vilafant, que va acumular fins a 77 demandes. En segon lloc, hi apareixia un propietari de Barcelona, Cecili Granada de Pujades, que va haver d'atendre un mínim de 66 demandes presentades pel mateix nombre de conreadors i que, a nivell territorial, abastaven prop de 400 vessanes, gairebé totes al terme municipal de Sant Pere Pescador. El tercer propietari amb més demandes (45) era Antoni Casadevall, veí de Vilajuïga. De fet, entre aquest hisendat i Concepció Macià de Batlle van acumular gairebé dues terceres parts de les 194 reclamacions que es van presentar a Vilajuïga. El quart afectat era novament un propietari de Barcelona, Rèmol Sans, que va haver de fer front a 33 contenciosos que afectaven finques emplaçades majoritàriament a Sant Pere Pescador (31), però també a Castelló d'Empúries (2). Finalment, els altres tres propietaris que completaven aquest llistat eren el gironí Alfons de Foixà, amb casos repartits entre quatre municipis (majoritàriament, Albons i Sant Jordi Desvalls, però també Vilopriu i Espolla); Francesc Mascort, amb 24 litigis, tots centrats en parcel·les d'Espolla, la seva residència (on concentrava el 35 % de les demandes emplaçades en aquest terme municipal); i Miquel Puigvert, de Sant Privat d'en Bas, amb 20 contenciosos que afectaven parcel·les de Porqueres; de fet, gairebé la meitat dels casos que tenia aquesta població del Pla de l'Estany.

La relació ens permet descobrir propietaris que, pràcticament, van monopolitzar la conflictivitat en alguns municipis. Els casos anteriors no foren, però, els únics que es van produir. En algunes poblacions, més de la meitat dels contenciosos es concentraven en un o, com a màxim, dos propietaris. A banda dels exemples que hem esmentat més amunt, en el primer grup cal incloure-hi el cas d'Avinyonet de Puigventós, en què Josep Comellas, veí del municipi, va haver de fer front a 10 de les 20 demandes que s'hi van produir; o Palau-Saverdera, on un propietari de la població va atendre el 70 % dels contenciosos. En el segon grup cal incloure-hi poblacions com ara Albons (amb un 68 % dels contenciosos entre dos propietaris), Cistella (un 57 %) o el Far d'Empordà (56,25 %).³⁸¹ A banda dels casos anteriors, a la major part dels municipis els contenciosos estaven molt més repartits entre diversos propietaris i conreadors, la qual cosa ens permet deduir la dimensió que prenia l'enfrontament des d'un punt de vista local. La tensió que va viure's a cadascuna de les poblacions afectades, però, s'intueix força diferent atenent a la seva dimensió demogràfica i a la residència dels propietaris.

Les dades ens indiquen una tendència a la concentració de litigis en mans de pocs propietaris, cadascun dels quals havia de fer front a gairebé tres casos de mitjana. Alguns dels afectats ens apareixen entre els primers contribuents de la regió de Girona. És evident, si ens atenem a la documentació que s'ha conservat, que la via de les demandes va afectar pocs propietaris, però significats. I que en alguns d'ells va poder generar la sensació d'assetjament. Resulta impossible determinar si aquesta tendència responia a les condicions del contracte, a una mena d'efecte dominó entre els conreadors o a l'actitud que van prendre els propietaris, tant d'aquells que es van veure afectats com dels que en van quedar exempts. No deixa de resultar simptomàtic, en el primer supòsit, que algunes parcel·les acumulessin un alt nombre de conflictes, com ara Cal General (6) i Mas Usall (8), de Banyoles; el Pla de Mollet (6), a Bordils; el Pla de Castell (15), al terme de Porqueres. En alguns

381 Hem exclòs d'aquesta relació aquells municipis en què els contenciosos eren molt reduïts i, per tant, eren poc representatius.

casos, doncs, la tensió es va focalitzar en algunes finques, que acumulaven un nivell de conflictivitat més que notable. Més enllà de la solidaritat establerta a partir del paraigua sindical, és evident que el veïnatge afavoria que els arrendataris s'atrevisessin a un enfrontament obert amb el seu propietari.

Entre els propietaris denunciats trobem alguns noms coneguts. Un d'aquests era el líder de la Lliga Regionalista, Francesc Cambó, que va haver de fer front a una demanda a Crespià. També hi apareix Carles de Camps i Olzinelles, segon marquès de Camps, si bé amb una única demanda a Salt.³⁸² Un altre dels noms coneguts era el de Guillem Vidal-Quadras Villavecchia, capità d'artilleria, que moriria durant la guerra lluitant al bàndol franquista, i que acumulava 13 contenciosos, bona part dels quals al Mas Usall, al terme de Banyoles. De fet, tot i que hi apareixia el cognom de Vidal-Quadras, les propietats provenien de la família Juncadella, els primers propietaris forans de la ciutat de Banyoles. També hi apareix l'escriptora Caterina Albert, que va haver d'atendre un litigi del terme municipal de l'Escala; i el president de la Unió de Sindicats Agraris, Carles Jordà, el qual va concentrar fins a cinc demandes, totes elles en una propietat de Peralada distribuïda entre el mateix nombre de conreadors. També era significatiu el cas de Francesc Mascort que, en aquells moments, era vocal de la FSA de Girona i president del Sindicat d'Espolla, des d'on havia promogut la construcció d'un celler cooperatiu.

Les denúncies també van tocar de ple algun dirigent d'esquerres, com ara Joaquim de Camps i Arboix, que es va veure implicat en un litigi atípic per unes terres situades a Canet d'Adri. En un primer moment, el seu representant va reclamar que la demanda fos desestimada perquè havia estat interposada erròniament contra l'antic propietari (el canvi en la titularitat

382 Tot i la parcialitat de les dades, no deixa de sorprendre que només sigui possible identificar una demanda contra el marquès de Camps, i més tenint en compte que bona part de les propietats les concentrava a municipis altament conflictius en què es conserva la documentació, com ara Espolla, Sant Climent Sesebes o Torroella de Fluvià, per posar alguns exemples (Helena ESTALELLA, 1984: 172-175).

s'havia produït cinc anys enrere); però la principal complicació es va produir per la banda del conreador, perquè qui interposava la denúncia no era qui treballava les terres en aquell moment, sinó un antic arrendatari que, segons la seva versió, s'havia vist forçat a abandonar les terres. Per aquest motiu, reclamava que s'apliqués l'article 10 de la Llei. Segons la versió del propietari, però, les havia deixat voluntàriament a un altre arrendatari; i fins i tot adjuntava un conveni, datat el 13 de gener de 1933, en el qual es formalitzava la cessió de tots els drets. Finalment, la Comissió va dictaminar que el traspàs s'havia fet sense el consentiment del primer conreador (que no sabia escriure) i va decretar que li fossin retornades.

Val la pena remarcar, finalment, que en alguns casos (fins a 8) el conflicte no es dirimia entre el propietari i el conreador, sinó entre aquest i el sotsarrendador. Tot i que la Comissió va decidir atendre'ls, una lectura estricta de la Llei hauria obligat a deixar-los al marge. També ens apareixen alguns casos de nous propietaris; de pagesos que, en els darrers mesos, havien adquirit una finca i es van trobar que aquesta estava afectada per una demanda. Un d'aquests havia adquirit el mas al marquès de Robert i, segons la seva declaració, volia explotar-lo directament. El nou propietari va adjuntar com a prova un requeriment que havia adreçat al conreador pocs dies després de fer efectiva la compra. En aquest, intentava fer-li comprendre que

sou pagès com jo i ens uneix la mateixa aspiració i afegia que si vaig comprar el mas Buixó fou per menar-me'l jo mateix amb els meus familiars: no podia ser d'altra manera: vaig esmerçar en la compra tota les meves economies logrades amb suors i privaments acumulats durant anys, subjectant-me a futurs sacrificis per a pagar el romanent de preu que no vaig poder pagar a l'acte, tot per obtenir el millorament de la meva família i assegurar-los el pervindre, per treure'ls de l'humil condició d'obriers del camp, per redimir-los.

El propietari també afegia que havia pres la decisió de comprar la finca arran del canvi de la conjuntura política:

ho he fet encoratjat i estimulat per l'adveniment de la República, que amb els seus governants, amb els seus homes d'idees noves, protectors dels humils, ens han donat amb les lleis votades ja, com l'agrària i amb els projectes de llei coneguts, el camí a seguir, que no és altre que el d'aconseguir que el pagès, obrer no més, arribi a treballar i regar amb el seu suor, terreny de la seva propietat, que si d'ell en rep ingratitude amb les males anyades, en cossi també la totalitat dels avantatges.

A banda d'aquesta apel·lació als ideals republicans, el nou propietari (juntament amb l'anterior) havia intentat un acte de conciliació amb el conreador, que va resultar fallit. Malgrat els esforços del propietari, la Comissió Arbitral va considerar que el conflicte es derivava de *l'únic contracte d'arrendament existent* i va establir una rebaixa en el 50 % de la renda per a l'arrendatari. Paradoxalment, doncs, la Comissió havia optat per resoldre el problema del contracte i bloquejar l'accés a la terra d'un nou propietari.

ELS CONTRACTES DENUNCIATS

Els expedients de les comissions arbitral també ens permeten conèixer la tipologia dels contractes denunciats. En 542 dels 2.049 casos documentats (poc més d'una quarta part) podem definir la forma d'explotació indirecta. La informació que se'n pot extreure és, però, molt desigual. En casos puntuals, el conreador o el propietari van deixar un exemplar del contracte a mans de la Comissió Arbitral; en d'altres, es van airejar alguns detalls durant el judici; i, finalment, en algunes ocasions la informació no va gaire més enllà de la modalitat i el sistema de pagament. La representativitat territorial de la mostra és, a més a més, força parcial, atès que ens trobem amb un buit absolut a la Comissió de Figueres i una mostra esbiaixada a la d'Olot, en què els expedients conservats pertanyen, majoritàriament, a cinc pobles (Besalú, Hostalets d'en Bas, Montagut, Sant Esteve d'en Bas i Sant Privat d'en Bas, que acumulen el 92 % de la mostra). En el cas de la Bisbal, succeeix pràcticament el mateix, amb dos municipis

(Palafrugell i Torroella de Montgrí) que acumulen un 53 % dels casos. Les dades més completes les tenim al partit judicial de Girona, en el qual és possible conèixer la forma d'explotació en un 97 % dels casos. Més enllà d'aquests condicionants, la mostra global pot esdevenir un baròmetre força fidel per analitzar la problemàtica contractual a la regió de Girona.

La primera dada que cal remarcar és que un 50,9 % dels contractes que hem pogut identificar eren verbals, mentre que només un 22,5 % eren escrits. A la resta de casos, o bé no s'especificava aquesta dada (un 12,4 %) o bé es feia constar que *no hi és* (el 13,2 % restant). Tot i això, és força probable que bona part d'aquests darrers fossin orals. El pes dels acords verbals augmentava a mesura que es reduïa la superfície de la finca i era clarament predominant entre les de menys de 2 vessanes (més d'un 70 %), mentre que la proporció s'invertia per a les superiors a les 20 vessanes (més d'un 75 %). A partir de les 10 vessanes es produïa el canvi de tendència, amb un pes més important dels contractes escrits. Per altra banda, si ens atenem a les modalitats contractuals, els acords verbals tenien més pes entre els arrendaments (un 79 %) i la parceria (un 95 %) que no pas entre la masoveria (36 %); si bé, en aquest cas, la representativitat de les dades ens obliga a ser molt prudents.

Més enllà dels matisos anteriors, la realitat és que la immensa majoria dels arrendataris i parcers van presentar-se a les comissions sense poder aportar cap document que acredités la relació contractual que mantenien amb el propietari, ni tan sols un simple rebut. De fet, alguns havien de recórrer al testimoni d'altres pagesos, els quals declaraven, per exemple, que *a presència seva es va fer amb caràcter verbal el dit contracte, no recordant exactament la data*. Val a dir que, en un cas, el conreador (o el secretari de la Comissió) va deixar anotat que el contracte no era escrit, sinó *amistós*. En qualsevol cas, les dades anteriors posen de manifest les dificultats amb què es van trobar els integrants de les comissions arbitrals, i deixen constància de la precarietat dels conreadors, per la qual cosa esdevenen un factor a tenir en compte a l'hora de mesurar l'abast del moviment revisionista, en la mesura que devia contenir aquells que volien interposar una demanda.

En alguns casos, les dues parts ni tan sols es posaven d'acord a l'hora de definir si el contracte era verbal o escrit; o, fins i tot, discutien sobre el contingut dels documents escrits. En alguns casos, els conreadors declaraven que no existia cap document; però, dies després, el propietari o el seu representant es presentaven a la Comissió amb un contracte escrit. Un dels propietaris, després de comprovar que el conreador mostrava el contracte, fins i tot es va atrevir a declarar que *són dades que deuen ésser provades, que mentrestant no pot demostrar-se l'existència de conflicte*. En un altre cas, el propietari va argumentar que qui interposava la demanda *no ha estat mai l'arrendatari*; una afirmació que se sostenia per la manca d'un acord escrit, però que el conreador va poder desmentir amb una escriptura de donació que li havia fet el seu pare. L'existència o no de documentació era utilitzada, doncs, com una estratègia de defensa o atac per ambdues parts.

La major part dels contractes en els quals coneixem la data eren anteriors al 14 d'abril de 1931. En algun cas, però, s'havia signat amb posterioritat a aquesta data, tot i que el conreador en demanava la revisió. El representant d'una propietària s'afanyava a posar en valor aquesta circumstància i manifestava que l'arrendatari havia pactat *lliure i espontàniament amb la demandada l'arrendament de la terra que conrea, fixant de comú acord el preu de tal contracte al deixar de treballar dites terres el seu pare*. I, tot seguit, afegia una valoració ben il·lustrativa sobre el canvi que s'havia produït en les condicions polítiques i socials després del 14 d'abril de 1931:

Aquest contracte no va pas ser celebrat (...) en èpoques en què la situació existent en les coses del camp pogués imposar o representar una certa coacció sobre el conreador. Pel contrari va atorgar-se l'any 1932 o sigui en el temps en què tot el que pogués aparèixer com a coacció favorable al propietari quedava destruït per les lleis de la República, favorables als arrendataris.

Es tractava d'una estratègia per a negar que existís un conflicte amb el conreador i concloure que aquest *volia aprofitar-se de la situació en què l'ha col·locat la propietària*; però és evident

que expressava prou bé una diagnosi compartida per molts propietaris sobre els canvis en la correlació de forces que s'havia produït d'ençà de l'adveniment de la República.

Pel que respecta a la tipologia, predominaven clarament els contractes a través de l'arrendament en metàl·lic. Dels 542 casos en els quals hem pogut deduir la fórmula (un 26,4 % del total), un 67,3 % corresponia a aquest sistema, mentre que el 21,7 % eren de masoveria, i un 9,4 %, de parceria.³⁸³ En els casos restants (un 1,4 %) es tractava, majoritàriament, de relacions en què es combinava l'arrendament i la parceria en funció del tipus de conreu; mentre que un cas corresponia a un cens emfitèutic. Més enllà del predomini d'una fórmula de repartiment o d'una altra, és evident que els conreadors gironins se sentien insatisfets per totes elles i van recórrer a les comissions arbitrals per tal d'aconseguir un tracte més just. El domini de l'arrendament en metàl·lic es donava a totes les comarques, sobretot en les que la mostra és més representativa: en el cas del Gironès, per exemple, el 80,5 % dels contractes que es van debatre corresponien a aquesta opció, mentre que un 8,8 % eren de masoveria, i un 4,4 %, de parceria. Al Pla de l'Estany, el pes de l'arrendament encara era més aclaparador, d'un 92,7 %. Al Baix Empordà, les denúncies ens indiquen un pes inferior de l'arrendament en metàl·lic (un 73,2 %). El mateix succeïx a la Garrotxa, en què els contractes d'arrendament representen un 61,2 % dels denunciats i els de parceria, un 16,8 %. A la Selva, finalment, la immensa majoria dels casos (un 97 %) corresponia a contractes de masoveria, si bé cal advertir que les dades són molt fragmentàries. També van denunciar-se alguns casos (23) en què l'arrendament es feia a través d'un pagament fix en espècie, ja fos combinat amb pagament en metàl·lic o no. En tot cas, es tracta d'un percentatge molt reduït de casos respecte del total de contractes d'arrendament (un 6,3 %) i, a més a més, es concentren majoritàriament a la comarca del Baix Empordà (9 a Fonteta, 7 a la Tallada i 2 a Bellcaire).

383 Cal remarcar que les comissions i els documents amb els quals van treballar indueixen a una certa confusió, amb una utilització de conceptes que, sovint, no es corresponen amb la realitat contractual que ens descriuen les dues parts.

En el cas de la masoveria, val la pena subratllar que els contractes els detalls dels quals coneixem (11 a la Comissió Arbitral de la Bisbal i 9 a la de Girona) eren en metàl·lic (14), mentre que el repartiment a fruits era molt residual. L'historiador Enric Saguer ha posat de manifest, a través d'alguns testimonis, que *hom dedueix que durant un període inconcret de la segona meitat del segle XIX fins els anys de la Primera Guerra Mundial va produir-se una certa tendència a l'arrendament de masos a preu cotat*.³⁸⁴ Les declaracions que es van produir en alguns judicis vénen a confirmar aquesta hipòtesi. En un d'aquests, el procurador del propietari feia constar que

en 10 de desembre de 1927 (...) se concedí en arrendament (...) el mas anomenat Cal Corder Pagès, conegut també per l'Armentera, situat en el terme de Sant Gregori, pel termini de cinc anys i amb l'obligació, per part de l'arrendatari, de pagar la meitat de tots els fruits i productes de la terra de cultiu, hort i vinya arrendades, obligació que (...) se substituï per la de pagar anyalment el dia de Nadal i per vençut la quantitat de dues mil cinc centes pessetes.

En alguns casos, el propietari aprofitava un canvi en la situació del conreador (la defunció d'algun membre de la família, per exemple) per canviar les condicions.

En alguns contractes d'arrendament, el pagament monetari es completava amb una part fixa de la collita o algun animal. Es tractava d'algun pollastre, gallina, *tocino* o xai, que havia de ser lliurat preferentment per Nadal a casa del propietari i del qual, a voltes, fins i tot s'especificava el pes. En algun cas molt puntual, l'aportació d'un xai de llet se supeditava a l'increment dels caps de bestiar. En d'altres, era gairebé il·limitada, tal com denunciava un conreador de Sant Gregori, que menava deu vessanes (dues de les quals eren de regadiu) i que, a banda de satisfer una renda anyal de 720 pessetes, havia de lliurar al propietari *dos pares de gallinas, un par de pollos, dos quintales de patatas, medio quintal de cebollas, dos ristes de ajos, un cuartán de maíz, los*

384 Enric SAGUER, 2005: 245.

melones y sandias que exija el propietario, dos carros es estiércol y obligación de llevar una vez por semana, al domicilio del propietario de Gerona, toda la verdura que éste necesite.

En els contractes de parceria denunciats hi predominava el repartiment a mitges. Dels 57 casos que hem pogut documentar (31 a la Comissió de Girona, 18 a la d'Olot i 8 a la de la Bisbal), un 48 % eren amb aquesta fórmula; mentre que la resta eren a terços (un 39 %) o, en alguns casos, amb proporcions més reduïdes. Tot i això, les dades ens mostren matisos territorials que val la pena remarcar. En el cas del Baix Empordà, per exemple, la tendència dominant era el repartiment a mitges, si bé en algunes collites (preferentment dels productes d'horta) es feia a terços. En alguns dels casos denunciats (2), el bestiar també restava incorporat. Contràriament, en el cas de la Garrotxa la tendència era la inversa i predominava clarament el repartiment a terços (més del 90 % dels casos). Les diferents variants ens apareixen, en alguns casos, en una mateixa relació contractual, adaptant el sistema de repartiment al tipus de conreu. Es tracta, en tots els casos, de magnituds molt poc rellevants, que difícilment podem prendre com una mostra de les situacions dominants a cada comarca.

Resulta impossible, atenent a la parcialitat de les dades (estem parlant, en aquest cas, d'una mostra que representa el 7,3 % dels casos tramitats), afirmar amb rotunditat si les dades anteriors reflecteixen el repartiment majoritari a la Garrotxa, però val la pena reproduir la declaració d'una conreadora del pla d'Olot que es queixava amargament dels tractes a mitges (que qualificava directament d'*usuraris*) i demanava que se li apliqués un repartiment a terços, argumentant que

casi todos los arrendatarios que como precio de arrendamiento pagan parte de los frutos, lo hacen en una tercera parte de los mismos, y es tanto así que este es el precio corriente, que el juzgado de revisiones rebajó al pago de una tercera parte de frutos y productos cosechados, los contratos que pagaban la mitad de los mismos.

La primera afirmació (sobre el pes dels tractes a terços entre els contractes de parceria) resulta certament complicada de demostrar; quant a la segona, els casos en què s'adjuntava o es

transcrivía la sentència, deixen constància que aquesta fou una actitud bastant corrent entre els jutges que es trobaven amb contractes de parceria i no desestimaven directament la demanda. Paradoxalment, però, hom es queixava dels tractes a terços, però també expressava el malestar amb el repartiment a mitges.

Alguns dels casos denunciats també ens han deixat rastre d'altres obligacions incorporades als contractes, amb una enorme diversitat de situacions. En alguns, es recordava l'obligatorietat dels parcers-masovers de fer-se càrrec del pagament de la contribució (4 casos al partit judicial de Girona). Igualment, en alguns contractes es feia referència a les despeses de manteniment i d'inversió de les finques; un element que generava una forta polèmica entre les dues parts. Els documents que van adjuntar-se (o les denúncies dels conreadors) també ens deixen constància del manteniment d'algunes pràctiques o obligacions a les quals es veia sotmès l'arrendatari o parcer, i que anaven més enllà del rendiment de la finca o, fins i tot, de l'activitat primària. Una d'aquestes era l'obligació de fer jornals per a l'amo (una condició que apareix en 2 ocasions), ja fos en forma de transport, o fent de paleta o de fuster; o, igualment, al manteniment dels paletes o fusters si es duïen a terme obres de reparació a la casa. En alguns casos, aquesta obligació era retribuïda, ja fos amb un jornal prèviament acordat o establert com a referència *el que se acostumbre a pagar en esta comarca*; però en d'altres apareix com una prestació totalment gratuïta, establint un límit en els jornals o no. També trobem casos, tot i que de forma excepcional, que transcendien l'àmbit estrictament material, com la que denunciava un masover del poble de Canet d'Adri que, segons el contracte que va presentar a la Comissió Arbitral, *viene obligado cuando le toque a prestar servicios parroquiales de costumbre entre los vecinos*. Com veurem més endavant, la supressió d'aquest tipus de prestacions constituirà un dels objectius centrals de les organitzacions sindicals.

Els expedients també ens faciliten dades sobre les rendes denunciades, ja fossin a través del pagament monetari o d'una quantitat fixa de la collita, però no pas sobre la qualitat de les terres ni si aquestes eren de regadiu o de secà, per la qual cosa

resulta impossible deduir si aquelles resultaven excessives o no. Aquest era, però, un dels principals motius de discòrdia. En molt pocs casos, se'ns facilita informació sobre l'evolució que havia experimentat la renda en els darrers anys. De fet, quan ambdues parts defugien els aspectes competencials i discutien si aquesta era excessiva o no, el tema principal de debat era la qualitat de la terra o l'extensió de la finca, sense que entressin al fons de la qüestió. En la major part dels casos, el conreador es limitava a denunciar que la renda era excessiva, sense anar gaire més enllà; mentre que el propietari, per la seva banda, es defensava argumentant que es tractava dels preus habituals a la contrada, que la terra tenia una extensió o una qualitat superiors a les que havia declarat el conreador o bé que s'hi havien dut a terme millores en els darrers anys. En algun cas, el propietari s'esforçava a proclamar que la finca estava situada *en l'indret més fèrtil, avinent i millor, en tots els conceptes, del veïnat (...) raó per la qual l'arrendament ha de considerar-se summament adequat i gens excessiu*. Val a dir que en cap dels casos que hem pogut analitzar els membres de la Comissió van reclamar proves per a resoldre l'entrellat de les mides de la finca ni tampoc per avaluar la qualitat de les terres i, en conseqüència, l'ajustament d'aquesta a la renda que havia de satisfer el conreador.

Les comissions també van servir, en algun cas molt puntual, per a reclamar danys i perjudicis ocasionats a les finques des del 14 d'abril de 1931, tal com recollia l'apartat *b* de l'article 1 del Reglament de desplegament de la Llei. Aquest fou el cas, per exemple, del masover del Mas Colomer, a Amer, el qual denunciava que, tot i l'acord de conciliació subscrit el 1932, havien intentat desnonar-lo a través de tots els mitjans legals, fins i tot recorrent a l'Audiència Territorial de Barcelona. Finalment, *a manca d'arguments legals, el propietari, per comptes de respectar el pacte adduït (...) i de respectar els drets que sempre havia tingut el masover (...) ha trencat el safareig i ha estroncat un viver d'aigua, originant la pèrdua de dotze sacs de blat de moro*. El propietari, segons la versió del conreador, també havia incomplert el contracte en allò que feia referència a la partió dels fems i l'explotació d'una part dels castanyers de la

finca. La Comissió, en aquest cas, va condemnar-lo a pagar 387 pessetes per danys i perjudicis.

LA DIVERSITAT TERRITORIAL

Tot i les limitacions que hem remarcat al començament, l'anàlisi dels expedients conservats de les comissions arbitral ens permet traçar un mapa molt més precís d'aquell que hem esbossat al començament del llibre, quan hem analitzat les demandes de revisió que es van presentar davant els jutjats de primera instància o els jutjats especials. En definitiva, ens dona la possibilitat de conèixer una geografia de la conflictivitat centrada en els contractes de conreu. La principal conclusió que cal avançar és l'extraordinària diversitat en les formes de contractació denunciades. A diferència d'allò que s'esdevé en d'altres zones del país (en les quals la problemàtica rabassaire té un pes molt remarcable), en el cas de la regió de Girona resulta més complicat trobar un conflicte dominant per a tot el territori; un element que, molt probablement, no va ajudar gens a l'hora de difondre la problemàtica ni tampoc a articular, des d'un punt de vista reivindicatiu, un programa compartit per part de les organitzacions sindicals. Es tracta d'una hipòtesi que ja fou avançada per l'historiador Josep Matas en una primera lectura de les dades.³⁸⁵

Malgrat aquesta diversitat de situacions, si allunyem el focus i analitzem les variables que es produeixen a cada comarca, és possible observar algunes tendències dominants des d'un punt de vista territorial. Tal com hem anunciat més amunt, la Comissió Arbitral de Girona va tramitar 282 expedients; però d'aquests, només 113 (un 40 %) corresponien a l'àmbit de l'actual comarca del Gironès. La resta eren casos o bé del Baix Empordà (64) o bé del Pla de l'Estany (97). Encara que incorporem els sis casos de Sant Andreu Salou que es van tramitar a la Comissió Arbitral de la Selva, la xifra no deixa de resultar força baixa. A més a més, cal tenir en compte que un 22,6 % dels casos (27)

385 Josep MATAS, 1991: 33.

corresponien a denúncies en les quals la iniciativa corresponia al propietari. El repartiment territorial d'aquests conflictes era, a més a més, molt poc uniforme, amb un munt de municipis que tenien menys de dos casos i d'altres, val a dir que pocs, que superaven la desena: Sant Joan de Mollet (19), Sant Gregori (14), Bordils (12) i Sant Jordi Desvalls (12). L'extensió mitjana de les finques era de poc més de 9 vessanes i el contracte predominant era l'arrendament en metàl·lic (un 85,3 %). Un 8,2 % dels casos eren de masoveria, si bé cal puntualitzar que tots ells (9) corresponien a denúncies dels propietaris. Val la pena recordar que les dades d'aquest partit judicial són molt completes, per la qual cosa esdevenen un baròmetre força fidel de la conflictivitat contractual a la comarca del Gironès, com a mínim d'aquella que es va vehicular a través de la Comissió Arbitral.

Per la seva banda, l'actual comarca del Pla de l'Estany concentrava el 34 % dels expedients que es van tramitar a la Comissió Arbitral de Girona. Una bona part d'aquests es concentraven a la plana de Banyoles i Porqueres (76 dels 97 casos) i el perfil era molt marcat, amb un predomini aclaparador de l'arrendament en metàl·lic que acumulava el 99 % dels casos; i unes finques extraordinàriament reduïdes, que ni tan sols arribaven a les 3 vessanes de mitjana (2,78, concretament) i amb algunes (13) d'unes poques feixes. Es tractava, majoritàriament, de terres de regadiu, en bona part beneficiades pels recs de desguàs de l'Estany i situades al pla del Castell i de Mata (al terme de Porqueres) o a Cal General (Banyoles). La mateixa tendència s'observa a Besalú, en què bona part dels contenciosos fan referència a petits horts situats a peu del riu Fluvià. És força probable, si ens atenem a la dimensió de les finques i al perfil dels demandants, que les economies familiars no depenguessin exclusivament de l'ingrés que representava aquesta explotació indirecta, sinó que existissin altres entrades, ja fossin de parcel·les en règim de propietat o, fins i tot, de treball fabril. La trajectòria d'alguns dels dirigents d'ASA de Banyoles i comarca encaixa perfectament en aquest perfil.

En qualsevol cas, fins i tot en una comarca reduïda com el Pla de l'Estany, s'observen matisos remarcables. Quan ens desplaçem cap a la plana de l'Empordà, el perfil dels contenciosos

varia de forma notable i les finques tenen unes dimensions molt superiors. Aquesta tendència ja s'observa a Fontcoberta i Vilademuls, però es referma clarament a Crespià, un municipi integrat al partit judicial de Figueres i amb una tipologia que anuncia clarament allò que s'observa a la plana empordanesa. En el cas de Crespià, les parcel·les afectades oscil·len entre les 7 o les 44 vessanes i les 18 quarteres, una tipologia que no es dona a la resta de la comarca del Pla de l'Estany, com a mínim a la zona que concentra més conflictivitat. La tipologia és molt semblant a la resta de pobles de l'Alta Garrotxa, com ara Cabanelles, Cistella o Lladó, una zona que concentra 76 casos i una extensió mitjana d'entre 17,1 vessanes (en el primer cas).

Les dues zones de més tensió de l'Empordà se situen al voltant dels nuclis de Vilajuïga i Sant Pere Pescador. En el primer cas, es tracta d'un grup de municipis emplaçats entre el cap de Creus i la serra de l'Albera que acumulen més de 400 casos, amb finques d'entre 3 (els casos d'Espolla, Llançà i Vilajuïga) i 7 (Garriguella) vessanes molt probablement dedicades al conreu de la vinya. L'altre nucli conflictiu se situa a la badia de Roses. Només tres municipis (Roses, Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador) acumulen 238 casos, amb finques que oscil·len entre les 3,6 vessanes de la primera població i les 5,2 de la darrera. La relació que es conserva a l'Arxiu Municipal de Figueres només ens especifica el conreu en 215 casos (un 17 % dels que es van arribar a tramitar a la Comissió Arbitral) i d'aquests, la immensa majoria corresponen al terme municipal de Vilajuïga (més de tres quartes parts). En aquest cas, sabem que bona part dels casos afectaven finques dedicades al conreu de la vinya, ja fos de forma exclusiva (un 82 %) o bé amb altres conreus, com ara l'olivera (un 5,3 %). El pes d'aquest darrer conreu era molt inferior, ja fos en el supòsit anterior o com a conreu exclusiu (un 7,7 %). Les dades anteriors, probablement podem extrapolar-les als municipis situats a l'oest del cap de Creus, però resulta molt més arriscat fer-ho a d'altres punts de la comarca.

Al Baix Empordà i a la Garrotxa, la mostra és força reduïda (160 casos a la primera comarca i 96 a la segona) i, a més a més, està molt concentrada en uns quants municipis, per la qual cosa la imatge que podem obtenir és molt fragmentària.

Tot i això, les dades ens indiquen un escenari molt divers. A la zona més septentrional, per exemple, se succeeixen municipis amb un pes important dels contractes de parceria (com ara Belcaire d'Empordà, que en té més de la meitat) amb d'altres (com Torroella de Montgrí o Albons) en què és majoritari l'arrendament. L'escenari és lleugerament diferent cap al sud, amb municipis (Torrent, Palafrugell i Fonteta) en els quals predominen clarament els contractes d'arrendament. En aquest darrer cas, tots els casos conservats corresponen al conreu del blat. Més enllà d'aquests matisos, les dades apunten a un pes majoritari de les finques inferiors a 5 vessanes i dels contractes d'arrendament, si bé la parceria apareix de forma significativa, sobretot vinculada a la vinya i l'olivet. La mateixa problemàtica, quant a la fragmentació de les dades, ens apareix a la comarca de la Garrotxa, en què els 96 expedients conservats corresponen als actuals municipis de Besalú (25) i la Vall d'en Bas (56). En aquest cas, a més a més, ni tan sols disposem de la dimensió de les finques, sinó únicament del tipus de contracte. En aquest sentit, l'arrendament és la fórmula denunciada a la totalitat dels expedients conservats a Besalú (hem de suposar que els 25 casos representen una mostra prou significativa), mentre que a la Vall d'en Bas, en canvi, la proporció entre l'arrendament i la parceria (tota ella a terços) és molt més equilibrada, tot i el predomini de la primera opció (amb un 62 %); si bé cal remarcar que bona part dels contractes de parceria corresponen al poble d'Hostalets d'en Bas.

Si ens desplacem a la comarca de la Selva, la primera dada rellevant és l'augment en la dimensió de les explotacions. En aquest àmbit, les que tenen una extensió de més de 10 vessanes representen gairebé la meitat (el 47,6 %) dels casos; una xifra molt superior a la mitjana de la regió de Girona, que se situa en poc més del 20 %. I fins i tot les més grans de 50 tenen un pes considerable (del 7 %), gairebé el doble del global dels partits judicials gironins. Aquesta magnitud s'explica, principalment, per la presència de finques forestals (en un 17 % dels casos) i zones de pastura (gairebé un 18 %) incloses en els contractes. Al Montseny, l'explotació incloïa el castanyer (35 casos), mentre que a la banda més oriental, l'avellaner (5). El paisatge agrari,

però, varia ostensiblement quan ens apropem a la costa, amb poblacions en què el relleu el pren la vinya, com ara Tossa de Mar (present a 15 dels 17 casos) o Blanes. En allò que fa referència al règim d'explotació, predomina clarament el contracte de masoveria. En gairebé un 24 % dels casos, aquesta era la forma d'explotació denunciada, amb un predomini aclaparador a Riells (un 71 % dels casos), a Riudellots (un 70 %) i a Caldes de Malavella (gairebé un 60 %), però una presència molt constant arreu de la comarca. Tot i això, cal puntualitzar que en bona part de les fitxes no s'especifica el sistema (ni el podem deduir) ni la renda satisfeta, amb la qual cosa resulta impossible determinar amb precisió el perfil majoritari. En qualsevol cas, la comarca de la Selva no és absolutament homogènia i contrasta clarament la part més marítima, amb contractes d'arrendament associats al conreu de la vinya i amb finques de dimensions molt més reduïdes, amb la part més occidental, en què les explotacions creixen en grandària, incorporen prats o boscos i la forma d'explotació majoritària és en règim de masoveria. Val a dir que, si bé la Selva té, en el seu conjunt, una xifra de casos més reduïda que d'altres comarques, aquests es reparteixen de forma molt més uniforme. Més de la meitat dels municipis tenen un mínim de 10 casos.

En conjunt, el mapa de la conflictivitat gironina (com a mínim, d'aquella que es va expressar a través de les comissions arbitral) és extraordinàriament heterogeni, amb un ampli ventall de tipologies que es combinen arreu del territori i que sobresurten en algunes comarques o indrets. Una diversitat de tipologies que ens ajuda a entendre la dificultat per concretar unes demandes consensuades per tots els sindicats adherits a Acció Social Agrària de les Terres Gironines o, més endavant, a la Federació Provincial de Treballadors de la Terra; o que explica, molt probablement, l'oposició o les reticències a vincular-se, en un primer moment, a la Unió de Rabassaires, que hom associava, almenys fins a 1934, exclusivament a una problemàtica que no era, ni de bon tros, majoritària a la regió de Girona. És evident, també, que aquesta heterogeneïtat també degué contribuir a traslladar una imatge difusa i esbiaixada de la realitat, tant per part dels agents polítics i socials de l'època com, fins i tot, per

part de la historiografia. En altres paraules: resultava i ha resultat molt més senzill afrontar un conflicte molt més homogeni com el rabassaire que no pas reconèixer la diversitat que es va donar a la regió de Girona.

En tot cas, no cal confondre la radiografia que ens proporcionen els expedients conservats (i, fins i tot, els que es van arribar a generar) amb les fórmules d'explotació indirecta que predominaven a la regió de Girona; ni tan sols amb aquelles que resultaven més conflictives. Tant les opinions dels contemporanis com l'anàlisi sistemàtica d'alguns arxius patrimonials ens permeten concloure que la parceria va ser la fórmula contractual predominant fins a la Guerra Civil i, en canvi, aquesta ens apareix de forma molt més minoritària a les comissions arbitrals de la regió de Girona.³⁸⁶ Igualment, resultaria agosarat arribar a la conclusió que algunes modalitats contractuals eren menys polèmiques que les altres a partir de l'estadística generada per les comissions. Quan el conreador assumia el risc personal i familiar de presentar una demanda de revisió davant els jutjats o quan recorria a les comissions arbitrals (en un escenari molt més favorable als seus interessos), és evident que expressava el seu malestar per unes condicions que considerava abusives; però també devia tenir en compte altres factors, com ara la possibilitat de trobar complicitats en altres conreadors del mateix poble o veïnat, o d'aconseguir el suport del sindicat.

ELS DEBATS A LES COMISSIONS

Després d'analitzar els actors i el principal motiu de discòrdia, val la pena aturar-nos a resseguir els debats que es van produir a les comissions arbitrals. La immensa majoria dels contenciosos interposats se centraven a reclamar una rebaixa en la renda; si bé també apareixien alguns casos en què es demanava una reposició de les finques. En el primer cas, la discussió inicial entre les dues parts se centrava a aclarir si s'havia manifestat conflicte o no

386 Ramon GARRABOU, Jordi PLANAS i Enric SAGUER, 2001.

entre el 14 d'abril de 1931 i el 21 d'abril de 1933 (d'acord amb allò que establia l'article 1 del Reglament de desplegament) a partir de dos supòsits: d'una banda, que el conreador no hagués fet efectiva *la totalitat dels fruits o de la renda que venia donant, segons contracte i costum*; i, de l'altra, que alguna de les dues parts hagués provocat danys a la finca. Sense entrar en aquests supòsits no era possible, si ens atenem al contingut de la Llei, que la Comissió dictaminés l'existència del conflicte; i, per tant, que decretés una rebaixa en la renda.

El propietari, doncs, es trobava tot sovint en la paradoxa d'haver de demostrar que el conreador es trobava al corrent del pagament; una posició que contrastava amb aquells que utilitzaven les comissions arbitrals per tal de reclamar les rendes pendents. Es tractava d'un supòsit que la immensa majoria dels conreadors es veien incapaços de provar: eren molt pocs els que podien presentar-se amb algun document que certifiqués l'impagament d'una part de la renda o de la totalitat d'aquesta; d'altres, havien de recórrer al testimoni d'un conreador veí; mentre que la major part d'ells s'hi presentava sense cap prova. Les comissions acostumaven a acceptar la versió dels conreadors, sempre que el propietari no fos capaç d'acreditar que havia rebut el pagament amb normalitat.

Atès que el pagament de les collites es duia a terme per semestres, les comissions es van trobar sovint en la disjuntiva de determinar si l'impagament de la darrera quota (que era posterior al 21 d'abril de 1933) constituïa un supòsit suficient com per determinar l'existència de conflicte i, per tant, instar a la rebaixa de la quota. En aquests casos, les comissions acostumaven a mantenir una actitud prudent i declaraven que el conreador es trobava al corrent de pagament, amb la qual cosa restava exclòs de l'àmbit d'aplicació de la Llei. Tot i això, en alguns casos també es feia una lectura generosa de la Llei i s'acceptaven conflictes tot i que el pagament estigués perfectament al dia. Es tractava, bàsicament, de casos en què la Comissió interpretava que el pagament s'havia fet *per manifesta coacció i amenaça del propietari*; un extrem que, en alguns casos, es podia demostrar a través d'algun document de desnonament aportat pel conreador, mentre que en d'altres es tractava, senzillament, de donar

crèdit a alguna declaració. Alguns es presentaven al judici amb testimonis que acreditaven que el propietari o l'administrador havien amenaçat que *si no pagava dintre els quinze dies el trauria del mas*.

En alguns casos, era ben evident que el conreador no havia satisfet les rendes anteriors al 21 d'abril de 1933, tal com fixava el Reglament de desplegament de la Llei; però, tot i això, el propietari s'entestava a intentar demostrar que això *no vol dir que existeixi en el nostre cas cap conflicte a resoldre*. I, en un joc notable d'equilibris, explicava que *hi ha dues manques de pagament: la motivada per un simple endarreriment o desídia i la rebel o contumaç. La primera no origina res, com no sigui el dret de l'arrendador a donar comiat per manca de pagament. La segona dóna lloc a un conflicte que pot ésser resolt per aquesta comissió*. El mateix propietari desfeia l'entrellat d'aquest dilema i aclaria que *existeix mera morositat consentida des de fa molts anys pel propietari, i que ara es vol aprofitar per la suposició d'un conflicte*.

En alguns casos, la perplexitat de la Comissió devia ser majúscula, atès que el propietari feia l'orni i negava que hagués estat formulada cap demanda de revisió el 1931 (un extrem, altrament, que tampoc no era imprescindible per a determinar *l'existència o la qualificació del conflicte*, si ens atenem a l'article tercer del Reglament de desplegament) o adduïa que el dipòsit de l'import vençut davant el jutge impliqués cap tipus d'impagament. En un cas, per exemple, el propietari argumentava que

en un sentit estricte el dia 21 d'aquest darrer no hi havia conflicte puix que bé o malament (però amb la intenció de fer-ho rectament) el demandant va dipositar en mans del jutge, abans d'aquella data, l'import dels arrendaments vençuts. I, objectivament, pel masover, no hi havia manca de pagament, encara que el que s'efectués no tingués transcendència legal.

Per aquest motiu, el propietari s'atrevia a afirmar que *no hi havia per l'arrendatari aquesta manca de compliment de contracte i no pot venir ara inventant un conflicte que solament*

ha sorgit per una especulació, ens atrevim a dir poc lícita. Malgrat els intents de trobar qualsevol esclatxa, és evident, si ens atenem a la lectura del Reglament, que el cas anterior només podia qualificar-se (com així va fer la Comissió Arbitral) com a conflicte.

Aquest extrem era matisat per alguns conreadors, que reconeixien que la demanda havia caducat *per ignorar-se el domicili del propietari* i, per aquest motiu, havia *pagat de conformitat amb el contracte però amb disconformitat*. En d'altres, el conreador reconeixia obertament les coaccions: *vistes les amenaces del propietari de treure'l de les terres, ha vingut pagant fins i tot el 1933 (...) confiant que arribaria la llei de contractes de conreu*. En aquests casos, la Comissió acostumava a fer una interpretació generosa del Reglament (que deixava molt clar que havia d'haver-hi una situació d'impagament) i a reconèixer l'existència del conflicte. Alguns propietaris, com veurem més endavant, van recórrer a la Comissió Arbitral Superior tot al·legant una interpretació errònia del Reglament de desplegament de la Llei; però aquesta, per sistema, es va limitar a confirmar tots i cadascun dels laudes. L'única resolució de la Comissió Arbitral de Girona que fou revocada per la Comissió Superior fou una d'interposada per un conreador al·legant el fet que aquest no havia estat degudament citat i que, part tant, la Comissió s'havia extralimitat a l'hora de dictar un laude resolutori d'un conflicte. El mateix va succeir en el cas d'Olot, en què s'obligà a repetir un judici, si bé el resultat fou exactament el mateix. Val a dir que la propietària tornà a recórrer a la Comissió Arbitral Superior, si bé aquesta confirmà el laude que fixava una rebaixa del 50 % en el preu de l'arrendament.³⁸⁷

387 Tot i que no disposem de les dades de totes les comissions arbitral gironines, aquesta percepció era compartida per l'advocat Josep Mª de Ribot que, en un article publicat l'abril de 1934 (per tant, en un moment molt avançat en allò que fa referència als treballs) afirmava que *no conec, ni es coneix, ni una sola resolució dictada per la Comissió Arbitral Superior que hagi revocat els laudes pronunciats per les Comissions Arbitrals de Partit*. «La Llei de contractes de conreu. Principis generals», *Diari de Girona*, 83 (17 d'abril de 1934): 1.

En d'altres casos, els propietaris s'esforçaven a argumentar (i, fins i tot, a demostrar documentalment) que els preus denunciats no eren abusius, ja fos perquè el contracte havia estat formalitzat molt recentment o perquè *és el corrent en la comarca (...) i per terres de la situació i la qualitat de les que són objecte els contractes en els quals es suposa conflicte*. La discussió es complicava quan les dues parts no es posaven d'acord amb les mides de la finca o amb el preu o les condicions de l'arrendament, un fet que, com es pot suposar, es donava freqüentment si ens atenem al pes dels pactes verbals. També hi havia discrepàncies sobre la qualitat i la rendibilitat de les terres, un aspecte que el propietari maldava per posar en valor de forma recurrent. En bona part d'aquests casos, el propietari es mostrava obert a acceptar una rebaixa del preu; tot i això, sovint puntualitzava que no estava disposat a arribar al 50 % que autoritzava la Llei com a màxim.

Com hem comentat més amunt, algunes demandes foren interposades pels propietaris. En concret, es tracta de 37 casos dels 2.094 documentats, un 1,76 %. No és, com es pot comprovar, una xifra significativa en el global dels expedients, però sí que ens permet confirmar la idea d'estratègies diverses per part dels hisendats; i, al mateix temps, constitueix una prova que, més enllà del debat sobre la composició i el funcionament de les comissions, aquestes podien haver esdevingut un instrument prou útil per evitar la via judicial en els conflictes entre propietaris i conreadors. El mòbil principal dels propietaris que interposaven una demanda era reclamar alguns impagaments i, en alguns casos, aconseguir un aval per recórrer a la via judicial i aconseguir el desnonament dels conreadors. En algun d'aquests casos, el propietari va aconseguir demostrar que el conreador no havia manifestat cap conflicte entre el 14 d'abril de 1931 i el 21 d'abril de 1933; però, en canvi, s'havia negat a pagar la darrera anyada. Davant aquesta situació, la Comissió es va decantar per declarar la falta de pagament i obrir la porta perquè el propietari dugués a terme les accions de desnonament o resolució de contracte. En alguns d'aquests casos, el conreador aprofitava la compareixença per intentar capgirar el contenciós i manifestar que *l'arrendatari ha pagat durant aquests anys amb plena*

disconformitat; una estratègia que no va funcionar, atès que la Comissió es decantava per derivar aquests casos a la justícia ordinària.

LES RESOLUCIONS DICTADES

Els laudes que van dictar les comissions arbitrals foren clarament favorables als conreadors. Les dades que ens ofereixen les de la regió de Girona són, en aquest sentit, concloents. En més d'un 94 % dels casos fou determinada l'existència de conflicte (un total de 1.978 dels 2.099 casos en què coneixem el resultat final) i, per tant, es va assumir una rebaixa del 25 % o del 50 % en el preu de l'arrendament o bé es va rebaixar la part dels fruits que corresponia al conreador (en el cas dels contractes de parceria) o bé es va reposar el conreador. Per altra banda, un 2,38 % dels casos foren desestimats, mentre que la conciliació es va aconseguir en un 1,86 %; i, finalment, un 1,52 % de les denúncies foren retirades o bé no va comparèixer el denunciant.

Tot i això, el criteri no fou homogeni en totes les comissions; ni a l'hora d'afrontar els casos ni tampoc amb les resolucions que es van prendre. En el primer cas, les comissions de Figueres i Santa Coloma de Farners van prendre una actitud molt més resolutiva, apreciament l'existència del conflicte de forma gairebé automàtica, sense gaires miraments. Contràriament, les d'Olot i Girona van entretenir-se molt més a analitzar els antecedents, a reclamar documents i, fins i tot, a sol·licitar compareixences; tot i que en la majoria dels casos el resultat també s'orientà a determinar l'existència del conflicte. Malgrat tot, en el cas de la Comissió d'Olot, un dels propietaris afectats es queixava que els conreadors presentaven la demanda sense cap mena de prova documental sobre la consignació de l'import de l'arrendament al jutjat municipal i exclamava que *en derecho, señores de la comisión arbitral, no es suficiente afirmar hechos, es absolutamente necesario, para ser tenidos en cuenta, probarlos*. És evident, malgrat tot, que els conreadors partien de nombrosos desavantatges respecte dels propietaris, amb molts més recursos per atendre el litigi. Les diferències de criteri també es van

produir a l'hora de determinar la rebaixa en el preu: mentre que a les comissions de Figueres i Santa Coloma de Farners s'optà, majoritàriament, per una rebaixa del 25 %, en el cas de Girona i la Bisbal aquesta se situà més aviat en el 50 %. En els casos dels contractes de parceria, la rebaixa va consistir a fixar un repartiment a quarts o sisos en funció de si els acords eren a mitjos o a terços. En bona part dels casos es feia una interpretació generosa del Reglament del 24 de juliol de 1933.

Resultat	Casos	Pes / Total
Reconeixement del conflicte	1.978	94,24
Demandes desestimades	50	2,38
Conciliació	39	1,86
Retirada	32	1,52
Total	2.099	

Quadre 5. Classificació dels contenciosos de les comissions arbitral de la regió de Girona segons el resultat final. Font: elaboració pròpia a partir de les dades de les comissions arbitral.

També van haver-hi alguns pocs casos (50, un 2,38 %) en què les demandes dels conreadors foren desestimades. En els casos en què el propietari podia demostrar que el conreador no s'havia acollit als decrets del Govern provisional de la República o que havia fet el pagament de les rendes convingudes en el contracte (tal com preveia l'apartat *c* de l'article segon de la Llei i el sisè del Reglament de desplegament), la Comissió determinava que no existia conflicte i, per tant, el conreador havia de seguir pagant la mateixa renda que fins aleshores. Una bona part dels casos es van produir a la Comissió Arbitral d'Olot, els membres de la qual no van tenir gaires manies a l'hora d'adoptar aquest acord. En aquests casos, o bé el conreador desconeixia el text de la Llei o bé no havia volgut arriscar-se prèviament a deixar de pagar l'arrendament; però és evident que tenia poques possibilitats d'aconseguir una resolució favorable.

No totes les denúncies tramitades per les comissions arbitral es referien a la modificació de les condicions contractuals. En

alguns casos, el tema central era la reposició o el desnonament del conreador. En aquest cas, el debat entre les dues parts se centrava a determinar si el conreador havia marxat per voluntat pròpia. Un cas del poble d'Oix ens permet exemplificar aquest tipus de casos. L'arrendatari, que havia presentat demanda de revisió davant el jutjat, va reconèixer que a finals de 1932 havia signat voluntàriament el document de comiat, però que ho havia fet pensant que *el fet de firmar no tenia cap importància, que era més aviat un requisit de tràmit i que, a pesar d'ell, podia tenir la complerta seguretat que podia fer, en qualsevol moment, la revisió del contracte*. El propietari, com es pot suposar, confirmava que l'abandonament de les terres havia estat acordat i que no havia *desposseït de la terra que conreava l'arrendatari contra la seva voluntat ni ell ha estat desposseït de la terra per resolució o sentència judicial*. I, a més a més, remarcava que l'abandonament de terres era un fet molt habitual *a Oix i a la seva comarca, davant l'èxode creixent de famílies que anyalment abandonen aquella contrada tan muntanyosa i isolada per dirigir-se més al pla, on la tasca no sigui tan feixuga i les comunicacions més avinents*. A desgrat d'aquesta darrera anàlisi sobre la problemàtica demogràfica de les zones rurals, la Comissió Arbitral del districte d'Olot va acordar (com es pot suposar, amb els vots en contra dels vocals propietaris) que l'arrendatari fos reposat en les condicions que havia tingut anteriorment.

En algun cas, la Comissió no va tenir manies a l'hora d'aplicar l'article 6 del Reglament de desplegament de la Llei, que obria la porta a recórrer als tribunals de la jurisdicció ordinària per tal de desnonar aquell conreador que no hagués interposat conflicte abans del 21 d'abril de 1933 i que es negués a pagar el preu de l'arrendament o la quota al propietari. Aquest fou el cas, per exemple, d'un propietari de Madremanya, que reclamava el pagament de 650 pessetes i un xai de vuit carnisseres endeutats des del 25 de desembre de 1933 per una masoveria i dues peces de terra. També es van donar casos en què el conreador no compareixia al judici o decidia, directament, retirar la demanda. Aquest darrer cas es va donar, sobretot, a partir de l'aprovació de la Llei de contractes de conreu.

Finalment, la via de la conciliació només fou possible en l'1,86 % dels casos, la qual cosa deixa entreveure les enormes dificultats per arribar a un acord entre els propietaris i els conreadors. En algun d'aquests casos, l'acord era ben senzill, com el que es va produir entre un masover i una propietària d'Amer. El primer va desistir després d'aconseguir que la segona li donés *la preferència per a la talla anyal de bastons i perxes existents en la masoveria del mas Les Femades del terme d'Amer, en les mateixes condicions en què ho venia practicant després de la suspensió*. En l'escrit, el masover havia argumentat que *des de fa tres generacions i més de seixanta anys la seva família porta la masoveria del mas Les Femades (...) anant-hi aparellada a la mateixa la concessió de tallar els bastons i perxes que hi haguessin a la finca, o sia fent de l'ofici de "roder" en la pròpia casa quin arrendament tenia*; una activitat que li reportava uns beneficis de 1.200 pessetes anyals. Segons aquest, l'administrador de la propietària li havia prohibit que ho seguís fent *pel sol fet d'haver donat el meu nom al sindicat «Unió de Defensa Agrària», dit sia de pas, defugit de tota tendència política*.

En un altre cas, la conciliació va consistir en una compensació entre el deute de la renda i les obres efectuades a la masia, que l'arrendatari del Mas Domènec (a Sant Gregori) havia hagut d'assumir perquè aquesta es trobava en *deplorable estado, hasta el extremo de que algunos techos y la galería amenazan ruina*. En la seva exposició, el conreador detallava totes les obres que havia dut a terme des de l'any 1924 i exposava que ho havia reclamat insistentment al propietari, però que aquest *en el antiguo régimen era persona influyente, cuya circunstancia impedía toda esperanza de éxito (...) lo que ha motivado que el compareciente retrasara su reclamación hasta el presente momento en que las leyes de la República amparan por igual y sin distinción de clases a todos los ciudadanos*. Tot i que les obres documentades pujaven força més que el deute de dos semestres, ambdues parts van acceptar una compensació, bo i comproment-se el propietari a assumir les obres de reparació pendents del mas. Tot i això, la major part dels casos de conciliacions van correspondre a acords per fer efectius els deutes pendents, en bona part derivats de litigis interposats pels propietaris.

UN BALANÇ FINAL

Els treballs de les comissions arbitrals es van perllongar durant tot el contenciós competencial al voltant de la Llei de contractes de conreu; i, per tant, els propietaris van anar actualitzant el seu argumentari. Una vegada promulgada la Llei de contractes de conreus, algunes al·legacions van centrar-se a remarcar que, a partir d'aquell moment, les comissions no podien atendre les demandes formulades amb posterioritat atès que, a parer seu, havia acabat la seva jurisdicció. Més endavant, quan es va fer pública la sentència del Tribunal de Garanties contra la Llei, els propietaris van aprofundir en aquesta qüestió. En un recurs del 9 de juliol de 1934 (per tant, un mes després de la sentència) un propietari començava la seva al·legació puntualitzant que

no devem entrar en el conflicte que actualment tenen pendent el Poder Central i la Generalitat i, tot seguit, afegia que és evident que segons la llei fonamental de l'Estat i l'Estatut de Catalunya, el Tribunal de Garanties té jurisdicció aquí i els seus falls deuen acatar-se. Per això (...) el sostenir la jurisdicció que s'impugna esdevé inclús un veritable acte de rebel·lia al que no pot el demandat prestar la seva aquiescència, encara que no sigui més que amb la del silenci.

En un altre cas, el representant d'un propietari es mostrava escèptic davant l'escenari obert i es preguntava:

que la Generalitat ha declarat la validesa de la llei davant del dictat d'aquest Tribunal (el de Garanties Constitucionals)? Que existeix un conflicte entre el Poder Central i la Generalitat en relació a aquest punt? Això són figures d'un altre paner i que a nosaltres no ens interessen. Que el Poder Central i cantonal (sic!) discuteixin i resolguin el que tinguin per convenient i ho acatarem, però mentre no vingui la solució ens hem d'atenir tots al marc legal, a la situació de dret creada per la Constitució de la República segons la qual el fall del Tribunal de Garanties està per damunt de tot.

El resultat de tot plegat era, a parer d'aquest mateix, que *aquesta comissió no té cap atribució ni potestat per entendre en aquest conflicte ni en cap altre i sigui feta aquesta afirmació amb els deguts respectes i sense ànim d'ofendre a ningú*. Més enllà dels qualificatius amb què hom volgués definir la situació, és evident que la sentència del Tribunal de Garanties havia deixat tocada de mort la Llei de contractes de conreu i tot l'ordenament jurídic que en depenia, entre els quals hi havia les comissions arbitral que estaven funcionant arreu del territori.

Malgrat tot, les comissions arbitral seguien funcionant i les darreres reunions fins i tot es van produir poc després de la revolta del 6 d'octubre de 1934, talment com si els seus membres es resistissin a creure que el nou escenari hagués d'afectar un instrument legalment creat. Ben aviat, però, el president accidental de la Generalitat, designat per l'autoritat militar, va començar a dictar ordres en les quals es deixaven sense efecte els laudes dictats durant els darrers mesos. Els expedients conservats inclouen alguns d'aquests documents, generats a petició dels propietaris. Els arguments utilitzats no es fonamentaven en la sentència del Tribunal de Garanties, sinó en el fet que

hasta tanto no se determine de manera concreta la legislación aplicable a las cuestiones del campo, los agentes de la autoridad han de imponer el cumplimiento estricto de los contratos escritos o verbales y definirán transitoriamente los contratos que ofrezcan dudas teniendo en cuenta las pruebas que ofrezcan las partes y la costumbre de la comarca para determinar la forma y la cantidad a satisfacer, trátese de frutos o rentas.

Es tractava, doncs, d'una mesura legalment molt feble, atès que deixava sense efecte unes resolucions dictades a l'empara d'un marc legal perfectament definit sense substituir-lo per un de nou.

El problema no era només que hom retornés a la situació anterior a 1931, sinó l'extrema desprotecció en què es van trobar els arrendataris i parcera que havien apostat, de bona fe, per la via de les comissions arbitral i havien posat al descobert les

diferències amb els propietaris. No deixa de resultar simptomàtic (per bé que aquesta actitud no pugui generalitzar-se) que alguns dels propietaris passessin, en pocs dies, de defensar-se amb vehemència a la Comissió Arbitral a recórrer als jutjats i a la Guàrdia Civil per tal que instessin els conreadors *rebels* a satisfer les quantitats pendents.³⁸⁸

Durant els mesos en què van funcionar, les comissions arbitral van aconseguir apaivagar els ànims dels conreadors en la mateixa mesura que van excitar els dels propietaris; excepció feta, òbviament, d'aquells que van utilitzar-les per tal de reclamar quantitats pendents o que van decidir (i van poder) tancar els contenciosos oberts. En una editorial del *Diari de Girona* apareguda a finals de 1933 (quan les comissions ja duïen un cert bagatge), hom afirmava que la Llei no havia servit *per a la finalitat perseguida, sinó al contrari. Per augmentar el malestar entre els agricultors de les comarques catalanes i crear nous conflictes allí on no n'hi havia*; una valoració que, de ben segur, compartien els propietaris que havien hagut de comparèixer o, fins i tot, aquells que assumien el risc d'haver-ho de fer en qualsevol moment. El diari, portaveu oficiós de la Lliga, remarcava que la Llei també havia provocat malestar entre els arrendataris i parcers perquè es basava *en la injustícia de premiar al mal pagador i de castigar de fet al complidor dels contractes, al que feia honor a la seva paraula i a la seva firma*. I denunciava el caos que havien generat les sentències, teòricament incomplertes pels mateixos conreadors: *dia rere dia hem pogut veure com els parcers no es retenien el 50 per cent dels fruits, sinó la totalitat de la collita; com no entregaven la part corresponent al propietari segons llei, sinó la que ells volien, en la forma que volien i quan els plaïen*.³⁸⁹ És evident, en tot cas, que només des de visions paternalistes es pot negar l'existència d'un malestar al voltant dels contractes de conreu; una insatisfacció que, en tot cas, calia avaluar i resoldre d'alguna forma.

388 *Diari de Girona*, 15 (18 de gener de 1935): 2.

389 «El conflicte del camp a Catalunya», *Diari de Girona*, 146 (29 de setembre de 1933): 1.

En tot cas, més enllà d'aquesta repercussió en l'estat anímic de totes les parts, les comissions arbitrals tampoc no van servir per resoldre les diferències existents, sinó simplement per fer-les aflorar amb molta més precisió que no pas el 1931, i obrir un parèntesi fins a l'aprovació de la Llei de contractes de conreu, que veritablement havia de transformar les relacions socials al camp. A més a més, tot i que les sentències foren clarament favorables als conreadors, bona part dels propietaris es va negar a acatar-les i es va trobar, a més a més, amb un escenari novament favorable a partir del 6 d'octubre de 1934. En tot cas, més enllà del debat sobre la composició de les comissions arbitrals, és evident que podien haver esdevingut un instrument útil per a resoldre una de les cares del contenciós al voltant de la lluita per la terra: aquella que feia referència a les relacions contractuals entre els propietaris i els conreadors.

10. EL POLS DE LA LLEI DE CONTRACTES DE CONREU

Possiblement que mai cap llei no havia tingut més persones a l'expectativa, ni havia despertat més passions, ni s'havien format entorn d'ella tants comentaris com la de Contractes de Conreu.

Fragment de l'article «Epileg d'un conflicte», de Pere Llongarriu, secretari de l'Associació Sindical Cooperatista de Treballadors del Camp de la Comarca d'Olot, publicat a *Esquerra*, 1 de setembre de 1934

El 6 de desembre de 1932 es produeix l'estrena del Parlament de Catalunya. A partir d'aquell moment, una bona part del debat polític i social sobre la qüestió agrària va centrar-se en la legislació que s'havia compromès a impulsar el Govern de la Generalitat; i, molt concretament, en la Llei de contractes de conreu, la gran promesa electoral d'Esquerra Republicana de Catalunya. La primera discussió sobre un projecte legislatiu pròpiament català, però, va produir-se poques setmanes després de la constitució del Parlament de Catalunya, arran d'una proposició de llei presentada per la minoria socialista. Es tractava d'un text molt curt, però extremadament clar. A través de dotze articles, es deixaven en suspens tots els judicis de revisió i de desnonament, s'establia una renda màxima del 5 % del valor de la finca (d'acord amb el cadastre o el cens), es prorrogaven automàticament els contractes quan la renda fos inferior a aquest percentatge, i es reservava a la Generalitat el dret d'opció de compra o, en cas que

aquesta no es fes efectiva, la plusvàlua generada respecte al valor del cadastre o de l'amillament.

El document no prosperaria, però va generar la primera reacció dels propietaris gironins. Pocs dies després de la presentació, l'advocat Josep Maria de Ribot publicava un article al *Diari de Girona* en el qual sentenciava que si s'aprovava el document de la USC seria *el cop de gràcia per als propietaris en matèria d'arrendaments*.³⁹⁰ En un altre article, el vocal de l'IACSI al partit judicial de la Bisbal, Jaume Rosich, també entrava a valorar la proposició de llei:

coneguda la ideologia del socialisme, contraria a la propietat privada, no sorprengué a ningú que fos en absolut, contrari als propietaris. N'hi ha prou amb dir que no permet cobrar cànon superiors al 5 per cent del valor de la finca calculat amb la base de l'amillament, i, que, en cas de venda, al major valor de la finca sobre la capitalització del cadastre, passaria íntegra a la Generalitat.

La principal preocupació de Rosich no era, però, el document presentat per la USC, sinó la idea dels nous parlamentaris catalans de voler legislar sobre contractes d'arrendament.³⁹¹

EL DEBAT COMPETENCIAL

Una part del debat al voltant de la Llei de contractes de conreu va centrar-se en el vessant estrictament competencial. En altres paraules, en la capacitat del Parlament per legislar sobre aquesta matèria. Des del primer moment, algunes veus representatives dels propietaris gironins van començar a alertar sobre la qüestió. El 27 de febrer, pocs dies després de donar-se a conèixer l'articulat de la Unió Socialista (i quan ni tan sols s'havia presentat el Projecte de Llei del Govern), el president honorari

390 Josep Mª Ribot, «La propietat rústica en perill», *Diari de Girona*, 32 (9 de febrer de 1933): 1.

391 Jaume Rosich, «Un projecte de llei d'arrendament», *Diari de Girona*, 47 (27 de febrer de 1933): 1.

de la FSA de Girona, Jaume Rosich, publicava un article en què confessava que veia *difícil que el Parlament català pugui legislar sobre regularització dels contractes d'arrendament i parceria, i per tant el projecte dels socialistes, suara publicat en la premsa; i expressava el seu convenciment que no (...) sigui més que una maniobra de cara a la massa*. En tot cas, Rosich lamentava que

*l'autonomia concedida no ens permeti majors facultats en dita matèria, puix entenem que el bon seny català s'imposaria a pesar de tot i coneixedors de la qüestió més que el Poder central, podria arribar-se a tenir una bona llei que regulés els contractes d'arrendament i de parceria, desconegut aquest en la resta d'Espanya, almenys en les modalitats que ofereix la costum nostrada.*³⁹²

Tot i l'optimisme que expressava sobre *el bon seny català*, el problema no només vindria donat per les atribucions competencials, sinó pel fet que la legislació impulsada pel Parlament català seria molt més avançada que l'espanyola, amb la qual cosa portaria alguns propietaris catalanistes a una situació certament paradoxal: en pocs mesos, passarien de reclamar al Govern espanyol que no interferís en la realitat del camp català i es reservés aquest vessant a la Generalitat, a beneir la interposició d'un recurs perquè es negués a l'Administració autonòmica qualsevol intervenció en la matèria. Un gir copernicà que expressa, a través de trajectòries com les de Jaume Rosich o Pelai Negre, el dilema i les contradiccions d'uns propietaris que van optar (primerament, per la via legal i, més endavant, per la militar) per avantposar els seus interessos de classe als ideals que havien defensat durant tota la seva vida.

Alguns mesos després, el diputat gironí de la Lliga, Tomàs Carreras, aprofundia en la problemàtica competencial i apuntava els problemes que generaria la Llei de contractes de conreu respecte a la legislació espanyola: *caldrà acudir a altres disposicions legislatives i administratives, no emanades precisament del*

392 Jaume Rosich, «Un projecte de llei d'arrendament», *Diari de Girona*, 47 (27 de febrer de 1933): 1.

Parlament català ni dictades pel Govern de la Generalitat, per a establir el règim jurídic total agrari de Catalunya; i posava com a exemples la necessitat de conjuminar la futura Llei de contractes de conreu amb la d'enjudiciament civil, la Llei de bases per a la reforma agrària i la Llei d'arrendaments rústics, en discussió al Congrés espanyol. El diputat de la Lliga responsabilitzava ERC d'aquest batibull: *Calia que, abans de l'aprovació definitiva de la llei agrària, la dita minoria hagués salvat la seva opinió de que aquella llei no regiria a Catalunya.* Tot i això, a parer de Carreras, el problema no era la distribució competencial, sinó la inclusió, a través d'un vot particular, del contracte de la rabassa morta en la 22a base de la Llei de bases per a la reforma agrària:

*Si res s'hagués dit en aquesta llei, referent a coses de Catalunya, era possible sostenir amb l'Estatut de Catalunya a la mà, la competència total del Parlament català en matèria de reforma agrària. Efectivament, segons l'article II correspon a la Generalitat la legislació exclusiva en matèria civil, i segons l'article 12, incís 6.é li pertany també la política social i agrària.*³⁹³

No tothom compartia aquesta anàlisi. El notari Emili Saguer i Olivet defensava que la Llei de bases per a la reforma agrària representava una intromissió a l'Estatut de Catalunya; formulada, a més a més, de forma gairebé simultània. En un opuscle dedicat a resseguir la Llei aprovada per les Corts espanyoles, el catedràtic afirmava textualment que *sin embargo el Estatuto aprobado, la ley agraria cercena del círculo de atribuciones concedidas a la Generalitat, todo lo referente a la propiedad de la tierra y a su aprovechamiento.*³⁹⁴ La valoració de Saguer tenia una rellevància especial, atès que no era gens sospitós de vel·leïtats autonomistes. Tot i els seus orígens catalanistes, feia mesos que havia experimentat un gir personal cap a posicions espanyolistes; i, de fet, en el seu moment s'havia manifestat obertament no només en contra de l'Estatut plebiscitat, sinó també de l'aprovat.

393 «El futur codi agrari de Catalunya», *Diari de Girona*, 142 (25 de setembre de 1933): 1.

394 Emilio SAGUER I OLIVET, 1933: 14-15.

El debat no només es va airejar des de la premsa, sinó que també es va plantejar, a nivell intern, entre les associacions de propietaris. Jordi Planas ha explicat amb detall la crisi que es va produir a la Junta de Govern de l'IACSI, que acabaria provocant la dimissió del president de la institució.³⁹⁵ En una junta general extraordinària celebrada el 8 d'agost de 1934 i en la qual van assistir més d'un miler de propietaris, fou escollida per aclamació la candidatura encapçalada per Josep Cirera i Voltà. Una de les primeres mesures de la Junta fou la publicació d'un manifest en el qual es manifestava la voluntat de mantenir *el més absolut i radical apoliticisme (...)* *en el sentit de que com a membres de d'un organisme dirigent de sector essencialment econòmic, ni podem ni volem estar sotmesos a cap partit polític.* En realitat, la proclama no era sinó un punt i a part en què l'IACSI passaria de dependre de la Lliga Catalana a fer-ho d'un satèl·lit de la CEDA. Algunes setmanes després, el nou president de l'IACSI començaria les gestions per fundar un nou partit, anomenat Acció Popular Catalana, que serviria de plataforma política per a molts propietaris que havien abocat les seves esperances en el Govern espanyol.

La discussió del Projecte de llei de contractes de conreu es va allargar des del 29 de novembre de 1933 fins a l'1 de febrer de 1934. Durant aquest període, l'escenari polític va viure canvis substancials: les dretes van guanyar les eleccions de novembre de 1933; i, si bé al nostre país Esquerra Republicana va mantenir-se com a força hegemònica, la Lliga va experimentar un avenç força notable. Aquest resultat va ensuperbir la Lliga i va atemorir ERC. El problema no era només la feblesa del partit que havia liderat el canvi de règim, sinó també el triomf de les dretes arreu de l'Estat i, de resultes d'això, el trencament de la tradicional harmonia que havia existit entre el Govern català i l'espanyol. El desenvolupament del marc estatutari i de la legislació social que s'havia compromès a fer el Govern de la Generalitat es va donar, doncs, en un marc clarament desfavorable. Aquest nou context va afavorir la formació d'un executiu de concentració d'esquerres a Catalunya, que portaria Joan Comorera, de la Unió

395 Jordi PLANAS, 2006: 213.

Socialista, a ocupar la cartera d'Agricultura i Economia i, per tant, a tenir un paper de primer ordre en l'impuls de la Llei de contractes de conreu. Pocs mesos després, es produïa la retirada de la Lliga del Parlament de Catalunya. Tot i que la impaciència dels conreadors havia estat atenuada pel funcionament de les comissions arbitrals, el debat al voltant de la Llei es va traslladar amb passió a la premsa local i provincial.

LES DEMANDES DELS SINDICATS GIRONINS

Coneixem a bastament les demandes de la Unió de Rabassaires en allò que fa referència als continguts de la Llei de contractes de conreu; però sabem molt poc sobre les que van plantejar la resta de sindicats. Els conreadors gironins també van intentar fer sentir les seves demandes perquè fossin incloses en el Projecte de llei. La interlocució que va establir-se amb els legisladors catalans constitueix, en aquest cas, un episodi inèdit de participació política. Quan encara no s'havia constituït legalment la Federació Provincial de Treballadors de la Terra, catorze sindicats de Torroella de Montgrí i comarca van consensuar un document que fou adreçat als diputats del Parlament de Catalunya. De fet, es tractava d'algunes propostes que ja havien tramès a diferents personalitats de la República per tal que fossin incloses en el Projecte de llei d'arrendaments; una prova del desconcert dels conreadors a l'hora d'esbrinar quina administració acabaria regulant aquesta qüestió. En la carta adjunta, el president del Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra, Francesc Salis, expressava *la gran desil·lusió* perquè en el Projecte de llei no hi havia incloses *cap de les nostres aspiracions, creient que de prevaldre la seva actual redacció encara vindria a agreujar la trista situació de la classe pagesa*.³⁹⁶

El text començava amb una diagnosi sobre *els mals bàsics que, al nostre entendre, afligeixen l'agricultura catalana* i que se

396 AHN/Salamanca, PS Barcelona, Caixa 1.48, Carta del president de Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra, Francesc Salis, adreçada al diputat Antoni Xirau, 1 de maig de 1933.

sintetitzaven en tres: d'una banda, la curta durada dels contractes, la qual cosa condicionava considerablement les possibilitats de millora de la finca o de plantacions de fruiteres; de l'altra, el repartiment arbitrari de la terra, que provocava el manteniment de finques ermes, mentre alguns pagesos sense terra es veien obligats a emigrar a les ciutats; i, finalment, els abusos en els preus dels contractes per part dels propietaris. El document, però, no es limitava a una diagnosi més o menys acurada sobre els mals de l'agricultura gironina, sinó que definia, per a cadascun d'aquests, les possibles solucions. Es tractava de deu bases. Pel que fa referència a la possibilitat d'accés a la propietat de la terra, hom plantejava l'objectiu d'evitar l'existència d'assalariats, per la qual cosa es proposava la creació d'uns comitès a cada poble o comarca (integrats per propietaris i conreadors) *a l'objecte de repartir-la degudament* (3) i l'establiment del criteri que *cap propietari cultivi més terra de la que pugui treballar ell personalment amb sa família* (4). A més a més, es proposava l'opció de compra preferent per a l'arrendatari en cas de venda de la finca que conreava (8). Respecte a les relacions contractuals, hom començava reafirmant la petició d'abolir *els arrendaments de parceria de qualsevol classe que sigui, per considerar-lo un arrendament abusiu* (5). En el cas dels arrendaments monetaris, es proposaven algunes mesures reguladores, com ara l'abolició dels pagaments per avançat (1), una durada mínima de catorze anys en els contractes (9), la taxació de les finques per limitar els preus excessius dels arrendaments (2), un termini de quinze dies per a pagar els deutes en cas de desnonament per impagament (10) i l'abonament de les millores efectuades per l'arrendatari en cas de venda de la finca (7). Finalment, també es demanava la nacionalització o el control, per part dels sindicats agraris, dels canals de regadiu, com a mesures per evitar-ne l'estat d'abandonament i optimitzar-los (6).³⁹⁷

397 ACBE, Fons de l'Administració Local, Ajuntament de Bellcaire d'Empordà, 1848-1992, Lligall d'Acció Social Agrària, 1931-1936, *Acords dels Sindicats de la terra de les comarques gironines en relació al projecte de llei de contractes de conreu*, s/d.

Les propostes, com podem comprovar, no variaven excessivament respecte d'aquelles que havien estat plantejades en el primer document programàtic d'ASA de les Terres Gironines, si bé s'aprofundia més en els mecanismes per afavorir una millor distribució de la terra i per frenar els abusos en els contractes de conreu. Tal com es remarcava en el mateix text, l'objectiu d'aquestes mesures no era només el de *portar al camp català la tranquil·litat a què té dret*, sinó també de *contribuir a la riquesa de la classe agrícola catalana i, per tant, a la prosperitat de Catalunya*. I el millor camí per arribar-hi era fixant unes regles de joc que permetessin avançar cap a un model de societat rural majoritàriament format per petits propietaris, tot regulant la propietat però sense qüestionar-la. Es tractava, doncs, d'un programa que podia ser compartit, des d'un punt de vista polític, per un ventall ben ampli d'opcions.

A banda d'aquest document, algunes agrupacions que s'acabarien integrant a la Federació Provincial de Treballadors de la Terra també van voler fer sentir la seva veu de forma diferenciada. L'Associació Sindical i Cooperatista de Treballadors del Camp de les Comarques d'Olot, per exemple, va donar a conèixer un document en el qual se sintetitzava la problemàtica existent a la Garrotxa. El manifest es va canalitzar a través del diputat Antoni Dot, d'Esquerra Republicana de Catalunya.³⁹⁸ En la seva assemblea constitutiva, l'entitat exposava *els problemes greus plantejats a la nostra comarca*. El primer de tots era estrictament conjuntural i reclamava que es rebaixés un 50 % el preu de l'arrendament de les terres per fer front a la sequera que s'havia produït i compensar, d'aquesta forma, les pèrdues entre el conreador i el propietari. La segona proposta també estava vinculada a intentar alleugerir la situació provocada per la mala anyada; en aquest cas, plantejava suprimir definitivament el pagament a la bestreta, una pràctica establerta *en aquestes comarques d'ençà del feudalisme*. Finalment, la darrera mesura que es proposava era *abolir el pagament «a mitges», que encara existeix en aquesta comarca, d'una manera especial al que fa*

398 *Acció Ciutadana*, 53 (1 de setembre de 1933): 5.

referència als olivets, que no reporten al conreador altre benefici que la suor que hi llança, mentre que el propietari cobra el jornal que aquest hi ha fet. Donada la urgència d'aquestes propostes, hom plantejava no esperar la promulgació de l'anomenada *Llei grossa* (la futura Llei de contractes de conreu) i resoldre-ho amb una llei transitòria. Una mesura que seria parcialment acceptada amb la Llei de contractes de conreu, si bé aquesta només se centraria en la creació de les comissions arbitral.

L'OPOSICIÓ DELS PROPIETARIS

Els propietaris van exercir un setge aclaparador per evitar que prosperés qualsevol iniciativa de reforma agrària des de Catalunya. El 29 d'octubre de 1933, poques setmanes abans de les eleccions a Corts, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre va voler fer una demostració de força i va convocar una assemblea anomenada *de Defensa Agrícola*. Els dies previs, la premsa de la Lliga anava plena d'articles i crides per estimular la participació dels propietaris.³⁹⁹ L'assemblea va aconseguir omplir la plaça Monumental de Barcelona amb prop de 30.000 propietaris arribats de tot Catalunya. En aquells moments ni tan sols es coneixia el text definitiu de la Llei de contractes de conreu, però el president del Comitè Organitzador, Josep Cirera i Volta, va criticar amb vehemència la Llei de conflictes que, a parer seu, no havia estat promoguda per restablir l'ordre, sinó perquè ERC creia que *el tinglado electoral muntat per ells està podrint-se (...) i, si nosaltres no l'enderroquéssim, arribaria a convertir-se en el patíbul de Catalunya*. I, al mateix temps, s'aventurà a preguntar, en veu alta:

*Què voleu que en surti d'aquestes mans pecadores? Què voleu que en surti d'aquestes intel·ligències pertorbades? Què voleu que facin els que han estat capaços d'aprovar un disbarat de la naturalesa de la llei publicada per a solucionar els conflictes plantejats sobre els contractes de conreu?*⁴⁰⁰

399 «Una Assemblea agrària», *Diari de Girona*, 171 (28 d'octubre de 1933): 1.
400 *Revista de l'IACSI* (novembre de 1933): 535.

Alguns dels oradors que van participar en l'assemblea van fer una crida a *aixecar el camp* contra el Govern de la Generalitat i van amenaçar de recórrer al Govern espanyol per aturar-la.

Les primeres valoracions dels propietaris gironins sobre el Projecte de llei van aparèixer ben aviat. El 15 de gener de 1934, quan tot just havia entrat al Parlament, Jaume Rosich ja es mostrava aclaparat per *les monstruoses disposicions que conté i que, d'aprovar-se, vindrien a tirar per terra tot l'hermós i vast edifici de l'economia agrària catalana, admirat per propis i aliens*. El president honorari de la FSA de Girona centrava la seva anàlisi en el límit establert per al conreu de cada cap de casa i afirmava que pretenia

destruir no ja el mai prou ponderat sistema contractual agrari, sinó el règim patrimonial basat en els dos principis bàsics de la nostra legislació civil que són la llibertat contractual i la llibertat de testar que, si no l'ataca el projecte directament, el fa inútil al fixar com a màxim per a poder ser conreat pel cap de casa, ja sia per arrendament, ja en propietat, terres quin valor passi de 60.000 pta. Puix ha d'ésser un patrimoni molt petit el que no tingui major valor, esmicolant-se per aquest precepte, que es consigna en l'article setè, els patrimonis formats per l'acumulació d'herències en una sola ma o per compres dels actuals propietaris, moltes vegades antics arrendataris o masovers.⁴⁰¹

La crítica de Jaume Rosich era precipitada, perquè el Projecte tot just es trobava en la fase inicial i encara havia de passar el sedàs de la tramitació parlamentària. I, de fet, l'advocat bisbalenc es veuria obligat a rectificar aquesta anàlisi un mes després, en la segona part de l'article.

En aquesta, Rosich se centrava en el límit establert per a l'ús dels jornalers, sobretot en les finques de regadiu, atès que considerava que en determinats casos, com ara en el conreu de

401 Jaume Rosich, «L'anomenada Llei Agrària catalana», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 174 (15 de gener de 1934): 1-3.

l'arròs o la vinya, es depassen aquelles proporcions en tots els casos. Però la part central de la seva crítica era la possibilitat que es donava als veïns de la localitat per a denunciar l'incompliment d'aquest precepte davant la Junta Arbitral. Segons Rosich, això significaria l'inici d'una *nova modalitat de lluita de classes*. En tot cas, l'article li permetia introduir els masovers i arrendataris com a part potencialment afectada:

Fins ara han estat només objecte d'atac els propietaris i ells sols han estat els que han hagut d'acudir a les famoses juntes arbitrals per a sortir-ne amb les mans al cap. Des de l'aprovació de la llei que es discuteix, seran els masovers i parcers i arrendataris de finques de certa importància –no massa grans, puix quina és la que no necessita la quarta part de jornalers per a fer la feina?– que hauran d'acudir a les Juntes Arbitrals a defensar-se de les escomeses dels rabassaires, que els denunciaran que conreen terres amb jornalers perquè aquella masia o aquella finca sigui fraccionada i l'excedent cedit en arrendament al denunciant.

Rosich intentava ampliar la nòmina dels afectats i aconseguir la complicitat d'altres sectors:

I és que en aquestes qüestions de lluita de classes, un hom sap com comencen, però mai com acaben i en les promogudes a l'entorn del dret de propietat encara mes, puix entre l'amo i el jornal, perfectament destriats en el camp industrial, hi caben, en el camp agrari, diferents modalitats entremitges, com són els masovers, els parcers, els grans arrendataris que, si fins ara quedaven al marge de la lluita, ara s'hi trobaran barrejats, com també els petits propietaris, els que semblaven a cobert de tota lluita.⁴⁰²

402 Jaume Rosich, «L'anomenada Llei Agrària catalana», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 174 (15 de gener de 1934): 1-3; Jaume Rosich, «L'anomenada Llei Agrària catalana, II», *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, 175 (15 de febrer de 1934): 1-3.

Després de resseguir els possibles perjudicis per als masovers i arrendataris, Rosich se centrava en els petits propietaris. A partir de la impossibilitat de finir el contracte abans del termini fixat (un dret reconegut a les finques urbanes per part del Govern de la República) i de les condicions establertes per fer-ho (que, òbviament, cercaven una certa estabilitat del conreador) deduïa un greu perjudici per al petit propietari: *Com queda, doncs, aquella tan cantada protecció als humils? No sabem veure-la enlloc, al contrari, s'endevinen molts i molts casos en què els propietaris petits, amb necessitat de reclamar el conreu de finques no podran aconseguir-ho, amb greu perjudici de llurs mitjans de vida.* Rosich intentava, òbviament, ampliar la llista d'afectats per la Llei, però és evident que el legislador havia de decidir entre l'estabilitat dels conreadors o la lliure contractació dels propietaris.

EL TEXT APROVAT

La Llei de contractes de conreu fou aprovada l'11 d'abril de 1934 i entrà en vigor el 5 de maig.⁴⁰³ El text tenia una primera funció: omplir el buit legislatiu existent, que deixava els conreadors en una situació d'indefensió i beneficiava clarament els propietaris. Però, més enllà d'això, l'objectiu principal dels legisladors era el de *convertir en propietari, dintre els límits d'un patrimoni familiar però econòmicament suficient, la totalitat dels pagesos de Catalunya, i constituir d'aquesta manera una societat força estable, formada per homes lliures gràcies al fet d'ésser econòmicament independents.* Es tractava, en definitiva, d'intentar fer realitat el vell ideal d'un camp format per petits propietaris; una aspiració recollida i adoptada per un ampli ventall ideològic i polític que anava de la Unió Socialista al republicanisme, passant, fins i tot, per alguns propagandistes del catolicisme social.⁴⁰⁴ Hom coincidia que aquesta era la millor

403 N'hem consultat la versió publicada al *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 166 (15 de juny de 1934): 1673-1680.

404 Enric SAGUER i Javier TÉBAR, 1991: 67-71.

garantia per a l'estabilitat al camp, tot i els matisos respecte als camins i la velocitat per arribar-hi. En qualsevol cas, és evident que la Llei plantejava una distribució que respectava completament la propietat privada i evitava procediments com ara l'expropiació. Val a dir que aquest objectiu d'un camp format majoritàriament per petits propietaris anava parell a una confiança cega en el cooperativisme per resoldre les dificultats de crèdit, l'accés al mercat o a la tecnificació dels mitjans de producció.

A banda d'aquests objectius generals, val la pena resseguir el contingut de la Llei i comprovar fins a quin punt hi quedaven recollides o no les aspiracions que havien plantejat els pagesos gironins. La Llei dedicava una part important de l'articulat a regular la durada dels contractes (tot el capítol II): establia un temps mínim de sis anys (art. 10), si bé en preveia la renovació automàtica per a un període igual de temps; un procediment que s'establia *sine die*. El termini inicial no arribava a la meitat del de la proposta dels conreadors gironins (que l'havien fixat en 14 anys); però, per altra banda, es recollien completament les condicions proposades per aquests en allò que feia referència als desnonament (art. 22), les quals quedaven bàsicament restringides a la manca de pagament per part de l'arrendatari, al sotsarrendament de la finca o a la voluntat manifesta del propietari de conrear-la directament.

Quant al pagament de la renda, es respectaven els *costums de cada comarca*, però se suprimia el pagament a *l'avançada* (art. 6è); amb la qual cosa es recollia íntegrament una petició dels pagesos gironins, que havien posat en evidència la injustícia d'aquesta pràctica, atès que *el propietari gaudeix d'una renda i l'arrendatari té exposats adobs, treball i fruits a la inclemència del temps*. La renda que l'arrendador havia de pagar al propietari quedava fixada en un màxim del 4 % del valor de la terra (art. 39). La Llei també regulava les millores efectuades a la finca (capítol III). Quant a la naturalesa dels contractes, no s'establien excessives modificacions en el contracte de parceria (regulat a través del capítol VIII), prou important a la nostra comarca: no només no se suprimia (tal com es demanava per part dels pagesos gironins, i també des de la Unió de Rabassaires), sinó

que se seguia considerant un contracte de societat, rescindible per part del propietari sense cap altra limitació que els sis anys previstos en tots els contractes de conreu.

En definitiva, la Llei donava molta més estabilitat i independència a l'arrendatari que no pas al parcer; una figura que, precisament, esdevenia el paradigma de la submissió de la classe pagesa, i que resultava important a moltes comarques del país. Lògicament, les pressions dels rabassaires i arrendataris havien aconseguit deixar molta més empremta que la dels parcers. La Llei també consolidava les juntes arbitrals creades a través de la Llei de conflictes i que, en aquest cas, quedaven encarregades de resoldre sobre els conflictes agraris, especialment aquells que es derivessin de la revisió de la renda. Tot i que en mantenia la composició de forma transitòria, establia un mecanisme de votació per part de cada estament (propietaris i conreadors).

Un dels aspectes més controvertits del text aprovat fou el dret d'adquisició de la terra per part de l'arrendatari i del parcer, regulats a través del capítol cinquè i de la disposició transitòria segona. En aquest sentit, la Llei es feia ressò de la petició d'un repartiment més equitatiu de la propietat a través d'una limitació de les terres que hom podia conrear.

En resum, una anàlisi del contingut de la Llei ens permet afirmar que aquesta recollia bona part de les aspiracions dels pagesos gironins, sobretot en tot allò que feia referència als arrendaments; si bé probablement resultava més decebedora quant al manteniment de la parceria.

LES PRIMERES REACCIONS

Tot i aquesta percepció, val la pena resseguir les valoracions dels agents polítics i socials gironins, força coincidents amb les que es van transmetre des de les organitzacions o els mitjans de comunicació nacionals.⁴⁰⁵ Resulta complicat, això no obstant, trobar anàlisis dels conreadors gironins sobre el text finalment

405 Una bona síntesi d'aquestes valoracions a Albert BALCELLS, 1968: 146-170.

aprovat. En un article aparegut a *El Camperol*, portaveu de la Federació Provincial de Treballadors de la Terra, hom qualificava l'aprovació del document com una doble victòria: *una obtinguda sobre la classe isidrista catalana i l'altra, magnífica i rotunda, sobre la manera clàssica d'ésser dels terrassans, gent acostumada a viure aïllats, recelosos els uns dels altres, incapaços de molts cents anys a unir els seus esforços per enderrocar tantes injustícies com pesaven damunt seu*. A banda del trencament d'aquesta dinàmica, hom anticipava les dues dificultats amb què es trobaria la Llei: d'una banda, la necessitat de vetllar pel seu compliment; i, de l'altra, la defensa davant *els devots de Sant Isidre, que faran tot el que puguin per a tergiversar-la a favor seu, tant a les comissions arbitrals com als Jutjats*.⁴⁰⁶

En tot cas, l'expectació creada per la nova Llei de contractes de conreu queda perfectament expressada a través de les actuacions que va impulsar Acció Social Agrària de Banyoles i Comarca. Pocs dies després de la seva aprovació, la Junta es reunia de forma extraordinària per debatre com havien de fer-se les noves revisions.⁴⁰⁷ Hom no volia perdre temps i es mostrava disposat a aplicar la Llei al més aviat possible. A banda d'això, es va emprendre una decidida campanya per difondre el contingut de la Llei, ja fos a través de la premsa o de conferències arreu del territori.

Per la banda dels propietaris, la predisposició no era, òbviament, la mateixa. El 17 d'abril, cinc dies després de la promulgació de la Llei, el *Diari de Girona* publicava un article de Josep Maria de Ribot en el qual sentenciava que la Llei produiria *fatalment la ruïna de la nostra agricultura*. L'advocat gironí, que havia estat un dels propietaris gironins que havia mantingut una actitud més bel·ligerant (a voltes desafiant, a voltes sarcàstica) davant les comissions arbitrals, sentenciava que el manteniment d'aquests organismes ja invalidava de ple la Llei:

la prova mes palpable, més evident, que els legisladors del Parlament de les esquerres reconeixen en el seu fur intern

406 *El Camperol* 7 (20 d'abril de 1934): 1.

407 *El Lluitador*, 20 (27 de maig de 1934): 6.

*que la llei recentment aprovada és tan radical, tan injusta i tan inhumana com l'anterior [és referia a la Llei del 26 de juny de 1933, per a la solució dels conflictes derivats dels contractes de conreu], és el fet de que han conservat i ampliat les Comissions Arbitrals, com a únics organismes per entendre en totes les qüestions derivades de l'aplicació de la llei. Si els legisladors creguessin que han fet una llei justa, una llei per a tots els catalans, en fi, pura i exclusivament, una llei, no es preocuparien de confiar la seva aplicació a uns organismes de caire partidista, sinó que deixarien que els Tribunals ordinaris, entenguessin de totes les incidències que de l'aplicació d'aquella llei es derivin, segurs de que els principis reguladors que la inspiren, han d'ésser plenament reconeguts i rectament aplicats.*⁴⁰⁸

A banda d'aquesta constatació, Josep Maria de Ribot dedicava una bona part de l'anàlisi al capítol cinquè, en què es regulava el dret d'adquisició del conreador. Es tractava, com es pot suposar, d'una de les parts més importants de la Llei, en la mesura que volia fer efectiu un dels objectius principals que n'havien motivat l'aprovació: introduir mecanismes legals per facilitar i promoure l'accés dels arrendataris i parcers a la propietat de la terra que menaven. Un objectiu que, com hem vist, els dirigents de la FSA de Girona i de l'IACSI consideraven que ja s'estava produint de forma natural, i, si de cas, només es mostraven disposats a acceptar mesures indirectes per afavorir-lo, ja fos a través de facilitar el crèdit o d'altres. Tant aquest capítol com les disposicions transitòries que feien referència al dret d'adquisició de la terra van concentrar les crítiques més virulentes de les organitzacions de propietaris. En aquest cas, l'advocat gironí sentenciava que les normes recollides en aquest capítol eren, literalment, *fora de lloc i totalment improcedents* i proclamava que *es consagren un tal nombre d'enormitats jurídiques que renunciem expressament a recollir-les i comentar-les una per*

408 Josep Mª de Ribot, «La llei de contractes de conreu. Principis generals», *Diari de Girona*, 83 (17 d'abril de 1934): 1.

una. La mesura havia estat manllevada de l'experiència d'altres països, com ara els Estats Units i Dinamarca, però Ribot vaticinava que al nostre país no funcionaria perquè *a casa nostra el minifundi i la parcel·lació de la propietat és el més corrent i estès*; un argument recurrent però que s'utilitzava sense cap base empírica.⁴⁰⁹

LA REGULACIÓ DE LA CONTRACTACIÓ

Un dels aspectes principals de la Llei era el que feia referència a la regulació dels contractes de conreu. Les dades de les comissions arbitral eren un bon instrument per comprovar, de primera mà, la precarietat en què es trobaven molts conreadors; però, al mateix temps, els problemes que generaven aspectes com ara el caire verbal de molts acords a l'hora d'afrontar els conflictes entre les dues parts. Tot i això, Josep Maria de Ribot es mostrava contrari a reglamentar sobre aquesta qüestió perquè negava el principi de la *lliure contractació*; en altres paraules, que *tot contracte pressuposa un lliure joc, una lliure voluntat que s'obliga després*. També considerava que la Llei contradeia un altre principi, el de *la bona fe i amb l'ús i la costum reguladores, tradicionalment de totes les nostres institucions jurídiques*; i s'entestava a deduir una contradicció entre aquest principi, que la Llei reconeixia implícitament, i la necessitat de regular aquests usos i costums que, en alguns casos, amagaven autèntics abusos per part dels propietaris.

A partir d'aquestes dues valoracions, resultava ociosos comentar qualsevol altre aspecte referent a la regulació dels contractes, però l'advocat gironí s'entretenia a criticar-ne alguns, com ara l'article 40, que establia un període mínim de 6 anys en què el propietari no podia augmentar una renda fixada per la Comissió Arbitral. Ribot posava aquest cas com un exemple de la limitació de la lliure contractació i, fins i tot, com una prova del tracte discriminatori que rebia el propietari, atès que ho contrastava

409 Josep Mª de Ribot, «La llei de contractes de conreu. II», *Diari de Girona*, 89 (24 d'abril de 1934): 1.

amb el fet que el conreador podia demanar una rebaixa, si bé obviava que això només podia fer-se si es produïa algun accident o alguna calamitat que provoqués una rebaixa en una tercera part de la productivitat habitual de la finca, o s'hagués perdut més de la tercera meitat dels fruits, sempre exceptuant els casos de negligència del conreador.

L'ACCÉS A LA TERRA

El debat més virulent es va produir al voltant del dret d'adquisició, el principal instrument per a la creació de nous propietaris. L'estiu de 1934, l'advocat Pelai Negre va publicar tres articles dedicats a resseguir la Llei; i, de manera simptomàtica, els centrava exclusivament en aquesta novetat, que definia com a *altament perillosa*.⁴¹⁰ És evident, si ens atenem a l'espai esmerçat i a les reflexions incorporades, que es tractava d'una mesura que incomodava enormement el propietari de Castelló d'Empúries. Negre considerava que el capítol V (que era el que regulava aquesta qüestió) partia d'una concepció errònia dels propietaris, en el sentit que els contractes d'arrendament suposaven *un cert abandó de la terra i que per tant aquesta incúria mereix ésser punida en cas que sigui continuada per determinat espai de temps*; però ell mateix replicava que *el fet de donar el propietari les seves terres en arrendament en lloc d'explotar-les directament o cedir-les a parceria, no en derivava cap perjudici per la societat en general, sempre que les terres fossin ben explotades; ni pels treballadors en particular, sempre que els contractes no fossin excessivament onerosos*. Negre encara anava més enllà en el seu argumentari i considerava que, en alguns casos, l'explotació indirecta no significava cap mostra d'abandonament, sinó més aviat *una obra social*; i posava com

410 Pelai Negre, «Consideracions sobre el dret d'adquisició dels arrendataris», *Diari de Girona*, 181 (17 d'agost de 1934): 1 i 4; Pelai Negre, «Consideracions sobre el dret d'adquisició dels arrendataris. II», *Diari de Girona*, 201 (11 de setembre de 1934): 1 i 2; Pelai Negre, «Consideracions sobre el dret d'adquisició dels arrendataris. III», *Diari de Girona*, 224 (4 d'octubre de 1934): 1 i 4.

a exemple l'arrendament de terres que s'havia fet en algunes poblacions de l'Empordà per tal de resoldre la problemàtica de jornalers sense terra. No importava gaire, arribats a aquest punt, que els casos fossin extraordinàriament reduïts respecte als contractes d'arrendament que hi havia a la regió de Girona, ni tampoc que aquesta mesura no satisfés l'aspiració dels pagesos a esdevenir propietaris.

La segona crítica de Negre anava dirigida a la retroactivitat de la mesura i, conseqüentment, a la desprotecció legal que aquesta generava en els propietaris. En aquest sentit, l'advocat de Castelló d'Empúries considerava que l'ampliació de la durada dels contractes i la introducció del dret d'adquisició equivalia a *desfigurar enterament i, per tant, a matar en definitiva el contracte d'arrendament* i, per tant, es mostrava radicalment contrari a la mesura, però com a mínim reclamava als legisladors que no l'apliquessin de forma retroactiva. Negre també avaluava els inconvenients que, a criteri seu, podia provocar aquest nou dret: en primer lloc, considerava que afectava seriosament el dret dels propietaris a vendre en qualsevol moment la finca. Entre els perjudicats també incloïa, sorprenentment, els conreadors. Negre argumentava que *tindran el dret d'adquisició molts treballadors als quals no interessarà utilitzar-lo, sigui perquè econòmicament no puguin, sigui perquè no vulguin i al revés deixaran de tenir-lo molts altres que podrien i voldrien utilitzar-lo*. Tot i això, més endavant ell mateix computava com a perjudici al propietari el fet de *permetre a l'adquiridor abonar l'import del valor de la terra en varies anualitats* (la Llei establia que el conreador podia fer efectiu el pagament en quinze terminis anuals a un interès del 5 %).

El darrer inconvenient que subratllava era l'excessiva fragmentació de les propietats. En aquest sentit, la mesura perjudicava els propietaris *que desitjarien conservar el patrimoni i que el veurà desaparèixer trossejat, parcel·lat, minimifunditzat, si així es pot dir, en virtut d'aquest dret d'adquisició concedit als seus arrendataris*; però, a parer de Pelai Negre, també perjudicava el país, sobretot perquè creava un sistema de petites explotacions en les quals resultava impossible establir un criteri de conjunt o introduir-hi millores tècniques. En aquest sentit, acusava els

legisladors de voler interrompre *una llarga tradició secular d'hereus que convertien les nostres cases pairals en vertaderes dinasties*; i, afirmava que *voler prescindir així, de cop i volta, de tota la tradició de la nostra terra, ens sembla el més antipatriòtic que hom pugui fer*. L'advocat de Castelló d'Empúries tornava a fer un esforç per a situar els conreadors com a perjudicats, i considerava, sorprenentment, que esdevindrien *nous servents de la gleba, donat que solament podran posseir la terra a condició de treballar-la personalment*.

Pelai Negre sempre havia mantingut una posició favorable a la difusió de la propietat. Tot i això, el propietari de Castelló d'Empúries no va desgranar (com a mínim en aquesta ocasió) cap proposta concreta, sinó que es va limitar a acusar els governs d'interrompre una tendència que s'havia produït, de forma natural, en els darrers anys:

L'estat d'agitació que ha regnat en nostres camps i la promulgació d'unes lleis absurdes que constitueixen una greu amenaça per a la propietat, han interromput la normal evolució de la mateixa. El desig de tot conreador d'esdevenir propietari amb els mitjans normals i lícits, ha estat substituït per l'ambició malsana d'apoderar-se de la terra aliena, sense pagar-ne res o satisfent per la mateixa una tal insignificança que en realitat constituïria la implantació pràctica del principi anàrquic i subversiu «la terra per a qui la treballa», amb totes les conseqüències que el mateix comporta, que en definitiva no son altres que la supressió a la llarga, de la propietat privada de la terra.

La crítica de Negre fou replicada per Pere Purcalles, el delegat provincial de la Unió de Rabassaires.⁴¹¹ Val la pena incorporar-la en aquest apartat perquè ens permet contrastar dues veus significatives al voltant d'un dels aspectes essencials de la Llei. Purcalles no considerava que el dret d'adquisició fos *un atemptat*

411 Pere Purcalles, «El dret d'adquisició», *L'Autonomista*, 9.390 (7 de setembre de 1934): 1.

al dret de propietat. Contràriament, el definia com el principi jurídic social de la colonització del camp català, establint per un procediment suau, la propietat que s'ha d'apartar del latifundi i del minifundi. El líder de la Unió de Rabassaires se centrava molt més en els beneficis socials de la mesura: a més d'enlairar moral i materialment mantes famílies, produirà un augment de la riquesa del sòl, que vol dir increment de la nostra economia i, per això mateix, un bé públic. En tot cas, Purcalles tenia una única coincidència amb Negre: la crítica al finançament del dret d'adquisició que, segons la Llei, assumia directament el propietari i que, a parer seu, això significava un perjudici dels interessos particulars.

EL SETGE DELS PROPIETARIS

Els propietaris van passar, ben aviat, de les paraules als fets; i van emprendre una lluita sense treva contra la Llei. I atès que no tenien prou influència ni força política a Catalunya, van recórrer al Govern i a les Corts de Madrid. Pocs dies després de l'aprovació, les agrupacions patronals, grups de propietaris de diferents pobles i alguns a títol individual, van començar a inundar de telegrams al president del Consell de Ministres, reclamant la interposició d'un recurs d'inconstitucionalitat davant el Tribunal de Garanties *per considerar que el Parlament Català s'ha extralimitat en les seves facultats legislatives*.⁴¹² Al mateix temps, s'intensificava la pressió als dirigents de la Lliga perquè se sumessin al recurs. De fet, tot i el debat intern que es va viure a l'IACSI, les compareixences dels propietaris a les comissions arbitrals eren un clar anunci sobre les intencions dels sectors més radicals.⁴¹³ Els propietaris també podien sentir-se esperonats per la sentència del Tribunal de Garanties Constitucionals que s'havia donat a conèixer pocs dies després de l'aprovació de la Llei de contractes de conreu, i que deixava

412 *Diari de Girona*, 94 (30 d'abril de 1934): 2.

413 Sobre el debat que es va produir en els òrgans de govern de l'IACSI, Jordi PLANAS, 2006: 213-214.

en suspens una resolució de la Llei del 23 de juny, de conflictes de contractes de conreu.⁴¹⁴ Es tractava, certament, d'un mal presagi atès que la sentència es fonamentava en les competències establertes en els articles 15, 21 i 94 de la Constitució, i 11 de l'Estatut.

Finalment, el dia 24 d'abril d'aquell any, un diputat radical i uns quants diputats de la Lliga van presentar una proposició incidental a les Corts, amb el suport dels agraris, la CEDA, els monàrquics i una part dels radicals, per tal que el Govern de l'Estat plantegés davant el Tribunal de Garanties Constitucionals la possible incompetència del Parlament català per a legislar sobre la matèria.⁴¹⁵ El missatge que hi havia al darrere d'aquesta iniciativa era tant evident com perillós: es tractava de combatre a Madrid allò que no havia estat possible de fer a Barcelona; la qual cosa posava en evidència que la dreta regionalista i els propietaris catalans prioritzaven els seus interessos de classe per davant de la defensa de l'autogovern, que deixaven ferit de mort.

La premsa gironina va reflectir, amb un notable apassionament, el debat al voltant del conflicte de competències. En el cas de la Lliga, el seu portaveu oficiós a la regió de Girona publicava un editorial en el qual es justificava l'acció per la situació d'excepcionalitat que hi havia al Parlament, amb *una minoria que pràcticament és la única que hi existia i que representa una meitat dels electors catalans*. A partir d'aquesta situació anòmala (que, de fet, havia estat generada pels diputats de la Lliga després d'abandonar, voluntàriament, la cambrà catalana), extreia una conclusió certament perillosa: *és molt discutible si representava o no la voluntat del poble de Catalunya*. L'editorial afegia tres arguments per justificar el recurs contra la Llei, que val la pena reproduir, sobretot per allò que fa referència al darrer: *conculcant drets imprescriptibles, és a l'hora que la destrucció de la riquesa agrícola de Catalunya, un gran perill per a la*

414 La premsa conservadora es va fer ressò d'aquesta sentència. Vegeu, per exemple, les informacions aparegudes al *Diari de Girona*, 78 (10 d'abril de 1934): 1, «Els conflictes del camp. El primer triomf».

415 A fi de resseguir el contenciós des d'una perspectiva estrictament legal, resulta molt útil el llibre editat pel Departament de Justícia i Dret de la Generalitat de Catalunya (1934).

*consolidació de la nostra autonomia.*⁴¹⁶ L'escrit també sortia en defensa dels diputats de la Lliga que havien signat la proposició incidental i que havien estat titllats d'*enemics de Catalunya*. A banda de reiterar els arguments anteriors, hom remarcava la legitimitat de recórrer a un instrument (el Tribunal de Garanties Constitucionals) que havia estat creat amb els vots d'ERC i el desig d'aclarir *una situació dubtosa*. De fet, tal com hem pogut comprovar a través del funcionament de les comissions arbitrals, alguns propietaris ja havien començat el pols competencial des de molt abans i havien decidit no sotmetre's a la Llei.

Desconeixem la posició oficial que va adoptar la FSA de Girona respecte al recurs d'incompetència contra la Llei de contractes de conreus, si bé un dels darrers articles de Jaume Rosich sobre la temàtica agrària, signat a títol individual i publicat en un setmanari empordanès, fa referència a aquesta qüestió. Com es pot suposar, l'advocat de la Bisbal es mostrava favorable a aquesta iniciativa, traslladant la responsabilitat de tot plegat als diputats d'ERC, que havien volgut legislar sobre una matèria de la qual, a parer seu, el Govern català no tenia competències:

en el recurs d'incompetència plantejat pel Govern de la República, la qüestió és clara i per això els diputats de la Lliga Catalana, quan es discutia el projecte de llei, feren present als homes de l'Esquerra que era contraproduent entestar-se a voler legislar sobre matèria que no era competència del Parlament català, puix, en definitiva, el que s'aconseguia era que vinguessin una sèrie de recursos d'inconstitucionalitat contra la Llei que portarien gran confusió, perjudicial per a Catalunya. No foren escoltats i en conseqüència les dificultats han esdevingut ja, posant-se de manifest les poques dots de govern dels homes d'Esquerra, àdhuc dels que, com el senyor Lluhi, semblaven més deslligats del grup rabassaire, que és, en aquest afer, el promotor de tot, i al qual, el senyor Lluhi, ha obsequiat amb el Decret de 4 de maig obrint un nou període de preus d'arrendament quan el que procedia, en

416 *Diari de Girona*, 100 (8 de maig de 1934): 2.

*tot cas, era publicar el Reglament de la Llei de Contractes de Conreu, puix si la Llei promet un Reglament per a la seva aplicació, per que han de venir Decrets posant-la parcialment en execució?*⁴¹⁷

La veu dels agraris també es va deixar sentir amb contundència durant aquells dies. En un article aparegut amb pseudònim al portaveu de la FASO, *El Lluitador*, hom convidava irònicament la Lliga Catalana a *recórrer a Madrid i allà on vulgueu, cercant l'ajut de tots els cavernaris com vosaltres per a derogar i declarar anticonstitucional la Llei de Contractes de Conreu, que no en traureu absolutament res i, més endavant, expressava la predisposició dels agraris a defensar el dret de fer-nos lleis i aplicar-les des del nostre Parlament, tal i com ens concedeix l'Estatut. Si convé, amb les armes al carrer, que de 14 d'abril cada any n'hi ha un.*⁴¹⁸ Alguns dies abans, s'havia celebrat un míting de protesta a l'Ateneu Republicà Federal Català de Banyoles.⁴¹⁹

Pocs dies després de donar-se a conèixer la notícia de la presentació del contenciós, representants de la Federació Provincial de Treballadors de la Terra de Girona i de la Unió de Rabassaires acordaven una *acció conjunta* en defensa de la vigència i l'aplicació de la Llei.⁴²⁰ L'aliança havia anat precedida d'un altre acord significatiu, en aquest cas fora de l'àmbit estrictament agrari: el 23 de gener de 1934 s'havia donat a conèixer el manifest de constitució de l'Aliança Obrera, que estaria integrada, a més a més de la Federació, pel BOC, la Federació Sindicalista Llibertària, la Federació Local de Sindicats Obrers i la Unió Socialista, i que constituïria, des d'aleshores, la principal plataforma reivindicativa de la Federació Provincial de Treballadors de la Terra.⁴²¹ Sembla evident, doncs, que els

417 *Baix Empordà*, 1.274 (12 de maig de 1934): 1.

418 *El Lluitador*, 20 (27 de maig de 1934): 1.

419 «Mitin agrario en Bañolas», *La Batalla*, 186 (26 de maig de 1934): 3.

420 *Diari de Girona*, 112 (24 de maig de 1934): 2.

421 *Adelante*, 94 (1 de febrer de 1934): 1. La proclama fou publicada a *El Lluitador*, 7 (18 de febrer de 1934): 1-2, i era signada per Manuel Roset (de la USC), Miquel Gayolà (del BOC), Esteve Artigas (de la Federació Sindicalista Llibertària), Narcís Puigdemont (de la Federació Local de Sindicats Obrers) i, finalment, Miquel Vidal (de la FPTT).

dirigents *agraris* no estaven disposats a repetir els errors d'Acció Social Agrària de les Terres Gironines, i maldaven per cercar aliances que enfortissin, des d'un àmbit geogràfic i sectorial, la seva estratègia de pressió.

LA SUSPENSÍO DE LA LLEI

Finalment, es van complir els pitjors pronòstics. El dia 8 de juny de 1934, el Tribunal de Garanties Constitucionals va declarar que el Parlament català era incompetent per legislar en matèria social agrària i, per tant, va anul·lar la Llei de contractes de conreu. La part dispositiva de la sentència no deixava cap marge per al dubte: *debe declarar y declara que el Parlamento de la Región autónoma catalana carece de competencia para dictar la Ley de Contratos de Cultivo de 11 de abril de 1931, siendo, en consecuencia, nula esta Ley y todos los actos de ejecución de la misma.*⁴²² Per la seva banda, la part argumental es fonamentava, tal com havien vaticinat Jaume Rosich i altres advocats conservadors, en una anàlisi de l'article 15 de la Constitució de la República, i dels articles 11 i 12 de l'Estatut.⁴²³ En qualsevol cas, es tractava d'una decisió inapel·lable. I, òbviament, d'una extrema gravetat, atès que es negava a la Generalitat la capacitat per donar una resposta al principal conflicte social que tenia el país.

L'endemà que es donés a conèixer la sentència, l'editorial del *Diari de Girona* (portaveu oficiós de la Lliga) reconeixia obertament que, tot i que es tractava d'un desenllaç previst, havia generat un autèntic terrabastall polític i social: *L'apassionament polític bastit al voltant de la qüestió suscitada amb la presentació al Tribunal de Garanties del recurs contra l'esmentada llei i fallat ahir, feia que, fos quin fos el fall que el Tribunal hagués dictat, es produís, especialment a Catalunya, una situació que*

422 GENERALITAT DE CATALUNYA, 1934c: 223-243.

423 Vegeu, per exemple, l'article que va publicar arran de la presentació de la proposició de llei per part de la minoria socialista al Parlament de Catalunya. Jaume Rosich, «Un projecte de llei d'arrendament», *Diari de Girona*, 27 (27 de febrer de 1933): 1.

no vacil·lem en qualificar de greu i delicada. La publicació, que havia donat suport setmanes enrere a la presentació del recurs, reclamava *la major serenitat i el més gran seny, així en les actituds com en les paraules.* Tot seguit, recordava les regles de joc que regien les relacions entre el poder central i el regional, i plantejava els següents interrogants al voltant del Tribunal:

*És lícit, doncs, en l'ordre estricte del dret, ara que ha dictat una sentència, pel fet que aquesta ha resultat (...) desfavorable a una de les parts, que hom vulgui desentendre's del Tribunal? Amb quina raó podrà la part que això faci, reclamar un altre dia, en un cas a la inversa, que es presentarà sens dubte, que la part contrària acati, llavors, el fall del mateix Tribunal, el qual és per altra banda l'única garantia jurídica de l'autonomia de Catalunya.*⁴²⁴

Les reaccions a la sentència foren immediates. El mateix dia en què es va donar a conèixer, la Federació Provincial de Treballadors de la Terra, juntament amb la Unió de Rabassaires i la Unió Provincial Agrària de Lleida, lliuraven un manifest al president de la Generalitat, Lluís Companys, en el qual es remarcava el següent:

*Primer. Reiterar llurs oferiments al Govern de la Generalitat pel que calgui en defensa dels drets autonòmics de Catalunya. Segon. Considerar vigent la llei de contractes de conreu votada pel Parlament de Catalunya. Tercer. Demanar al Parlament de Catalunya que declari traïdors als catalans que han promogut la intervenció de poders estranys als de la regió autònoma en les coses que li corresponen.*⁴²⁵

A partir d'aquell moment, les reivindicacions socials van restar estretament unides a les nacionals, tal com s'expressava clarament en un article aparegut a *El Lluitador*:

⁴²⁴ *Diari de Girona*, 125 (9 de juny de 1934): 1.

⁴²⁵ *L'Autonomista*, 9.315 (9 de juny de 1934): 3; *L'Opinió*, 401 (9 de juny de 1934): 1; *Diari de Girona*, 125 (9 de juny de 1934): 3.

*Senyors diputats catalans, això és molt greu! Es precis que feu el màxim d'esforços per a salvar la dignitat de Catalunya que va lligada amb la de tots. Nosaltres estem al vostre costat per ajudar-vos a portar-ho a terme puix hi tenim doblement obligació: com a catalans per a fer prevaler els drets que ens concedeix l'Estatut i com a treballadors del camp i amics de la pau i de l'ordre, avui alterat per les provocacions dels paràsits insaciabls que es diuen propietaris.*⁴²⁶

La sentència va provocar una resposta per part del Parlament de Catalunya. Pocs dies després, concretament el 12 de juny, hom desafiava el Tribunal de Garanties, i tornava a aprovar exactament la mateixa Llei que havia estat anul·lada. En la seva intervenció, el president de la Generalitat, Lluís Companys, justificava la iniciativa en aquests termes:

*ja que el Tribunal de Garanties, dominat per la passió política, no ha deixat una esclletxa per la qual pugui discórrer la nostra política, persistentment conciliadora (...), hem presentat la Llei, la nova llei, que és igual, amb punts i comes, a la llei que s'havia presentat abans, per a rebre de nou la ratificació del Parlament. I si vosaltres l'aproveu, el Govern la farà complir, passi el que passi i sigui com sigui.*⁴²⁷

La polèmica també es va traslladar a alguns plens municipals, que van esdevenir un instrument més des del qual plantejar el pols al Govern de l'Estat. El 12 de juny, el mateix dia que es reunia el Parlament de Catalunya per tornar a aprovar la Llei, un munt de consistoris gironins van prendre acords sobre la qüestió, amb més o menys celeritat i amb més o menys contundència; en alguns casos, a través d'una proposició incidental d'alguns regidors o, en d'altres, a partir d'una petició que va fer circular l'Ajuntament de Sabadell. En el cas de l'Ajuntament de Banyoles, per exemple, els

426 *El Lluitador*, 21 (10 de juny de 1934): 5.

427 *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 179 (sessió del 12 de juny de 1934): 3.768.

representants de la FASO van promoure una proposició, signada per tots els consellers de la Coalició d'Esquerres, en la qual es manifestava l'adhesió incondicional al Govern de la Generalitat i es demanava que es donés el nom del Parlament de Catalunya a un carrer de la ciutat, com a homenatge pel comportament d'aquest en l'afer de la Llei de contractes de conreu. El carrer designat per a dur aquest nom no era, però, un espai escollit a l'atzar, sinó que tenia una forta càrrega simbòlica: es tractava del que duia el nom de la família Coromina (els primers propietaris locals), que ja havia estat objecte de discussió durant els mesos previs a la proclamació de la República, per la vinculació dels hereus de la nissaga a la dictadura de Primo de Rivera, i que ara tornava a ser-ho en uns moments de major tensió. A més a més d'aquesta proposta, el dirigent de la FASO que va defensar aquesta iniciativa, Josep Carles, va demanar que l'Ajuntament declarés traïdors els qui *fugiren del Parlament en discutir-se la llei de contractes de conreu i que després han provocat la sentència del Tribunal de Garanties Constitucionals contra Catalunya*.⁴²⁸ A Vidreres, on governava la Coalició Republicana Socialista, es va acordar adreçar un telefonema al Govern de la Generalitat en el qual s'exposava que *davant reacció enemics Catalunya i catalans traïdors contra sobirania poble català, l'Ajuntament es posa al vostre costat incondicionalment, sigui quina sigui l'actitud que adopteu*.⁴²⁹

A Breda, el mateix 12 de juny l'alcalde informava al ple que dos dies abans havia adreçat un telegrama de suport al president de la Generalitat, el qual va rebre el suport de la majoria.⁴³⁰ A Santa Coloma de Farners, el ple va afegir-se a la moció adreçada per l'Ajuntament de Sabadell, si bé se'n va incorporar una de pròpia.⁴³¹ En alguns municipis, la proposta no va aprovar-se o va

428 ACPE, Fons de l'Administració Local, *Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Banyoles*, Sessió del 12 de juny de 1934.

429 ACSE, Fons Ajuntament de Vidreres, *Llibre d'actes*, Sessió del 12 de juny de 1934.

430 ACSE, Fons Ajuntament de Breda, *Llibre d'actes*, Sessió del 12 de juny de 1934.

431 ACSE, Fons Ajuntament de Santa Coloma de Farners, *Llibre d'actes*, Sessió del 15 de juny de 1934.

fer-se de forma fragmentària, com ara a Caldes de Malavella, on es va donar suport al punt en el qual es manifestava l'adhesió *de totes les disposicions que en defensa del prestigi de la nostra terra pugui adoptar en aquests moments transcendents*, però, en canvi, se'n va rebutjar un altre que expressava el disgust per la sentència del Tribunal de Garanties *que representa un atemptat a la sobirania del Parlament català i a l'autonomia de Catalunya*. El motiu, segons el govern municipal de l'Agrupació Popular Administrativa (adherida a la Lliga) era que l'Ajuntament havia estat elegit *per a tractar assumptes administratius*.⁴³² És evident, si ens atenem a aquesta petita mostra, que els ajuntaments estaven perfectament amatents al debat i que no dubtaven a prendre partit, òbviament d'acord amb la majoria existent a cada ajuntament. A banda de la reacció institucional, en algunes poblacions es van organitzar actes de protesta. A Santa Coloma de Farners es va celebrar un míting contra la sentència del Tribunal de Garanties, en què van participar més de 20 sindicats de la comarca de la Selva.⁴³³

La tensió també es va estendre al camp i va coincidir de ple amb el període de compliment dels contractes. El quinzenal conservador *El Banyolí* remarcava l'ambient anàrquic que, a parer seu, es vivia al camp: *En aquesta època de l'any en que és el moment de complir molts dels pagesos els seus contractes, que no han estat modificats, aconsellats per els seus elements dirigents, apliquen una llei que saben que no té vigència o bé es fan la llei ells mateixos, entregant al propietari la part de fruits que els sembla*.⁴³⁴ Els enfrontaments entre conreadors i propietaris es van produir a diverses poblacions, com ara a Vilobí d'Onyar.⁴³⁵ El conflicte social, doncs, es dirimia a cada feixa, a cada vessana, que era on es jugava l'autoritat dels propietaris o la capacitat dels conreadors per a fer avançar les reformes. Durant aquell estiu, a més a més, van començar a produir-se actes de sabotatge

432 ACSE, Fons Ajuntament de Caldes de Malavella, Llibre d'actes, Sessió del 10 de juny de 1934.

433 *El Diluvio*, 139 (13 de juny de 1934): 21.

434 «Ambient anàrquic», *El Banyolí*, 117 (19 d'agost de 1934): 1.

435 Francina CARLES, 2011: 660.

directament adreçats contra alguns propietaris significatius en diferents punts de les comarques gironines.

El mes de setembre, l'agitació va arribar fins al punt de màxima tensió, amb demostracions de força al carrer. El Govern Samper, tot i disposar de la confiança de les Corts per resoldre aquesta qüestió, va intentar trobar una fórmula jurídica per resoldre el contenciós. Durant algunes setmanes, va semblar que podia trobar-se una petita via per resoldre l'atzucac al qual s'havia arribat. Però l'IACSI es va apressar a mobilitzar els propietaris catalans per tal d'evitar-ho. La patronal catalana va convocar una concentració a Madrid pel dia 8 de setembre amb l'objectiu de denunciar la política de la Generalitat i reclamar, alhora, l'execució de la sentència del Tribunal de Garanties.

Els dies previs, la premsa conservadora animava els propietaris gironins a mobilitzar-se contra la legislació reformista del Govern català. Des de les pàgines d'*El Banyolí*, per exemple, es feien crides a desplaçar-se a Madrid per tal de *demanar al Poder Central que restableixi en els nostres camps l'imperi de la justícia i de l'ordre que, quatre anys de demagògia de l'Esquerra Catalana, han foragitat de la nostra terra*. Segons la publicació, no es tractava només de donar resposta a la situació de *molts propietaris que es troben vexats i atropellats*, sinó d'evitar que *l'anarquia que avui hi ha en els nostres camps es vagi estenent com un regueró de pólvora si la impunitat amb que avui actuen els elements rabassaires, tan ben secundats i recolzats per l'Esquerra catalana, no s'acaba per qui pot i deu fer-ho*.⁴³⁶ En el cas d'*El Deber* d'Olot, per la seva banda, es denunciaven les maniobres de la Generalitat per impedir la sortida dels autos en direcció a Madrid, es remarcava que s'havien inscrit més d'un centenar de propietaris de la comarca i s'afegia que

els propietaris vexats, espoliats, robats impunement pels «rabassaires» o «rapinyaires», als quals protegeix l'Esquerra per motius electorals, davant l'incompliment de sentències judicials, de l'actitud demagògica i injusta del Govern esquerrà de la Generalitat, han anat a demanar

436 «Assemblea importantíssima», *El Banyolí*, 118 (2 de setembre de 1934): 1.

justícia al poder central de la República, puix a Catalunya se'ls negava àdhuc aquest dret elemental.

Finalment, *La Veu de l'Empordà* remarcava la importància de la convocatòria:

de resultar-ne un èxit, queden compromeses en la defensa de la propietat catalana les primeres figures de la política espanyola, i entre elles, les que ofereixen majors possibilitats d'orientar la política futura; en canvi, si la concurrència catalana resultes migrada, quedariem en una situació molt difícil, perquè semblaria que la propietat catalana es sentia satisfeta de la política de l'Esquerra, i no passariem gaire temps sense trobar-ne greus conseqüències.⁴³⁷

La premsa comarcal, doncs, deixava entreveure el nivell de tensió i l'aposta d'alguns propietaris per tensar la corda al límit. Es tractava de reclamar l'anul·lació de la Llei; però, per damunt de tot, de *demanar al poder central que restableixi en els nostres camps l'imperi de la justícia i de l'ordre.*⁴³⁸

L'assemblea va aplegar més de 15.000 terratinents al Monumental Cinema. Al final de la seva intervenció, el president de l'IACSI va reclamar, sense embuts, que el Govern de l'Estat assumís els serveis d'ordre públic a Catalunya. En l'acte, van participar-hi, entre d'altres, el líder de la CEDA, José Maria Gil Robles, el qual va prendre la paraula per declarar la nul·litat irrevocable de la Llei de contractes de conreu. La pressió va aconseguir els seus efectes. Pocs dies després, el president Samper es va veure obligat a presentar la dimissió després de veure's acorralat per la unió de les forces de dreta.

La convocatòria dels propietaris va rebre una resposta immediata per part dels arrendataris i parcers. L'1 de setembre va celebrar-se, novament a la seu de l'Ateneu de Banyoles, la que esdevindria la darrera assemblea dels sindicats adherits a la Federació Provincial de Treballadors de la Terra abans del

437 *La Veu de l'Empordà*, 1.560 (1 de setembre de 1934): 3.

438 *El Deber*, 1.959 (22 de setembre de 1934): 639.

parèntesi obligat per la repressió dels fets d'octubre. La trobada va aplegar delegats de 87 sindicats agraris de les comarques gironines.⁴³⁹ Aquell mateix dia, es feia una crida als pagesos per tal que participessin en una manifestació de protesta, convocada pel 16 d'aquell mateix mes al passeig de la Devesa de Girona. L'acte es va organitzar amb el suport de l'Aliança Obrera i va aplegar, segons algunes fonts, entre 6 i 8 mil manifestants.⁴⁴⁰ Més enllà de la credibilitat de les xifres, es tractava, molt probablement, de la concentració de pagesos més multitudinària que s'havia fet fins aleshores a la regió de Girona. El banyolí Joaquim Cufí, que en aquells moments era el president de la Federació Provincial, va cloure l'acte, en el qual també van intervenir bona part dels delegats comarcals, un representant de la Federació de Sindicats (Miquel Gayolà) i un altre de l'Aliança Obrera (Terradell). Tots ells es van adreçar als assistents enfilats al damunt d'un autoòmnibus, que es va convertir en una tarima improvisada.

Al final de l'acte, els manifestants es van traslladar des del Camp de Mart fins a la Comissaria de la Generalitat, on van lliurar les conclusions aprovades, centrades a exigir la depuració de tots els propietaris vinculats a l'IACSI, a demanar la constitució de les comissions arbitrals d'acord amb la legislació catalana i a protestar per l'actitud partidista que mantenia el Govern de l'Estat:

Que a tots els socis de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre que han acudit a l'assemblea de Madrid, se'ls destitueixi de tots els càrrecs públics que ostentin a Catalunya, com així mateix a tots els que integrin els organismes directius de l'esmentat organisme. 2. Que a tots els propietaris que fins ara hagin pertangut a la Institució de Sant Isidre o a les seves filials, els sigui exigint el retorn de totes les quantitats que han percebut des de l'any 1914, que siguin superiors a la riquesa imponible

439 *El Lluitador*, 26 (1 de setembre de 1934): 5.

440 Van publicar-ne cròniques *L'Autonomista*, 9.398 (17 de setembre de 1934): 2; *Diari de Girona*, 206 (17 de setembre de 1934): 3; i *La Batalla*, 203 (20 de setembre de 1934): 1.

a què tenen amillarades totes les terres. 3. Que essent encara en gran nombre els Sindicats adherits a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, que romanen oberts en diferents pobles de Catalunya, els esmentats centres siguin clausurats immediatament i imposada una forta penyora a llurs directius. 4. Constitució immediata de les Comissions Arbitrals, perquè, d'acord amb les lleis catalanes, emetin veredicta a les revisions presentades. 5. Que els presidents i secretaris de les citades Comissions Arbitrals siguin nomenats mitjançant elecció entre els Sindicats de Treballadors de la Terra, de cada partit judicial, legalment constituïts. 6. Protestar enèrgicament contra l'actuació partidista del Govern de Madrid, afavorint, amb la seva actuació, l'acte de l'Institut de Sant Isidre, i perseguint els treballadors, que d'una forma tan viril van reaccionar contra la concentració dels propietaris catalans.

El comissari d'Ordre Públic, Lluís Prunés, que pocs dies després havia de cessar en el càrrec, es va dirigir als manifestants, i es va assumir el compromís que *el Govern de la Generalitat de Catalunya sabrà fer complir els drets dels treballadors de la terra. El Govern (...), amb Lluís Companys al davant, ens portaran la pau i la llibertat que tots esperem. Visca Catalunya!*⁴⁴¹ L'acte simbolitzava, en la seva versió gironina, el pacte entre el Govern català i els arrendataris i parcers en defensa de l'autogovern català, i posava en evidència fins a quin punt aquest es mostrava indissolublement associat, en aquells moments, als drets socials.

Pocs dies després, el portaveu de la Federació Agrària Social Obrera (la FASO) i dels *agraris* de Banyoles i comarca, *El Lluitador*, publicava un article anònim que començava amb un interrogant tant inquietant com premonitori:

hi haurà necessitat de la violència perquè la República i amb ells els seus governants, retornin al bon camí? Heus ací l'interrogant que plana dins el pensament de tots els

441 *L'Autonomista*, 9.398 (17 de setembre de 1934): 2.

*bons republicans que veuen amb tota la tristesa com la República d'avui ja no és ni l'ombra d'aquella que estatuí el bon poble en aquell gloriós 14 d'abril.*⁴⁴²

La reflexió posa de manifest fins a quin punt alguns sectors havien passat, en pocs mesos, de l'esperança al desencís. El 6 d'octubre d'aquell any es comprovaria fins a quin punt alguns sectors estaven disposats a recórrer a la via insurreccional per intentar situar el calendari tres anys enrere.

442 «El nostre homenatge», *El Lluitador*, 28 (30 de setembre de 1934): 2.

11. LA REVOLTA DELS PAGESOS

Aquestes garbes enceses, que són com guspies esgarriades del gran foc que il·luminà Catalunya el 6 d'octubre, diuen pla bé que les brases encara són fàcils d'encendre així que un oratjol favorable aleni.

Fragment de l'article «Les garbes flamejant», del diputat de la Lliga, Pere Abellí, publicat al *Diari de Girona* el 17 de juliol de 1935

L'episodi del 6 d'octubre de 1934 ha estat presentat, sovint, com una revolta de *palau*, amb una dimensió essencialment institucional i bàsicament circumscrita a Barcelona. De fet, bona part de la bibliografia que s'ha ocupat d'aquest episodi s'ha centrat en la dinàmica que es va viure a la capital del país, amb una atenció molt menor per allò que va succeir a la resta de municipis. L'estiu de 1935, Sebastià Campos afirmava que *si a Catalunya s'han escrit quaranta volums reportant i comentant aquell moviment, trenta-cinc almenys tracten exclusivament de Barcelona i Companys. Ningú no ha volgut recordar-se'n de les comarques catalanes*.⁴⁴³ I, molt més recentment, l'historiador Josep Clara es lamentava, referint-se a l'àmbit de les comarques gironines, de *l'absència d'estudis globals que quantifiquin la importància de la mobilització i de la repressió, sense la qual és difícil entendre actuacions posteriors com les del 1936*.⁴⁴⁴ Una anàlisi dels fets que

443 Sebastià Campos (1935): 7.

444 Josep Clara (1994): 38.

es van produir en algunes poblacions ens permet, però, matisar aquesta versió i descobrir l'abast social de la revolta.

Com és prou sabut, el detonant definitiu de la revolta fou l'entrada de tres ministres de la CEDA en el Govern espanyol. Aquest fet va provocar una forta impressió entre els partits i l'opinió pública republicana, que ho contemplaven com una traïció de la República. Al nostre país, la formació del nou govern significava reobrir la crisi que havia provocat la sentència del Tribunal de Garanties Constitucionals sobre la Llei de contractes de conreu. La matinada del 5 d'octubre, l'Aliança Obrera va convocar una vaga general. En algunes poblacions, les mobilitzacions van iniciar-se aquella mateixa nit, hores abans que el president de la Generalitat es decidís a prendre la iniciativa. Aquest fou el cas de Castelló d'Empúries, on l'alcalde, Josep Bordas de la Cuesta, va manar a l'agutzil que, *pel bé de Catalunya i de la República*, anunciés l'aturada general per l'endemà.⁴⁴⁵ Aquell mateix dia, es constituí el comitè de vaga, integrat pel Sindicat d'Obrers Agrícoles, a més a més del de paletes i el Centre Català. Al capvespre, dos individus van incendiar el paller del regidor de la Lliga, Martí Serra. No seria l'única acció que es duria a terme contra polítics conservadors o contra els socis de l'IACSI.

L'endemà, la revolta es va estendre a d'altres poblacions. Poc després de les vuit del vespre, quan va començar a circular la proclamació que havia fet el president Companys, alguns ajuntaments d'esquerres s'hi van adherir. A la major part, els actes van tenir un caràcter marcadament cívic, amb manifestacions que van recórrer els carrers de la població, com ara a Tortellà o Santa Coloma de Farners, on fins i tot va participar-hi una banda de músics. Al final d'aquesta manifestació, l'alcalde o algun dirigent polític proclamava l'Estat Català des del balcó de l'ajuntament. En algunes poblacions es formaren comitès revolucionaris o patrulles de sometents que van assumir l'ordre públic i el control de les infraestructures, com ara a Torroella de Montgrí. En d'altres, les ires es van dirigir contra alguns

⁴⁴⁵ *La Veu de l'Empordà*, 1567 (20 d'octubre de 1934), 2, «El moviment revolucionari a Castelló d'Empúries».

propietaris, com ara a Palafrugell. En aquest cas, els revoltats van detenir-ne alguns que havien assistit a l'assemblea de Madrid, i significats elements de la Lliga. En alguns municipis, els sindicats agraris van prendre clarament la iniciativa, com ara a Sant Pere Pescador, on el Sindicat Camperol i d'Oficis Varis va convocar una reunió extraordinària a les vuit de la nit *en vista de l'actitud del Govern de la Generalitat en protesta per la formació del nou Govern de la República i per entendre que en aquesta protesta es defensa d'un possible perill les millores obtingudes per la classe treballadora*. En aquesta assemblea es va acordar declarar la *vaga general pacífica* a les 12 de la nit, establint les condicions de proveïment que, això no obstant, foren rebutjades per l'alcalde.⁴⁴⁶

En altres municipis en què les esquerres controlaven l'Ajuntament també es va produir una concentració d'arrendataris i parcers. A Sant Joan de Mollet, per exemple, hom destacava que *los elementos de rebeldía paralizaban la circulación de automóviles por la carretera de Flassá y fueron dueños absolutos de la situación y no tuvieron necesidad de apoderarse de nada porque todo lo poseían*.⁴⁴⁷ Una situació molt semblant es va produir a Jafre, on l'acció es va centrar molt més en el control de les comunicacions. A Banyoles, la revolta va tenir un caire més institucional, tot i la participació activa dels dirigents de la FASO, si bé també es van prendre alguns edificis oficials. En els casos en què les esquerres no governaven, els dirigents agraris no van dubtar a ocupar l'ajuntament i prendre'n possessió. Aquest fou el cas, per exemple, de Cornellà del Terri, on els dirigents d'ASA es van presentar a la casa del secretari mentre *agraris* d'arreu de la comarca es concentraven a la plaça del poble. Tot seguit, van prendre la Casa de la Vila i van hissar la bandera catalana amb una estrella al mig.⁴⁴⁸

446 AHG, Fons Comissaria Delegada de la Generalitat, Carpetes per municipis (1931-1939), Sant Pere Pescador, Expedient del 4 de novembre de 1935.

447 AHG, Fons Comissaria Delegada de la Generalitat, Carpetes per municipis (1931-1939), Instància del 10 de desembre de 1934.

448 AHG, Fons Comissaria Delegada de la Generalitat, Carpetes per municipis (1931-1939), Instància del 14 de novembre de 1935.

LA REPRESSIÓ INDISCRIMINADA

Un cop es va fer efectiva la rendició, aquesta es va estendre a bona part de les poblacions, si bé en alguns casos la vaga general es perllongaria alguns dies més. La derrota del moviment va generar una onada repressiva d'una enorme duresa. Algunes xifres ens permetran entendre l'abast real de la repressió. En el conjunt de Catalunya, hi hagué uns 4.000 detinguts.⁴⁴⁹ En el cas de la regió de Girona, la premsa informava que un mes després de la revolta el nombre de represaliats era de més de 550.⁴⁵⁰ L'acumulació de detinguts va obligar a habilitar l'antiga fàbrica de paper *L'Aurora* com a presó provisional. Alguns van romandre empresonats fins al febrer de 1936. De fet, la lentitud fou un altre dels trets característics de la repressió, amb processos que s'allargaren de forma inexplicable. El consell de guerra pels fets de Girona, per exemple, no se celebrà fins al gener de 1936; i el mateix va succeir amb els de Torroella de Montgrí o d'altres poblacions.

D'entre els empresonats, hi trobem bona part dels dirigents de la FPTT. En l'àmbit local, també foren empresonats un munt de dirigents dels sindicats, ja fos per la seva condició de càrrecs electes o pel seu paper com a dirigents sindicals. La llista és interminable. Van anar a parar a la presó Miquel Hugas, del Sindicat de Jafre; Emili Fabrellas, del Sindicat de Treballadors de la Terra de la Bisbal; Jaume Pey, d'ASA de Cornellà del Terri; o Pere Vidal, president del Sindicat de Fornells de la Selva; Pere Purcalles, alcalde i president de la Unió de Rabassaires de Llançà. A Santa Coloma de Farners es van detenir tots els delegats del Sindicat Agrícola de la Comarca Colomenca, però no pas per la seva participació a la revolta sinó perquè el tinent de la Guàrdia Civil va considerar que la reunió ordinària que van celebrar un mes després era clandestina.⁴⁵¹ La reacció revela la duresa i la manca de criteri de les autoritats, que tindrem oportunitat

449 Ricard VINYES, 1980: 50-54.

450 *La Veu de Catalunya*, 11.983 (13 de novembre de 1934), 8.

451 AHG, Fons Comissaria Delegada, Expedients per municipis, Santa Coloma de Farners, Instància de Joan Palau Martorell, 28 de desembre de 1934.

de comprovar més endavant. En alguns casos, els detinguts foren deixats en llibertat després de pocs dies, però en d'altres la repressió fou especialment cruenta i acabaria desencadenant una espiral de violència que tornaria a manifestar-se a partir del 18 de juliol de 1936. Aquest fou el cas, per exemple, de Cornellà del Terri, on els dos dirigents del sindicat Acció Social Agrària, Jaume Pey i Vicenç Vila, foren traslladats al penal de Pamplona, d'on no sortiren fins pocs dies abans de les eleccions del febrer de 1936.

La repressió també es va traduir en la suspensió d'un munt d'entitats i la destitució d'ajuntaments d'esquerres, haguessin participat o no en la revolta. En alguns casos, l'argument de l'autoritat militar per clausurar-los i oposar-se a la seva reobertura era el de simpatitzar amb els revoltats, la qual cosa justificava el seu tancament preventiu. Aquest estat d'excepció es va perllongar durant més d'un any. Bona part d'aquests centres no foren reoberts fins a principis de 1936, tot i les constants peticions dels afectats, ja fos directament o a través dels propietaris dels locals. Aquest fou el cas, per exemple, del Centre Republicà d'Esquerra de Belcaire d'Empordà o del Centre Republicà Federal d'Esquerra, a Boadella d'Empordà. La mateixa sanció van merèixer algunes entitats específicament agràries, com ara el Sindicat de Treballadors de la Terra de Canet d'Adri, el Sindicat Agrícola de Jafre o el de Parlavà, o Acció Social Agrària de Besalú i de Maià de Montcal.

Tot sovint, l'autoritat militar justificava el manteniment de la clausura com una mesura de caire preventiu, més que no pas com un càstig directe per la seva actuació o participació en la revolta. És evident, en aquest sentit, que hom va aprofitar l'avinentsa per parilitzar els adversaris, sovint amb la connivència o la incitació de les autoritats locals. Resulta il·lustratiu, en aquest sentit, el cas d'Acció Social Agrària de Maià de Montcal. L'entitat havia estat clausurada el 13 de novembre, un mes després de la revolta. Poques setmanes més tard, el president de l'entitat demanava per primera vegada la reobertura *o cuando menos se permita retirar del local social de la misma y para su utilización una maquina trilladora* i, en la mateixa carta, recordava que cap soci *ni tomó parte directa ni indirectamente en los sucesos*

*de seis de octubre último.*⁴⁵² Malgrat totes aquestes explicacions, després d'escoltar les autoritats municipals i el cap local d'Acció Ciutadana, el capità de la Guàrdia Civil d'Olot argumentava la seva negativa a una reobertura de l'entitat pel fet que aquesta era *afiliada a Esquerra (...) perteneciendo a dicho partido el 90 % de los socios*; i, igualment, considerava que calia mantenir aquesta situació *hasta que las cosechas sean recogidas, dado la política que en el campo ha efectuado dicha Sociedad en relación con la Esquerra.*⁴⁵³

De fet, pocs dies abans de decretar-se la reobertura, el sotsdelegat governatiu encara mantenia que els socis

si bien no tomaron parte (...) se manifestaron de un modo abierto en favor de dicho movimiento [6 d'octubre], vinculándose además en favor de la Ley de cultivos aprobada por el parlamento catalán y abolida por el de la República, simpatizaron con los partidos de Esquerra y Estat Catalá; no obstante existir elementos apartados de las pasiones políticas, singularmente en la Junta Directiva (...).

Més enllà d'allò que puguem considerar com a manifestar-se *de un modo abierto*, és evident que hom tenia molt present la ideologia de l'entitat i tot allò que s'havia esdevingut abans del 6 d'octubre de 1934. Finalment, l'entitat seria reoberta el novembre de 1935 (un any després del tancament) quan, a parer de les autoritats, *han desaparecido las causas que motivaron la clausura (...) debiendo de autorizarse su apertura sin ningún riesgo para el orden público, ya que la mayoría de sus socios quieren consagrarse de lleno para los fines con que fue creada apartándose por completo de todas pasiones y actividades políticas (...).*

452 AHG, Comissaria delegada de la Generalitat, Carpetes per municipis, Maià de Montcal, Instància del 16 de gener de 1935, signada per Josep Prujà Comas com a president del Sindicat Agrícola.

453 AHG, Comissaria delegada de la Generalitat, Carpetes per municipis, Maià de Montcal.

El cas de Maià de Montcal no fou una excepció. La documentació de la Comissaria Delegada, que es conserva a l'Arxiu Històric de Girona, és plena de casos en els quals es posa de manifest l'arbitrarietat o la manca de criteri de les autoritats militars. Un cas molt semblant al de Maià de Montcal es va donar a Sant Privat d'en Bas, en què el capità de la Guàrdia Civil es negava a autoritzar la celebració d'un ball en el local d'Unió Agrària perquè *cobija en su inmensa mayoría afiliados de ideas extremistas y perturbadoras para la paz social*; i fins i tot afegia que les forces d'ordre públic dedicaven bona part del seu temps a dur a terme *una activa vigilancia* dels socis.⁴⁵⁴ La participació en la revolta del 6 d'octubre era un fet menor que ni tan sols apareixia referenciat. A Llagostera, el tinent de la Guàrdia Civil es va negar a autoritzar una reunió general del Sindicat amb l'argument que *se trata de una sociedad que ha estado y está adherida y entregada actualmente a la Esquerra de Cataluña (sic!), cuyos socios han hecho siempre gala de pertenecer al grupo Obrero y Camperol*.⁴⁵⁵ El galimaties del tinent era molt semblant al dels seus homònims, que tenien un desconeixement absolut del sistema de partits i d'allò que succeïa al territori. La mateixa reacció es va produir a Santa Coloma de Farners, on es va mantenir la clausura del Sindicat Agrari fins al 10 de febrer de 1936, bàsicament perquè el president havia participat en la manifestació convocada el 6 d'octubre i perquè abans d'aquesta data el sindicat havia actuat sempre

por el camino de la ilegalidad, con presiones coercitivas y atropellos abundantes toda vez que amparados como estaban hasta el día del pasado mes de octubre, nada tenían que temer y de esta forma invadían propiedades, han roto barreras que interrumpían el camino a alguna

454 AHG, Comissaria delegada de la Generalitat, Carpetes per municipis, Sant Privat d'en Bas, Carta del Subtinent de Sant Joan les Fonts, 8 de gener de 1936.

455 AHG, Comissaria delegada de la Generalitat, Carpetes per municipis, Llagostera, Carta del Tinent Delegat, 18 de març de 1935.

*y han robado entre otras cosas diversos productos a consecuencia de lo cual hay algún procesado.*⁴⁵⁶

La clausura, doncs, no es justificava per l'actuació que havia tingut el Sindicat com a institució el 6 d'octubre, sinó per passar comptes de tot allò que, suposadament, havia fet abans d'aquesta data.

La situació encara era més esperpèntica a Vilabertran, on la Guàrdia Civil havia procedit a clausurar el local del Sindicat Agrícola perquè havia considerat que els socis eren simpatitzants d'Esquerra Republicana. El més sorprenent de tot era que havia arribat a aquesta deducció perquè, segons sembla, a finals de 1932 s'havia tramitat un canvi de nom de l'entitat pel de *Sindicat Agrícola d'esquerra republicana*, una denominació que no era oficial però que havia acabat fent fortuna entre els veïns.⁴⁵⁷ Tot i això, el president de l'entitat maldava per demostrar que *todos sus componentes son hombres de orden afincados en esta población y que ni en la noche del 6 de octubre ni en los días sucesivos hicieron ningún acto de rebelión ni manifestación alguna que pudiera considerarse punible.*⁴⁵⁸

La repressió desfermada va encetar, en alguns pobles, una dinàmica de revenges que acabaria conduint, mesos després, a un vessament de sang. Aquest fou el cas, per exemple, de Castelló d'Empúries on, segons explica Claudi Ametlla a els seves memòries,

en aquest moment l'oposició acabà de perdre el poc seny que sempre havia tingut. Aconsellats els directors per l'odi (...) denunciaren els que més s'havien distingit en la

456 AHG, Comissaria delegada de la Generalitat, Carpetes per municipis, Santa Coloma de Farners, Carta del Tinent Delegat, 27 de març de 1935.

457 De fet, en les cròniques de l'*Empordà Federal* que donaven compte de la inauguració d'un nou local de teatre es referien al *Sindicat Agrícola d'Esquerra Republicana*. *Empordà Federal*, 789 (14 de maig de 1933), 5 i *Empordà Federal*, 791 (28 de maig de 1932), 3, «El nou Casal del Sindicat Agrícola d'Esquerra, a Vilabertran».

458 AHG, Fons Comissaria Delegada, Carpetes per municipis, 1931-1939, Instància d'Antoni Trilla, president del Sindicat Agrícola, 20 de gener de 1935.

*moixiganga que acompanyà aquella proclamació. Tretze ciutadans incauts i intoxicats signaren la declaració. Tots tretze foren –ai las– assassinats pocs dies després d'esclatada la guerra, en una recolzada de la carretera que de Figueres va a Girona.*⁴⁵⁹

Un cas molt semblant es va produir a Cornellà del Terri, on els regidors de la majoria de dretes van voler aprofitar l'avinentesa per a venjar-se dels seus opositors i, pocs dies després de la revolta, van signar una declaració inculpatòria que apuntava directament la responsabilitat d'alguns dirigents agraris i acusant-los d'haver repartit armes entre els concentrats a la plaça de la vila.⁴⁶⁰ Ja fos per aquest escrit o per altres motivacions, dos dels dirigents agraris (Jaume Pey i Vicenç Vila) van rebre un càstig exemplar i foren confinats a Pamplona fins pocs dies abans de les eleccions del febrer de 1936. La solidaritat amb els empresonats fou total; i la venjança cap als possibles acusadors, implacable. La millor traducció d'aquesta fou una carta, distribuïda a totes les cases dels municipis, en què s'adjuntava la declaració inculpatòria i es donaven els noms i cognoms dels seus signants, entre els quals sobresortia el secretari de l'Ajuntament, Benigne Feliu. Però l'espiral de revenges no s'aturaria aquí: pocs dies després del 18 de juliol de 1939, el secretari seria perseguit i assassinat a Barcelona; i la mateixa fi tindria un dels empresonats, Jaume Pey (que havia estat alcalde del municipi durant la guerra), el qual seria afusellat per les autoritats franquistes.

EL RECURS ALS DESNONAMENTS

La repressió desfermada després del fracàs de la revolta del 6 d'octubre va tenir la seva pròpia versió al camp. El punt de partença fou la derogació del bagatge reformador dels darrers anys; una prova evident que s'estava aprofitant la nova

459 Claudi AMETLLA (1983): 284.

460 AHG, Comissaria delegada de la Generalitat, Carpetes per municipis, Cornellà del Terri, Instància de l'11 d'octubre de 1934, reproduïda en una altra del 14 de novembre de 1935.

conjuntura per a fer *tabula rasa* dels avenços socials, com si es tractés d'un preàmbul del que s'esdevindria a partir de 1939. A través d'una ordre dictada el 23 d'octubre, el general Batet imposà el compliment de *los contratos establecidos entre propietarios y aparceros y «rabasaires»*. I, pocs dies després, en promulgà una altra en la qual es concretava quin havia de ser el procediment per garantir aquesta mesura:

Primero. –Los agentes de la Autoridad impondrán el cumplimiento estricto de los contratos escritos sin admitir dudas y controversias y (...) perseguirán cualquier resistencia o infracción de la entrega de la totalidad de los frutos o rentas que deben satisfacer los cultivadores, tanto por lo que se refiere a los frutos y rentas pendientes como en los que hubieran retenido el corriente año. Segundo. –El mismo procedimiento e igual conducta deberán observar cuando se trate de contratos puramente verbales (...). Cuarto. –Los que desobedecieran estas órdenes serán puestos a disposición de la Autoridad militar como comprendidos en el Bando de Estado de guerra.

De forma paral·lela, es deixaven sense efecte tots els laudes que havien emès les comissions arbitrals després de mesos i mesos de feina. La mesura no només obligava al compliment dels contractes durant aquell any, sinó que forçava els arrendataris i parcers a pagar, de cop, la part que havien retingut des de 1931, emparats pel marc legal que hi havia hagut des d'aleshores. Les regles de joc, doncs, es canviaven de forma radical, talment com si es retornés a la situació del 13 d'abril de 1931; a més a més en un context d'estat de guerra, amb la qual cosa els pagesos ni tan sols tenien la possibilitat de defensar-se. Es tractava d'una mesura que exemplificava perfectament el gir copernicà que s'havia produït en el context posterior del 6 d'octubre, un càstig que anava molt més enllà de la repressió als revoltats.

Les noves condicions, a més a més, foren aprofitades per alguns propietaris per passar comptes amb els arrendataris o masovers que havien estat més reivindicatius, ja fos per a reclamar-los les quantitats que no havien estat satisfetes o,

directament, per expulsar-los de les terres que menaven, en una onada de llançaments que constituïa l'altra cara de la repressió. Un mes després de la revolta, el dirigent de la Federació de Treballadors del Camp d'Olot contrastava l'actitud que havien mantingut els associats abans del 6 d'octubre (sense recórrer, en cap cas, a una rebaixa del 50 % i fent efectius els pagaments establerts) amb la que tenien els propietaris aprofitant la nova conjuntura:

alguns propietaris (...) imposen als seus masovers un termini de vuit dies per tornar el 25 per cent que la «Llei de Contractes de Conreu» anul·lada els havia concedit, i tornar-los a fer complir aquells contractes vells que els obliga pagar a mitges de tot el fruit que cullen de la terra, i alguns també del bestiar, i a més han de pagar la contribució i el consum del propietari i un parell o dos de pollastres l'any. Aquesta és la llei cristiana d'alguns senyors propietaris de la nostra comarca; fins per poder-la fer complir s'han negat alguns d'aquests senyors, abusant de la bona fe dels pagesos, a voler reconèixer els tractes que l'any passat varen pactar de paraula entre el propietari i masover, de mitges al terç.⁴⁶¹

Tot i això, resulta complicat mesurar l'abast real dels desnonaments que es van produir a la regió de Girona. El gener de 1935, una crònica apareguda al *Diari de Girona* afirmava que

a les nostres comarques han estat tramitades quinze causes corresponents a camperols que es negaven per diverses excuses a satisfer els arrendaments. D'aquestes, deu han quedat sense efecte per haver-se avingut propietaris i masovers. Així, doncs, actualment hi ha en litigi cinc causes, per les quals hi ha tres detinguts, ja que els altres gaudeixen de llibertat provisional.⁴⁶²

461 Antoni Casadellà, «La llei cristiana en el camp de la nostra comarca», *Esquerra*, 22 (17 de novembre de 1934), 2.

462 *Diari de Girona*, 9 (11 de gener de 1935), 2.

La informació, però, era clarament incompleta. I, molt probablement, només comptabilitzava els casos que havien arribat als jutjats de primera instància, sense tenir en compte tots aquells que es canalitzaven per la via notarial, a través dels jutjats municipals; o, fins i tot, els que s'havien portat a terme violentament a través de la força pública. Cal recordar, a més a més, que més de la meitat dels expedients tramitats a les comissions arbitrals corresponien a contractes verbals, en els quals la desprotecció de l'arrendatari o el parcer era absoluta.

Tampoc no semblen gaire vàlides les dades que va proporcionar, alguns mesos després, la Unió de Rabassaires, en un llibre denunciatori que pretenia posar en evidència, amb noms i cognoms, els casos de desnonaments que s'havien produït arreu de Catalunya.⁴⁶³ Segons aquesta font, en el conjunt del país se'n van produir més de 1.397, bona part dels quals van concentrar-se a les comarques de Tarragona i Barcelona. En l'àmbit de la regió de Girona, aquest informe comptabilitza 25 casos: a Campmany (1) i Espolla (3), a l'Alt Empordà; a Bordils (2), a la comarca del Gironès; a Sant Pau de Segúries (8), al Ripollès; i a Santa Coloma de Farners (9), Riudarenes (1) i Sant Miquel de Cladells (1), a la Selva. En el cas d'aquesta font, però, la precarietat de les dades vindria provocada per la presència o no de seccions de la Unió de Rabassaires en el camp gironí, la qual cosa dificultava la recepció de la informació necessària i fiable.⁴⁶⁴

És evident, però, que es van produir més casos dels que aquestes fonts reconeixien o recollien; alguns d'aquests foren impulsats sense transcendir públicament, i d'altres serien coneguts en la mesura que, alguns mesos després, acabarien provocant una reacció violenta, clarament focalitzada, dels arrendataris o parcers afectats. En els casos en què s'ha conservat la documentació dels jutjats de pau, es constata un augment dels desnonaments durant el 1935, fins i tot en casos en què, prèviament, ni tan sols s'havia manifestat un conflicte

463 Unió de Rabassaires i demás cultivadors del camp de Catalunya (1935).

464 En el prefaci del llibre de la Unió de Rabassaires ja s'adverteix que *la present recopilació comprèn tots els casos que ha estat possible recollir a través dels informes de les seccions (...); Ibid, 12.*

a través dels jutjats de primera instància o de les comissions arbitrals. També és veritat, però, que en alguns casos es va evitar el llançament perquè l'arrendatari va satisfer les quantitats que el propietari va reclamar-li, emparant-se en la posició de força que tenia en aquells moments.

A l'actual comarca del Pla de l'Estany, si bé no es conserva la documentació de 4 jutjats de pau dels 12 que hi havia (concretament, els de Banyoles, Cornellà del Terri, Crespià i Sant Miquel de Campmajor), es van produir més de 10 casos. Només a Vilademuls ens apareixen fins a cinc expedients entre el febrer i el setembre de 1935. Un d'aquests va provocar l'expulsió d'un arrendatari de Vilamarí que tenia un contracte escrit des de 1927, que devia la meitat de 1932 i la totalitat dels contractes de 1933 i 1934 (2.500 pessetes, una quantitat considerable), i que fou condemnat a abandonar la casa i les terres en el termini de vint dies. En altres casos, com ara el de dos germans de Vilafreser que foren denunciats pel marquès de Camps, es va poder evitar el desnonament quan els masovers van fer efectives les quantitats que es devien, així com els interessos i les despeses judicials. També es troben dos expedients per reclamació de quantitats al Jutjat de Pau de Serinyà, els quals no van acabar en desnonament perquè els arrendataris van satisfer les quantitats que devien des de l'any 1933. El Jutjat de Pau de Sant Vicenç de Camós també recull un cas de desnonament que tampoc no apareix en cap estadística de les que hem esmentat més amunt. En el cas de la comarca de la Selva, per la seva banda, la historiadora Francina Carles esmenta un mínim de quatre casos de desnonaments, en alguns casos de masovers que havien presentat demandes de revisió a la Comissió Arbitral de Santa Coloma.⁴⁶⁵

Tot i que les dades apunten clarament a una relació de causa-efecte entre el moviment revisionista que s'havia produït des de 1931 i l'onada de desnonaments que es va donar el 1935, la mateixa font ens apunta que aquesta pràctica s'havia anat produint des de feia anys, la qual cosa ens permet posar en qüestió les visions idíl·liques sobre la situació del camp gironí

465 Francina CARLES, 2011: 660.

abans de 1931 i, de retruc, les interpretacions que, en aquells moments, maldaven per traslladar la imatge d'una conflictivitat artificial i teledirigida per part dels partits d'esquerres. Això no obstant, resulta extremadament complicat elaborar una estadística concloent sobre aquesta matèria, sobretot atenent a la precarietat dels contractes i les limitacions de les fonts escrites. Si ens cenyim als expedients que es conserven en els jutjats de pau i extrapolem aquestes dades al conjunt de la regió de Girona, tot apunta que aquesta pràctica es donava amb regularitat. Tampoc no cal oblidar, però, que el predomini dels contractes verbals (tal com es posava en evidència a través de les dades de les comissions arbitrals) ens fa suposar que bona part dels desnonaments ni tan sols passaven pels jutjats i es produïen en un context d'absoluta indefensió per part del conreador.

Tot i la dificultat d'oferir una xifra precisa dels casos de desnonaments que es van produir el 1935, és evident que les estadístiques oficials que hem referenciat al principi d'aquest capítol es quedaven molt curtes i que aquests foren molt més nombrosos d'allò que hom podria arribar a suposar. Una anàlisi més focalitzada en alguns municipis i finques, ens permet resseguir casos de rancúnies i revenges que acabaran derivant en un vessament de sang. Es tracta, doncs, d'un baròmetre que ens permet mesurar l'autèntica magnitud de la revenja dels propietaris i les ferides que es van obrir en molts pobles. Val a dir, a més a més, que aquesta mateixa font (la dels jutjats de pau) ja ens apunta cap a una segona onada de llançaments que es produirà a partir de 1939, quan els propietaris disposaran d'un context encara més favorable.

Els propietaris aprofitaven la nova conjuntura política per a desfer-se d'aquells pagesos que havien pogut manifestar-se com a més reivindicatius i, de passada, per a expressar públicament (a través de la via judicial o amb l'ajuda de la Guàrdia Civil) la recuperació de la seva autoritat, clarament qüestionada en els darrers tres anys. També és veritat, però, que aquesta via ja fou temptejada per alguns propietaris abans del 6 d'octubre. Els expedients de les comissions arbitrals recullen una bona quantitat de casos en què hom denunciava els intents dels propietaris de recórrer al llançament com a via per foragitar els

conreadors més reivindicatius. En tot cas, amb la seva actitud, els propietaris estaven contribuint a atiar una dinàmica de revenges que acabaria esclatant d'una forma o altra en funció dels condicionants polítics, tal com es va poder comprovar el febrer i el juliol de 1936. Casos com aquests van contribuir, indubtablement, a caldejar l'ambient al camp i van provocar, en primera instància, reaccions violentes dels conreadors, algunes de les quals van esclatar enmig del clima repressiu que el país vivia l'estiu de 1935, i d'altres en el buit de poder que va seguir l'aixecament militar que es va produir un any després.

LES GARBES FLAMEJANT

El malestar acumulat acabaria esclatant de forma dramàtica l'estiu de 1935. El 17 de juliol d'aquell any, el *Diari de Girona* publicava un escrit de Pere Abellí amb un títol ben il·lustratiu que hem manllevat per encapçalar aquest apartat, i del qual hem extret la cita inicial. El diputat de la Lliga es feia ressò de l'onada de sabotatges que s'estava produint al camp gironí, els condemnava de forma enèrgica i acabava afirmant que *aquestes garbes enceses, que són com guspires esgarriades del gran foc que il·luminà Catalunya el 6 d'octubre, diuen pla bé que les brases encara són fàcils d'encendre així que un oratjol favorable aleni*.⁴⁶⁶ La metàfora ens dibuixa una imatge prou fidel de la situació del camp després de la revolta del 6 d'octubre; no només perquè en posa en evidència el caràcter social, i el sorgiment de formes de protesta com a reacció a la repressió institucional i social desfermada arran del fracàs d'aquella; sinó també perquè apunta amb tota claredat la tensió social que es va viure a partir d'aquella data. Una tensió, en tot cas, que no només va venir provocada per la repressió institucional, derivada dels fets del 6 d'octubre i de la impossibilitat de trobar canals de participació en el règim d'excepció imposat des d'aleshores; sinó també per la reacció d'alguns propietaris que, com hem vist més amunt, van

466 *Diari de Girona*, 152 (17 de juliol de 1935), 1.

voler aprofitar la nova conjuntura per emprendre la seva pròpia revenja a través de desnonaments o detencions.⁴⁶⁷

Tot i la censura a la qual estava sotmesa, la premsa recollia, de forma gairebé diària, casos de sabotatges en què el mateix cronista de la notícia no deixava d'emfasitzar la intencionalitat i la cruesa de l'acció. La relació d'actes que hem pogut documentar (25 durant tot l'any, la meitat dels quals concentrats els mesos d'estiu) ens dibuixa unes zones de més conflictivitat que coincidien amb les àrees en què el societarisme de caire reivindicatiu s'havia mostrat més actiu durant els mesos precedents.⁴⁶⁸ D'entre les zones amb més sabotatges, destacava l'actual Pla de l'Estany, on se'n produïren més de 12 casos; però també d'altres llocs de la regió de Girona com ara a Castelló d'Empúries, Begur, Cabanes, Ullà, Torroella de Montgrí, Calonge, Sant Climent Sescebes, Salt, Olot, Navata, Darnius, Madremanya. En alguns municipis, la intensitat dels actes fou notable. A Castelló d'Empúries, per exemple, es van concentrar fins a quatre sabotatges entre el 23 i el 25 de juny. Tot plegat va provocar que l'alcaldia publicés un ban en què s'amenaçava *que tot veí que abans de les nou del vespre no sigui dintre la vila, serà detingut per la guàrdia civil i sotmès a un interrogatori, el mateix que tot veí que surti de la vila abans de les tres de la matinada*.⁴⁶⁹

La pràctica més habitual fou la crema de blat i civada, ja fos en forma de garberes o en els mateixos pallers. En alguns casos, els autors fins i tot esperaven l'arribada dels bombers per evitar que la intervenció d'aquests minorés els danys provocats. En l'article de Pere Abellí amb el qual hem encetat aquest capítol, se'ns parla dels incendis. Però, a més a més, també van produir-se sabotatges

467 *Diari de Girona*, 267 (29 de novembre de 1934), 2.

468 La present relació s'ha reconstruït a partir d'un buidatge de la premsa de Girona (*L'Autonomista* i *Diari de Girona*), Figueres (*La Veu de l'Empordà* i *Empordà Federal*), Olot (*El Deber* i *La Tradició Catalana*) i Banyoles (*Avant*), a més a més d'alguns diaris de Barcelona (*La Veu de Catalunya* i *La Vanguardia*); també, amb el fons de la *Comissaria Delegada de la Generalitat* a Girona (AHG, Diputació), que inclou una carpeta amb alguns incendis esdevinguts l'any 1935, independentment que hom els considerés provocats o casuals.

469 *Diari de Girona*, 143 (6 de juliol de 1935), 2.

amb conseqüències molt més funestes per al propietari, com ara la tala de fins a 210 arbres fruiters que va succeir en una finca de Porqueres; la de 200 en una altra de la mateixa vila; la de 180 a Cabanes; la de 2.000 ceps a Sant Climent Sescebes; l'arrencada de prop de 30.000 planters d'alls a Porqueres, raves o patates, etc. Més enllà de la precisió de cadascuna de les xifres, és evident que es tractava de sabotatges extraordinàriament contundents, que expressaven un nivell de rancúnia i tensió molt elevat.

El principal objectiu dels sabotatges era el propietari que havia desnonat algun arrendatari o que amenaçava de fer-ho. Alguns hisendats foren especialment castigats, com ara Vicenç Illa, que va rebre fins a tres atacs entre l'agost i el desembre de 1935. Illa, curiosament, no apareixia entre la relació de propietaris que tenien contenciosos interposats davant la Comissió Arbitral, però es tractava del primer propietari local (de fet, controlava una quarta part de la riquesa agrària del terme), formava part de la Junta Directiva de l'IACSI al partit judicial de Girona i havia estat alcalde el 1931. Es tractava, doncs, d'un objectiu amb un elevat simbolisme. De fet, en alguns casos i poblacions la persecució s'havia iniciat ja abans de la revolta del 6 d'octubre.

Els atacs no només anaven dirigits contra els propietaris. En alguns casos, l'objectiu dels atacs eren els arrendataris o parcers que havien acceptat ocupar terres de conreadors desnonats. Hi havia, en aquest sentit, una mena de codi moral implícit, el trencament del qual era castigat amb la mateixa vara que el propietari, tal com es reconeixia des d'una publicació banyolina:

(...) aquests actes no (...) (són) solament contra la propietat, tallant arbrers o fruiterars, sinó que es (...) (dirigeixen) també contra el modest treballador, arrencant-li els productes del camp pujats afanyosament amb la suor del seu front (...). Més aviat que a venjances personals, creiem que poden obeir a represàlies contra actituds no sempre massa justes d'elements situats en pla més alt, que molt sovint han accedit als clams de la seva ambició quan dels mateixos conreadors han acceptat proposicions per tal que els fos cedida en arrendament una finca, a un preu

*superior al que fins llavors en pagava un altre masover per el que tan es fa culpable l'un com l'altre.*⁴⁷⁰

La tensió no només es va expressar a través de sabotatges nocturns sinó també amb enfrontaments oberts quan es produïa algun cas de desnonament, amb amenaces de mort que, en alguns casos, van acabar derivant en denúncies als jutjats o, fins i tot, en fórmules de resistència passiva. En el cas de Serinyà, per exemple, es van concentrar alguns pagesos en un acte de desnonament i foren detingudes diverses persones per haver insultat un membre d'Acció Ciutadana, una organització armada que havia estat creada per tal de reforçar les tasques repressives a partir d'antics membres del sometent.⁴⁷¹ En altres casos, la reclamació de fruits va provocar enfrontaments entre el conreador i el propietari, tal com es va esdevenir a Bellcaire d'Empordà. En aquest cas, a més a més, el propietari afectat era Narcís Camps Bellapart, candidat a les eleccions al Parlament de Catalunya i dirigent de l'IACSI.⁴⁷² En d'altres, el conreador es negava a abandonar la casa, talment com va succeir amb l'inquilí del Mas Ferronic, a Cornellà del Terri, que, malgrat haver estat desnonat, havia *espanyat la porta i continuava habitant la casa, i a més produint desperfectes en les eines del camp que allí guardava el seu propietari.*⁴⁷³ La propietària ja havia intentat desnonar-lo a través de la Comissió Arbitral, però teòricament s'havia arribat a un acord entre les dues parts que ara, aprofitant la nova conjuntura, s'obviava.

Els actes de sabotatge van provocar una segona onada de repressió. Alguns dirigents *agraris*, que ja havien estat empresonats arran dels fets d'octubre, van veure's novament abocats a la presó.⁴⁷⁴ Entre els detinguts, s'hi trobava bona part de la direcció d'ASA de Banyoles i Comarca, com ara el seu

470 *Avant*, 14 (7 de juliol de 1935), 1.

471 *Diari de Girona*, 119 (4 de juny de 1935), 3; *La Veu de Catalunya*, 12.125 (6 de juny de 1935), 17.

472 *La Veu de Catalunya*, 12.283 (13 de novembre de 1934), 8.

473 *Diari de Girona*, 253 (16 de novembre de 1935), 2.

474 AHG, Centre penitenciari de Girona (1924-1961), *Sèrie general d'expedients de presos*.

president, Jacint Salvatella; el vicepresident, Joaquim Cufí; el secretari, Joaquim Comas i el vicesecretari, Josep Carles; però també alguns *agraris* de la resta de la comarca, com ara Isidre Bramon i Francesc José, de Porqueres; Joan Almar, president del Centre Republicà d'Esquerra d'Esponellà (i veí de Centenys), i Eliseu Noguer i Joan Farrerons, de Fontcoberta. En total, els detinguts de la comarca de Banyoles foren 14. Es tractava de detencions que es practicaven sense cap tipus de prova, simplement acusant els dirigents *agraris* més destacats de cada poble o els arrendataris o parcers que havien estat desnonats. En bona part dels casos, la Guàrdia Civil només era capaç d'argumentar que els detinguts eren els *principales dirigentes del Partido Agrario, sospechosos en dicho pueblo por sus ideales y por recaer sospechas sobre ellos, fueron detenidos como presuntos autores o inductores del hecho (...)*; unes deduccions que, en alguns casos, es produïen després que el propietari afectat declarés explícitament que no sospitava de ningú.⁴⁷⁵ No hi havia, doncs, cap tipus de prova contra els empresonats, la qual cosa va contribuir a alimentar el convenciment que es tractava d'una repressió indiscriminada. Fos com fos, l'espiral de violència que es va generar després del 6 d'octubre va contribuir a tensar, encara més, la conflictivitat al camp.

LA RADICALITZACIÓ DELS PROPIETARIS

Després dels fets d'octubre, una part dels propietaris es va decantar cap a posicions polítiques molt més radicals. Un dels símptomes més evidents, el trobarem en el creixement del projecte d'Acció Popular Catalana, una formació que va recollir elements desencisats de la Lliga Regionalista, relacionats essencialment amb els interessos agraris i amb una forta presència de la Junta Directiva de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (la principal organització dels propietaris catalans), notablement radicalitzat.⁴⁷⁶ El nou partit s'adherí a la CEDA,

475 AHG, Diputació de Girona, Govern Civil i Ordre Públic/Varis, 4280.

476 Jordi PLANAS, 2006: 216.

que fins aleshores havia respectat l'hegemonia de la Lliga en l'àmbit de la dreta. Com a síntesi del seu ideari, el seu president proclamava, en un to amenaçador, que *Cataluña será española o morirá*.⁴⁷⁷ Es tractava, en definitiva, d'una opció espanyolista de dretes que pretenia arrossegar els hisendats rurals en la defensa de la propietat, que sentien clarament amenaçada des del Govern de la Generalitat.

El nou partit va aconseguir una ràpida implantació a les comarques gironines. La primera secció es va establir a Girona el 17 de novembre de 1934.⁴⁷⁸ Aquell mateix dia, es donaven a conèixer els treballs que s'havien fet a Figueres; i, pocs dies després, es feia el mateix a Olot, Banyoles i la Bisbal d'Empordà.⁴⁷⁹ El projecte va rebre un impuls amb la visita que va dur a terme el cap de la CEDA, José Maria Gil Robles, el 9 de març de 1935 i que va portar-lo a Figueres, Girona i Banyoles. En aquest darrer cas, el dirigent espanyol fou obsequiat amb un dinar a l'Hotel Flora amb 150 comensals.⁴⁸⁰ Pocs mesos després, es constituïa formalment el Centre d'Acció Popular Catalana de Banyoles.⁴⁸¹ Un dels caps més visibles a la demarcació fou Josep Ayats Surribas, un polític que va arribar a la CEDA després d'una evolució política que havia començat amb el tradicionalisme.⁴⁸²

A banda de les poblacions anteriors, el partit també va disposar de seccions mínimament estructurades en alguns nuclis reduïts, com ara Sant Miquel de Campmajor, Mieres i Vilademuls. En aquesta darrera població, una llista conservada a l'Arxiu Municipal deixa constància de l'ampli suport que

477 José MONGE BERNAL, 1936: 959.

478 *Diari de Girona*, 258 (19 de novembre de 1934), 2.

479 *La Veu de l'Empordà*, 1571 (17 de novembre de 1934), 6; *La Veu de l'Empordà*, 1574 (8 de desembre de 1934), 5.

480 *Diari de Girona*, 53 (9 de març de 1935), 2; *Avant*, 6 (17 de març de 1935), 6.

481 AHG, Govern Civil, *Llibre de Registre d'Associacions per Municipis*, 1897-1937, Centre d'Acció Popular Catalana de Banyoles, 4 de juliol de 1935.

482 El 1909 havia estat escollit secretari de la Junta Carlista del districte de Girona i, més endavant, director d'*El Norte* (1909-1910); el 1910 passà a formar part d'*El Correo Español*. Durant els anys de la República, tot i que inicialment va vincular-se a la Lliga, finalment acabaria a la CEDA.

havia aconseguit entre els propietaris rurals i bona part dels capellans del municipi.⁴⁸³ Acció Popular Catalana, doncs, es va saber erigir en el refugi d'alguns propietaris locals, clarament abocats a una lluita oberta contra tot allò que representava la República, tant en el pla democràtic com d'autogovern. Tot i això, l'evolució dels esdeveniments (amb la fi precipitada de l'experiència democràtica) ens deixa el dubte de si s'hauria fet un espai propi en el panorama conservador català (qüestionant, o no, l'hegemonia de la Lliga) o, senzillament, es tractava d'una bafarada defensiva provocada per la crispació del moment.

L'estratègia de la CEDA va obligar la Lliga a reforçar la seva presència al camp. Resulta ben significatiu, en aquest sentit, que fos aleshores quan el partit conservador es decidís a organitzar una secció agrària.⁴⁸⁴ D'entre els membres del Consell Directiu hi havia, entre d'altres, el marquès de Camps i Pelai Negre, ambdós amb el càrrec de vocals.⁴⁸⁵ La secció es dividia en comissions temàtiques i, al mateix temps, s'articulava a través d'unes àrees territorials. En el cas d'Olot, per exemple, el delegat fou Narcís Agustí, mentre que Lluís Llongarriu, president de l'Associació de Propietaris de Finques Rústiques, era el conseller suplent.⁴⁸⁶ Al darrere dels esforços i aquesta rivalitat paral·lela entre Acció Popular i la Lliga Catalana hi havia en joc el lideratge polític entre la classe propietària gironina. En qualsevol cas, els exemples anteriors posen de manifest que ja des de mesos abans del 18 de juliol de 1936 (i, fins i tot, del 12 de febrer d'aquell any) una part de la classe propietària no estava disposada a fer cap mena de concessió, i fins havia assumit que el principal obstacle per a garantir les seves propietats no eren només els partits d'esquerres, sinó la mateixa República.

483 AMV, *Acció Popular Catalana Girona, Municipi de Vilademuls*, gener-febrer 1936 [Llig. s/n].

484 *Diari de Girona*, 125 (12 de juny de 1935), 2, «Creació de la secció agrària de la Lliga Catalana».

485 *Diari de Girona*, 130 (18 de juny de 1935), 2, «La secció agrària de la Lliga Catalana».

486 *El Deber*, 1.999 (28 de juny de 1935), 418.

12. LES TORNES CANVIEN

Hem repetit que a la nostra terra no tenim problema del camp en el sentit social de la paraula, salvant alguna petita comarca. Però ja que el mateix ha estat provocat, almenys que es resolgui d'un cop, i quedin les coses clares i en situació neta per endavant,

Editorial del *Diari de Girona*, 28 d'abril de 1936

La situació no es normalitzaria del tot fins a les eleccions del 16 de febrer de 1936. La campanya electoral va permetre que tornés a revifar amb força el debat sobre la qüestió agrària. De fet, un dels punts que incorporava el manifest del Front d'Esquerres era

l'establiment de la Llei de Contractes de conreu votada pel Parlament de Catalunya; adopció d'aquelles mesures que facin impossible que el Tribunal de Garanties Constitucionals pugui actuar amb caràcter polític i obstaculitzar l'aplicació d'una llei reconeguda en les Corts de la República com a constitucional i reparació de les injustícies comeses al camp sota un règim d'excepció i dels llançaments fets sense motiu legal.⁴⁸⁷

En una carta adreçada als *treballadors de la terra* des de la presó de Girona, el diputat Pere Cerezo (que havia estat president

487 *L'Autonomista*, 9.786 (7 de febrer de 1936), 1.

de la comissió especial de la Llei al Parlament) intentava transmetre els avantatges de la Llei de contractes de conreu i afirmava que *aquesta llei serà llei si el poble vol; els treballadors del camp, en aquesta lluita electoral, han de demostrar-ho. L'aplicació de la llei depèn de que a Catalunya governin els partits d'esquerra.*⁴⁸⁸

Tot i el triomf del Front d'Esquerres en el conjunt de la circumscripció de Girona, les dretes van aconseguir tant la victòria en algunes comarques i municipis, com, per damunt de tot, una recuperació notable del suport, si analitzem les dinàmiques que es van produir des de 1931. Si bé a les eleccions constituents s'havia percebut una acceptació gairebé unànime del nou règim, cinc anys després la situació s'havia modificat substancialment. Més enllà d'aquesta realitat, ens interessa comprovar si és possible establir algun tipus de correlació d'aquests resultats amb el comportament de les diferents classes agràries. Durant molts anys, la historiografia sobre la matèria ha partit d'anàlisis molt rígides. Però, darrerament, alguns estudis han posat en evidència que *la principal consecuencia del incremento de las luchas agrarias y del perjuicio ocasionado por la crisis agraria y las leyes laborales reformistas sobre las modestas economías de buena parte de los pequeños propietarios y arrendatarios consistió en el malestar político creciente de estos últimos hacia el régimen republicano.*⁴⁸⁹

En el cas de la regió de Girona, fa anys la historiadora Rosa Virós va analitzar les eleccions republicanes a partir de la correlació entre algunes variables econòmiques i el comportament electoral d'alguns municipis, tot establint algunes pautes.⁴⁹⁰ Més enllà de la dificultat d'establir criteris excessivament mecanicistes, sembla probable que la tendència electoral reflectís una aliança entre els interessos dels grans hisendats i els dels petits propietaris, en bona part teixida a partir del debat religiós i la qüestió agrària. La pauta s'observa clarament en alguns municipis, on la victòria del Front d'Ordre

488 *Esquerra*, 85 (8 de febrer de 1936), 4.

489 Francisco COBO ROMERO, 2000: 140-141.

490 Rosa VIRÓS, 1974.

es va fonamentar, sobretot, en la capacitat de mobilització de nou electorat, sobretot en aquelles poblacions en què predominava la petita propietat.

LA INTEGRACIÓ A LA UNIÓ DE RABASSAIRES

La repressió desfermada després del 6 d'octubre de 1934 va afectar de ple el sindicalisme agrari. Tot i això, algunes de les entitats adherides a la Federació Provincial de Treballadors de la Terra (la FPTT) van poder mantenir la seva activitat ordinària, si bé en determinats casos (com ara a Banyoles) fou necessari traslladar la seu (en aquest cas, emplaçada a l'Ateneu) per la seva clausura, o bé salvar un munt de prohibicions i impediments burocràtics, en la major part dels casos molt més preventius que no pas fonamentats. De fet, foren necessàries diferents temptatives per aconseguir l'autorització de les autoritats militars, clarament obcecadades a prohibir qualsevol activitat o entitat que fos mínimament sospitosa de simpatitzar amb les esquerres, s'hagués implicat o no en la revolta.

La Federació com a tal no va poder reprendre la seva tasca fins a principis de 1936, després de diversos intents frustrats. L'1 de juny de 1935, el president de l'entitat, Joaquim Cufí, sol·licitava l'autorització per a una assemblea que havia de celebrar-se a l'Ateneu Republicà quinze dies després. La petició, però, fou denegada pel comandant militar amb l'argument que alguns dels socis eren *de extrema izquierda y todos ellos partidarios de la ley de cultivo, que fue derogada*.⁴⁹¹ Finalment, tot i l'informe negatiu de l'autoritat militar, el delegat d'Ordre Públic va autoritzar la convocatòria d'una assemblea, que es va celebrar a l'Ateneu Republicà Federal de Banyoles el 2 de febrer de 1936, pocs dies abans de les eleccions a Corts. Segons l'informe posterior que va fer l'agent delegat de la Comissaria d'Investigació i Vigilància, la convocatòria va aplegar uns 800 pagesos d'arreu de les comarques gironines, bàsicament de la Garrotxa, el Gironès i

491 AHG, Comissaria Delegada, Instància de Joaquim Cufí i Barceló del dia 1 de juny de 1935.

l'Alt i Baix Empordà.⁴⁹² Les intervencions dels delegats assistents s'orientaren clarament a remarcar els perills de convocar una assemblea en ple període electoral i, en aquest sentit, van voler refermar l'apoliticisme del moviment. Però també deixaren entreveure una certa desorientació, explicitada en el debat sobre si la Federació disposava d'estatuts i estava, per tant, legalitzada, un extrem que havia estat reconegut per la mateixa entitat alguns mesos enrere. La desorientació era, doncs, total.

L'assemblea de Banyoles fou el darrer batec d'una Federació Provincial de Treballadors de la Terra que va acabar diluint-se lentament, i els sindicats de la qual es van anar integrant progressivament a la Unió de Rabassaires. El 29 de març de 1936, el Sindicat Agrari de la Comarca Colomenca prenia l'acord de modificar el seu nom pel de Federació de Sindicats Agrícoles Cooperatius de la Comarca de la Selva i, al mateix temps, d'adherir-se a la Unió de Rabassaires.⁴⁹³ El mes de maig, la comarcal de Torroella de Montgrí aconsellava als sindicats que la integraven de seguir el mateix camí, si bé preservant l'autonomia de cadascun d'ells.⁴⁹⁴ Les setmanes prèvies al 18 de juliol, a banda dels casos esmentats, s'integraren a la Unió de Rabassaires el Sindicat Comarcal de Banyoles, la Federació Comarcal d'Olot, la de Girona i la Federació de Sindicats Agrícoles i Cooperatives de l'Empordà. El degoteig semblava respondre, tot i que no hi ha una prova documental concloent, a una directriu de la mateixa direcció.

L'experiència d'una federació específicament gironina, doncs, va finalitzar poc abans de l'esclat de la guerra. I la immensa majoria dels sindicats van acabar integrats en aquell que havia estat el seu principal referent des de bon començament: la Unió de Rabassaires, que alguns mesos abans havia afegit al seu nom el de *demés cultivadors del camp de Catalunya* en una clara aposta per anar més enllà de la defensa dels rabassaires i adaptar-se a la realitat complexa del camp català. De fet, alguns dels dirigents

492 AHG, Comissaria Delegada, *Informe de la Comissaria de Investigación y Vigilancia de la provincia de Gerona*, 2 de febrer de 1936.

493 *El Diluvio*, 81 (3 d'abril de 1936), 18.

494 AMJ, Sindicat Agrícola, Llibre d'actes, Reunió del 20 de maig de 1936.

de la FPTT (com ara Joaquim Cufí o Josep Carles, ambdós de Banyoles), els trobarem participant en els òrgans de direcció de la UR, fins i tot quan l'organització va haver de traslladar-se a la Catalunya del Nord després de l'acabament de la Guerra Civil.

LA REPOSICIÓ DELS DESNONATS

Més enllà dels avatars organitzatius, la situació al camp va variar ostensiblement arran de la victòria del Front d'Esquerres a les eleccions del 16 de febrer de 1936. Pocs dies després, el Govern de la Generalitat decretava el restabliment de la Llei de contractes de conreu i publicava un decret que reposava els pagesos que havien estat desnonats després del 6 d'octubre. Els jutjats de Catalunya havien de revisar totes les sentències de desnonament d'acord amb allò que establia la Llei de contractes de conreu. El 25 d'abril, un altre decret facultava els conreadors que haguessin abandonat llurs terres a exercir el dret de reposició.

Alguns d'aquests actes de reposició es van convertir en autèntiques manifestacions públiques que pretenien escenificar la recuperació de la via reformista.⁴⁹⁵ En algunes ocasions, les autoritats hi participaven conjuntament amb els dirigents sindicals i polítics locals. Aquest fou el cas que es va produir el 22 de març a Bordils, en què el Centre Republicà Federal i el Sindicat de Treballadors de la Terra van organitzar un acte polític per tal de reposar dos masovers que havien estat *víctimes de la passió i l'odi del caciquisme rural*.⁴⁹⁶ L'acte va comptar amb la presència dels diputats Miquel Santaló i Josep Mascort, i el comissari interí de la Generalitat, Amadeu Oliva; a més a més de representants dels centres republicans i sindicats de la comarca. La gent va anar a rebre'ls a l'entrada del poble i, des d'allà, la manifestació, encapçalada pels dos masovers i les autoritats, es va desplaçar fins a la plaça Major, on es van fer els parlaments.

495 Albert BALCELLS (1968: 263) destaca la reposició d'una família de Santpedor, a la qual van assistir nombrosos dirigents rabassaires.

496 *L'Autonomista*, 9.822 (21 de març de 1936), 2.

Després de l'acte, es formà una altra manifestació, acompanyada de l'orquestra, la qual, des de la plaça anà fins al «Mas Padró», on es retornà al masover Torramilans, que n'havia estat llançant violentament i injustament amb la seva esposa i fills, mobles i bestiar.⁴⁹⁷

Un cas molt semblant (sense la implicació, però, dels representants públics) es va produir al mas conegut com a Font Pudosa, al terme municipal de Banyoles. En aquest cas, els representants d'ASA van acompanyar l'arrendatària per tal d'escenificar la seva reposició després que la propietària es resistís a fer efectiu el Decret del 25 d'abril. L'acta de reposició, que reproduïm a continuació, expressa perfectament l'escenificació de l'acció:

La Comarcal Agrària d'Acció Social de Banyoles, en vista que l'acte de reposició de la terra i casa situats prop de la «Font Pudosa» i de les quals era arrendatari Pere Vila, no es feia malgrat les disposicions del Decret de 25 d'abril Considerant que la senyora propietària Rosa Vila Pau es negava a lliurar les claus al conreador amb la sola excusa que no hi ha jutge a Banyoles i que ni el suplent ni el secretari no li havien comunicat oficialment el lliurament del dipòsit que en el moment de deixar el conreador la terra li va acordar com a danys i perjudicis, malgrat que el conreador l'hagués fet en la deguda forma. Considerant el Sindicat Agrari d'Acció Social que estem en vigílies de segar i que alguns dies d'espera significarien que el conreador s'avé a què el senyor propietari sigui quan ho cregui convenient, essent el cas una infracció del Decret del 25 d'abril. Considerant obrar d'aquesta manera d'acord amb el que disposen els decrets de la Conselleria de Justícia i Dret de la Generalitat de Catalunya, el dia primer de juny a les dotze, va entrar a l'esmentada casa, i notifica a la senyora propietària que va treure els mobles següents, darrera la casa, per considerar que no essent

497 *L'Autonomista*, 9.823 (23 de març de 1936), 1, «Un gran acte polític a Bordils».

*propietat del senyor Pere Vila, no havien d'ésser dintre: (ací una relació dels mobles). Els Sindicats Agraris de la Comarca de Banyoles notifiquen el contingut de la present a la senyora propietària, i solament respon dels esmentats objectes el dia de la reposició (...). A fi i efecte que no pugui contradir tal comunicació, el mateix dia ho comuniquen al jutjat de Banyoles.*⁴⁹⁸

No sabem fins a quin punt aquest tipus d'actes foren freqüents, però en tot cas exemplificaven clarament que les tornes havien canviat al camp; i, en qualsevol cas, foren magnificats expressament per la premsa conservadora per traslladar la imatge d'un camp en què regnava l'anarquia. Els propietaris també denunciaven que *al costat deis cridats per la disposició del Conseller n'hi ha entrat d'altres que cap dret no hi tenien, que havien deixat les finques per rescissió de contracte.*⁴⁹⁹

Pocs mesos després, a iniciativa de la Unió de Camperols de la Comarca de Torroella de Montgrí, aquesta secció comarcal i les de la Bisbal, Figueres, Girona i Olot, van fer arribar al Govern de la Generalitat un manifest amb tres conclusions: en primer lloc, demanaven *cobrar, en el termini més breu possible aquelles quantitats que, en virtut dels laudes dictats per les Comissions Arbitrals de Districte, s'havien retingut i que es veieren obligats a pagar-ho a llurs propietaris (...)* així com també aquelles quantitats retingudes en virtut del que disposa la Llei de contractes de conreu. També se sol·licitava *el ràpid repartiment de terres entre els que n'estan mancats a través d'unes comissions locals; i, finalment, es reclamava que aquestes mateixes comissions tinguessin atribucions per a celebrar els judicis de revisió nomenats de conciliació per a l'aplicació de la Llei de contractes de conreu (...).*⁵⁰⁰ En definitiva, es reclamava el ple desenvolupament de la Llei que havia quedat en suspens després del 6 d'octubre; un desplegament que no es va produir

498 *La Veu de Catalunya*, 12.490 (10 de juny de 1936), 1.

499 *Diari de Girona*, 94 (28 d'abril de 1935), 1.

500 *La Terra*, 525 (1 de maig de 1936), 8.

per l'esclat de la guerra i la situació excepcional que es va viure en el camp català.

Mentre els pagesos expressaven la seva satisfacció per la represa de la via reformista, els propietaris manifestaven obertament el seu malestar. En un editorial publicat al portaveu oficios de la Lliga Catalana a Girona, hom expressava el neguit per la situació d'instabilitat que s'havia produït: *cal que les coses es normalitzin i que s'acabi aquesta angúnia de la indecisió que durant tant mesos i fins tants anys ha estat produïda al camp, unes vegades per no saber quina legislació era aplicable, i altres cops per no aplicar-se altra llei que la de la violència*. I, tot seguit, afegia una anàlisi recurrent, però que finalitzava amb una proposta conciliatòria: *hem repetit que a la nostra terra no tenim problema del camp en el sentit social de la paraula, salvant alguna petita comarca. Però ja que el mateix ha estat provocat, almenys que es resolgui d'un cop, i quedin les coses clares i en situació neta per endavant*.⁵⁰¹ La situació, però, no es va normalitzar, sinó tot el contrari. Tres mesos després, el cop d'estat dels militars donaria origen a una revolució i alteraria radicalment les condicions al camp, tant en l'àmbit polític com social. Però això ja formaria part d'una altra història.

501 *Diari de Girona*, 94 (28 d'abril de 1936), 1.

BIBLIOGRAFIA

1. TESTIMONIS I DOCUMENTS

- AMETLLA, Claudi (1979): *Memòries polítiques (1918-1936)*, Barcelona: Catalònia.
- ARAGAY, Amadeu (1933): *El problema agrari català*, Barcelona: Imp. Porcar, 165 pàg.
- ARCAYA, Francisco D. de (1933): *La Reforma agraria de 15 de Septiembre de 1932: comentada con su doctrina parlamentaria y disposiciones complementarias*, Madrid: Editorial Reus.
- ASSOCIACIÓ DE PROPIETARIS DEL PARTIT DE LA BISBAL (1931): *Estatuts*, 8 pàg.
- AZPEITIA, Mateo (1932): *La reforma agraria en España*, Madrid: Editorial Reus.
- BENACH I SONET, Pau (1931): *La Reforma agrària a Catalunya: Orientacions jurídiques i pràctiques de la qüestió*, Vilafranca del Penedès: Gràfiques Cuscó.
- COMORERA, Joan (1945): *La gran lluita dels pagesos catalans*, Tolosa: Edicions Lluita.
- CAMPOS I TERRÉ, Sebastià (1935): *El 6 d'octubre a les comarques*, Tortosa: Popular.
- CAMPS i ARBOIX, Joaquim (1935): *Després del 6 d'octubre. Política d'esquerra a Catalunya*, Barcelona, 126 pàg.
- CAMPS I ARBOIX, Joaquim (1936): *Divulgació de la Llei de Contractes de Conreu (segons el text refós de 21 de setembre de 1934) i disposicions complementàries*, Girona: Rahola.
- CARRIÓN, Pascual (1975): *Los latifundios en España*, Pròleg de Gonzalo Anes, Barcelona: Ariel (1a edició 1932).
- COSTA I DEU, Joan; SABATÉ, Modest (1936): *La veritat del 6 d'octubre*, Barcelona: Imp. Clarasó.

- DENCÀS I PUIGDOLLERS, Josep (1979): *El 6 d'octubre des del Palau de la Governació*, Barcelona: Curial.
- DIRECCIÓN GENERAL DE AGRICULTURA (1934): *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*, Madrid: Vda. de M. Navarro.
- Divisió territorial. Estudis i projectes. Nomenclàtor de municipis*, 2 vols., Barcelona, 1935.
- ESTIVILL, Angel (1935): *El 6 d'octubre. L'ensulsiada dels jacobins*, Barcelona: Edicions L'Hora.
- GARRIGA MASSÓ, Joan (1933): *Contribució a l'estudi de l'actual conflicte agrari a Catalunya*, Barcelona: Tallers Gràfics Núñez.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1933): *Els contractes de conreu a Catalunya (Documents per al seu estudi)*, Barcelona, Publicacions del Departament de Justícia i Dret.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1934a): *Contractes de conreu. Llei de 1934 i disposicions complementàries*, Barcelona, 215 pàg.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1934b): *Contractes de conreu. Models a què fa referència la llei*, Barcelona, 64 pàg.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1934c): *La Llei de contractes de conreu davant el Tribunal de Garanties Constitucionals*, Barcelona.
- ILLA I GENOVER, Vicenç (1938): *Mirada retrospectiva. Mis visiones de la Revolució de 1936*, San Sebastian.
- INSTITUT AGRÍCOLA CATALÀ DE SANT ISIDRE (1923): *La rabassa morta en Cataluña. Su extensión, sus conflictos, su solución*, Barcelona.
- JUSCAFRESA, Baldiri (1976): *Fam de terra, de domini i de llibertat*, Barcelona: Editorial Pòrtic.
- MARTÍ MIRALLES, Joan (1904): *La qüestió de la parceria. Dissertació acadèmica*, Barcelona: Fills de Jaume Jepús.
- MARTÍ MIRALLES, Joan (1905): *La qüestió de la parceria y la moral del advocat: rèplica al doctor Emili Saguer y Olivet*, Barcelona: Fills de Jaume Jepús.
- MASCARÓ i CASTAÑER, Josep Maria (1914): *Topografía médica de Bañolas*, Girona: Impremta D. Torres.
- MASPONS I CAMARASA, Jaume (s/d): «Agricultura», dins CARRERAS CANDI, Francesc, *Geografía General de Catalunya*, Barcelona.
- NEGRE I PASTELL, Pelai (1921): *Evolución del régimen de propiedad en Cataluña, singularmente en la diócesis de Gerona*, la Bisbal d'Empordà: Impremta Jovés.
- PLA, Josep (1975): *Els pagesos. Obra Completa*, vol. 8, Barcelona: Edicions Destino.

- PLA, Josep (1982): *Cròniques parlamentàries (1933-1934). Obra Completa*, vol. 41, Barcelona: Edicions Destino.
- PURCALLES i SALVÀ, Pere (1933): «El problema agrari», *Empordà Federal*, núm. 846 (10 de juny de 1933), pàg. 4-5; núm. 850 (15 de juliol de 1933), pàg. 3-4, núm. 855 (12 d'agost de 1933), pàg. 1-2.
- PUIG, Nonit (1935): *Què és la Unió de Rabassaires?*, Barcelona: NAGSA.
- PUJOLAR i HUGUET, Ramon (1919): *La qüestió agrària del Pla d'Olot*, Olot: Impremta i Llibreria de Ramon Bonet.
- ROSICH i BASSA, Jaume (1919): *Els sindicats agrícoles gironins*, Girona.
- ROSICH i BASSA, Jaume (1932): «Modalitats dels contractes d'arrendament i parceria de la província de Girona», *Agricultura i ramaderia*, núm. 5, maig, pàg. 81-83. Reproduït a *La Veu de Catalunya*, núm. 11.352 (30 d'octubre de 1932), pàg. 16-17.
- SAGUER i OLIVET, Emili (1906): *De la parceria y'l judici de deshauci (Resposta a Joan Martí Miralles)*, Girona: Tipografia de Pacià Torres.
- SAGUER i OLIVET, Emili (1933): *Estudios jurídicos de la cuestión agraria*, Llibreria Bosch, Barcelona, 74 pàg.
- SAGUER i OLIVET, Emilio (1934): *Transgresiones del Estatuto y de la Constitución del Estado Español por la Generalidad de Cataluña*, Barcelona: Tip. La Academia de Herederos de Serra y Russell.
- UNIÓ DE RABASSAIRES I DEMÉS CULTIVADORS DEL CAMP DE CATALUNYA (1935): *Els desnonaments rústics a Catalunya*, Barcelona.
- VICENÇ, Tomàs (1936): *Orientacions agrícoles*, Girona: Imp. Masó.
- ZULUETA, José (1892): «La aparcería en Cataluña», *Resumen de Agricultura*, novembre, Barcelona.

2. ESTUDIS

- ALBAREDA, Joaquim; FIGUEROLA, Jordi; MOLIST, Miquel i OLLICH, Imma (1984): *Història d'Osona*, Vic: Eumo Editorial.
- ALBERCH i FUGUERAS, Ramon; VIÑAS i PARRAMON, Joan (1999): *Jafre*, Girona: Quaderns de la Revista de Girona.
- ALCARAZ i GONZÁLEZ, Ricard (1987): *La Unió Socialista de Catalunya*, Barcelona: La Magrana.
- ALDENHOFF-HÜBINGER, R. (2006): «La politisation des campagnes à travers agrarisme et protectionnisme à la fin du XIXe siècle en Europe (Allemagne, France, Italie)», en MAYAUD, J-L. y RÁPALE, L. (dirs.),

- Histoire de l'Europe rurale contemporaine*, Paris: Armand Colin, pàg. 163-180.
- ALSINA, C.; FELIU, G.; MARQUET, L. (1990): *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona: Curial.
- ANTON, Xavier (1991): «Formes violentes a Castelló d'Empúries durant la II República: els blancs i els negres», *La II República, 60 anys després*, Quaderns del Cercle, núm. 7, Girona, p. 137-155.
- ARACIL, Rafael i altres (2000): «L'estructura de la propietat de la terra a la Catalunya rural: les comarques de Barcelona i Girona (1850-1930)», a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 13, pàg. 183-199.
- ARNABAT i MATA, Ramon (1994): «El 6 d'octubre a l'Alt Penedès: un episodi de la lluita social al camp», a *Plecs d'Història Local*. Barcelona, núm. 54 (desembre), pàg. 40-43.
- ARNABAT i MATA, Ramon (1998): «L'Associacionisme pagès a l'Alt Penedès, 1890-1940: L'exemple de Santa Margarida i els Monjos», *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1998, pàg. 353-376.
- ARRIBAS, Jose M. (1989): «El sindicalismo agrario: un instrumento de modernización de la agricultura», *Historia Social*, núm. 4, pàg. 33-52.
- ARTAL, Francesc; GASCH, Emili; MASSANA, Carme; ROCA, Francesc (1977): *El pensament econòmic català durant la República i la guerra (1931-1939)*, Barcelona: Edicions 62.
- BALCELLS, Albert (1968): *El problema agrari a Catalunya. 1890-1936. La qüestió rabassaire*, Barcelona: Editorial Nova Terra.
- BALCELLS, Albert (1971): *Crisis econòmica y agitación social en Cataluña 1930-1936*, Barcelona: Ariel.
- BALCELLS, Albert (1977): «La conflictividad social en Cataluña y la Unió de Rabasaires hasta 1939», *Agricultura y Sociedad*, vol. 2, pàg. 347-396.
- BALCELLS, Albert (1978a): «La Unió de Rabasaires: 1922-1939», *L'Avenç*, núm. 10, pàg. 26-32.
- BALCELLS, Albert (1978b): «La qüestió rabassaire i la política agrària de la Generalitat», a *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, núm. 19, pàg. 77-95.
- BALCELLS, Albert (1983): «La qüestió rabassaire i la política agrària de la Generalitat», a DDAA: *Estructura social i econòmica del camp català*, Barcelona: Edicions de La Magrana / Institut Municipal d'Història, pàg. 125-157.
- BALCELLS, Albert (2003): «El socialisme a Catalunya entre 1923 i 1936», dins *La pàtria dels humans. Història del socialisme català*, Barcelona: Edhasa, pàg. 49-102.

- BALLESTER, David (1996): *Marginalitats i hegemonies. L'UGT de Catalunya (1888-1936). De la fundació a la II República*, Barcelona: Columna Edicions/ Fundació Comaposada.
- BARAS I GÓMEZ, Montserrat (1984): *Acció Catalana, 1922-1936*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- BARRULL, Jaume (1986): *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*, Barcelona: L'Avenç.
- BARRULL, Jaume (2004): «El sindicalisme catòlic de Lleida (1918-1936)», a *Homenatge al Dr. Emili Giralt i Raventós. Estudis d'Història Agrària*, núm. 17, Barcelona, pàg. 129-145.
- BARRULL, Jaume (2009): *Els fets del 6 d'octubre*, Barcelona: Pòrtic.
- BEN-AMI, Shlomo (1990): *Los orígenes de la Segunda República española. Anatomía de una transición*, Madrid: Alianza Editorial.
- BENGOECHEA, Soledad (2005): *Reacció en temps de canvis: la patronal catalana davant la República (1931-1936)*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Històrics.
- BERGER, S. (1975): *Les paysans contre la politique. L'organisation rurale en Bretagne, 1911-1974*, París: Éditions du Seuil.
- BIGLINO, Paloma (1986): *El socialismo español y la cuestión agraria, 1890-1936*, Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.
- BONAMUSA, Francesc (1974): *El Bloc Obrer i Camperol (1930-1932)*, Barcelona: Curial.
- BONAMUSA, Francesc (dir.) (2006-2009): *Generalitat de Catalunya: obra de govern 1931-1939*, 2 vols., Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- BOSCH i CUENCA, Pere (1997): «Josep Carles i els agraris. Esbós biogràfic d'un dirigent camperol», *El Pla de l'Estany*, núm. 23 (desembre), pàg. 18-19.
- BOSCH i CUENCA, Pere (1998): «En Boi Juscafresa (1901-1982)», *El Pla de l'Estany*, núm. 26 (desembre), p. 22-24.
- BOSCH i CUENCA, Pere (2001): «Els propietaris rurals i el sindicalisme agrari a principis del segle xx: el cas de Banyoles», ponència presentada al *VI Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Sociabilitat i àmbit local*.
- BOSCH i CUENCA, Pere (2008a): «El Sindicat Agrícola de Banyoles, 1905-1939», dins TREMOLEDA, Joaquim (ed.), *Cooperativa Agrícola de Banyoles. Cent anys*, Banyoles.
- BOSCH i CUENCA, Pere (2008b): *Pere Dausà i Arxer*, Col·lecció Cooperativistes Catalans, núm. 12, Barcelona / Valls: Fundació Roca i Galès / Cossetània Edicions.

- BOSCH i CUENCA, Pere (2009): *La primavera republicana. Política, societat i cultura al Pla de l'Estany (1931-1936)*, Beca de recerca Joaquim Palmada i Teixidor, Inèdit.
- BOSCH i CUENCA, Pere (2010): «Els inicis del sindicalisme catòlic agrari al bisbat de Girona (1900-1918)», dins *Miscel·lània en honor de Josep Ma. Marquès*, Girona: Diputació de Girona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 462-474.
- BOSCH i CUENCA, Pere (2012): *Jaume Rosich i Bassa*, Col·lecció Cooperativistes Catalans, núm. 18, Barcelona / Valls: Fundació Roca i Galès / Cossetània Edicions.
- BOSCH i CUENCA, Pere (2013): *La guerra de l'arròs. Conflictivitat agrària i lluita política al Baix Empordà (1899-1909)*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida.
- BOURDIEU, Pierre (1977): «La paysannerie, une classe objet», *Actes de la Recherche en sciences sociales*, 17/18, pàg. 2-5.
- BRADEMAS, John (1974): *Anarcosindicalismo y revolución en España, 1930-1937*, Barcelona: Ariel.
- CABRERA, Mercedes (1976): «Organizaciones patronales y cuestión agraria en España (1931-36)», a GARCÍA DELGADO, José Luís (Ed.): *La cuestión agraria en la España contemporánea*, Madrid: Cuadernos para el Diálogo, pàg. 101-150.
- CABRERA, Mercedes (1983): *La patronal ante la Segunda República: organizaciones y estrategia (1931-1936)*, Madrid: Siglo XXI.
- CAIRETA, Eugeni (1991): *La guerra civil a Santa Coloma de Farners*, Sta. Coloma: Centre d'Estudis Selvatans.
- CAMINAL, Miquel (1984-85): *Joan Comorera*, 3 vol., Barcelona: Empúries.
- CAMINAL, Montserrat (1979): *L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, Tesi doctoral inèdita: Universitat de Barcelona.
- CAMPO JORDÀ, Ferran del (2014): «Carles Jordà i Fages (1883-1935). Dirigent d'Acció Catalana i de la Unió Sindical Agrària», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol 4, Figueres, pàg. 115-134.
- CAMPS I ARBOIX, Joaquim de (1969): *Història de l'agricultura catalana*, Barcelona: Taber (Biblioteca de la Cultura Catalana).
- CAMPS I ARBOIX, Joaquim de (1971): *Història de la Llei de Contractes de Conreu*, Barcelona: Rafael Dalmau (Episodis de la Història, 155).
- CAMPS I ARBOIX, Joaquim de (1976): *La masia catalana*, Barcelona: Aedos.
- CANAL I MORELL, Jordi (1992): «La sociabilidad en los estudios sobre la España contemporánea», *Historia Contemporánea*, núm. 7, pàg. 183-205.

- CÁRDABA, Marciano (2002): *Collectivitats agràries a les comarques de Girona, 1936-1939. Pagesos i revolució a Catalunya*, Girona: CCG edicions, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines i Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona.
- CÁRDABA, Marciano (2006): «La Segona República i la Guerra Civil (1931-1939)», a SAURÍ ROS, Maria Concepció; SOLER SIMON, Santi (coordinadors), *Història del Baix Empordà*, Diputació de Girona, Girona, pàg. 567-58.
- CÁRDABA, Marciano; MUSQUERA, Silvia (2006): *El Celler Cooperatiu d'Espolla. Els inicis d'un projecte (1906-1939)*, Figueres: Brau.
- CARLES i UTSET, Francina (2011): «La Segona República», a Narcís FIGUERAS i CAPDEVILA I Joan LLINÀS i POLL [Coordinadors]: *Història de la Selva*, Girona: Diputació de Girona, pàg. 649-661.
- CARMONA, Juan i SIMPSON, James (2003): *El laberinto de la agricultura española. Instituciones, contratos y organización entre 1850 y 1936*, Saragossa: Prensas Universitarias Zaragoza.
- CARRIÓN, Pascual (1973): *La reforma agraria en la Segunda República y la situación actual de la agricultura española*, Barcelona: Ariel.
- CASANOVAS I PRAT, Josep (1998): «La Mancomunitat de Catalunya i el foment del sindicalisme agrari (1919-1923)», a *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, pàg. 395-415.
- CASTILLO, Juan José (1976): «Notas sobre los orígenes y los primeros años de la CNCA (Contribución a un planteamiento básico para el análisis del catolicismo social en España)», a GARCÍA DELGADO, José Luís (Ed.): *La cuestión agraria en la España contemporánea*, Madrid: Cuadernos para el Diálogo, pàg. 201-257.
- CASTILLO, Juan José (1979): *Propietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesino en España (La Confederación Nacional Católico-Agraria, 1917-1942)*, Madrid: Ministerio de Agricultura.
- CATTINI, Giovanni C. (2015): *Joaquim de Camps i Arboix. Un intel·lectual en temps convulsos*, Barcelona: Fundació Josep Irla.
- CELADA, Rafael (1989): *Aproximació a l'atles cooperatiu de Catalunya fins 1936*, Barcelona: Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya.
- CLARA I RESPLANDIS, Josep (1994): «Girona 1934: revolta urbana i resistència fugaç», *L'Avenç*, núm. 187, pàg. 36-39.
- CLAVAGUERA, Josep (1986): *Llançà. Notes històriques*, Barcelona: Salvat.

- COBO ROMERO, Francisco (1991): *La conflictividad campesina en la provincia de Jaén durante el período 1931-1939*, Granada: Universidad de Granada.
- COBO ROMERO, Francisco (2000): «El voto campesino contra la II República. La derechización de los pequeños propietarios y arrendatarios agrícolas jiennenses, 1931-1936», *Historia Social*, núm. 37, pàg. 119-142.
- COBO ROMERO, Francisco (2003): *De campesinos a electores: modernización agraria en Andalucía, politización campesina y derechización de los pequeños propietarios y arrendatarios: el caso de la provincia de Jaén, 1931-1936*, Madrid: Biblioteca Nueva.
- COBO ROMERO, Francisco (2004a): *Revolución campesina y contrarrevolución franquista en Andalucía conflictividad social, violencia política y represión franquista en el mundo rural andaluz, 1931-1950*, Granada: Universidad de Granada.
- COBO ROMERO, Francisco (2004b): «Por la senda de la radicalización. Tensiones sociales y agudización de la conflictividad campesina en Andalucía durante la Segunda República (1931-1936)», a MORALES MUÑOZ, Manuel (ed.): *La Segunda República. Historia y memoria de una experiencia democrática*, Málaga: Diputación Provincial.
- COBO ROMERO, Francisco (2013): «La cuestión agraria y las luchas campesinas en la Segunda República, 1931-1936», *Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea*, núm. 11.
- COLOMÉ I FERRER, Josep (1987): *L'Expansió vinícola, la fil-loxera i el problema rabassaire a l'Alt Penedès*, Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona.
- COLOMÉ I FERRER, Josep (1997): «Las formas tradicionales de protesta en las zonas vitícolas catalanas durante el siglo XIX», *Noticiero de Historia Agraria*, núm. 13, Murcia, pàg. 125-141.
- COMPTE I FREIXANET, Albert (1994): *República i Guerra Civil a Castelló d'Empúries (Entre la història i les memòries)*, Figueres: Gràfiques Canigó.
- CONGOST, Rosa (1988): «Pairalisme, història del dret i història de les relacions socials del camp català. Algunes reflexions», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 12, pàg. 43-75.
- CONGOST, Rosa (1990): *Els propietaris i els altres*, Vic: Eumo.
- CORNELLÀ, Pere (1984): «La Unió General de Treballadors a les comarques gironines durant la guerra civil», *Revista de Girona*, núm. 109, pàg. 257-273.
- COSTA I FERNÁNDEZ, Lluís (1987): *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*, Girona: Institut d'Estudis Gironins.

- CRUELLES, Manuel (1970): *El 6 d'octubre a Catalunya*, Barcelona: Pòrtic.
- CUCURULL, Fèlix (1984): *Catalunya republicana i autònoma (1931-1936)*, Barcelona: La Magrana-Institut Municipal d'Història.
- CUESTA, Josefina (1978): *Sindicalismo católico-agrario en España (1917-1919)*, Madrid: Narcea.
- CULLA I CLARÀ, Joan B. (1977): *El catalanisme d'esquerra. Del grup de "L'Opinió" al Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (1928-1936)*, Barcelona: Curial.
- DDAA (1987): *La II República. Una esperanza frustrada*, València: Edicions Alfons el Magnànim.
- DDAA (1988): *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 6 vols.
- DDAA (1995): *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- DDAA (2006): *Segona República i Guerra Civil a Girona, 1931-1939*, Ajuntament de Girona.
- DDAA (2012): *Esquerra a Mèxic. 1941-1980*, Barcelona: Fundació Josep Irla.
- DÍAZ ALVAREZ, Mariano Juan Ramon (2004): «Impulso gubernamental y acción parlamentaria en el ámbito de la reforma agraria republicano-socialista durante 1931» *Hispania*, núm. 216, pàg. 267-324.
- DUCH I PLANA, Montserrat (1989): «El Tarragonès durant la Segona República (1931-1936)», dins OLIVÉ, E. (dir.): *Història del camp de Tarragona. I. El Tarragonès*, Institut d'Estudis Tarraconensis, pàg. 203-222.
- DUCH I PLANA, Montserrat (1994): *República, reforma i crisi. El Camp de Tarragona (1931-1936)*, Tarragona: El Mèdol.
- DUCH I PLANA, Montserrat (2008): «La politització de la sociabilitat republicana: Catalunya, 1931-1936», a *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana*, Barcelona / Valls: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, pàg. 309-326.
- DURGAN, Andrew Charles (1996): *B.O.C. 1930-1936. El Bloque Obrero y Campesino*, Barcelona: Alertes.
- ESTALELLA, Helena (1984): *La propietat de la terra a la província de Girona*, Col·legi Universitari de Girona.
- FERRER I BOSCH, M. Antònia (2008): «Consideracions sobre la reforma agrària de la Segona República», a DUCH PLANA, Montserrat: *La II República espanyola*, Tarragona: Publicacions URV, pàg. 123-144.
- FERRER, Llorenç (1995): «La crisi del pairalisme», dins DE RIQUER, Borja (dir.), *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol. 8, Enciclopèdia Catalana, pàg. 122-123.

- FONTANA, Josep (1997): «Los campesinos en la historia: reflexiones sobre un concepto y unos prejuicios», *Historia Social*, núm. 28, pàg. 3-11.
- FONTANA, Josep (2003): «Recuperar la història de la Segona República Espanyola», *Revista d'Història Moderna i Contemporània*, núm. 1, pàg. 11.
- FRÍAS CORREDOR, Carmen (2000): «Conflictividad, protesta y formas de resistencia en el mundo rural. Huesca, 1880-1914», *Historia Social*, núm. 37, pàg. 97-118.
- FRÍAS CORREDOR, Carmen; GARCÍA ENCABO, Carmelo (2006): «Sufragio universal masculino y politización campesina en la España de la Restauración (1875-1923)», *Historia Agraria*, núm. 38, pàg. 27-46.
- GABRIEL, Pere (1991): «Historiografia sobre els anys de la Segona República i la Generalitat republicana a Catalunya», dins *La II República, 60 anys després*, Girona: Quaderns del Cercle, pàg. 3-18.
- GARCÍA DELGADO, José Luís (ed.) (1976): *La cuestión agraria en la España contemporánea*, Madrid: Cuadernos para el Diálogo.
- GARCÍA DELGADO, José Luís (1987): *La II República española. El primer bienio*, Madrid: Siglo XXI.
- GARCÍA DELGADO, José Luís (1988): *La II República española. Bienio rectificador y Frente Popular, 1934-1936*, Madrid: Siglo XXI.
- GARCÍA JORDAN, Pilar (1986): *Els catòlics catalans i la Segona República, 1931-1936*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GARRABOU, Ramon (1983): «El camp català als segles XIX i XX», a DDAA: *Estructura social i econòmica del camp català*, Barcelona: Edicions de La Magrana / Institut Municipal d'Història, pàg. 105-123.
- GARRABOU, Ramon (1991): «La conflictivitat pagesa a Catalunya i el País Valencià a l'època contemporània», dins *Miscel·lània d'Homenatge a Josep Benet*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 81-111.
- GARRABOU, Ramon (ed.) (1988): *La crisis agraria de fines del siglo XIX*, Barcelona: Crítica.
- GARRABOU, Ramon (1992): *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid: Ministerio de Agricultura.
- GARRABOU, Ramon; BARCIELA, C.; JIMÉNEZ BLANCO, J.I. (1986): *Historia agraria de la España contemporánea. El fin de la agricultura tradicional (1900-1960)*, Barcelona: Crítica, vol. III.
- GARRABOU, Ramon; PLANAS, Jordi; SAGUER, Enric (2001): *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*, Vic: Eumo Editorial.

- GARRIDO, Samuel (1994): «Alentar y obstruir. Las vacilaciones de la política estatal sobre cooperativismo en los inicios del siglo xx», *Noticario de Historia Agraria*, núm. 7, pàg. 131-154.
- GARRIDO, Samuel (1996): *Treballar en comú. El cooperativisme agrari a Espanya (1900-1936)*, València: Edicions Alfons el Magnànim.
- GARRIDO, Samuel; ROMERO, Pascual V.; SENENT VIDAL, M. José (2006): *El cooperativisme fins avui. Llei de sindicats agrícoles (1906)*, Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- GARRIDO, Samuel; PLANAS, Jordi; SABIO, Alberto (2006): «Asociacionismo y cooperativismo agrario: España en el contexto europeo», *Historia Agraria*, desembre, núm. 40, pàg. 609-619.
- GAVALDÀ, Antoni (1989): *L'associacionisme agrari a Catalunya: el model de la Societat Agrícola de Valls (1888-1988)*, Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 2 vols.
- GAVALDÀ I TORRENTS, Antoni (1994): «El camp català i els fets del 6 d'octubre», *L'Avenç*, núm. 187, desembre, pàg. 60-65.
- GAVALDÀ I TORRENTS, Antoni (2006): «Aspectes de la vida al món rural: canvis i continuïtats en confrontació», a BOLÓS, J.; JARNE, A.; VICEDO, E. [Curadors]: *Condicions de vida al món rural. V Congrés sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs/Fundació Pública de la Diputació de Lleida, pàg. 255-284.
- GAVALDÀ I TORRENTS, Antoni (2008): «La Catalunya pagesa: entre l'argolla d'una conflictivitat heretada i de solucions confuses», a Josep SANTESMASES I OLLÉ: *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana*, Barcelona / Valls: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, pàg. 715-738
- GIL PECHARROMÁN, Julio (2006): *Historia de la Segunda República Española (1931-1936)*, Madrid: Biblioteca Nueva.
- GIRALT I RAVENTÓS, Emili (1965): «El conflicto 'rabasaire' y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936», *Revista de Trabajo*, vol. 7. Reproduït a Pierre Vilar, dir. (1990): *Història de Catalunya*, vol. VIII, pàg. 278-295.
- GIRALT I RAVENTÓS, Emili (1968): «Introducció», dins BALCELLS, ALBERT, *El problema agrari a Catalunya 1890-1936. La qüestió rabasaire*, Barcelona: Editorial Nova Terra, pàg. 7-16.
- GIRALT I RAVENTÓS, Emili (1990): «L'agricultura», dins NADAL, J. (dir.), *Història Econòmica de la Catalunya contemporània*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. 2, pàg. 121-305.
- GÓMEZ OLIVER, Miguel; GONZÁLEZ DE MOLINA, Manuel (1999): «Fernando de los Rios y la cuestión agraria», *Sistema*, núm. 152-153, pàg. 197-224.

- GRAU i PUJOL, Josep M.T.; PUIG i TÀRRECH, Roser (1991): «Aproximació al fons judicial (secció civil) de Santa Coloma de Farners durant la Segona República», dins *La II República, 60 anys després*, Girona: Quaderns del Cercle, pàg. 237-253.
- GUILLAMET, Jaume (1977): *La premsa a les comarques gironines*, Barcelona: Editorial Selecta.
- HUBSCHER, R. (1998): «Syndicalisme agricole et politisation paysanne», en *La politisation des campagnes en Europe au XIXe siècle. France, Italie et Portugal. Actes du colloque de Rome, 20-22 février, 1997*, Roma: Mélanges de l'École française de Rome, pàg. 135-152
- IGLESIAS, Josep (1968): *La crisi agrària de 1879/1900. La fil·loxera a Catalunya*, Barcelona: Edicions 62.
- IVERN I SALVÀ, Maria Dolors (1988-89): *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1939)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2 vols.
- JACKSON, Gabriel (1982): *Catalunya republicana i revolucionària, 1931-1939*, Barcelona: La Magrana.
- JARDÍ, Enric (1997): *Companys i el 6 d'octubre*, Barcelona: Proa.
- JIMÉNEZ, Montse (1991): «L'Escala en temps de la Segona República», dins *La II República, 60 anys després*, Girona: Quaderns del Cercle, pàg. 157-167.
- JULIÀ, Santos (1979): *Orígenes del frente popular en España 1934-1936*, Madrid: Siglo XXI.
- JULIÀ, Santos (2006): *República y guerra civil*, Madrid: Espasa Calpe.
- LÓPEZ ESTEVE, Manel (2012): *Els fets d'octubre de 1934 a Catalunya: més enllà de l'acció governamental*, Tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra.
- LÓPEZ ESTEVE, Manel (2013): *Els fets d'octubre de 1934 a Catalunya*, Barcelona: Editorial Base.
- LÓPEZ ESTUDILLO, Antonio J. (1989): «Federalismo y mundo rural en Cataluña (1890-1905)», *Historia Social*, núm. 3 (1989), pàg. 17-32.
- LÓPEZ LÓPEZ, A. (1984): *El boicot de la derecha a las reformas de la Segunda República. La minoría agraria, el rechazo constitucional y la cuestión de la tierra*, Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.
- LORENTE, Elena; SIMÓ, Manuel (2004): *El sis d'octubre del president Companys. El federalisme com a defensa de les llibertats contra el feixisme*, Lleida: Pagès Editors.
- MALEFAKIS, Edward (1976): *Reforma agraria y revolución campesina en la España del siglo xx*, Barcelona: Ariel (3a).

- MALEFAKIS, Edward (1978a): «Análisis de la reforma agraria durante la Segunda República», *Agricultura y Sociedad*, núm. 7, abril-juny, pàg. 35-51.
- MALEFAKIS, Edward (1978b): «Los campesinos, la política y la Guerra Civil en España», dins *Agricultura y Sociedad*, núm. 8, pàg. 9-60.
- MALEFAKIS, Edward (1987): «El problema agrario y la República», dins DDA: *La II República, una esperanza frustrada. Actas del Congreso Valencia, capital de la República (abril 1986)*, pàg. 37-48.
- MARIN ARCE, José María; MONTERO, Feliciano; TUSELL, Javier (1997): *Las derechas en la España contemporánea*, Barcelona: Anthropos Editorial.
- MARQUÈS, Josep Maria (1993): «La diòcesi de Girona de 1906 a 1925», a *Església i societat a la Girona contemporània*, Girona: Quaderns del Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 9, pàg. 73-115.
- MARTÍN I RAMOS, José Luis (1977): *Els orígens del Partit Socialista Unificat de Catalunya (1930-1936)*, Barcelona: Curial.
- MAS I SOLENCH, Josep M. (1998): «Emili Saguer i Olivet, jurista gironí», *Revista de Girona*, núm. 190 (setembre/octubre), pàg. 48-51.
- MATAS i BALAGUER, Josep (1991): «Aproximació als conflictes agraris a les comarques gironines durant la II República», dins *La II República, 60 anys després*, Girona: Quaderns del Cercle, núm. 7, pàg. 19-37.
- MATEU GONZÁLEZ, Josep Joan (1996): «El cooperativisme agrari a les Garrigues: gènesi i evolució a Llardecans i Maials (1880-1962)», *Recerques: Història, economia i cultura*. núm. 34, pàg. 75-96.
- MAURICE, Jacques (1975): *La reforma agraria en la España del siglo xx (1900-1936)*, Madrid: Siglo XXI.
- MAURICE, Jacques (2006): «Reforma agraria y revolución social», EGIDO LEÓN, Ángeles (ed.): *Memoria de la Segunda República. Mito y realidad*, Madrid: Biblioteca Nueva.
- MAYAYO I ARTAL, Andreu (1985): «El naixement del moviment cooperatiu a la Conca de Barberà», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm. 5 (1985), pàg. 133-155.
- MAYAYO I ARTAL, Andreu (1986): *La Conca de Barberà 1890-1939: de la crisi agrària a la guerra civil*, Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- MAYAYO I ARTAL, Andreu (1990): «Geografia del sindicalisme agrari», *L'Avenç*, núm. 134, febrer, pàg. 16-25.
- MAYAYO I ARTAL, Andreu (1995): *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya, 1893-1994*, Catarroja / Barcelona: Afers.

- MAYAYO I ARTAL, Andreu (1996): «“U no és ningú”: el societarisme pagès», *II Seminari d'Història del Penedès: Els moviments socials*, El Vendrell.
- MAYAYO I ARTAL, Andreu; POMÉS, Jordi (1995): «Les contradiccions del món rural», dins DE RIQUER, Borja (dir.), *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. 8, pàg. 102-123.
- MOLAS, Isidre (1977): *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, Barcelona: Edicions 62.
- MOLAS, Isidre (1972): *Lliga Catalana. Un estudi d'estasiologia*, Barcelona: Edicions 62, 2 vols.
- MONTERO, José Ramón (1977): *La CEDA. El catolicismo social y político en la II República*, Madrid: Ediciones de Revista del Trabajo.
- MOTA MUÑOZ, José Fernando (1992): «La Segona República a Sant Cugat del Vallès (1931-1936). Una primera aproximació», *Gausac*, Sant Cugat del Vallès, núm. 1, pàg. 59-74.
- MUNIESA, Bernat (1984): *La burguesía catalana ante la segunda república*, Barcelona: Anthropos.
- NETTLAU, Max (1969): *La Première Internationale en Espagne (1868-1888)*, Dordrecht.
- PALAFIX GAMIR, Jordi (1991): *Atraso económico y democracia. La Segunda República y la economía española, 1892-1936*, Barcelona: Crítica.
- PAYNE, Stanley G. (2005): *El colapso de la República: los orígenes de la guerra civil (1933-1936)*, Madrid: La Esfera de los Libros.
- PÉCOUT, Gilles (1994): «La politisation des paysans au XIX siècle. Réflexions sur l'histoire politique des campagnes françaises», *Histoire & Sociétés Rurales*, núm. 2, pàg. 91-126.
- PÉCOUT, Gilles (1997): «Cómo se escribe la historia de la politización rural: reflexiones a partir del estudio del campo francés en el siglo XIX», *Historia Social*, núm. 29, pàg. 89-110.
- PÉCOUT, Gilles (2005): «Les campagnes dans l'évolution socio-politique de l'Europe (1830-fin des années 1920). France, Allemagne, Espagne et Italie», *Histoire & Sociétés Rurales*, núm. 23, pàg. 11-64.
- PIÑANA EDO, Marcel·lí (2004): *El Sindicat Agrícola de Riudoms (1902-1940): de l'esperança a la por*, Riudoms: L'Om. Revista de Riudoms.
- PIJIULA I RIVERA, Jordi (2008): «L'arribada i el desenvolupament de la Segona República, 1931-1936», a Jesús M. GUTIÉRREZ I MARTÍNEZ: *Història de la Garrotxa*, Girona: Diputació de Girona, pàg. 681-697.
- PITARCH, Ismael (1977): *L'estructura del Parlament de Catalunya i les seves funcions polítiques, 1932-1939*, Barcelona: Curial.

- PITARCH, Ismael (1977): *Sociologia dels polítics de la Generalitat, 1931-1939*, Barcelona: Curial.
- PITARCH, Ismael (1978): «El Parlament de Catalunya i el conflicte rabassaire: la llei de Contractes de Conreu», *L'Avenç*, núm. 10, pàg. 33-40.
- PLANAS I MARESMA, Jordi (1991): *Propietaris organitzats. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)*, Granollers: Ajuntament de Granollers.
- PLANAS I MARESMA, Jordi (1992a): «L'associacionisme agrari català al primer terç del segle xx. Un exemple comarcal: la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)», *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 25, pàg. 139-157.
- PLANAS I MARESMA, Jordi (1992b): «La crisis agraria de fines del siglo XIX: nuevas contribuciones y nuevos enfoques», *Noticiero de Historia Agraria*, núm. 3 (1992-I), pàg. 173-180.
- PLANAS I MARESMA, Jordi (1993): «Els propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya», *L'Avenç*, núm. 171, febrer, pàg. 32-55.
- PLANAS I MARESMA, Jordi (1994): *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics*, Vic: Eumo Editorial.
- PLANAS I MARESMA, Jordi (1997): «L'IACSI i l'associacionisme agrari català a l'inici del segle xx», comunicació presentada a les *Jornades sobre Solidaritats Pageses, Sindicalisme i Cooperativisme*, Alguaire, 13 a 15 de març.
- PLANAS I MARESMA, Jordi (1998): «Les cambres agrícoles i l'intent de recomposició del món rural tradicional», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 12, pàg. 109-127.
- PLANAS I MARESMA, Jordi (1999): «La tensa qüestió agrària», dins DE RIQUER, Borja (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 9, *De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pàg. 152-166.
- PLANAS I MARESMA, Jordi (2004): «Cooperativisme i associacionisme agraris a Catalunya: els propietaris rurals i l'organització dels interessos agraris al primer terç del segle xx», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XV, pàg. 205-215.
- PLANAS I MARESMA, Jordi (2006): *Els Propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya (1890-1936)*, Girona: Documenta Universitària.
- PLANAS I MARESMA, Jordi (2008): «El Instituto Catalán de San Isidro y la organización de los intereses agrarios (1880-1936)», *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, núm. 217, pàg. 13-48.

- PLANAS I MARESMA, Jordi (2013): «La Cambra Agrícola de l'Empordà: una resposta dels propietaris agraris a la crisi del final del segle XIX», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 25, pàg. 73-97.
- PLANAS I MARESMA, Jordi; VALLS-JUNYENT, Francesc (2011): *Cacics i rabassaires. Dinàmica associativa i conflictivitat social. Els Hostalets de Pierola (1890-1939)*, Vic: Eumo Editorial.
- PLANAS I MARESMA, Jordi (2013): *Viticultura i cooperativisme. La comarca d'Igualada, 1890-1939*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- POMÉS I VIVES, Jordi (1991): *Les "Mataró's potatoes" i el cooperativisme agrari al Maresme (1903-1939)*, Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.
- POMÉS I VIVES, Jordi (1999): «La Unió de Rabassaires als anys de la República», dins DE RIQUER, Borja (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 9, *De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pàg. 167-169.
- POMÉS I VIVES, Jordi (2000): *La Unió de Rabassaires. Lluís Companys i el republicanisme, el cooperativisme i el sindicalisme pagès a la Catalunya dels anys vint*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- POMÉS I VIVES, Jordi (2007): *L'Agricultura i els sindicats pagesos de Malgrat. Una panoràmica del món agrari local des de finals del s. XIX fins a l'actualitat*, Malgrat de Mar: Ajuntament de Malgrat de Mar.
- PONCE I VIVET, Santi (1994): *Transformacions agrícoles i canvi social a la Catalunya rural: el cas de la comarca d'Osona, 1850-1930*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. Departament d'Història Contemporània.
- PONS I ALTÉS, Josep Maria (2006): «Prácticas y culturas políticas en medios agrarios. Cataluña occidental, 1844-1868», *Historia Social*, núm. 56, pàg. 31-51.
- PRESTON, Paul (1978): *La destrucción de la democracia en España. Reacción, reforma y revolución en la segunda república*, Madrid: Turner.
- PRESTON, Paul (1986): *Revolución y guerra en España, 1931-1939*, Madrid: Alianza Editorial.
- PUIGBERT I BUSQUETS, Joan (1993): «Sindicalisme agrari catòlic a Girona (1906-1920). L'exemple del Sindicat de Banyoles», a *Església i societat a la Girona contemporània*, Girona: Quaderns del Cercle d'Estudis Històrics i Socials, pàg. 133-148.
- PUIGVERT, Joaquim M. (1997): «L'elaboració del discurs pairalista: la contribució de Josep Torras i Bages», *L'Avenç*, núm. 210, pàg. 6-11

- PUJIULA, Jordi (2008): «L'arribada i el desenvolupament de la Segona República, 1931-1936», a GUTIÉRREZ, J. M. (coordinador), *Història de la Garrotxa*, Girona: Diputació de Girona.
- PUJOL, Enric (Dir.) (2009): *El somni republicà. El republicanisme a les comarques gironines*, Barcelona: Viena Edicions / Diputació de Girona.
- PUJOL i ANDREU, Josep (1998): «La difusión de los abonos minerales y químicos hasta 1936: el caso español en el contexto europeo», *Historia Agraria*, núm. 15, pàg. 143-182.
- PUJOL, Rafael (1973): *El Bloc Obrer i Camperol a les comarques gironines (Alguns elements per al seu estudi)*, treball inèdit.
- PUJOL, Rafael (1974): «El Bloc Obrer i Camperol a les comarques gironines», *Presència*, núm. 338, Any X, 5 d'octubre, pàg. 9-14.
- PUJOL, Rafael; CLARA, Josep (1977-78): «Acció Social Agrària de les Terres Gironines», dins *Revista de Girona*, núm. 81, pàg. 305-315 i núm. 84, pàg. 247-254.
- RABASSA I MARTÍ, FÈLIX (2006): *Un segle de cooperativisme agrari a Blanes. En el 60è aniversari de la Cooperativa Agrícola de Blanes*, Blanes: Publicacions Municipals.
- RAGUER I SUÑER, Hilari (1976): *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RAMÍREZ, M. (2002): *La Segunda República setenta años después*, Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- RAMON MUÑOZ, Josep M. (1999): *El sindicalisme agrari a la Segarra (1890-1936)*, Lleida: Pagès Editors.
- RAMON I SUMOY, Ricard (2009): «La qüestió agrària al Baix Gaià durant la Segona República: l'emergència dels sindicats d'agricultors rabassaires (1931-1932)», *Recull de Treballs*, núm. 10, pàg. 137-148.
- REDONDO CARDEÑOSO, Jesús-Àngel (2009): «Protestas y resistencias individuales del campesinado castellano: la Tierra de Campos palentina entre 1917 y 1923», *Investigaciones Históricas*, núm. 29, pàg. 223-240.
- RIBAS BANÚS, Montserrat (1974): *La USA de Catalunya*, Tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona.
- RIESCO ROCHE, Sergio (2006a): «La gran empresa política: la reforma agraria», a Julio ARÓSTEGUI (Coord.): *La República de los trabajadores: la Segunda República y el mundo del trabajo*, pàgs. 156-174.
- RIESCO ROCHE, Sergio (2006a): *La reforma agraria y los orígenes de la Guerra Civil*, Madrid: Biblioteca Nueva.

- RIESCO ROCHE, Sergio (2009): «Una reflexión sobre la contrarreforma agraria como medio represivo», *Hispania Nova: revista de historia contemporánea*, núm. 6.
- RIESCO ROCHE, Sergio (2009): «De plurales y mayúscula: en torno a la reforma agraria de la II República», *Alcores: revista de historia contemporánea*, núm. 8, pàg. 311-329.
- RIESCO ROCHE, Sergio (2010): «La aceleración de la reforma agraria durante el Frente Popular», a BALLARIN AURED, Manuel; LEDESMA LEDESMA, José Luis (Coord.): *La República del Frente Popular: reformas, conflictos y conspiraciones*, pàg. 83-96.
- RIGAU I RIGAU, Antoni M (1983): «Baldiri Juscafresa, quasi un líder agrari», *Revista de Banyoles*, núm. 620 (primera quinzena gener), pàg. 4-5.
- RIQUER I PERMANYER, Borja (1992): «Los límites de la modernización política» a GARCIA DELGADO, José Luís (ed.): *Las ciudades en la modernización de España*, Madrid: Siglo XXI.
- ROBINSON, Richard A.H. (1973): *Los orígenes de la España de Franco. Derecha, República y Revolución, 1931-1936*, Barcelona: Grijalbo.
- ROBLEDO HERNÁNDEZ, Ricardo (1991): «Los complejos objetivos de la reforma agraria», dins *Noticiero de Historia Agraria*, núm. 1, pàg. 17-22.
- ROBLEDO HERNÁNDEZ, Ricardo (1993): *Economistas y reformadores españoles: la cuestión agraria (1760-1935)*, Madrid: Ministerio de Agricultura.
- ROBLEDO HERNÁNDEZ, Ricardo (1996): «Política y reforma agraria: de la Restauración a la Segunda República (1868-1939)», dins GARCÍA SANZ, Angel; SANZ FERNÁNDEZ, Jesús, (coordinadors): *Reformas y políticas agrarias en la historia de España*, Madrid: Ministerio de Agricultura, pàg. 247-350.
- ROBLEDO HERNÁNDEZ, Ricardo (1999): «Discurso sobre la reforma agraria, siglos XIX i XX» a *Homenatge al Dr. Emili Giralt i Reventós. Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, pàg. 789-812.
- ROBLEDO HERNÁNDEZ, Ricardo (2010): «La expropiación agraria de la Segunda República (1931-1939)» a Salustiano DE DIOS, Javier INFANTE, Ricardo ROBLEDO, Eugenia TORIJANO (Coord.): *Historia de la Propiedad. La expropiación*, Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, pàg. 371-412.
- ROBLEDO HERNÁNDEZ, Ricardo (2015): «La reforma agraria durante la II República», a *Revista de Estudios Extremeños*, vol. 71, pàg. 19-48.
- ROIG I ROSICH, Josep Maria (1978): *L'Estatut de Catalunya a les Corts Constituents, 1932*, Barcelona: Curial.

- ROMERO I DALMAU, Alfons: «Cap a la plena contemporaneïtat», a GIFRE I RIBAS, Pere (coordinador) (2000): *Història de l'Alt Empordà*, Girona: Diputació de Girona, pàg. 589-609.
- ROMERO GONZÁLEZ, J. (1983): *Propiedad agraria y sociedad rural en la España Mediterránea*, Madrid: Ministerio de Agricultura.
- RUIZ TORRES, Pedro (2004): «La historiografía de la cuestión agraria en España», a Josep FONTANA: *Historia y proyecto social. Jornadas del debate del Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives*, Barcelona: Crítica.
- SAGUER I HOM, Enric (1992): «Acció Social contra la Reforma Agrària. La Federació Sindical Agrària de Girona i la defensa de la propietat», *Revista de l'IACSI*, Any CXL, pàg. 76-84.
- SAGUER, Enric i TÉBAR, Javier (1991): «Pelai Negre: un hisendat gironí i la qüestió agrària (1921-1939)», *Revista de Girona*, núm. 144, pàg. 67-71.
- SALLÉS, Anna (1976): *Quan Catalunya era d'Esquerra*, Barcelona, Edicions 62.
- SÁNCHEZ ALONSO, Blanca (1995): *Las causas de la emigración española, 1880-1930*, Madrid.
- SÁNCHEZ I CERVELLÓ, Josep (1998): «Conflictivitat social i associacionisme agrari a la Terra Alta (1875-1936)», a *Segones Jornades d'Estudi a la Terra Alta*, Patronat Pro-Batea, pàg. 225-241.
- SÁNCHEZ JIMÉNEZ, José (1987): «Política y agrarismo durante la Segunda República», *Cuadernos de Historia Contemporánea*, núm. 8, pàg. 211.
- SÁNCHEZ MARROYO, Fernando (1992): «Delincuencia y derecho de propiedad. Una nueva perspectiva del problema social durante la Segunda República», *Historia Social*, núm. 14.
- SANTESMASES I OLLÉ, Josep (1996): *El cooperativisme agrari a Vila-Rodona (1893-1939): un exemple d'estructuració econòmica, social i política en la Catalunya vitivinícola*, Vila-Rodona: Centre d'Estudis del Gaià.
- SCOTT, James C. (1984): *Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven: Yale University Press.
- SCOTT, James C. (1997): «Formas cotidianas de rebelión campesina», *Historia Social*, núm. 28, pàg. 13-39. Publicat originàriament a *The Journal Peasant Studies*, vol. 13, núm. 2 (1986).
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume (1983): *Catalunya i la Segona República*, Barcelona: Edicions d'Ara.
- SOLÀ I GUSSINYER, Pere (1983): *Cultura popular, educació i societat al nord-est català (1887-1959)*, Girona: Col·legi Universitari.
- SOLA I GUSSINYER, Pere (1987): «L'associacionisme juvenil català durant la Segona República», *Estudi General*, núm. 78, pàg. 55-66.

- SOLÉ I SABATÉ, Josep M.; VILLARROYA I FONT, Joan (1990): *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SURÓS I PARACAULA, Joan (1987): «Els orígens de la CNT a Girona (1910-1919)», dins *Revista de Girona*, núm. 125, desembre, pàg. 57-62.
- SURÓS I PARACAULA, Joan (1989): «Conflictes socials a Girona en els primers anys de la Segona República», *Revista de Girona*, núm. 137, desembre, pàg. 32-36.
- TASIS, Rafael; TORRENT, Joan (1966): *Història de la premsa catalana*, Barcelona: Ed. Bruguera, 2 vols.
- TÉBAR, Javier (2006): «Guerra, Revolució i Contrarevolució al camp», dins *Història agrària dels Països Catalans. Segles XIX-XX*, vol. IV, Barcelona: Universitats dels Països Catalans.
- TAVERA, Susanna (1992): *Solidaridad Obrera. El fer-se i desfer-se d'un diari anarcosindicalista (1915-1939)*, Barcelona: Diputació de Barcelona/Col·legi de Periodistes de Catalunya.
- TORRE, Joseba de la; LANA BERASAIN, José Miguel (2000): «El asalto a los bienes comunales: cambio económico y conflictos sociales en Navarra, 1808-1936», *Historia Social*, núm. 37, pàg. 75-95.
- TOWNSON, N. (2002): *La República que no pudo ser. La política de centro en España (1931-1936)*, Madrid: Taurus.
- TROYANO I CUSSÓ, Joan (1993): «El Sindicat agrícola la Unió de Rabassaires de Sant Cugat del Vallès», a *Gausac*, Sant Cugat del Vallès, núm. 3, pàg. 95-98
- TUÑÓN DE LARA, Manuel (1976): *La II República*, Madrid: Siglo XXI, 2 vols.
- TURÓN, Jordi (1974): *Gerona, año 1934 (En torno a los hechos de octubre)*, Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona.
- TUSELL, Javier (1970): *La Segunda República en Madrid: elecciones y partidos políticos*, Madrid: Tecnos.
- TUSELL, Javier (1971): *Las Elecciones del Frente Popular en España*, Madrid: Cuadernos para el Diálogo, 2 vols.
- TUSELL, Javier (1971): *Las Constituyentes de 1931: unas elecciones de transición*, Madrid: CIS.
- VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert (2008): *El carlisme català durant la Segona República Espanyola (1931-1936). Anàlisi d'una política estructural*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VARELA, Santiago (1978): *Partidos y parlamento en la Segunda República*, Barcelona: Seix Barral.

- VIDAL I BENDITO, Tomàs (1979): «Èxode rural i problemàtica demospacial a Catalunya (1860-1970)», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 2.
- VILÀ I VALENTÍ, Joan (1973): *El món rural a Catalunya*, Barcelona: Curial.
- VILANOVA I RIBAS, Mercè (1975): «El abstencionismo electoral y su relación con las fuerzas políticas en la provincia de Gerona durante la Segunda República», *Homenaje al Dr. D. Juan Reglà Campistol*, vol. II. Universitat de València, pàg. 491-503.
- VILANOVA I RIBAS, Mercè (1983): «Propietat de la terra, participació i orientació del vot a la província de Girona durant la Segona República», dins *Ir Col·loqui d'Història Agrària de València*, València: Institució Alfons El Magnànim, pàg. 177-198.
- VILANOVA I RIBAS, Mercè (1986): *Atles electoral de Catalunya durant la Segona República. Orientació del vot, participació i abstenció*, Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- VINYES, Ricard (1980): «Sis d'octubre, repressió i represaliats», dins *L'Avenç*, núm. 30, pàg. 50-54.
- VINYES, Ricard (1983): *La Catalunya internacional. El frontpopulisme en l'exemple català*, Barcelona: Curial.
- VIRÓS, Rosa (1974): *El comportamiento electoral de los municipios de la provincia de Gerona en las elecciones de diputados a Cortes durante la Segunda República*, Tesi Doctoral Inèdita, Universitat de Barcelona.
- VIRÓS, Rosa (1973): «Las elecciones municipales de 14 de enero de 1934 en la provincia de Gerona», *Perspectiva Social*, núm. 5, pàg. 7-29.
- VIRÓS, Rosa (1982): «Algunes reflexions sobre el comportament electoral a Catalunya», *Perspectiva Social*, núm. 18, pàg. 23-45.
- ZAMORANO, Roger (2003): «L'exploració forestal del castanyer. Adaptació econòmica i sindicalisme», a *Sindicalisme i món rural a Catalunya, 1900-1975. Actes de la Jornada celebrada al Museu Etnològic del Montseny el 10 d'abril de 2001*, CCG edicions, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines i Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC – Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona, pàg. 89-122.

APÈNDIX

QUADRE 1. SINDICATS EXISTENTS A LA REGIÓ DE GIRONA EL 28 DE GENER DE 1906

Nom	Població	Comarca	Data fundació	Tendència	Objectius
Gremi de Pagesos de Salt	Salt	Gironès	24 agost 1902	catòlic	Auxili entre els socis
Sindicat Agrícola del Partit d'Olot	Olot	Garrotxa	12 gener 1903	catòlic	Compres en comú d'adobs i maquinària
Sindicat Agrícola de Sant Gregori	Sant Gregori	Gironès	15 setembre 1903	catòlic	Compres en comú d'adobs i auxili entre els socis
Sindicat Agrícola de Figueres	Figueres	Alt Empordà	19 novembre 1903	neutre	Defensa interessos classe agrícola i foment unió
Sindicat Agrícola de la Garrotxa	Lladó	Alt Empordà	17 setembre 1904	catòlic	Compres en comú i auxili entre els socis
Sindicat Arrosser de l'Empordà	Pals	Baix Empordà	22 setembre 1905	neutre	Compres en comú, regulació rec i bon conreu arròs
Sindicat Agrícola de Banyoles	Banyoles	Pla de l'Estany	27 setembre 1905	catòlic	Compres en comú d'adobs i maquinària

Font: Elaboració pròpia a partir dels estatuts i les informacions aparegudes a la premsa.

**QUADRE 2. SINDICATS FUNDATS A LA REGIÓ DE GIRONA
ENTRE EL 28 DE GENER DE 1906 I EL 31 DE DESEMBRE DE 1915**

Nom	Població	Comarca	Data fundació	Tendència
Sindicat Agrícola d'Àmer	Àmer	Selva, La	18 maig 1913	catòlic
Sindicat Agrícola d'Anglès	Anglès	Selva, La	4 gener 1913	catòlic
Sindicat Agrícola de Besalú i Comarca	Besalú	Garrotxa	15 maig 1912	neutre
Sindicat Agrícola de la Bisbal i sa comarca	Bisbal, La	Baix Empordà	1 gener 1909	neutre
Sindicat Agrícola de BIANES	Bianes	Selva, La	22 juny 1907	catòlic
Sindicat Agrícola de Bordils	Bordils	Gironès	16 novembre 1913	catòlic
Sindicat Agrícola de Caldes de Malavella	Caldes de Malavella	Selva, La	1 març 1911	catòlic
Sindicat Agrícola de la comarca de Camprodon	Camprodon	Ripollès	1 desembre 1909	neutre
Sindicat Agrícola El Parral	Capmany	Alt Empordà	24 setembre 1911	neutre
Sindicat Agrícola de Cassà de la Selva	Cassà de la Selva	Gironès	1 novembre 1907	catòlic
Gremi d'Agricultors de Castelló d'Empúries	Castelló d'Empúries	Alt Empordà	18 febrer 1906	catòlic
Centre Agrícola i Social	Castelló d'Empúries	Alt Empordà	20 octubre 1915	catòlic
Sindicat Agrícola de La Cellerà	Cellera, La	Selva, La	15 juny 1911	catòlic
Sindicat Agrícola	Celrà	Gironès	8 juny 1913	neutre / catòlic
Sindicat Agrícola de Cistella	Cistella	Alt Empordà	29 juliol 1907	neutre
Sindicat Agrícola d'Espolla	Espolla	Alt Empordà	10 juny 1906	neutre

Nom	Poplació	Comarca	Data fundació	Tendència
Sindicat de la Cambra Agrícola de l'Empordà	Figueres	Alt Empordà	16 setembre 1908	neutre
Sindicat Agrícola Sant Sebastià de Fortià	Fortià	Alt Empordà	3 octubre 1915	catòlic
Sindicat Agrícola de Garriguella	Garriguella	Alt Empordà	1 abril 1913	catòlic
Sindicat Agrícola de Girona i sa comarca	Girona	Gironès	31 octubre 1908	catòlic
Sindicat Agrícola de la Selva	Llagostera	Gironès	23 febrer 1908	catòlic
Sindicat Agrícola de Llançà	Llançà	Alt Empordà	1 gener 1911	neutre
Sindicat Agrícola de Lloret de Mar	Lloret de Mar	Selva, La	3 de març de 1906	catòlic
Sindicat Agrícola de Palau-saverdera	Palau-saverdera	Alt Empordà	10 gener 1915	catòlic
Sindicat Agrícola de Ripoll i Comarca	Ripoll	Ripollès	1 novembre 1911	-
Sindicat Agrícola Catòlic de Riudarenes-Sils	Riudarenes / Sils	Selva, La	7 juny 1908	catòlic
Sindicat Agrícola de Sant Joan de les Abadesses	Sant Joan de les Abadesses	Ripollès	1 desembre 1913	-
Sindicat Agrícola de Sant Miquel de Fluvià	Sant Miquel de Fluvià	Alt Empordà	8 abril 1912	catòlic
Sindicat Agrícola de Santa Coloma de Farners	Santa Coloma de Farners	Selva, La	22 juny 1908	catòlic
Sindicat Agrícola amb Caixa Rural de la Baronia de Santa Pau	Santa Pau	Garrotxa	18 juliol 1909	catòlic
Sindicat Agrícola de Torroella de Montgrí	Torroella de Montgrí	Baix Empordà	17 març 1912	catòlic
Sindicat Agrícola de Tortellà	Tortellà	Garrotxa	1 gener 1910	neutre
Sindicat Agrícola de Verges	Verges	Baix Empordà	10 gener 1910	catòlic
Sindicat Agrícola de Vilajuïga	Vilajuïga	Alt Empordà	1 febrer 1914	neutre

Font: Elaboració pròpia a partir de les estadístiques oficials, les fonts hemerogràfiques i els arxius locals i comarcals.

**QUADRE 3. SINDICATS FUNDATS A LA REGIÓ DE GIRONA
ENTRE L'1 DE GENER DE 1916 I EL 31 DE DESEMBRE DE 1922**

Nom	Poplació	Comarca	Data fundació	Tendència
Sindicat Agrícola d'Amer	Amer	Selva, La	7 agost 1917	neutre
Sindicat de Regants de la Riera del Ribugent	Amer	Selva, La	24 novembre 1922	neutre
Aliança Agrícola	Anglès	Selva, La	26 gener 1920	neutre
Sindicat Agrícola d'Argelaguer	Argelaguer	Garrotxa, La	1 maig 1922	catòlic
Sindicat Agrícola d'Armentera	Armentera	Alt Empordà	1920	catòlic
Sindicat Agrícola d'Avinyonet de Puigventós	Avinyonet de Puigventós	Alt Empordà	1920	catòlic
Sindicat Agrícola de la Bisbal (Baix Empordà)	Bisbal d'Empordà, La	Baix Empordà	1919	catòlic
Sindicat Agrícola Comarcal de Blnes	Blnes	Selva, La	1 febrer 1919	neutre
Sindicat Agrícola de Borrassà	Borrassà	Alt Empordà	1923	neutre
Sindicat Agrícola de Canet d'Adri	Canet d'Adri	Gironès	1921	catòlic
Sindicat Agrícola de Castell d'Aro	Castell-Platja d'Aro	Baix Empordà	6 novembre 1918	catòlic
Sindicat Agrícola de Cervià	Cervià de Ter	Gironès	1921	catòlic
Sindicat Agrícola de l'Escala i sa comarca	Escala, L'	Alt Empordà	12 maig 1918	catòlic
Sindicat Agrícola Comarcal	Figueres	Alt Empordà	20 maig 1920	neutre
Sindicat Agrícola de Garrigàs i sa comarca	Garrigàs	Alt Empordà	12 desembre 1919	catòlic

Nom	Poplació	Comarca	Data fundació	Tendència
Sindicat Agrícola Catòlic de Sant Daniel	Girona	Gironès	14 novembre 1919	catòlic
Sindicat de Foment i Venda d'Horticultura de Vaques Lleteres	Girona	Gironès	23 març 1921	neutre
Sindicat de Recriadors i Explotadors de Vaques Lleteres	Girona	Gironès	1921	neutre
Sindicat Agrícola d'Hostalric i comarca	Hostalric	Selva, La	24 octubre 1920	catòlic
Centre Agrícola i Social de la Caixa Rural de Llagostera	Llagostera	Gironès	1 juny 1919	catòlic
Sindicat Agrícola Vitivinícola	Llançà	Alt Empordà	22 abril 1921	neutre
Sindicat Agrícola de la vila de Llers (El Biplano)	Llers	Alt Empordà	16 abril 1916	catòlic
Sindicat Agrícola de Montagut	Montagut-Oix	Garrotxa, La	16 agost 1918	neutre
Sindicat Agrícola de Navata	Navata	Alt Empordà	28 maig 1920	catòlic
Sindicat Agrícola d'Ordis	Ordis	Alt Empordà	1919	catòlic
Sindicat Agrícola de Palafrugell	Palafrugell	Baix Empordà	21 març 1920	catòlic
Sindicat Agrícola Emporium	Palafrugell	Baix Empordà	1921	neutre
Sindicat Agrícola de Palamós	Palamós	Baix Empordà	4 juny 1917	neutre
Sindicat Agrícola de Sant Joan de Palamós	Palamós	Baix Empordà	4 juny 1917	catòlic
Centre Agricol Social de Pals i sa comarca	Pals	Baix Empordà	9 juny 1917	catòlic
Sindicat Agrícola Vinícola de Pau	Pau	Alt Empordà	31 maig 1920	neutre
Sindicat Agrícola Oficial	Peralada	Alt Empordà	1 abril 1918	neutre
Sindicat Centre Agrícola i de Cultura de Peralada	Peralada	Alt Empordà	15 juliol 1921	catòlic

Nom	Població	Comarca	Data fundació	Tendència
Sindicat Agrícola-Catòlic i Caixa Rural	Planes d'Hostoles, Les	Garrotxa, La	13 desembre 1919	catòlic
Sindicat Agrícola de Pont de Molins	Pont de Molins	Alt Empordà	16 juliol 1918	catòlic
Sindicat Agrícola	Rabós d'Empordà	Alt Empordà	27 octubre 1917	neutre
Sindicat Agrícola Catòlic de Riudaura	Riudaura	Garrotxa, La	29 juny 1919	catòlic
Sindicat Agrícola de Rupià	Rupià	Baix Empordà	30 desembre 1918	neutre
Sindicat Agrícola Comarcal	Sant Feliu de Guixòls	Baix Empordà	1917	neutre
Sindicat Catòlic-Agricol Santfeliuenc	Sant Feliu de Pallerols	Garrotxa, La	1 agost 1919	catòlic
Sindicat Centre Catòlic i Obrer	Sant Joan de les Abadesses	Ripollès	27 agost 1917	catòlic
Sindicat Agrícola del poble de Sant Joan les Fonts	Sant Joan les Fonts	Garrotxa, La	10 març 1919	catòlic
Sindicat Agrícola Ara i Canta (Begudà)	Sant Joan les Fonts	Garrotxa, La	1920	catòlic
Centre Agrícola i Social i Caixa Rural de Sant Pere Pescador	Sant Pere Pescador	Alt Empordà	30 octubre 1919	catòlic
Sindicat Agrícola de Serinyà	Serinyà	Pla de l'Estany	14 desembre 1919	catòlic
Sindicat Catòlic Agrari de Susqueda	Susqueda	Selva, La	1922	catòlic
Sindicat Agrícola de Tortellà	Tortellà	Garrotxa, La	22 setembre 1917	neutre
Sindicat Agrícola de La Vall de Bianya	Vall de Bianya, La	Garrotxa, La	20 juliol 1919	catòlic
Sindicat Agrícola Catòlic d'Hostalets de Bas	Vall d'en Bas, La	Garrotxa, La	5 agost 1919	catòlic
Sindicat Agricol Catòlic de Sant Esteve d'en Bas	Vall d'en Bas, La	Garrotxa, La	1 setembre 1919	catòlic
Sindicat Agrícola de Joanetes	Vall d'en Bas, La	Garrotxa, La	1 octubre 1920	catòlic
Sindicat Agrícola Catòlic de La Pinya	Vall d'en Bas, La	Garrotxa, La	1919	catòlic

Nom	Població	Comarca	Data fundació	Tendència
Sindicat Agrícola de Sant Privat d'en Bas	Vall d'en Bas, La	Garrotxa, La	1919	catòlic
Sindicat Agrícola Comarcal	Ventalló / Vilademat	Alt Empordà	28 desembre 1918	neutre
Unió Agrícola Vergelitana	Verges	Alt Empordà	18 febrer 1916	catòlic
Sindicat Agrícola L'Aliança Agrícola de Vidreres	Vidreres	Selva, La	1919	neutre
Sindicat Agrícola de Vidreres	Vidreres	Selva, La	1919	catòlic
Sindicat Agrícola de Vilablareix	Vilablareix	Gironès	18 agost 1919	catòlic
Sindicat Agrícola de Galliners	Vilademuls	Pla de l'Estany	1 gener 1920	catòlic
Sindicat Agrícola de Vilamaniscle	Vilamaniscle	Alt Empordà	19 octubre 1919	neutre
Sindicat Agrícola de Vilaür	Vilaür	Alt Empordà	1919	neutre

Font: Elaboració pròpia a partir de les estadístiques oficials, les fonts hemerogràfiques i els arxius locals i comarcals.

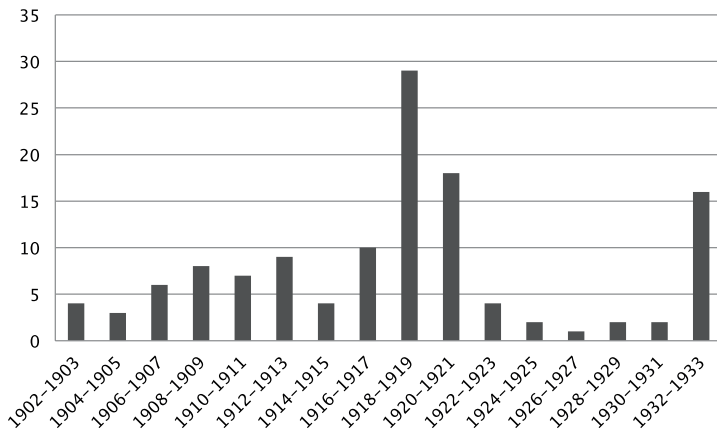
**QUADRE 4. SINDICATS FUNDATS A LA REGIÓ DE GIRONA
ENTRE L'1 DE GENER DE 1923 I EL 31 DE DESEMBRE DE 1933**

Nom	Població	Comarca	Data fundació
Sindicat Agrícola	Massanes	Selva, La	27 gener 1924
Sindicat Agrícola de Vilanant i comarca	Vilanant	Alt Empordà	11 juliol 1925
Sindicat Agrícola dels Terrenys de l'Estany	Sant Pere Pescador	Alt Empordà	31 maig 1927
Sindicat Agrícola	Tossa de Mar	Selva, La	31 gener 1928
El Foment Agrícola	Maçanet de la Selva	Selva, La	31 desembre 1928
Sindicat Agrícola La Garrotxa de l'Empordà	Figueres	Alt Empordà	21 gener 1930
Foment Agrícola	Blanes	Selva, La	28 març 1930
Centre Agrícola Social de Fortià	Fortià	Alt Empordà	1 setembre 1931
Sindicat Agrícola	Jafre	Baix Empordà	1 gener 1932
Sindicat Agrícola de Gualta	Gualta	Baix Empordà	4 gener 1932
Sindicat Agrícola La Unió	Cistella	Alt Empordà	19 març 1932
Sindicat La Cooperació	Pau	Alt Empordà	25 març 1932
Sindicat Agrícola	Juià	Gironès	16 abril 1932
Sindicat Agrícola	Vila-sacra	Alt Empordà	16 abril 1932
Sindicat Agrícola	Boadella (Boadella i les Escalles)	Alt Empordà	27 abril 1932

Nom	Població	Comarca	Data fundació
Sindicat Agrícola de Vilarnadal	Masrac	Alt Empordà	27 abril 1932
La Unió Agrícola	Santa Eugènia de Ter (Girona)	Gironès	27 abril 1932
Sindicat Agrícola	Sant Joan les Fonts	Garrotxa	24 agost 1932
Sindicat Agrícola	Roses	Alt Empordà	24 agost 1932
Sindicat Agrícola	Cabanes	Alt Empordà	20 setembre 1932
Sindicat Agrícola	Planes d'Hostoles, Les	Garrotxa	9 febrer 1933
Sindicat Agrícola L'Olivera	Terrades	Alt Empordà	10 juliol 1933
Sindicat Agrícola i Caixa Rural La Pagesia	Tallada d'Empordà, La	Baix Empordà	9 octubre 1933
Sindicat Agrícola de Productors	Torroella de Montgrí	Baix Empordà	11 octubre 1933

Font: Elaboració pròpia a partir de les estadístiques oficials, les fonts hemerogràfiques i els arxius locals i comarcals.

GRÀFIC 1. CLASSIFICACIÓ DELS SINDICATS SEGONS L'ANY DE FUNDACIÓ

Font: Elaboració pròpia.

TEXT 1. MANIFEST FUNDACIONAL D'ACCIÓ SOCIAL AGRÀRIA DE BANYOLES I COMARCA

Pagesos banyolins!!

Una necessitat imperiosa ens empeny la nostra consciència a donar un crit d'alerta als nostres pagesos perquè es desprenguin del seu isolament individualista i s'acostin a la massa imprescindible de la col·lectivitat social.

Havent desfet la nova estructura de la política espanyola, aquelles traves que solien ensopegar les col·lectivitats quan es posaven en peu per defensar els seus interessos, creiem doncs que és arribada l'hora oportuna d'organitzar la classe, pagesa, en pro de la cultura i en pro del progrés.

Ara doncs en desaparèixer tots aquells entrebancs i en oferir l'actual govern un camí ben espaiós perquè hom pugui associar-se, havem pensat constituir en la nostra localitat, una associació qual denominatiu serà el d'Acció Social Agrària.

La nostra pretensió en la constitució d'aquesta novella entitat, no serà pas altra que la propagació de la nostra col·lectivitat, de la nostra cultura i de la defensa moral i material dels nostres interessos.

Creiem d'imminent necessitat aquestes organitzacions agràries a totes les comarques, ja que al legislar les noves lleis agràries qual projecte esta enrolat en el programa del flamant govern de !a República, tindran necessitat d'aquests organismes per assessorar en l'articulat quan faci referència als tractes i costums de les diferents regions espanyoles.

El programa a seguir d'Acció Social Agrària serà l'establiment d'una Mútua de Treball perquè quan els associats es vegin impossibilitats per qualsevol malura, de treballar els seus camps, hi hagi qui vetlli i procuri pels seus conreus.

Constituir un Tribunal d'Arbitratge per les diferències que puguin sorgir entre el propietari i el masover.

Mantenir constantment una Secció de Peritatge per persones competents, per tal d'arranjar la liquidació d'un contracte o un comiat, entre les dues parts interessades.

A més a més aportarem el nostre esforç perquè en la constitució del nou govern, es constitueixi un Ministeri d'Agricultura,

per poder estar més en contacte amb la defensa dels nostres interessos.

També farem tots els possibles per tal de superar-nos a un nivell social, i que si per la nostra incultura i manca de civilitat la societat ens mira amb despreci, treballarem àrduament per tal de superar-nos al nivell que ens correspon.

L'Acció Social Agrària tindrà les portes obertes a tots els masovers del camp, però el Tribunal Arbitral i la Comissió de Peritatge estarà sempre a la disposició dels propietaris que vulguin utilitzar els seus serveis.

Acció Social Agrària treballarà perquè els drets dels pagesos, siguin totalment reconeguts, ja que entenem que ningú tindrà segurs els seus drets mentre els drets dels demés siguin negats.

En conjunt, aspirem a una major cultura agrícola i les nostres ànsies de progrés faran que treballem amb tot el daler per tal d'arribar a complir-se totes les nostres aspiracions.

La comissió.

QUADRE 5. SINDICATS ADHERITS A LA FEDERACIÓ PROVINCIAL DE TREBALLADORS DE LA TERRA EL 1934

Nom	Població	Comarca	Fundació	Adscripció	ASA (1932)	FPTT (1934)
Acció Social Agrària Obrera	Agullana	Alt Empordà	27 març 1933			
Acció Social Agrària	Avinyonet de Puigventós	Alt Empordà	16 agost 1933			
Sindicat Agrícola de la Comarca (Centre Republicà Federal d'Esquerra)	Boadella i Les Escuaules	Alt Empordà				
Associació Sindical Agrària	Cabanes	Alt Empordà	11 abril 1933			
Sindicat Agrícola	Cabanes	Alt Empordà	20 setembre 1932			
Sindicat Agrícola	Camallera	Alt Empordà				si
Sindicat Obrer Agrícola i demés Oficis	Castelló d'Empúries	Alt Empordà		CNT		
Sindicat d'Oficis Diversos	Escala, L'	Alt Empordà		CNT		
Societat de Pagesos, Arrendataris i Jornalers	Espolla	Alt Empordà	17 setembre 1932			
Sindicat Agrari de la Comarca Empordanesa	Figueres	Alt Empordà				

Nom	Població	Comarca	Fundació	Adscripció	ASA (1932)	FPTT (1934)
Centre Agrícola Social	Fortià	Alt Empordà	1 setembre 1931		Delegat	
Ateneu Agrari	Garriguella	Alt Empordà	1 agost 1931			
Sindicat d'Oficis Diversos	Llançà	Alt Empordà		CNT		
Secció Agrària del Centre Federal	Llançà	Alt Empordà		UR	Delegat	
Sindicat de PAGESOS	Orritols (Bàscara)	Alt Empordà		CNT		
Sindicat Agrícola	Pau	Alt Empordà	26 febrer 1932			
Sindicat Agrícola	Peralada	Alt Empordà			Delegat	
Sindicat Agrícola	Pont de Molins	Alt Empordà			Delegat	
Sindicat Agrícola Social	Riumors	Alt Empordà	20 maig 1932			
Sindicat d'Obrers del Camp i d'Oficis Varis	Sant Pere Pescador	Alt Empordà	26 maig 1931	CNT		
Sindicat Agrícola	Santa Llogaia d'Alguema	Alt Empordà				
Sindicat Agrícola	Saus	Alt Empordà			Delegat	
Sindicat Camperol i d'Oficis Varis	Torroella de Fluvià	Alt Empordà	17 març 1932	CNT		

Nom	Població	Comarca	Fundació	Adscripció	ASA (1932)	FPTT (1934)
Acció Social Agrària	Vilafant	Alt Empordà	1 agost 1934			
Secció Agrícola del Centre Republicà d'Esquerres	Vilajuïga	Alt Empordà			Delegat	si
Acció Social Agrària	Vilanant	Alt Empordà	1 agost 1934		Delegat	
Sindicat Agrícola Social	Vilanova de la Muga (Peralada)	Alt Empordà	23 gener 1932			
Sindicat de Treballadors del Camp	Albons	Baix Empordà			Delegat	si
Sindicat de Treballadors del Camp	Belcaire d'Empordà	Baix Empordà	1 maig 1934		Delegat	
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Bisbal, La	Baix Empordà	6 febrer 1932		Delegat	si
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Calonge	Baix Empordà	10 juny 1932	CNT	Delegat	
Sindicat d'Oficis Diversos	Castell d'Aro	Baix Empordà		CNT		
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Corçà	Baix Empordà	8 març 1932			si
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Foixà	Baix Empordà	26 gener 1932			si
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Fonteta (Forallac)	Baix Empordà	23 gener 1932		Delegat	si
Sindicat de Treballadors de la Terra	Gualta	Baix Empordà	4 gener 1932		Delegat	si

Nom	Població	Comarca	Fundació	Adscripció	ASA (1932)	FPTT (1934)
Sindicat Agrícola de Jafre	Jafre	Baix Empordà	1 gener 1932		Delegat	si
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Llofriu (Palafrugell)	Baix Empordà	11 gener 1932		Delegat	
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Mont-Ras	Baix Empordà	31 maig 1932			
Sindicat de Treballadors	Palafrugell	Baix Empordà		CNT		
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Palafrugell	Baix Empordà			Delegat	si
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Palau-Sator	Baix Empordà	22 gener 1932			
Sindicat Únic	Pals	Baix Empordà		CNT		
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Pals	Baix Empordà	10 febrer 1932		Delegat	si
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Parlavà	Baix Empordà				si
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Peratallada	Baix Empordà	20 febrer 1932		Delegat	si
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Sant Feliu de Boada (Palau-Sator)	Baix Empordà				si
Sindicat Agrícola	Santa Cristina d'Aro	Baix Empordà		CNT		
Sindicat Agrícola	Tallada d'Empordà, La	Baix Empordà	11 abril 1933			si

Nom	Població	Comarca	Fundació	Adscripció	ASA (1932)	FPTT (1934)
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Torrent	Baix Empordà	11 gener 1932			si
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Torroella de Montgrí	Baix Empordà	23 maig 1931		Delegat	si
Sindicat de Pagesos	Torroella de Montgrí	Baix Empordà		CNT		
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Ullà	Baix Empordà	21 abril 1932		Delegat	si
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra	Ullastret	Baix Empordà	15 agost 1933			si
Sindicat de Treballadors de la Terra	Verges	Baix Empordà				
Sindicat Agrícola	Argelaguer	Garrotxa	31 agost 1932			si
Sindicat Agrícola	Baget	Garrotxa				
Acció Social Agrària de Besalú i comarca	Besalú	Garrotxa	1 agost 1934		Delegat	si
Sindicat Agrícola	Beuda	Garrotxa				si
Sindicat Centre Agrícola	Castellfollit de la Roca	Garrotxa				
Acció Social Agrària de Maià de Montcal	Maià de Montcal	Garrotxa	30 octubre 1933			si
Unió Agrícola	Mieres	Garrotxa	9 octubre 1933			

Nom	Població	Comarca	Fundació	Adscripció	ASA (1932)	FPTT (1934)
Centre Agrícola de Montagut i sa comarca	Montagut	Garrotxa	23 octubre 1933			si
Unió Agrícola d'Olot i comarca	Olot	Garrotxa	30 novembre 1931			
Associació Cooperatista Sindical de Treballadors del Camp de la Comarca d'Olot	Olot	Garrotxa			Delegat	si
Sindicat Agrícola	Planes d'Hostoles, Les	Garrotxa	9 febrer 1933			si
Acció Social Agrària	Preses, Les	Garrotxa	1 febrer 1933			si
Unió Agrícola	Preses, Les	Garrotxa	17 novembre 1933			
Sindicat de Treballadors del Camp	Sant Esteve de Llémena (Sant Aniol de Finestres)	Garrotxa				si
Sindicat d'Oficis Diversos	Sant Esteve d'en Bas	Garrotxa		CNT		si
Sindicat Agrícola	Sant Jaume de Llierca	Garrotxa	20 setembre 1932			si
Sindicat Únic	Sant Joan les Fonts	Garrotxa		CNT		
Unió Agrícola	Sant Joan les Fonts	Garrotxa	5 agost 1932			
Unió Agrària	Sant Privat d'en Bas	Garrotxa	2 març 1934			
Sindicat Agrícola	Santa Pau	Garrotxa			Delegat	

Nom	Població	Comarca	Fundació	Adscripció	ASA (1932)	FPTT (1934)
Sindicat Agrícola de Tortella i sa comarca	Tortella	Garrotxa				si
Sindicat Agrícola	Bescanó	Gironès	20 desembre 1932			si
Sindicat de Treballadors de la Terra	Bordils	Gironès	9 setembre 1933		Delegat	si
Sindicat de Treballadors de la Terra	Canet d'Adri	Gironès				si
Sindicat Agrícola	Cassà de la Selva	Gironès				si
Sindicat Social Agrari	Celrà	Gironès	3 agost 1932		Delegat	si
Sindicat Agrícola	Cervià de Ter	Gironès				si
Sindicat Agrícola de Fornells de la Selva	Fornells de la Selva	Gironès	1 agost 1934			si
Sindicat d'Hortalsans i Agricultors de Girona i el seu pla	Girona	Gironès				si
Sindicat Agrícola	Juià	Gironès	16 abril 1932		Delegat	si
Sindicat Únic	Llagostera	Gironès		CNT		
Sindicat de Treballadors de la Terra	Madremanya	Gironès	1 abril 1933			si
Sindicat Agrícola	Medinyà	Gironès			Delegat	

Nom	Població	Comarca	Fundació	Adscripció	ASA (1932)	FPTT (1934)
Sindicat Agrícola	Palau-Sacosta	Gironès				si
Sindicat Únic	Salt	Gironès		CNT		
Sindicat Agrícola	Salt	Gironès				si
Sindicat de Treballadors del Camp	Sant Gregori	Gironès	23 octubre 1933			si
Sindicat Agrícola	Sant Joan de Mollet	Gironès	7 agost 1933			
Sindicat Agrícola	Sant Jordi Desvalls	Gironès	21 desembre 1933			
Sindicat de Treballadors del Camp	Sant Martí de Llénena	Gironès	23 octubre 1933			si
Sindicat de Treballadors de la Terra	Sant Martí Vell	Gironès	9 febrer 1933			si
Acció Social Agrària de Banyoles i comarca	Banyoles	Pla de l'Estany	1 maig 1931		Convocant	si
Acció Social Agrària	Cornella del Terri	Pla de l'Estany				
Sindicat Agrícola	Vilamarí	Pla de l'Estany				si
Unió de Defensa Agrària	Amer	Selva, La	27 agost 1933			
Unió de Defensa Agrària d'Anglès i comarca	Anglès	Selva, La	1 octubre 1932			

Nom	Població	Comarca	Fundació	Adscripció	ASA (1932)	FPTT (1934)
Unió de Masovers	Arbúcies	Selva, La	16 gener 1933			
Sindicat de Treballadors	Blanes	Selva, La		CNT		
Casa del Poble (secció Unió de Rabassaires)	Blanes	Selva, La		UR		si
Sindicat Agrari de Blanes	Blanes	Selva, La	1 agost 1934			
Sindicat Agrari	Caldes de Malavella	Selva, La	11 novembre 1933			si
Sindicat Agrari	Hostalric	Selva, La			Delegat	
Sindicat Agrari	Massanes	Selva, La			Delegat	
Sindicat Agrícola de Treballadors del Camp i del Bosc	Riells i Viabrea	Selva, La	15 agost 1933			
Sindicat de Treballadors de la Terra	Riudellots de la Selva	Selva, La	1 maig 1934			si
Sindicat d'Agricultors	Santa Coloma de Farners	Selva, La	5 juliol 1932			
Sindicat Agrari de la Comarca Colomenca	Santa Coloma de Farners	Selva, La	1 octubre 1933		Delegat	
Sindicat d'Oficis Diversos	Vidreres	Selva, La		CNT		

Font: Elaboració pròpia.

TEXT 2. ACORDS DELS SINDICATS DE TREBALLADORS DE LA TERRA DE LES COMARQUES GIRONINES EN RELACIÓ AL PROJECTE DE LLEI DE CONTRACTES DE CONREU

Imminent la discussió de la llei de contractes de conreu al Parlament Català, el Sindicat que sota signa, com a genuí representant de les classes interessades, creu tenir el deure de dirigir-se a vostè, com a Diputat de Catalunya, per a senyalar-li les vexacions que oprimeixen a la classe pagesa i demostrar-li la justesa de les nostres peticions.

A tal efecte li adjuntem unes conclusions que pel fet d'ésser aprovades per assemblees dels sindicats, interpreten d'una manera rotunda el sentir i pensar de les classes agrícoles de les comarques gironines.

Captinguts de la grandiosa importància que per a Catalunya tindria l'ordenar la seva vida agrícola ens permetem comentar-les ràpidament.

Els mals bàsics que al nostre entendre afligeixen l'agricultura catalana poden sintetitzar-se en tres: Primer. Curta durada dels contractes (generalment d'any a any). Segon. Terra repartida arbitràriament i Tercer. Abusos de preu per part dels propietaris. Per donar-li una idea del que signifiquen aquestes arbitriarietats esmentades en deduirem unes conseqüències. La curta durada dels contractes no ens permet fer millores a les terres ni cultivar en elles plantacions fruïteres, i comarques que serien enormement riques, resten estèrils perquè l'arrendatari sap sobradament per trista experiència que quan estaria en vigílies de recollir el fruit del seu treball, ha de deixar la finca per haver finit el contracte o si com a mal menor desitja continuar conreant la terra li és apujat desconsideradament l'arrendament fent que tots els esforços fets per l'arrendatari vagin a parar fatalment en benefici del propietari i resultant que al vertader productor sols li queda el camí de la desesperació per la injustícia amb què són pagats els seus esforços.

En la base 9 de dit projecte a fi d'evitar aquests abusos per part dels propietaris, demanem que els contractes han de tenir com a mínim una durada de catorze anys.

La terra repartida arbitràriament té unes conseqüències desastroses, car sumeix a passar una vida miserable als infeliços

que no poden obtenir-ne, arribant a l'extrem d'haver d'emigrar –generalment a les ciutats a engruixir el número d'aturats- i en canvi els que disposen d'ella amb abundància es veuen incapaçs de cultivar-la degudament, permaneixent erma la major part de l'any.

En la base 3a. de l'esmentat projecte oferim una solució a aquesta crítica situació.

Els abusos de preu per part dels propietaris tenen com a solució el taxar la terra. Considerem la terra com un capital que deu rendir al seu propietari un interès legal, però mai i contra això aniran dirigits els nostres esforços i creiem que els de tots els homes que senten fonament els ideals de justícia, per permetrem que l'amo a més de l'interès legal que li dona el capital terra pugui intervenir dintre la propietat i menys que pugui beneficiar-se dels esforços i sacrificis que per fer-la produir degudament realitza l'arrendatari.

Confiem que els homes d'E.R. de Catalunya no decebran a qui té dipositada en ells la confiança en aquesta hora única i que davant la justesa de les nostres peticions, aquestes trobaran en ells els defensors que es mereixen, tant per portar al camp català la tranquil·litat a que té dret, com per contribuir a la riquesa de la classe agrícola catalana i per tant a la prosperitat de Catalunya.

Bases o projecte de millores que presenten els Sindicats Comarcals de Treballadors de la terra i envia al Sr. (...) en prec de que les defensi al discutir-se la Llei de contractes de conreu.

1. Demanem l'abolició dels pagaments per adelantat en els arrendaments, per considerar que el propietari disfruta d'una renda i l'arrendatari té exposats adobs, treball i fruits a l'inclemència del temps i per tant és injust aquest contracte.

2. Demanem la limitació dels preus excessius dels arrendaments a preu fixat en metàl·lic.

3. Volem el repartiment més equitatiu de la terra; doncs mentres uns no poden treballar-la degudament per tenir-la en excés els altres n'estan mancats i a l'objecte de repartir-la degudament demanem que es nomenin uns comitès en cada localitat o comarca, a quins tinguin representació propietaris i arrendataris i els presideixi un representant de la Generalitat.

4. Demanem que a l'objecte de suprimir i evitar que hi hagi assalariats cap propietari cultivi més terra de la que pugui treballar ell personament amb la seva família.

5. *Demanem l'abolició dels arrendaments d'aparceria de qualsevol classe que sigui, per considerar-lo un arrendament abusiu.*

6. *Demanem la nacionalització dels serveis de canals de regadiu o que passi la seva explotació ràpidament a mans dels sindicats d'agricultors de les comarques afectades per considerar que moltes empreses particulars el tenen completament abandonat i per aquest motiu causes sensibles perjudicis a la producció i economia del país.*

7. *Sol·licitem que en cas de venda o traspàs d'una finca i l'arrendatari hagi realitzat millores en la mateixa, el propietari aboni l'import de dites millores a l'arrendatari.*

En els casos de terrenys erms i que l'arrendatari amb els seus treballs els hagi posat en plena producció, demanem que en cas de venda o traspàs s'abonin íntegrament a l'arrendatari tota la sobrevaloració que a conseqüència de dits treballs hagin sofert aquests terrenys.

8. *En cas de venda de la finca, que sigui sempre preferit l'arrendatari.*

9. *Considerem que els arrendaments tenen d'ésser a llarg plaç, o sigui un mínim de catorze anys i que no essent per falta de pagament no pugui el propietari desnonar, o no ésser que ho necessiti el propietari per a cultivar-lo ell expressament.*

10. *Demanem que en els casos de falta de pagament en què es demandi judicialment a l'arrendatari per a desnonar-lo no ugui ésser objecte de tal si pagués lo adeutat en el plaç de quinze dies d'ésser citat.*

Font: AHBE, Fons Ajuntament de Belcaire d'Empordà,
Sindicat de Treballadors i Arrendataris de la Terra

**QUADRE 6. ACTES DE SABOTATGE A LA REGIÓ DE GIRONA
ENTRE EL 6 D'OCTUBRE DE 1934 I EL 31 DE DESEMBRE DE 1935**

Data	Acte	Afectat	Camp	Municipi	Comarca
25 desembre 1934	Incendi pallier	Josep Camps	No consta	Ordis	Alt Empordà
1 gener 1935	Incendi de 7 hectàrees de pins	Emília Cané	No consta	Begur	Baix Empordà
3 febrer 1935	Incendi de palliers	Pere Serra Sabater (masover)	Mas Jaume	Cornellà del Terri	Pla de l'Estany
1 març 1935	Incendi de pallier	Miquel Arbat	Mas Frigola	Ordis	Alt Empordà
1 abril 1935	Destrossa de 1000 cepes	Josep Lliansà Pujol (Sant Climent)	No consta	Sant Climent Sescebes	Alt Empordà
1 maig 1935	Tal·la de 180 arbres fruiters	Joan Gimbernat Nicolau	Mas La Font	Cabanes	Alt Empordà
29 maig 1935	Tal·la de 4 arbres fruiters	Felip Pla (Banyoles)	No consta	Banyoles	Pla de l'Estany
31 maig 1935	Tabla de 40 fruiters	Joan Bages i Bech	No consta	Banyoles	Pla de l'Estany
1 juny 1935	Destrossa de 210 arbres fruiters	Francesc Vila	Mas Muntal	Porqueres	Pla de l'Estany
8 juny 1935	Destrossa de 30.000 planters alls	No consta	No consta	Porqueres	Pla de l'Estany
11 juny 1935	Tabla de 200 fruiters	No consta	Mas Muntada	Banyoles	Pla de l'Estany
23 juny 1935	Incendi de 13 gavellons de blat	Joan Fabrega Vidal	Les Coromines de Pastell	Castelló d'Empúries	Alt Empordà
23 juny 1935	Incendi 2 garberes de blat i una de civada	Vicenç Comas	Camp prop del Pont Vell	Castelló d'Empúries	Alt Empordà
25 juny 1935	Incendi 2 garberes de blat	Vicenç Fornis Salleras	El Pueste	Castelló d'Empúries	Alt Empordà
1 juliol 1935	Incendi 850 gavellons de civada / destrosses hort	No consta	Diversos camps	Navata	Alt Empordà

Data	Acte	Afectat	Camp	Municipi	Comarca
1 juliol 1935	Incendi 3 pilons de civada	Miquel Agulló Massanet	Les Illes	Boadella d'Empordà	Alt Empordà
2 juliol 1935	Incendi 23 gavellons blat	Joan Albó Gironès	No consta	Anglès	Selva, La
5 juliol 1935	Incendi 27 garbes de civada	Josep Flavia Sala	Molí Roger	Torroella de Montgrí	Baix Empordà
6 juliol 1935	Incendi 6 hacinas de blat	Víctor Prat (masover)	La Bomba	Torroella de Fluvià	Alt Empordà
10 juliol 1935	Incendi herba bestiar	No consta	No consta	Castelló d'Empúries	Alt Empordà
14 juliol 1935	Incendi de 7 gavellons de blat	Salvi Pagès i Poch	Can Puig	Banyoles	Pla de l'Estany
1 agost 1935	Incendi de 3 gavellons de blat	Lluís Cullerell Graboleda	Mas Maia	Fontcoberta	Pla de l'Estany
6 agost 1935	Incendi garberes de blat	Joaquim Pey	No consta	Cabanes	Alt Empordà
11 agost 1935	Incendi de pallers	Vicens Illa	Mas Sabadí	Serinyà	Pla de l'Estany
1 d'agost 1935	Incendi 99 quintars de palla	Martí Riera	No consta	Ventalló	Alt Empordà
20 agost 1935	Incendi de pallers	Vicens Illa	Mas Casalmitjà	Serinyà	Pla de l'Estany
6 novembre 1935	Incendi de gavellons	Joan Bosch	Mas Grill	Serinyà	Pla de l'Estany
13 desembre 1935	Incendi d'una cabana i dos pallers	Vicens Illa	No consta	Serinyà	Pla de l'Estany
27 desembre 1935	Incendi tres pallers de blat de moro	Narcís Guinó i Dalmau	No consta	Sant Joan de Mollet	Gironès

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades recollides a AHG, Comissaria Delegada de la Generalitat, *Incendis*; i les informacions aparegudes a la premsa gironina i barcelonina.

La **Biblioteca d'Història Rural** és una coedició de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines i del Centre de Recerca d'Història Rural (Institut de Recerca Històrica) de la Universitat de Girona. Té per objectiu promoure la investigació i la difusió de la història rural en el sentit més ampli i en els seus diversos camps, a través de la publicació de treballs de qualsevol època, des dels orígens de l'agricultura fins a l'època més recent.

En aquests moments inclou tres col·leccions: **ESTUDIS**, destinada a investigacions i monografies inèdites; **DOCUMENTS**, orientada a la reedició de textos antics i a l'edició de manuscrits, i **FONTS**, dedicada a l'exploració de tipologies documentals específiques.

POLÍTICA EDITORIAL I PROCÉS D'AVALUACIÓ

La **Biblioteca d'Història Rural** està dirigida per una **Comissió de Publicacions** que té cura de la qualitat i del rigor de les monografies i dels treballs publicats. Està integrada per dos membres nomenats per l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, i dos membres nomenats pel Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona. La Comissió de Publicacions s'encarrega de valorar la conveniència de publicar els treballs presentats atenent a la seva adequació temàtica i formal amb la resta de la col·lecció, de controlar el procés d'avaluació i revisió dels manuscrits, i de gestionar tot el procés d'edició. Si l'obra proposada obté una valoració positiva per part de la Comissió de Publicacions, aquesta nomena dos avaluadors anònims i independents, que confirmen la conveniència o no de la seva publicació i proposen, si és el cas, la necessitat de fer modificacions en l'obra. Totes les publicacions són sotmeses al mateix procés d'avaluació, tant si es tracta d'encàrrecs, com d'obres proposades lliurement pels autors. Podeu veure els criteris d'edició i les normes exigides a l'adreça: www.ddgi.cat/historiarural/

PRESENTACIÓ D'ORIGINALS

La presentació de propostes i d'originals s'ha d'adreçar a Comissió de Publicacions de la Biblioteca d'Història Rural, per correu electrònic (ahrcg@ddgi.cat) o bé per correu ordinari (Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Plaça de Sant Josep, 1, 17004 Girona), especificant el nom i cognoms de l'autor/s o coordinador/s i la seva adreça de contacte i correu electrònic.

SUBSCRIPCIONS

Per subscriure-us a la Biblioteca d'Història Rural, consulteu les condicions i la butlleta que es troba a l'adreça www.ddgi.cat/historiarural/

